

ANTIQUITAS

Viva 2

studia classica

ANTIQUITAS VIVA

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Klasiskās filoloģijas katedra
Hellēnistikas centrs

ANTIQUITAS

Vīva

2

studia classica

UDK 821.14'02(063)
An 856

Redakcijas kolēģija:

ANDREJS BANKAVS

JERKERS BLOMKVISTS

(Lundas universitāte, Zviedrija)

VALDA ČAKARE

KONSTANTĪNS DIMADIS

(Berlīnes Brīvā universitāte, Vācija)

BENEDIKTS KALNAČS

IRINA KOVAĻOVA

(Maskavas Valsts Lomonosova universitāte, Krievija)

OJĀRS LĀMS

VITA PAPANINSKA

ILZE RŪMNIECE

Sastādītāji:

OJĀRS LĀMS

ILZE RŪMNIECE

Mākslinieks ANDRIS NIKOLAJEVŠ

Grāmata izdota

ar Grieķijas Kultūras ministrijas atbalstu

The book is financially supported
by the Ministry of Culture of Greece

ISBN 9984-767-35-3

© Ojārs Lāms, Ilze Rūmniece,
sastādījums, 2005

© "Zinātne", 2005

SATURS

Priekšvārds	9
URBS AETERNA	
Harijs Tumans. Senie romieši – “pirmie vācieši” vai “pirmie amerikāņi”? Kultūras tipoloģijas problēma	11
Māris Strads. Romiešu tiesību recepcijas aspekti . .	27
Irina Uljanova. Kāzas Senajā Romā: rituālais un tiesiskais aspekts	39
Anita Stašulāne. <i>Clarissimae feminae christianae</i> un Romas sabiedrība	45
Horācijs Cēzars Rodžers Vella. Četri apraksti: kam Vergilijs parādā?	57
Brigita Cīrulle. Romiešu tematika Ovidija “Metamorfozās”	88
Vita Papiņska. Tacita darbs “No dievišķā Augusta nāves”: literāro annāļu žanra transformācijas aspekti	97
Horsts Šneideris. Mūžības simbols: briljanti Senajā Romā – <i>Adamas</i> (dimanta) nodaļa Plīnija grāmatā par dārgakmeņiem	108
Kristi Vidinga. <i>Dorpatum</i> (Tartu) – <i>urbs ad Embeccam</i>	119
Eugenija Ulčinaite. Viļņa 16.–18. gs. Lietuvas lielkņazistes literārajos avotos: senas tematikas modifikācijas	129
Jana Oriona. Katoliskā Roma luteriskās Tērbatas (Tartu) sēru dzejā	141
Māra Grudule. ...29. novembrī es atkal kāpu vagonā sākt ceļot... Kurzemnieku un vidzemnieku ceļojumi uz Romu 19. gadsimtā	151
Dace Lūse. Latvieši Eiropā jeb Roma latviešu literātū un mākslinieku likteņos un darbos	171
Raimonds Briedis. Kas notiek ar Romu II pasaules kara laikā latviešu padomju dzejā?	186
Ojārs Lāms. “Romans atjaunotāji”: Roma latviešu prozā	196
Silvija Radzobe. Mihaila Kuzmina luga “Nerona nāve”: sudraba laikmeta ideju gaismā	204

Ilze Rūmniece. <i>Vitia elocutionis</i>: valodas kļūdas	
antikās vārda mākslas teorētisku skatījumā (Kvintiliāns)	.. 214
Gita Bērziņa. Personas kategorija Ksenofonta dialogiskās prozas valodā	... 228
Dzintra Paegle. Klasisko valodu erudīts Augusts Ģiezens	
un viņa latviešu gramatikas	. 240
Dace Strelēvica. Hiperurbānisma jēdziens valodniecībā:	
URBS (pilsēta) kā pareizības simbols cilvēku apziņā	256

ANNALES

Ieva Bargā. Baltijas jūras valstu klasisko studiju sadarbības tikls	
<i>Colloquium Balticum</i>	263
Sarmīte Blaua-Rītiņa. Antikās dzejas dienas	 266
Andris Bullis. Starptautiska konference par Romas tēmām (2003)	... 272
Ieva Terēze Treibaha. Krēta... Grieķija... pasaule.	
Mūsdienu grieķu literatūra Latvijā: Niks Kazandzakis	. 274
Ilze Rūmniece. Klasiskās filoloģijas nozīmīgie vārdi Latvijā:	
LU profesors Pēteris Ķiķauka (1886–1967)	... 279
Gita Bērziņa. Pie olimpiskā gara saknēm...	.. 285
Andris Bullis. <i>Expotitio ad Polum Septentrionalem</i>	. 291
<i>In memoriam</i>. Vija Vilcāne	. 295
Absolventi	297
Autori . . .	. 301

CONTENTS

Introduction	9
URBS AETERNA	
Harijs Tumans. Ancient Romans: “the First Germans” or “the First Americans”? The Problem of Cultural Typology	11
Māris Strads. Aspects of Adoption of Roman Law	27
Irina Ulianova. Ceremonial and Legal Aspect of Contracting a Marriage in Ancient Rome	39
Anita Stašulāne. <i>Clarissimae feminae christianae</i> and Roman Society	45
Horatio Caesar Roger Vella. Four Ecphrases: Virgil Indebted to Whom?	57
Brigita Ķirule. Roman Themes in Ovid’s <i>Metamorphoses</i>	88
Vita Paparinska. Tacitus’ Work <i>Ab Excessu Divi Augusti</i> : Transformation Aspects of the Genre of Literary Annals	97
Horst Schneider. Symbol of Eternity: Diamonds in Ancient Rome – the <i>Adamas</i> Chapter in Pliny’s Book on Precious Stones	108
Kristi Viiding. <i>Dorpatum</i> (Tartu) – <i>urbs ad Embeccam</i>	119
Eugenia Ulčinaite. Vilnius in the 16th–18th Centuries Literature of the Grand Duchy of Lithuania: Ancient Topic and its Modifications	129
Jana Orion. Catholic Rome in the Funeral Poems of Lutheran Dorpat (Tartu)	141
Māra Grudule. ...on the 29th of November I boarded the train again and started to travel....: 19th Century Travels to Rome by Inhabitants of Latvia	151
Dace Lūse. Rome in the Lives and Works of Latvian Writers and Artists	171
Raimonds Briedis. Rome in Latvian Soviet Poetry during World War II	186
Ojārs Lāms. “The Restorers of Rome”: Roman Themes in Latvian Prose	196

Contents

Silvija Radzobe. Mikhail Kuzmin's Play <i>Death of Nero</i> : History of Ancient Rome Mirrored by the Russian Silver Age	. 204
Ilze Rūmniece. <i>Vitia elocutionis</i> : Language Flaws as Viewed by Ancient Theoreticians of Rhetoric	.. 214
Gita Bērziņa. Grammatical Category of Person in the Language of Xenophon's Dialogical Prose	.. 228
Dzintra Paegle. Augusts Ģiezens and His Grammar Books of the Latvian Language	.. 240
Dace Strelēvica. The Notion of Hyperurbanism in Linguistics: <i>URBS</i> (city) as a Symbol of Correctness in People's Minds	.. 256

ANNALES

Ieva Bargā. The Cooperation Network in Classical Studies <i>Colloquium Balticum</i> among the Baltic Sea Region States	. 263
Sarmīte Blaua-Ritiņa. Antique Poetry Days	.. 266
Andris Bullis. International Conference on Roman Subject	.. 272
Ieva Terēze Treibaha. Crete... Greece... World. Modern Greek Literature in Latvia: Nikos Kazantzakis	... 274
Ilze Rūmniece. Well-known Names in Classical Philology: Professor Pēteris Ķīķauka (1886–1967)	.. 279
Gita Bērziņa. The Origins of the Olympic Spirit	.. 285
Andris Bullis. <i>Expositio ad Polum Septentrionalem</i>	291
<i>In memoriam.</i> Vija Vilcāne	295
Alumni	297
Contributors	301

PRIEKŠVārds

Šī grāmata turpina pirmā krājuma ANTIQUITAS VIVA: STUDIA CLASSICA (Rīga, LU Zinātniskie raksti, 645. sējums, 2001) tradīciju: apkopot studiju un pētījumu rezultātus klasiskās jeb plašākā nozīmē – antīkās senatnes jomā, kā arī informāciju par pēdējo gadu būtiskākajām norisēm un faktiem saistībā ar šo jomu galvenokārt klasiskās filoloģijas kā zinātnes apakšnozares kontekstā.

ANTIQUITAS VIVA – Dzīvā senatne – šo devīzi kā vienojošo saviem pētījumiem izvēlējušies Latvijas Universitātes klasiskās filoloģijas speciālisti. Dzīvīgs gan pats sevī, gan diahroni – ietekmju, pārmantojamības, interpretāciju ziņā – Senās Grieķijas un Romas kultūrveikums izrādās nozīmīgs ne tikai antīkās pasaules pētniekiem vien.

Eiropas klasiskā kultūrmantojuma zīmes savu pētījumu laukā novērtē un iztīrā arī latviešu valodniecības, literatūras un teātra zinātnes speciālisti (R. Briedis, M. Grudule, O. Lāms, D. Lūse, Dz. Paegle, S. Radzobe, D. Strelēvica).

Šīs grāmatas pamatu veido 20 zinātnisku rakstu, kas saistīti ar Romas tēmu – URBS AETERNA (Mūžīgā pilsēta – tradīcijā sakņots un atpazīstams Romas epitets), – tāds ir pētījumu kopas tematiskais virsraksts.

Ar Romas vēsturi un sabiedrību saistītas tēmas risina A. Stašulāne, M. Strads, H. Tumans, I. Uljanova; dažādi antīkās (romiešu) literatūras jautājumi iztīrāti B. Cīrules, V. Paparinskas, H. Šneidera, H. Vellas rakstos; antīkās Romas tradīciju iespaidu uz viduslaiku un 19. gadsimta Eiropas pilsētām, ļaudīm, kultūru pētījušas M. Grudule, J. Oriona, E. Ulčinaite, K. Vīdīnga; valodniecības (seno un mūsdienu valodu) tēmas skartas Dz. Paegles, I. Rūmnieces, D. Strelēvicas

pētījumos; par Romas simboliem un alūzijām latviešu dzejas un prozas kontekstā raksta R. Briedis un O. Lāms.

Patīkami atskārst, ka salīdzinājumā ar pirmo krājumu rakstu autoru kopa skaitliski teju vai dubultojusies, jo pašmāju klasiskā mantojuma pārzinātājiem ar savu devumu piepulcējušies speciālisti no Igaunijas, Lietuvas, Krievijas, Vācijas un Maltas augstskolām. Tā otrais krājums ANTIQUITAS VIVA jau iesaistās zinātniskās informācijas starptautiskā aprītē.

Viesautoru raksti tiek publicēti angļu valodā, pievienojot kopsavilkuma tekstu latviski; savukārt pašmāju autoru rakstu saturā ieskatu sniedz kopsavilkumi angļu valodā. Ārvalstu autoru darbos saglabāta katra oriģinālraksta atsauču sistēma.

Savukārt krājuma otrās daļas ANNALES uzdevums ir iepazīstināt ar aktualitātēm Latvijas Universitātes Klasiskās filoloģijas katedras un Hellēnistikas centra darbībā, kā arī ar faktiem un izcilām personībām no klasiskās filoloģijas vēstures Latvijā.

Domājot par paaudžu maiņas potencēm Latvijas klasisko filologu pulkā, patīkami atzīmēt, ka šo grāmatas daļu pamatā veidojuši LU Klasiskās filoloģijas programmas studenti un pēdējo gadu absolventi, aprakstīto konferenču un pasākumu klausītāji vai aktīvi dalībnieki. Ir pamats cerēt, ka nākamās ANTIQUITAS VIVA triennāles laikā (krājuma periodiskums – trīs gadi) viņi piepulcēsies arī zinātnisko rakstu autoriem.

Krājuma sagatavotāji ir pateicīgi apgādam “Zinātne” par atbalsta pilnu sadarbību antikās pasaules un klasiskās filoloģijas pētījumu publicitātes nodrošināšanā.

Ilze Rūmniece

U R B S A E T E R N A

HARIJS TUMANS

SENIE ROMIEŠI: “PIRMIE VĀCIEŠI”
VAI “PIRMIE AMERIKĀŅI?”
KULTŪRAS TIPOLOĢIJAS PROBLĒMA

Kultūras tipoloģija vienmēr ir ļoti sarežģīts jautājums, jo savā būtībā tas ir abstrakts kultūras raksturojums, kas ietver sevī daudzu konkrētu jautājumu analitiskus rezumējumus. Turklāt katras kultūras specifiku var definēt tikai caur attiecīgas tautas mentalitātes izpratni un salīdzinājumā ar citu tautu kultūrām. Šķiet, ka, runājot par seno romiešu tautu un tās kultūru, dabiski būtu salīdzināt to pirmām kārtām ar sengrieķu tautu un kultūru, jo abas šīs tautas veidoja vienotu antīko civilizāciju. Tajā pašā laikā šīs kultūras būtiski atšķīrās savā starpā, un tas nozīmē, ka būtu svarīgi saprast to, kas tām ir kopīgs un kas atšķirīgs. Bet arī tas vēl nav viss. Seno romiešu kultūras fenomens snieždas tālu aiz Romas valsts robežām – teritoriālām un hronoloģiskām, līdz pat mūsu dienām. Vairākas tautas dažādos laikos ir uzskatījušas par iespējamu identificēt sevi ar “mūžīgo Romu”. Lai saprastu šo fenomenu, būtu jāatrod tas kopīgais pamats dažādajās kultūrās, kas padarīja iespējamu šādu pašidentifikāciju. Tā radās ideja salīdzināt romiešus ne tikai ar senajiem grieķiem, kā tas jau pierasts, bet arī ar vāciešiem un amerikāņiem. Protams, vienā rakstā nav iespējams plaši izvērst seno romiešu kultūras analīzi, tādēļ man gribētos ieskicēt šeit dažas svarīgākās vadlīnijas, kuras raksturo problēmas būtību.

Vispirms būtu lietderīgi īsumā aplūkot, kas senos romiešus tuvināja senajiem grieķiem un kas viņus atšķīra. Tas ļautu labāk saprast slavenā “romiskā gara” būtību un tā unikalitāti senajā pasaulē. Faktiski galvenā kopīgā iezīme ir tā, ka abas kultūras sākotnēji veidojās un pastāvēja kā polisas kultūras. Kā zināms, abas tautas uztvēra polisu pirmām kārtām kā pilsoņu kolektīvu, kas apvieno visus brīvos pilsoņus, kuriem ir savi pienākumi un tiesības (piem.: Thuc., VII, 77, 7; Aristot. Pol., 1252. a 1–5, 1279. a 19–20; Cic. Resp., I, 25, 39).¹ Latīņu valodā jau pats vārds, kas apzīmē valsti, norāda uz to, ka tas ir kaut kas tāds, kas attiecas uz visiem un visiem pieder – *res publica* – “kopīga lieta”, “kopīgs īpašums”

No tā izriet galvenās pamatvērtības: dzimtenes slava un labklājība, tautas vara, valsts un personas brīvība utt. Šajā ziņā abas tautas ir līdzīgas, bet tieši šeit sākas arī būtiskas atšķirības to starpā. Grieķi nekad nav varējuši izkļūt no polisas šaurajiem ietvariem un izveidot pat ne lielvalsti, kaut vai tikai teritoriālu valsti. Lielākā politiskās kooperācijas forma viņiem bija nestabila federācija. Turpretī romieši izrādījās spējīgi izveidot ne tikai lielvalsti, bet pat milzīgu impēriju, kuras slava un iespaids sniedzas līdz mūsdienām.² Lai izskaidrotu šos faktus, mums ir jāsaprot abu tautu atšķirības gan mentālajā sfērā, gan kultūru veidojušos apstākļos.

Grieķu un romiešu mentālās atšķirības uzskatāmi parādās jau viņu valodā – tā sengrieķu valodai ir ļoti bagātīga leksika ar daudziem sinonīmiem, tai piemīt sarežģīta gramatiskā struktūra, kurā izņēmumu ir gandrīz tikpat daudz, cik noteikumu, tajā ir milzīgs izteiksmes līdzekļu klāsts, kas ļauj izteikt pat vissmalkākās domas nianšes, bet vienlaicīgi pieļauj dažādu interpretāciju iespējas un pat divdomības, turpretī latīņu valoda izceļas ar savu lakonismu, pat sausumu, kas sākumā radīja nopietnas problēmas literārās valodas veidošanā, taču vēlāk kļuva par stipro pusi, jo šai valodai piemīt strikta loģiska struktūra, kas padara formulējumus skaidrus un lielākoties viennozīmīgus. To pašu var redzēt abu tautu raksturā: senie grieķi bija impulsīvi, atvērti iracionālajam un radošai darbībai, kas nerēķinās ar izdevīgumu, viņi viegli pieņēma jauninājumus un ar grūtībām pakļāvās organizācijai; turpretī senie romieši izcēlās ar savu skarbumu, jūtu savaldību,

konservatīvismu, maksimālu racionālismu, uzkrītošu pragmatismu un perfektu organizāciju. No pirmā acu uzmetiena šķiet, ka tas ir tas, kas parasti atšķir ziemeļniekus no dienvidniekiem, kaut gan, formāli skatoties, abas tautas vienādi pieder dienvidiem. Tas tik tiešām ir savdabīgs paradokss – dienvidu tauta, kas pēc nacionālā rakstura un mentālajām īpašībām vairāk līdzinās ziemeļnieciskajām Eiropas tautām. Tādēļ var secināt, ka savā laikmetā romiešu kultūra bija unikāla un senajos laikos nav otras tādas tautas un kultūras, kurā būtu sastopams "romiskais gars". Meklējot tuvākās vēsturiskās paralēles ārpus antīkās kultūras, skats, dabiski, vēršas pāri Alpiem, ziemeļu virzienā...

Atbilstoši nacionālajam raksturam ir abu kultūru sasniegumi. Seno grieķu kultūras mantojums aptver visas humanitārās jomas – mākslu, literatūru, teātri, filozofiju utt. Romiešu mantojumam ir pavisam cits raksturs – valsts organizācija, tiesības, kara māksla, amfiteātris, būvniecība... Vārdu sakot, tas ir tas, kas, pēc Osvalda Špenglera domām, atšķir kultūru no civilizācijas pēc opozīcijas principa: grieķu dvēsele un romiešu intelekts.³ Šo opozīciju viņš ir ilustrējis ar spilgtu un asprātīgu līdzību: "Katrā grieķī ir kaut kas no Dona Kihota, katrā romietī – kaut kas no Sančo Pansas."⁴ Pašus romiešus Špenglers raksturoja kā bezdvēseliskus, pragmatiskus un rupjus barbarus.⁵ Neskatoties uz acīmredzamu pārspilējumu, šādam viedoklim ir savs pamatojums. Lai pārlicinātos par to, pietiek paskatīties uz abu tautu garīgajiem meklējumiem un sasniegumiem. Iepretī grieķu mitoloģijai, kas pārsteidz ar tēlu un sižetu bagātību un daudzveidību, Romā mēs redzam absolūtu mitoloģijas nabadzību, var teikt, pat tās neesamību, tēlu deficītu un fantāzijas trūkumu. Nevarētu teikt, ka Romā vispār nebija mitoloģijas, taču, kā atzīmē daudzi speciālisti, romiešu mītiem ir principiāli cits raksturs – tie stāsta nevis par dieviem un dievišķiem varoņiem, bet par Romu un tās varoņiem – cilvēkiem.⁶ Tā, piemēram, kosmogoniskos mītus viņiem aizvieto leģendas par Romas dibināšanu, bet mītus par dievu ciņām – teikas par romiešu ķēniņu un varoņu ciņām.⁷ Tādējādi var teikt, ka Romā ir notikusi ne tikai indoeiropiešu mītu "vēsturiskošanās", kā to ir nosaucis Mirča Eliade,⁸ bet arī savas pilsētas un vēstures iecelšana sakrālā statusā,

piešķirot tām reliģisku vērtību. No vienas puses, tas nepārprotami liecina par romiešu reliģijas un viņu gara nemetafizisko raksturu un pragmatisko dabu, bet, no otras puses, tajā visspilgtāk atklājas romiešu mentalitātes un līdz ar to arī visas viņu kultūras būtība un specifika – tā ir pārliecība par savu unikalitāti, pārkumu un vēsturisko misiju.

Grieķijā katras pilsētas iedzīvotāji skaidri apzinājās savu piederību kopējai grieķu pasaulei, kurai ir vairāki centri – Delfos, Olimpijā un citur, turklāt šajā pasaulē pilsētas atšķirās tikai pēc to vecuma, lieluma, spēka un ietekmes, turpretī Roma jau no pašiem pirmsākumiem apzinājās savu unikālo raksturu un uztvēra sevi kā īpašu pasauli, kuras centrs ir pati Roma. Ne velti Forumā romieši ievietoja pasaules centru, kuru apzīmēja ar vārdu, ar kuru tika apzīmēta arī pati pasaule, – *mundus* (Plut. Rom., 11). Ne velti arī Romas pilsētas robeža – *pomerium* – ieguva sakrālu statusu, tik sakrālu, ka pilsētas iekšienē nedrīkstēja atrasties nekas tāds, kas saistīts ar nāvi, – nedz kapi, nedz bruņotie karavīri, jo svētajā Romas pilsētā atrodas pati mūžība, dievišķā klātbūtne un spēks.⁹ Līdz ar to radās priekšstats par mūžīgo pilsētu. Tātad Roma iemiesoja sevī visu pasauli, tāpēc ir dabiski, ka romieši atšķirībā no grieķiem, kuri nepazīna absolūtu hronoloģiju,¹⁰ atklāja vēstures atskaites punktu – un tas bija viņu pilsētas/pasaules dibināšanas diena. Vienlaicīgi romieši atklāja arī vēstures virzības ideju, jo vēsture viņu izpratnē saplūda ar Romu un tās būtība bija tas, ka Roma kļuva par pasauli un pasaule – par Romu.¹¹

Tik cēls pilsētas statuss, dabiski, radīja atbilstošas ambīcijas, kuras ir labi redzamas romiešu patriotiskajā mitoloģijā un propagandā. Tajā laikā, kad visas citas tautas lepojās ar savu autohtono izcelsmi, romieši lepojās ar to, ka viņu sencis bijis Enejs – bēglis no Trojas, tātad cilvēks, kurš zaudējis savu dzimteni. Toties viņš bija cilvēks, kuru pats liktenis izraudzījis cēlai misijai kļūt par “mūžīgās” Romas pamatlicēju. Romas pilsētu ir dibinājuši arī klaidoņi – Romuls un Rems, un romiešu tauta veidojās no bēgļiem un klaidoņiem, kā viņi paši to atzina (Liv., I, 9, 1; Plut. Rom., 9). Romieši burtiski iekaroja sev vietu zem saules un izcīnīja sev tiesības uz eksistenci. Kaimiņi viņus nicināja, tādēļ viņiem nācās ar varu sev iegūt sievas, nolaupot tās sabiņiem. Tātad romieši bija pirmā tauta, kas droši varēja apgalvot,

ka tā pati sevi izveidojusi, faktiski šeit pirmo reizi radās *selfmademan* tipa cilvēks. Visas šīs leģendas vienlaicīgi gan atspoguļoja, gan veidoja romiešu pašapziņu, turklāt viņu vēsturiskie panākumi to tikai pavairoja. Rezultātā viņos nostiprinājās pārākuma apziņa, kas savukārt radīja pārliecību par īpašu Romas misiju cilvēces vēsturē. Tas ir labi redzams vārdos, kurus Tits Livijs ielicis Romula mutē, kad viņš pēc nāves, jau dieva statusā, parādījās kādam romietim un pavēstīja tam par romiešu tautas nākotni: "Dodies un paziņo romiešiem, ka dievi vēlas, lai mana Roma kļūtu par visu pasaules zemju galvaspilsētu (*caput orbis terrarum*); tādēļ lai viņi rūpējas par kara lietām un lai viņi paši zina un lai nodod to pēcnācējiem, ka nav tādu cilvēcisku spēku, kas varētu pretoties romiešu ieročiem" (Liv., I, 16, 7).

Tiesa gan, būdami racionālisti un pragmatiski, romieši apzinājās, ka viņu pārākums attiecas ne uz visām, bet tikai uz konkrētām sfērām, kā to labi parāda slavenie Vergilija vārdi:

Statujas liedinās citi un varam liks dzīvību dvašot,
Ticu es tam; no marmora dzīvus tie izveidos vaibstus,
Tiesnešu priekšā tie runās daudz daiļāk un spīdekļu ceļus
Novilks ar cirkuli labāk, un zvaigznāju kustības noteiks.
Romieti, iegaumē to, tev valdīt pār pasaules tautām!
Tāpēc būs uzdevums tavš: tās radināt mierīgai dzīvei,
Pakļautās žēligi sargāt, bet spītīgās satriekt ar varu.
(Aen., VI, 847–853. A. Ģiezena tulk.)

Šajos vārdos ir redzamas divas būtiskas lietas: pirmkārt, romieši skaidri apzinās savu atpalcību no grieķiem kultūras laukā, otrkārt, viņi tikpat skaidri apzinās savu pārākumu militārā laukā un valstiskas dzīves organizācijas jomā. Šeit ir redzama arī romiešu misijas būtība: "valdīt par pasaules tautām" (*regere imperio populos*) un "tās radināt mierīgai dzīvei" jeb, burtiski, "mierīgus tikumus ieviest" (*pacique imponere morem*). Pēdējais romiešu vēsturnieks, grieķis pēc izcelsmes, Ammians Marcellīns par Romas lielākajiem nopelniem uzskatīja mežonīgo tautu savaldīšanu un to pakļaušanu mūžīgiem likumiem (Res Gestae, I, 6, 5).

Tātad rezumējot romiešu misiju varētu formulēt šādi: iekarot pasauli, pārvaldīt to un dibināt tajā mierīgu dzīvi. Tik tiešām, mēs to

labi zinām no vēstures – tur, kur ienāca romiešu leģioni, tika ieviesti romiešu likumi un beidzās savstarpēji kari, t. i., tie kari, kas līdz tam plosījās praktiski visur, kur tika dibināta jaunā romiešu kārtība. Bū-tībā galvenais šeit ir tieši kārtības dibināšana, jo tā iekļauj sevī gan valdīšanu, gan “mierīgu tikumu” ieviešanu. Savukārt kārtības ideja balstās slavenajās romiešu tiesībās, un šeit romieši atkal varēja runāt par savu pārkāpumu, kā to spilgti apliecina Cicerona vārdi: “Neticami, cik juceklīgs, gandrīz smieklīgs ir visu pārējo tautu civillikums, atskaitot mūsējo; esmu jau pieradis runāt par to katru dienu, kad es pretnostatu mūsu cilvēku gudrību citiem cilvēkiem, it īpaši grieķiem” (De orat., I, 197, 5–9). Cicerons atrada romiešu pārkāpumam arī augstāko pamatojumu – pati daba varu dod labākiem cilvēkiem, un šī vara nāk par labu pārvaldāmajiem, jo dabā ir iekārtots tā, ka labākais valda pār vājāko: dievs – pār cilvēku, prāts – pār miesas kaislībām utt. (Resp., III, 24). Romiešu pakļaušanās citiem būtu pretdabiska, tas būtu pasaules likumu pārkāpums (*fas non est*), jo “romieši ar dievu gribu ir radīti, lai valdītu pār citām tautām” (In. M. Ant., 19). Ar laiku izkristalizējās Romas idejas kulminatīvais punkts – vara pār visu pasauli. Šī ideja, balstīta romiešu pārkāpuma apziņā, atstāja tik grandiozu iespaidu, ka pat grieķu vēsturnieks Polibijs to pieņēma kā pareizu un rakstīja, ka romiešu tautas varenība pārspēj visu, kas bijis līdz šim un kas būs pēc tam (I, 2, 7–8). Nav brīnums, ka Horācijs savā dzejā varēja apgalvot, ka saule nevar ieraudzīt pasaulē neko labāku par Romu (Carm. Saec., 9 sqq.). Romas impērijas norieta laikā 5. gadsimtenī dzejnieks Rutilijs Namnciāns šādiem vārdiem cildināja Romas civilizējošo misiju visā pasaulē:

Daudzām un dažādām tautām tu radīji vienotu dzimteni jaunu:

Kas nav pazinis likumus agrāk, tiem nāk tava vara par labu.

Tu paņēmi tiesībās savās sev līdzās tos, kas ar ieročiem pieveikti taviem:

Tas, kas par pasauli saucās līdz šim, kļuva par Pilsētu¹² tagad.

(De red., I, 63–66)

Tāpat var droši apgalvot, ka romiešu kultūras būtību, tās “garu” veidoja slavenā Romas ideja, taču šīs idejas vēsture ir atsevišķs un visai grandiozs temats. Šimbrīžam, runājot par kultūru, svarīgi ir saprast, kas visvairāk iespaidoja cilvēku domāšanu un viņu rīcību visās sfērās,

sākot ar politiku, literatūru, mākslu un beidzot ar sadzīvi. Šeit visur mēs redzam to pašu Romas ideju, turklāt tā nebija tikai ideoloģija, bet gan reāls cilvēku domu un dzīves veids. To atspoguļo romiešu oficiālā vērtību sistēma, kuru lieliski izklāstīja Cicerons savā traktātā "Par pienākumiem" Par pirmo un galveno pienākumu, kas ir pārāks pat par pienākumu vecāku priekšā, viņš vairākkārt nosauca pilsoņu kalpošanu savai tēvijai (De offic., I, 57, 86, 90). Romas vēsture pazīst daudzus tādas kalpošanas piemērus, un daudzus varoņu vārdus ir saglabājusī leģendāra romiešu tradīcija.¹³ Šajā kalpošanā varoņi nesaudzēja nedz savu, nedz arī citu cilvēku dzīvību. Tā, piemēram, pirmais konsuls Junijs Bruts piesprieda nāvessodu saviem dēliem, kuri tika pieķerti savvērestībā ar Tarkviniju dzimtu (Liv., II, 3–5). Konsuls Tits Manlijs, saukts Torkvats, piesprieda nāvessodu savam dēlam par to, ka viņš pārkāpa tēva pavēli, kas aizliedza karavīriem atstāt ierindu, un piedalījās divkaujā ar ienaidnieku. Pat viņa uzvara nespēja mainīt tēva lēmumu, jo pienākums dzimtenes priekšā, disciplīna un varas autoritāte ir pārāka par tēva mīlestību uz dēlu (Liv., VIII, 5–6; Flor., I, 10, 15). Slavenais Horācijs, ar uzvaru atgriezies mājās, nogalināja savu māsu par to, ka viņa apraudāja kritušu ienaidnieku (Liv., I, 24–26; Flor., I, 3, 1–6). Mūcijs Scevola, lai pierādītu etrusku valdniekam romiešu gatavību aizstāvēt savu dzimteni un mirt par to, ar priecīgu prātu upurēja savu labo roku (Liv., II, 12, 1–5; Flor., I, 4, 5–6), bet Decijs Muss kritiskā brīdī, dodoties kaujā, upurēja dieviem sevi pašu Romas valsts labā (Liv., VIII, 9, 1–8).

Šie un vēl citi piemēri liecina par indivīda pilnīgu piederību un pakļaušanos savai valstij, jo Romas ideja ir absolūta, visaptveroša, kosmiska un pārcilvēciska. Indivīds pilnībā pieder savai valstij, viņa dzīves būtība un jēga ir kalpošana dzimtenei. Šo ideoloģiju labi atspoguļo pazīstamie Horācija vārdi: "*Dulce et decorum est pro patria mori!*"¹⁴ Tas ļauj saprast, kāpēc romieši izrādījās tik neradoši reliģijas laukā – viņu īstā reliģija bija pašu valsts un tās ideoloģija. Ne velti tajā laikmetā, kad šī ideoloģija sāka zaudēt ietekmi uz cilvēku apziņu, slavenais jauninājumu apkarotājs bargais Katons Cenzors cīnījās ne tikai pret greznību un alkatību, bet galvenokārt pret individuālistisku apziņu. Viņa vēsturiskais darbs "*Origines*"¹⁵ ir veltīts

romiešu tautas varoņdarbiem, un tajā nebija vietas karavadoņū un varoņu vārdiem, jo vienīgais īstais varonis ir pati tauta, pati Romas valsts. Šāds varonības modelis atklāj vēl vienu romiešu atšķirību no grieķiem – romiešu varonība, kā teikts, pilnīgi kalpo valstij, bet grieķu varoņi pirmajā vietā lika savu godu, un tas bieži izraisīja konfrontāciju ar valsti, kā tas bija ar Ahilleju, Miltiādu, Temistoklu, Pausāniju un citiem.¹⁶

Atbilstoši sociālajam ideālam Romā tika kultivētas tās rakstura īpašības, kuras bija nepieciešamas valstiskai kalpošanai, – militāra drošme, izturība, pieticība, pat nabadzība, ar kuru romieši lepojās, gods, krietnums utt. Visi leģendārie Romas varoņi iemieso sevī šos tikumus. Varonība izpaudās ne tikai militārā drosmē, bet arī pieticībā un atturībā, jo pieticīgs cilvēks neizraisa ķildas un vislabāk kalpo valstij. Slavenie pagātnes vīri kļuva par pareizā dzīvesveida paraugu – ar lepnumu tika stāstīts, ka, piemēram, slavenais Manijs Kūrijs, kad viņu ieraudzīja pārsteigti samnītu sūtņi, no koka šķīvja ēda visparastāko rāceni (Plin. N. H., 19, 87; Val. Max., IV, 3, 5), bet tautas varoņiem Atilijam Regulam un Cincinnatam piederēja mazi zemes pleķīši (Val. Max., IV, 4, 6–7). Ir labi pazīstama romiešu cīņa pret greznību vēlās republikas laikā,¹⁷ kuras degsmīgākais iedvesmotājs bija Katons Cenzors. Līdz pat republikas krīzes laikiem romiešu mākslas galvenais uzdevums bija cildināt slaveno romiešu tautu un tās varoņus. Ievērojamākie romieši, kā, piemēram, Katons, Cēzars, Cicerons, Oktaviāns un citi, gribēdami izpelnīties godu un atzinību, pat krīzes laikmetā centās demonstrēt savu atbilstību “tēvu ideāliem”

Vārdu sakot, valstiskuma un misijas idejas bija mugurkauls, ap kuru veidojās romiešu kultūra un kas radīja tā saucamo Romas ideju. Izbrīnu izraisa tas, ka Romas ideja pārāuga vienas nācijas ietvarus un aptvēra vairākas tautas. Šo ideju pārņēma grieķi, galli, sīrieši un citi. Zīmīgi, ka pēdējais Romas idejas sludinātājs neilgi pirms Romas impērijas krišanas bija Ammians Marcellīns – grieķis. Tas nozīmē, ka romiešu kultūra bija kļuvusi par universālu, kosmopolītisku kultūru, kas arī noteica tās dzīvīgumu un spēcīgo asimilējošo raksturu, kas radīja tādu fenomenu kā romanizācija.

Šajā kontekstā, meklējot vēsturiskās analogijas, runa ir nevis par Romas idejas pārmantojamību, bet gan par tipoloģiski līdzīgām pazīmēm. Romas ideju, t. i., globālas impērijas modeli, pārņēma vairākas tautas, kuras šādā vai citādā veidā pretendēja uz Romas impērijas atjaunošanu vai tās goda iemantošanu. Šeit būtu jārunā par grieķiem, krieviem, frankiem, francūžiem, itāliešiem, vāciešiem un amerikāņiem, bet es izvēlējos tikai divus pēdējos piemērus. Tas ir tādēļ, ka visi pārējie piemēri ir pārāk specifiski, tie ir vai nu vāji izteikti (franki), vai arī tiem ir pārāk stipri nacionāli akcenti, kas nosaka krasas atšķirības no romiešu mentalitātes (grieķi, krievi, francūži, itālieši). Tādējādi par galveno kritēriju es izraudzījos nevis Romas ideju kā tādu, bet gan tās pazīmes tautas kultūrā, mentalitātē un vēsturē, kuras visvairāk atgādina līdzīgas pazīmes Senajā Romā. Turklāt manis izvēlētajām tautām ir izdevies viskonsekventāk un vispilnīgāk realizēt Romas ideju, un ir pamats domāt, ka tas nav nejauši.

Tātad kāpēc tieši vācieši? Pirmo reizi es iedomājos par viņiem šādā kontekstā, kārtējo reizi būdams Vācijā, sarunas laikā ar vācu kolēģiem. Toreiz es pamanīju, ka praktiski visās vāciski runājošo zemju universitātēs antīkās vēstures pētnieku vidū izteikti dominē Senās Romas speciālisti un Senās Grieķijas pētnieki ir absolūtā mazākumā (parasti proporcija ir aptuveni 7 pret 3).¹⁸ Es pajautāju kolēģiem, kā viņi to izskaidro, un viņi atbildēja, ka tas tā ir laikam tāpēc, ka vācu jaunieši jau skolā iepazīst latīņu valodu, bet sengrieķu valoda ir speciāli jā mācās augstskolā. Man likās, ka šis izskaidrojums tomēr nav pietiekams, un es atsaucos uz Krievijas piemēru, kur situācija ir ja ne gluži pretēja, tad vismaz tāda, ka "grieķu" skaits parasti ir jūtami lielāks nekā "romiešu" skaits, un kur abas valodas tiek apgūtas tikai augstskolā, kaut gan pēdējo desmit gadu laikā arvien vairāk ir vidusskolu, kur tiek mācīta latīņu valoda. Man liekas, ka gan Vācijas, gan Krievijas gadījumā var runāt par kultūru "simpātijām", t. i., par fenomenu, kad cilvēkus pievelk tās kultūras, kas ir tuvākas viņu pašu nacionālajam garam. Kad es piedāvāju vācu kolēģiem savu izskaidrojumu un minēju par vāciešu un romiešu mentalitātes līdzību, kas padara senos romiešus pievilcīgus vāciešiem, kolēģu reakcija bija visai pozitīva un piekritoša. Tas arī iedvesmoja mani uz turpmākiem mēģinājumiem formulēt savas domas.

Pirmais, kas nāk prātā, domājot par vāciešu tradicionālo raksturu, ir kārtības mīlestība, precizitāte un darba kvalitāte. Ikviens, kas to pazīst, var atcerēties neskaitāmus piemērus, kas to apstiprina. Bet tādas pašas īpašības lieliski raksturo arī senos romiešus – arī tur mēs redzam perfektu *pax romana* organizāciju, darba precizitāti un izcilu kvalitāti. Pirms pāris tūkstošiem gadu būvētie romiešu tilti, ceļi un akvedukti joprojām saglabā savas funkcionālās spējas. Klasiskā vāciešu emocionālā atturība un mērenība atgādina romiešu skarbumu, slavenu *severitas*. Bieži vien, skatoties uz skarbajiem romiešu portretiem, mani pārņem sajūta, ka es redzu pazīstamus vāciskus vaibstus. Bet ko lai saka par visiem zināmo vāciešu militāro drosmi un disciplīnu? Šķiet, ka Eiropā joprojām nav citas tautas, kas varētu viņus pārspēt šajā ziņā. Šeit nav tuvākas un precīzākas paralēles kā senie romieši. Abu tautu militārais gars ir ļoti līdzīgs. To pašu var teikt par hierarhijas respektēšanu un daudzām citām lietām. Un, protams, pats būtiskākais – misijas apziņa. Vācu tautas Svētā Romas impērija tika dibināta ar domu kļūt par kristīgās Eiropas un perspektīvā visas pasaules vienojošu spēku. Šiem plāniem nebija lemts īstenoties, bet īpaša apziņa un hegemoniskās ambīcijas palika un atdzima no jauna 19. gadsimtā. Diemžēl 20. gadsimtā gan izredzētības, gan misijas idejas ieguva vācu augsnē kroplīgas un briesmīgas formas t. s. Trešajā impērijā (reihā). Toties mūsdienu demokrātiskā Vācija ir veiksmīgi atbrīvojusies no vecajiem kompleksiem un ambīcijām, taču saglabā lielvalsts statusu un attiecīgu pašapziņu, ieskaitot arī iepriekš minētās nacionālās īpašības, kurās, neskatoties uz globalizāciju un masu kultūras graužošo iespaidu, joprojām ir vēl jūtams “romiskais gars” Šodien Vācija, atteikusies no Romas idejas, kopā ar Franciju spēlē vadošu lomu Eiropas apvienošanā un it īpaši tās paplašināšanā uz austrumiem.¹⁹ Aplūkojot vācu kultūras vēsturisko pieredzi no Romas idejas aspekta, rodas pārlicība, ka pēc pašas “pirmās” Romas šī ideja ir atradusi vispilnīgāko iemiesojumu tieši šajā tautā un kultūrā.

Taču šodien mūsu acu priekšā pirmajā plānā ir izvirzījusies cita tauta un kultūra, kas pretendē uz Romas idejas realizāciju un “romiešu gara” iemiesojumu. Sekojot tam, cik veiksmīgi šī ideja tiek realizēta

un cik dziļi tā ir iesakņojusies Amerikas valstī un kultūrā, gribas domāt, ka tas nav nejauši. Tas mudina meklēt paralēles romiešu kultūrā, un tādas paralēles viegli atrodas. Protams, šajā gadījumā grūti ir runāt par nacionālā rakstura salīdzināšanu, toties var konstatēt būtiskas līdzības mentalitātē un kultūras struktūrelementos. Pirmā līdzība ir tā, ka abas nācijas ir izveidojušās "mākslīgi", t. i., nevis uz viena etnosa bāzes, bet vairāku tautu sajaukšanās rezultātā. Romieši par savu ciltstēvu uzskatīja Eneju, kurš ieradās Itālijā, šķērsojot gandrīz visu Vidusjūru, un viņu nacionālā kopība izveidojās, sajaucoties vismaz trim etniskām grupām – latīņiem, etruskiem un sabīņiem, ar izteiktu latīņu etnosa dominanti. Amerikāņu nācija ir veidojusies, sajaucoties uzreiz daudzām etniskām grupām, bet ar izteiktu angļu dominanti. Abos gadījumos sajaukšanās rezultāti ir atšķirīgi – Romā galu galā izveidojās vienots etnoss,²⁰ turpretī Amerikā saglabājas daudzas nacionālās kopienas, kas veido nāciju nevis uz etniska, bet uz politiska pamata. Neskatoties uz to, abu nāciju fundamentu veido līdzīgi principi – kosmopolitisms un politiska ideja – vienojošie elementi, uz kuriem balstās nacionālā apziņa un valsts vienotība. Turklāt pirmo kolonistu sociālais sastāvs gan Romā, gan Amerikā bija visai zems un margināls – nabagi, bēguļojoši vergi, noziedznieki un visādi avantūristi un klaidoņi. Un dabiski, ka šajos apstākļos, kurus noteica līdzīga abu nāciju izcelsme, abās kultūrās plaukst *selfmade-man* cilvēka ideoloģija un psiholoģija.

Šīs divas kultūras ir principiāli atklātas, un tajās var ieplūst citu kultūru elementi, kas veiksmīgi tiek integrēti valstiskā universā. Tiesa gan, abos gadījumos vispirms nācās pārvarēt nacionālās problēmas – Amerikai bija jātiek galā ar rasismu, bet Romai – ar ksenofobiju. Mēs zinām, ka Romā tas nenotika viegli un uzreiz, ka tur norisinājās nopietnas cīņas pret svešām ietekmēm un it īpaši pret grieķu kultūras ienākšanu. Bet jau vēlās republikas laikā līdz ar Romas imperiālistiskas lielvalsts izveidi šī cīņa beidzās par labu kosmopolitismam, kas vēl vairāk nostiprinājās un paplašinājās impērijas laikmetā. Horācijs ir teicis, ka sagūstītā Grieķija ir paņēmusi gūstā savus rupjos uzvarētājus, ienesot mākslas skarbajā Lātijā (*Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio*. – Epist., II, 1, 156–157).

Tas tā patiešām arī bija, bet galarezultātā Romas universālā kosmopolitiskā kultūra uzvarēja visu, tai skaitā arī Grieķiju. Visur impērijas teritorijā iesakņojās romiešu civilizācija, valoda, mode un vērtības. Impērijas iedzīvotāji sāka identificēt sevi ar Romu un tās ideju. Tāpēc bija dabiski, ka grieķu vēsturnieks rakstīja Romas vēsturi latīņu valodā, bet Bizantijas impērija pasludināja sevi par Romu un tās iedzīvotāji – grieķi un citas tautas – turpināja sevi dēvēt par romiešiem. Tātad abos gadījumos mēs redzam universālas imperiālistiskas kultūras ekspansiju, ko vienā gadījumā sauc par romanizāciju, bet otrā – par amerikanizāciju. Zīmīgi, ka abos gadījumos mums ir darišana ne tik daudz ar kultūru šī vārda īstajā nozīmē, cik ar masu kultūru. Gan romiešu, gan amerikāņu politiķi labi apzinājās šī faktora spēku un nozīmīgumu. Zbignevs Bžeziņskis pilnīgi pamatoti uzskata Amerikas masu kultūras ekspansiju par vienu no spēcīgākajiem līdzekļiem Amerikas pasaules hegemonijas stiprināšanā.²¹

Savukārt kultūras ekspansija gan Romā, gan Amerikā balstās pārākuma apziņā un misijas idejā. Tas ir dabiski, jo tikai uz tādas idejas pamata var būtēt pasaules mēroga impēriju. Romieši, kā jau teikts, par savu misiju uzskatīja kārtības un likumības izplatīšanu pasaulē; Amerika šodien savu misiju saskata jaunās pasaules kārtības dibināšanā jeb, Bžeziņska vārdiem, sadarbībai atklātās pasaules sabiedrības radīšanu.²² Tas, protams, nozīmē arī “pareizā likuma” nešanu pasaulē, kas Romai nozīmēja barbarisko tautu civilizēšanu, bet mūsdienās – brīvības un demokrātijas eksportu, kā tas ir redzams gan ģeopolitiskajā teorijā,²³ gan reālajā dzīvē, piemēram, Tuvajos Austrumos un postpadomju telpā. Tāpat kā Senā Roma, Amerika no pašiem sākumiem ir pārliecināta par to, ka tā nes pasaulei vislabāko kārtību. Jau no valsts dibināšanas laikiem šeit rodas un nostiprinās ideja par to, ka Amerika ir izredzēta zeme, kuru izvēlējusies dievišķā Providence globālu cilvēces pestīšanas plānu realizācijai, tādējādi amerikāņi ir jauna izredzētā tauta, jaunais Izraēls.²⁴ 20. gadsimtā šī pārliecība nostiprinās un iegūst jaunu skanējumu, ko var labi redzēt šādos Vudro Vilsona vārdos: “Amerikāņi ir vienīgā ideālistiskā nācija pasaulē. Šīs tautas sirds ir tīra. Šīs tautas sirds ir patiesa [...] Es, piemēram, ticu Savienoto Valstu liktenim vairāk nekā ikvienai citai

cilvēku lietai [...] Es ticu, ka šī nācija satur sevī garīgu enerģiju, kuru neviena cita nācija nav spējīga novirzīt no cilvēces atbrīvošanas [...] Amerikai tika dota neierobežota privilēģija izpildīt predestinēto likteni un izglābt pasauli."²⁵ Vārdu sakot, Amerikas misija ir glābt pasauli, dodot tai patiesības gaismu... Zīmīgi, ka Amerika pati apzinās savu misiju kā Romas idejas realizācijas turpinājumu, par ko liecina gan teorētisku vārdi, gan valsts simbolika.²⁶

Kā zināms, katras kultūras pašrealizācija laikā un telpā notiek ciešā saistībā ar valdošo ideoloģiju. Gan Romā, gan Amerikā tā ir impērija, jo vienmēr tieši impērijā vispilnīgāk iemiesojas "romiskais gars" Amerika par tādu apzinājās sevi ļoti agri. Jau Džordžs Vašingtons 1783. gadā raksturoja jauno republiku kā impēriju.²⁷ Šodien Amerikā šad tad var dzirdēt šādu apgalvojumu: "Savienotās Valstis pēc savas būtības ir imperiālistiska lielvalsts, kas izvērsas plašumā."²⁸ Tiesa gan, mūsdienās biežāk tiek lietots Zbigņeva Bžeziņska piedāvātais termins – "*American primacy*",²⁹ ko varētu tulkot ar vārdu "hegemonija" Tajā pašā laikā šajā hegemonijā ir ļoti daudz no impērijas, un to skaidri apzinās paši tās ideologi. Bžeziņskis atzīst, ka Amerikas hegemonija atgādina iepriekšējo laiku impērijas, un salīdzina savu valsti ar tām, īpašu uzmanību pievēršot Romas impērijai.³⁰

Beidzot, vēl viens moments tuvina šīs abas kultūras – ekstremāli lielā loma, kāda sabiedrībā ir valsts ideoloģijai. Iepriekš jau tika atzīmēts, ka Romā valsts ideoloģija kļuva par reliģiju, un būtībā to pašu var teikt arī par mūsdienu Ameriku, kur šo ideoloģiju sauc par "pilsonisko reliģiju" un kur to veido un apraksta vadošie sociologi.³¹ Šajā reliģijā ir viss, kas vajadzīgs: savi dievi – brīvība, demokrātija, Amerika, savi "svētie raksti" – Konstitūcija, Neatkarības deklarācija utt., savi "svētie" – Vašingtons, Linkolns un citi, bet galvenais, tāpat kā Romā, nāciju šeit apvieno Valsts ideja un misijas ideja.

Tātad var secināt, ka Romas un Amerikas tipoloģisko līdzību nosaka nevis nacionālās īpašības, kuras vairāk tuvina romiešus un vāciešus, bet gan pati kultūras ideja un tās būtība, kas visspilgtāk izpaužas politiskā laukā imperiālisma un pasaules misijas idejā. Tagad, atbildot uz virsraksta jautājumu: kam ir tuvāki senie romieši – vāciešiem vai amerikāņiem, man gribas teikt, ka, figurāli izsakoties,

romieši bija vienlaicīgi gan pirmie vācieši, gan pirmie amerikāņi. Pirmajā gadījumā ir izteikta līdzība nacionālajā raksturā un mentalitātē, bet otrajā gadījumā abas kultūras tuvina to kosmopolitiskais un globālistiskais raksturs. Tajā pašā laikā gan ar vāciešiem, gan amerikāņiem senos romiešus tuvina misijas un pasaules impērijas ideja. Poētiski runājot, abos gadījumos šajās kultūrās iemiesojies “romiskais gars”. Bet Roma bija pirmā, un tādēļ var teikt, ka Roma ir kļuvusi par universālu arhetipu Rietumu civilizācijas attīstībā, jo visi nākamie “romieši”, visi, kas dibināja savu Romu, vienmēr atkārtoja pirmo Romu. Un tā tas turpinās arī šodien. Tas nozīmē, ka, arī no šāda viedokļa skatoties, Roma tik tiešām ir *Urbs Aeterna...*

ATSAUCES

- ¹ Sk.: *Hammond H.* The City in the Ancient World. – Cambridge, 1972; *Ehrenberg V.* The Greek State. – London, 1969; *Утченко С. Л.* Социально-политические учения древнего Рима. – Москва, 1977. – С. 18–41; *Кошеленко Г. А.* Древнегреческий полис // Античная Греция. – Москва, 1983. – С. 9–36.
- ² Sīkāk par to sk.: *Tumans H.* Antikās pasaules politiskais mantojums // Itaka. – Rīga, 2001. – 18.–29. lpp.
- ³ *Шпенглер О.* Закат Европы. – Новосибирск, 1993. – С. 69 и сл.
- ⁴ Turpat. – 76. lpp.
- ⁵ Turpat. – 70. lpp.
- ⁶ Sk., piemēram: *Dumézil G.* La religion romaine archaïque. – Paris, 1974; *Кулаковский Ю.* Эсхатология и эпикуреизм в античном мире. – Санкт-Петербург, 2002. – С. 203 и сл.; *Элиаде М.* История веры и религиозных идей. – Москва, 2002. – Т. 2. – С. 94–98.
- ⁷ *Dumézil G.* L'héritage indoeuropéen à Rome. – Paris, 1949. – P. 127–142; *Dumézil G.* La religion romaine archaïque. – P. 82 sqq.
- ⁸ *Элиаде М.* История веры.. – С. 95 и сл.
- ⁹ Sīkāk sk.: *Кнабе Г.* Историческое пространство и историческое время в культуре древнего Рима // Культура древнего Рима. – Москва, 1985. – Т. 2. – С. 110 и сл.
- ¹⁰ Senajiem grieķiem, tāpat kā citām senajām tautām, nebija viena hronoloģiska atskaites punkta – laiku viņi skaitīja cikliski, pa olimpiādēm vai pēc amatpersonām.
- ¹¹ Sk.: *Сапронов П.* Культурология. – Санкт-Петербург, 1998. – С. 257 и сл.
- ¹² Par Pilsētu (ar lielo burtu) romieši sauca vienīgi savu Romu.

- ¹³ Sk.: Сапронов П. Культурология. – С. 258 и сл.
- ¹⁴ “Saldi un skaisti ir mirt par tēviju!”
- ¹⁵ “Sākumi”.
- ¹⁶ Piemēru apskatu un analīzi sk.: Сапронов П. Культурология. – С. 260 и сл.
- ¹⁷ Sīkāk sk.: Кнабе Г Историческое пространство. С. 161 и сл.
- ¹⁸ Tā kā manā rīcībā nav precīzas statistikas, šie dati balstās tikai uz personiskiem novērojumiem un sarunām, kas, protams, neuzrāda patieso situāciju, roties ļauj runāt par redzamām tendencēm.
- ¹⁹ Par Vācijas līdera lomu apvienotā Eiropā ļoti pārliecinoši ir izteicies Z. Bžeziņskis: Бжезинский З. Великая шахматная доска. – Москва, 1999. – С. 91 и сл.
- ²⁰ Acīmredzot tas varēja notikt tikai 3. gs. pr. Kr., kad pilnīgi izzuda politiskā nevienlīdzība starp patriciešiem un plebejiem.
- ²¹ Бжезинский З. Великая шахматная доска. – С. 21, 37 и сл.
- ²² Turpat. – 12., 40., 41., 254. lpp.
- ²³ Turpat. – 253. lpp.
- ²⁴ Sīkāk sk.: Шлезингер А. Циклы американской истории. – Москва, 1992. – С. 28–40.
- ²⁵ Citēts pēc: Wilson W. Messages and Papers. – New York, 1924. – Vol. 2. P. 815, 822, 969, 1025, 1086.
- ²⁶ Sīkāk par to sk.: Timans Н. Antīkās pasaules politiskais mantojums. – 18.–29. lpp.
- ²⁷ Шлезингер А. Циклы американской истории. – С. 188.
- ²⁸ Van Alstyne R. W. The Rising American Empire. – New York, 1960. – P. 9.
- ²⁹ Brzezinski Z. The Great Chessboard. American Primacy and its Geostrategic Imperatives. – Basic Books, 1997.
- ³⁰ Turpat. – 20. un sek. lpp.
- ³¹ Sk.: Taiwāns L., Taiwāne E. Reliģiju vēsture. – Rīga, 2003. – 252., 253. lpp. Бурстин Д. Американцы: национальный опыт. – Москва, 1993.

ANCIENT ROMANS: “THE FIRST GERMANS”
OR “THE FIRST AMERICANS”?
THE PROBLEM OF CULTURAL TYPOLOGY

SUMMARY

The paper deals with the specific character of the ancient Roman culture in the historical context. Cultural typology employs several methods and many criteria in the comparison and classification of

different cultures. In this case, the task has been set to identify the specific characteristics of the Roman culture and mentality, which formed its essence and historical peculiarity. This task can be fulfilled by comparing the ancient Roman culture with other cultures. This time three nations have been chosen for comparison: the ancient Greeks, Germans and Americans.

The comparison with the ancient Greeks shows the contrast between these two nations and their cultures. There are distinctive differences in the national characters, mentalities, world views, cultural values and achievements. Oswald Schpengler has defined these differences in a short formula – “the Greek soul and the Roman intellect” In the ancient world, Romans had no similar nation, there were no people or culture which had the “Roman spirit” The essence of this “spirit” was embodied in the specific system of the state, ideology and way of life. These were the main things in the Roman life and at the core of its substance was the sense of superiority, patriotism and the idea of mission, which was embodied in the empire.

The closest analogy can be found in another time and place. For the first time the “Roman spirit” was reborn in the German nation and its culture. Here we can find similar features of the national character and fundamental ideas, which in different times have formed the basic structure of a national culture – patriotism, sense of superiority, culturally-strategic mission and empire. Even today, in the German academic circles there is much more affinity for the ancient Rome than for Greece.

Today, however, another nation which embodies the “Roman spirit”, has stepped into the forefront of the world history – the Americans. The common characteristics of the ancient Romans and Americans are their mixed descent from many different ethnic elements, cosmopolitan culture, the role of ideology in the social life and, of course, the sense of superiority, the idea of mission and imperial ambitions.

Therefore we can say that Romans were both “the first Germans” and “the first Americans”, for their cultural model has become archetypal in the development of the Western civilization.

MĀRIS STRADS

ROMIEŠU TIESĪBU RECEPCIJAS ASPEKTI

Jurisprudences kā zinātnes pirmsākumi meklējami Senajā Romā. Tur arī tika izveidota pirmā tiesību sistēma.

Romiešu tiesības ir vienas no lielākajām antikās pasaules kultūras vērtībām. Romieši paši uzskatīja, ka tiesības ir zinātne par labo un taisnīgo, ka tās ir noderīgas visiem vai vismaz daudziem. Viņi atzina tiesības par vienu no Romas valsts varenības balstiem, uzskatot tās par līdzvērtīgām bruņotajam spēkam. Justiniāna civiltiesību krājumā (*Corpus Iuris Civilis*) teikts: “Augstākā valsts aizsardzība balstās uz divām lietām – ieročiem un likumiem. Laimīgajai Romas tautai tiem jāpateicas, jo tā senatnē ieguvusi varu pār visām citām tautām [...] Vienu vienmēr atbalstīja otrs. Romas bruņotais spēks savu stiprumu guva likumos tādā pašā mērā, kā pašus likumus aizsargāja ar ieroču spēku.”¹

Romiešu tiesību attīstība ir cieši saistīta ar Romas valsts tūkstošgadīgo vēsturi: no pirmatnējās kopienas līdz *Corpus Iuris Civilis*. To pierāda tiesību avoti. Sākotnējās attīstības posmā tiesības veidojās no cilšu paražām (*mos maiorum*), priesteru – pontifiku formulētajiem reliģiskajiem noteikumiem (*fas*) un ķēniņu izdotajiem likumiem. Paražas radītājs fakts ir atkārtojums. Lai kādu parādību apzīmētu par paražu, nav pietiekama tās vienreizēja norise, bet nepieciešams parādības atkārtojums. Tas pieder pie cilvēka apzinātiem gribas aktiem un līdz ar to tiek vērtēts no lietderības un pareizības, t. i., taisnīguma viedokļa. Paražu pildīšanu un ievērošanu nodrošināja ar reliģiska rakstura sankcijām, jo romiešu priesteri šajā periodā pildīja juriskonsultu un tiesnešu funkcijas. Šīs tiesību normas bija pierakstītas no tautas acīm slēptās svētajās grāmatās. 450. gadā pr. Kr. tautas neapmierinātības dēļ ar šo slepenību tika izstrādātas desmit likumu tabulas, kuras vēlāk papildināja vēl ar divām. Tā radās pirmās rakstītās tiesības, pirmie likumi – XII tabulu likumi.

Turpmāk romiešu tiesības attīstījās ar tautas sapulču likumdošanas palīdzību. Likumus ierosināja maģistrāti atbilstoši savai kompetencei, pieņēma tautas sapulces un apstiprināja senāts. Šiem likumiem parasti bija trīs daļas:

- 1) priekšvārds, kur bija minēts sapulces nosaukums, maģistra vārds, kas to vadījis, un datums,
- 2) likuma teksts (*rogatio*),
- 3) likuma nepildīšanas juridiskās sekas (*sanctio*).

Tautas sapulču likumi romiešu uztverē bija vispilnīgākā tiesību forma, kas obligāta visiem pilsoņiem, kā arī pašam likumdevējam. Tiem bija liela loma romiešu civiltiesību institūtu tālākā izveidošanā un noformēšanā.

Romas valsts tapšanas laikā un republikas periodā senāta lēmums nebija īsta tiesību norma, bet gan “tēvu” jeb “vecājo” autoritatīvs atziņums (*auctoritas senatus*), kam maģistrāti un pilsoņi pakļāvās bez kādām ierunām. Principāta periodā, kad tautas sapulces izbeidza savu likumdošanas darbību, šī funkcija kādu laiku pārgāja uz senātu. Līdz ar to senāta lēmumi (*senatus consultum*) kļuva par īstu tiesību normu ar obligātu piespiedu raksturu. Tomēr arī tas nebija likums (*lex*), bet gan lēmums likuma vietā (*legis vice*). Principāta perioda beigās, kad pieauga patvaldnieciskās tendences, senāta lēmuma formā bija ietērpts princepa gribas izteikums.

Kā nozīmīgi tiesību avoti atzīmējami maģistrātu izdotie edikti. Maģistrātu izdotie akti veidoja tā saucamās maģistrātu tiesības (*ius honorarium*), kuras paralēli *ius civile* (likumos ietvertās Romas pilsoņu tiesību normas) veidoja zināmu romiešu tiesību duālismu. Par maģistrātu uzdevumu tika izvirzīta taisnīgas, nevis formālas likumu piemērošanas nodrošināšana. Svarīgākās no maģistrātu tiesībām bija pretoru edikti. Pretori pilnveidoja romiešu tiesības, izskaužot no tām formālismu, kurš bieži vien nonāca pretrunā ar taisnīguma principu, jo viņi drīkstēja vecās tiesību normas piemērot jaunajiem dzīves apstākļiem. Tādējādi pretori ar saviem ediktiem izveidoja veselu tiesību sistēmu, ko sāka saukt par pretoru tiesībām (*ius praetorium*).

Princepi juridiski bija maģistrāti uz visu mūžu. Viņi izdeva aktus ar likuma spēku pārvaldes un tiesību jautājumos, un šos aktus sauca

par konstitūcijām (*constitutio principis*). Tās bija savdabīga tiesību norma. Konstitūcija nebija īsts likums (*lex*), taču princepa likumi atšķirībā no daudziem maģistrātu izdotajiem ediktiem darbojās visā Romas teritorijā. Princepa konstitūcijas kā obligāti noteikumi tika izdotas šādās formās:

- 1) edikts,
- 2) dekrēts,
- 3) mandāts,
- 4) reskripts vai epistula.

Domināta jeb postklasiskās jurisprudences periodā visa valsts vara, ieskaitot likumdošanu, atradās imperatoru rokās. Imperatoru izdotā tiesību norma bija likums (*leges imperatorum*). Tas bija domāts tikai pavalstniekiem, jo imperators tam nepakļāvās. To uzskatāmi ilustrē fragments no Digestiem, kurā tiesību speciālists Domicijs Ulpiāns saka: "*Princeps legibus solutus est*" ("Princeps ir atbrīvots no likumiem"), domādams šajā gadījumā tikai vienu likumu – Papiniāna likumu, kas saistīts ar neprecētiem un bezbērnu pilsoņiem. Taču vēlāk šis vienskaitlis tika aizstāts ar daudzskaitli, t. i., ka princeps ir atbrīvots no visiem likumiem.²

Kā pirmie kodifikāciju mēģinājumi minami divi privāti princepu konstitūciju kopojumi:

1) *Codex Georgianus* (ap 295. g.), kas aptvēris princepu konstitūcijas, kuras bija izdotas 2. un 3. gs.;

2) *Codex Hermogenianus*, kas bija iepriekšējā kodeksa vēlāks un papildināts izdevums, kur līdzās princepu konstitūcijām uzņemti arī pirmie imperatoru likumi (līdz Konstantīnam 4. gs. sākumā).

Pirmo oficiālo kodifikāciju – *Codex Theodosianus* (438. g.) veica Romas valsts austrumdaļas imperators Teodosijs II.

Romas valsts rietumdaļas sairšanas posmā (sākot ar gotu iebrukumu 476. gadā līdz tās atjaunošanai 6. gs. sākumā) pastāvēja iekarotāju nodibinātās Vestgotu, Ostgotu un Burgundas valstiņas, kurās tiesu praksē joprojām piemēroja romiešu tiesības, galvenokārt princepu konstitūcijas un imperatoru likumus, kā arī ievērojamāko juristu – Gaja, Paula, Papiniāna rakstu fragmentus. Kad Romas valsts austrumdaļas (Bizantijas) imperatoram Justiniānam izdevās atkarot

lielu daļu no impērijas rietumdaļas, restaurētās valsts nostiprināšanas nolūkā viņš veica romiešu tiesību kodifikāciju. Kodifikācijas darbi notika laikposmā no 528. līdz 534. gadam. Kodifikācijas rezultātā radās:

1) *Codex Iustinianus* 12 grāmatās. Šajā kodeksā ietvertas baznīcas tiesības, civiltiesības, krimināltiesības, administratīvās un fiskālās tiesības. Jau pēc dažiem gadiem tas tika pārstrādāts un papildināts.

2) *Digesta seu Pandectae* 50 grāmatās, kas tālāk tika dalītas titulos un fragmentos ar paragrāfiem. Digesti aplūkoja tiesību vispārīgos jautājumus, lietu, saistību, ģimenes un mantošanas tiesības.

3) *Institutiones sive Elementa* kā elementāra mācību grāmata *cupidae legum iuventuti* (likumu kārai jaunatnei).

4) *Novellae* (likumi, kas bija izdoti laikā no 535. līdz 565. gadam).

Vienā veselā veidā Justiniāna kodifikācija līdz mūsdienām nav saglabājusies. Tikai 1583. gadā parādījās pilns visu četru daļu apvienojums vienā izdevumā ar virsrakstu – *Corpus Iuris Civilis*. Mūsdienā labākais, vairākkārt zinātniski pārbaudītais izdevums ir: *Corpus Iuris Civilis. Editio Stereotypa. Vol. I. Institutiones et Digesta. Vol. II. Codex Iustinianus. Vol. III. Novellae. Berolini apud Weidmannos* (dažādu gadu izdevumi). Šis tiesību krājums tagad ir atzīts par galveno romiešu tiesību avotu.³

Viena no visnozīmīgākajām un unikālākajām parādībām Eiropas tiesību sfērā bija romiešu tiesību recepcija, t. i., šo tiesību apguve un izmantošana viduslaiku sabiedrībā.

Pēc Romas impērijas rietumdaļas sabrukuma romiešu tiesības nezaudēja savu nozīmību, tomēr sakarā ar barbaru valstu izveidošanos šo tiesību lietošanas sfēra Rietumeiropā sašaurinājās. Visvairāk tā saglabājās dienvidu daļā spāņu–romāņu un gallu–romāņu tautās. Pamazām romiešu un ģermāņu tiesisko kultūru sintēze noveda pie tā, ka romiešu tiesības sāka aizvien vairāk ietekmēt rietumgotu, austrumgotu, franku un citu tautu tiesiskās paražas.

Ar laiku specifiskie romiešu tiesību avoti vairs netika izmantoti un tos aizmirsa. Šos avotus nomainīja vienkāršotas un barbariskas romiešu tiesības, kuras pēc karaļu pavēles tika apkopotas speciālos kodeksos. Vislielāko ievēribu guva rietumgotu karaļa Alarika II kodekss, kuru izveidoja 6. gadsimta sākumā. Šī kodeksa galvenais avots bija

jau 438. gadā izdots Teodosija kodekss, kā arī citu romiešu imperatoru likumi, Gaja Institūcijas u. c.

Romiešu teksti Alarika kodeksā izmantoti ļoti saīsinātā veidā, tāpēc tas vēlāk tika nodēvēts par “saīsināto” (*Breviarium Alaricianum*). Šis daudzās Eiropas zemēs visai populārais romiešu tiesību piemineklis nereti tika izdots arī ar citiem nosaukumiem, piemēram, *Lex Romana Visigothorum*. Veicot vēl citas izmaiņas un izkropļojumus, to izmantoja līdz pat brīdim, kad sāka nodarboties ar romiešu tiesību recepciju.

Romiešu tiesību atdzimšana Rietumeiropā sākās 11.–12. gadsimtā. Tās pamatā bija virkne vēsturisku notikumu, taču lielākā nozīme bija ekonomiskās dzīves – sevišķi tirdzniecības straujajai attīstībai. Dzimstošajām buržuāziskajām attiecībām bija grūti izlauzties cauri tiesisko paražu gūzmai un feodālajām tiesībām. Romiešu tiesības ietvēra jau precīzas un gatavas formulas jautājumos, kas attiecās uz abstrakto privātīpašumu un tirdzniecību.

Romiešu tiesību recepcija bija saistīta arī ar sabiedrības sociālajām un garīgajām prasībām ieviest kārtību tiesību sistēmā, stabilitāti, sekmēt juridiskās domāšanas un izglītības attīstību. To atbalstīja katoļu baznīca, kura tajā saskatīja iespēju atzīt kanoniskās (baznīcas) tiesības un pāvestu tīkojumus pēc pasaules kundzības.

Beigu beigās romiešu tiesību recepciju sankcionēja arī karaļu vara, kas tiecās uz centralizāciju un līdz ar to uz sabiedriskās un valsts dzīves pakļaušanu tiesiskām normām. Romiešu tiesības bija vislabāk izstrādātas, universālas un racionālas, un tajās bija atrodami tie tiesiskie regulatori, kas nepieciešami sabiedrībai kopumā un tās atsevišķām grupām.

Viduslaikos romiešu tiesības sekmēja valsts un citu teritoriālo robežu jautājumu risināšanu, vienotas Eiropas tiesiskās kultūras, juridiskās zinātnes un izglītības izveidi.

Liela nozīme romiešu tiesību atdzimšanā viduslaiku sabiedrībā bija Ziemeļitālijas universitātēm Ravennā, Padujā, Boloņā un citur. Pēc tam kad Pizā 11. gadsimta vidū tika atrasti Justiniāna Digestu rokraksti (6 vai 7 kopijas), kas vēlāk ieguva Florences rokrakstu nosaukumu, universitātēs sākās sistemātiskas romiešu tiesību studijas.

Sevišķi slavēna kļuva Boloņas universitātes Juridiskā fakultāte, kurā 13. gadsimtā bija ap 10 000 studentu praktiski no visām Rietumeiropas zemēm. Tās dibinātājs bija viens no izcilākajiem viduslaiku romiešu tiesību speciālistiem Irnerijs (1055–1130). Viņa radītā romiešu tiesību skola, kurai bija liela nozīme visā Eiropā, ieguva glosatoru skolas nosaukumu. Nosaukums radās sakarā ar to, ka glosatori, sekodami saviem priekšgājējiem kanonistiem, skaidroja un precizēja Justiniāna romiešu tiesību tekstu, rakstot piezīmes (glosas) uz rok-raksta malām vai starp rindiņām.

Glosatori izveidoja mācību grāmatas par tiesību jautājumiem, kurās bija dots īss glosu pārstāsts, krājumus par strīdīgiem jautājumiem, par dažādu jēdzienu atšķirībām un to precizēšanu. Viņi arī paši rakstīja darbus par atsevišķiem tiesību jautājumiem. Glosatoru skola veica milzīgu darbu, atjaunojot un apstrādājot klasiskās romiešu tiesības, skaidrojot novecojušos un tolaik maz saprotamos tekstus un terminus, sakārtojot senos tiesību pieminekļus, pirmām kārtām Digestus.

Glosatori analītiski salīdzināja Justiniāna kodifikācijā konkrēto materiālu par vienu vai otru tiesību jautājumu, ieviesa plašus vispārinājumus, sistematizēja jaunos faktus. Tā, piemēram, viņi izstrādāja pilnīgi jaunu termina “ligums” izpratni, skaidri izdalīja personas un lietu tiesības, īpaši akcentēja feodālajai sistēmai būtisko valdījuma jautājumu.

Lai arī glosatoru darbībai bija raksturīgs akadēmisms un tā tieši neietekmēja feodālo tiesu praksi, tomēr, romiešu tiesībām vairāk izplatoties, glosas ieguva aizvien lielāku autoritāti. Tās praktiski tika pielīdzinātas sākuma tekstam. Ar laiku nostiprinājās uzskats: “To, ko neatzīst glosa, neatzīst arī tiesa.”⁴

Irnerijam, kas sāka sistemātiskas Digestu studijas, bija daudz skolnieku un sekotāju. Slavenākie bija četri (*quattuor doctores*): Bulgars, Martins, Hugo un Jakobs. Glosatoru darbība sagatavoja augsni tālākām romiešu tiesību studijām aiz Itālijas robežām, tajā skaitā arī Oksfordas universitātē Anglijā.

Pēdējais izcilākais glosators bija Akursijs, kurš ap 1250. gadu publicēja vienotā krājumā savu priekšgājēju un laikabiedru glosas,

kas bija veidotas, pārstrādājot Justiniāna Institūciju, Digestu un Kodeksa tekstu. Šis krājums, kurā bija ap 96 940 glosu, tika nosaukts par “sakārtotajām” vai “skolotāju” glosām (*glossa ordinaria*, *glossa magistralis*). Krājums, kurš vēlāk ieguva nosaukumu “lielā glosa” vai vienkārši “glosa”, vairākus gadsimtus tika uzskatīts par autoritatīvāko rokasgrāmatu romiešu tiesībās.

Ar Akursiju beidzās glosatoru skolas darbība, dodama ceļu postglosatoriem jeb konsiliatoriem – jaunai itāliešu profesoru paaudzei romiešu tiesību jomā. Ievērojamākie tās pārstāvji bija Sinks de Pistoija, Bartolo da Sasoferato, Baldus de Ubaldis. Pats izcilākais bija Bartolo, kura vārdā nereti tika dēvēta postglosatoru skola. Šīs skolas rašanās saistāma ar jaunu ekonomiskās un kultūras dzīves pacēlumu Itālijā un vairākās citās Rietumeiropas zemēs, kas radīja nepieciešamību pēc iespējas ātrāk pārvarēt feodālo tiesību sadrumstalotību. Vajadzēja radīt abstraktas tiesības, kas nebūtu ierobežotas laikā. Tieši par tādām tiesībām, pateicoties glosatoru un postglosatoru darbībai, kļuva romiešu tiesības.

Postglosatorus neinteresēja pašas klasiskās romiešu tiesības. Viņi nodarbojās galvenokārt ar to juridisko jēdzienu un atsevišķu fragmentu skaidrojumu no Justiniāna kodifikācijas, kas bija sastopami glosatoru darbos. Postglosatoru mērķis bija izsecināt kopējo zinātnieku viedokli. Šī romiešu tiesību pārstrāde kļuva par teorētisko bāzi nacionālajām tiesību sistēmām, kuras tikko kā sāka formēties.

Savos komentāros postglosatori nereti atkāpās no sākotnējām romiešu tiesību konstrukcijām, tomēr viņi veica milzīgu darbu, lai tās saskaņotu ar viduslaiku kanonisko, pilsētas un paražu tiesību normām. Tieši šī iemesla dēļ postglosatoru darbi uzņemti Rietumeiropas lielākās daļas valstu tiesu praksē.

Romiešu tiesību recepcijas gaita sākās Itālijā 11. gadsimtā, kur langobardu tiesību skola Pāvijā pasludināja romiešu tiesības par visiem kopīgu likumu (*lex generalis omnium*) papildu vietējām tiesībām. Tas pats notika arī citās romāņu zemēs, kur šo tautu tiesību vēsture tieši saistīta ar romiešu tiesībām.

Sevišķi liela loma romiešu tiesību recepcijā bija Dienvidfrancijai. Tur tiesu praksē lietoja kādu romiešu tiesību kompilāciju provansāļu

valodā – *La Codi* (12. gs.). Tādējādi strīda jautājumi tiesās tika izšķirti pēc romiešu tiesību normām. Arī Ziemeļfrancijā pakāpeniski ieviesās romiešu tiesības. Sevišķi to izplatīšanos veicināja Orleānas un vēlāk Parīzes universitāte.

18.–19. gadsimtā Francijā valststiesības teorijā un praksē veidojās pēc filozofu juristu zinātniskajiem rakstiem, kuru idejas un atziņas aizgūtas no romiešu autoru darbiem, it īpaši no Tita Livija “Romas vēstures” (“*Ab Urbe condita*”), Cicerona runām un tādiem rakstiem kā “Par republiku” (“*De re publica*”) un “Par likumiem” (“*De legibus*”). Lielās franču revolūcijas laikā un vēl pēc tam valststiesībās tika ieviesta latīņu terminoloģija. Valsts pamatlikums tika nosaukts par konstitūciju – pēc Romas imperatoru izdoto rīkojumu (*constitutiones*) nosaukuma.⁵ Republikas VIII gada konstitūcijā var atrast rādus nosaukumus kā konsuli, senāts, tribunāts, prefekts u. c. Taču tā ir tikai ārējā puse, būtība ir cita. Senāts, piemēram, nebija ne tuvu līdzīgs Romas senātam. Kā Francijā, tā citās valstīs par senātu sauc parlamenta augšpalātu.

Civiltiesības Francijā tika veidotas līdzīgi valststiesībām. Romiešu tiesību ietekme tajās bija liela, taču tās nav pārņemtas tieši, bet pēc zinātnieku iztulkojumiem un tiesu prakses. Francijā pēc romiešu tiesību principiem tika izstrādāts *Code Civil* jeb Napoleona kodekss, kas stājās spēkā 1804. gadā. Tā apjoms – 2281 pants. Šajā kodeksā meistarīgi saliedētas vietējās tiesības, tiesu prakse un zinātnes atziņas ar senajām romiešu tiesību idejām un principiem. Ievērota pat institūciju sistēma. Kodeksa centrālā ideja ir īpašumtiesību nodrošināšana. *Code Civil* ar atsevišķiem grozījumiem un papildinājumiem ir spēkā vēl tagad.

Spēcīgs romiešu tiesību recepcijas vilnis skāra Spānijas un Portugāles tiesības, jo šīs zemes vēsturiski bija kādreizējās Romas valsts sastāvā un to romāņu tautas saistītas ar romiešu kultūru. Spāņu kolonizatori pārnesa romiešu tiesības uz savām kolonijām, it sevišķi uz Latīņameriku, kur vēl tagad civiltiesības atsevišķās valstīs veidotas pēc romiešu tiesību parauga.

Romiešu tiesību ietekme izplatījās arī Anglijā. Tur jau 12. gadsimtā mācīja romiešu tiesības, kas konstatējamas vairākos juridiskos

traktātos, piemēram, Braktona darbā “Par Anglijas likumiem un paražām” (“*De legibus et consuetudinibus Angliae*”). Tomēr šajā zemē var runāt tikai par romiešu tiesību lielo ietekmi, bet grūtāk par recepciju šī vārda īstajā nozīmē, jo praksē tās tieši neuzskatīja par valstī esošām tiesībām, kaut gan pie tām turējās. Anglijas ietekmē romiešu civiltiesību principi tika pārnesti uz Ziemeļamerikas kontinentu (ASV), izveidojot angļu–amerikāņu tiesību sistēmu.

Visraksturīgāk un visintensīvāk romiešu tiesību recepcija izpaudās Vācijā. Toreizējā feodālā Vācijas valsts, kas kopš 962. gada tika saukta par Vācu Svēto Romas impēriju, bija it kā agrākās Romas valsts turpinājums. Vācu ķeizari sevi uzskatīja par Romas imperatoru pēctečiem, tāpēc romiešu tiesību pārņemšana Vācijā likās saprotama. Romiešu tiesības tika pārņemtas pilnīgi (*in complexu*). 1495. gadā tika nodibināta Vācijas impērijas tiesa (*Reichskammergericht*), kas balstījās tikai uz romiešu tiesībām. Šīs tiesas locekļu uzdevums bija tiesāt vispirms pēc impērijas kopīgajiem likumiem, t.i., pēc romiešu tiesībām, pamatojoties tieši uz romiešu likumu paragrāfiem. Tikai tad, kad civiltiesiskos strīdos prāvnieki atsaucās uz vietējām vācu tiesībām un pamatoja savus uzskatus ar tām, tiesa varēja tos uzklaut un piemērot vietējo tiesību normas. Tātad faktiski romiešu tiesības bija pirmajā vietā, jo to spēkā esamība Vācijā prāvniekiem nebija jāpierāda. Atbilstoši šai Vācijas impērijas tiesu praksei rīkojās arī pārējās zemākās tiesas. Ar laiku romiešu tiesības Vācijā gan universitātēs, gan tiesu praksē pārveidojās un piemērojās jauno laiku prasībām. Tā izveidojās modernās romiešu tiesības – *Usus modernus Pandectarum* jeb *Heutiges römisches Recht*. Parasti šīs pārveidotās romiešu tiesības sauc par pandektu tiesībām. Juristi, kas nodarbojās ar romiešu tiesību aprakstīšanu un pielāgošanu jauno laiku prasībām, tika saukti par pandektistiem. Izveidojās īpaša mācība – pandektu doktrīna, kas uz romiešu privāttiesību pamatiem izstrādāja pat vispārīgu civiltiesību teoriju. Pandektu tiesības darbojās līdz 1900. gada 1. janvārim, kad stājās spēkā Vācijas impērijas civilkodekss – BGB (*Bürgerliches Gesetzbuch für das Deutsche Reich*). Ar šo BGB romiešu tiesības Vācijas valsts teritorijā vairs nebija spēkā.

Krievijā romiešu tiesību ietekme bija vāji izteikta. Lielāka nozīme bija Bizantijas ietekmei, ko sekmēja pareizticīgo baznīca. Interese par romiešu tiesībām pieauga, kad Krievijā attīstījās kapitālisms (19. gs.) un buržuāzija savos tirdzniecības sakaros ar ārvalstīm nāca saskarē ar romiešu civiltiesību institūtiem. Krievijas universitātēs sāka mācīt romiešu tiesību kursus. Jāatzīmē, ka pēdējos Krievijas impērijas civillikumos (Законы гражданские. Свод. Т. X) ir ievērojama romiešu tiesību ietekme. Šo likumu autors Speranskis par paraugu bija ņēmis Francijas Civillikodeksu, kas veidots uz stingriem romiešu tiesību pamatiem.

Romiešu tiesību recepcija norisinājās arī Livonijā (tagadējā Latvijas un Igaunijas teritorijā). Formāli Livonija bija Vācu Svētās Romas impērijas sastāvdaļa. Līdz ar to romiešu tiesību recepcija galvenajos vilcienos notika pēc šīs impērijas paraugiem un tiesību avotiem. Vēlāk romiešu tiesību recepcijas process pastiprinājās Kurzemes hercogistē (1561–1795). Tas it sevišķi redzams Kurzemes Starūtos (*Statuta Curlandica*). Jāatzīmē, ka bez parastajiem recepcijas nolūkiem Kurzemes muižnieki mēģināja romiešu verdzības noteikumus pielāgot savas feodālās hercogistes dzimtcilvēkiem, radot tā saucamo feodālo verdzību (*Leibeigenschaft*). Arī pilsētās sakarā ar tirdzniecisko rosību tika pārņemti daudzi romiešu civiltiesību institūti, it sevišķi līgumu veidi. Līdz ar kapitālisma attīstību romiešu tiesību ietekme ievērojami palielinājās atsevišķo Baltijas guberņu civiltiesībās, kā tas redzams “Vietējo civillikumu kopojumā”.⁶ Šīs kodifikācijas autors Georgs Brunge bija savācis pa visiem Baltijas zemju nostūriem iesakņojušās, praksē lietotās romiešu tiesību normas un pirms formulēšanas pantos zinātniski tās izvērtējis, salīdzinot ar oriģināltekstiem. Izrādījās, ka no kodifikācijas 4600 pantiem 2282 ir tieši pārņemti no romiešu tiesībām.⁷

1937. gadā Latvijā valdības iecelta juristu komisija izstrādāja Latvijas Civillikumu, kurš balstījās uz romiešu tiesību principiem. Tā izstrādāšanas gaitā tika ņemti vērā ievērojamākie Rietumeiropas civillikumi, piemēram, Napoleona kodekss, Vācijas BGB, Šveices un citi kodeksi, kā arī Krievijas Vietējo, respektīvi, Baltijas likumu kopojumā III sējums.

Tātad romiešu tiesību recepcijai bija būtiska nozīme divu kontinentu – Eiropas un Amerikas – valstu tiesību sistēmu izveidē.

ATSAUCES

- ¹ *Birziņa L.* Romiešu tiesības. – Rīga, 1997. – 3. lpp.
- ² *Аннерс Э.* История европейского права. – Москва, 1996. – С. 68, 69.
- ³ *Калниņš V.* Romiešu civiltiesību pamati. – Rīga, 1977. – 60. lpp.
- ⁴ История государства и права зарубежных стран. – Москва, 1996. – С. 198.
- ⁵ *Birziņa L.* Romiešu tiesības. – 103. lpp.
- ⁶ Свод местных узаконений губерний Остзейских. Ч. III: Законы гражданские. – Санкт-Петербург, 1864.
- ⁷ *Калниņш V.* Romiešu civiltiesību pamati. – 210. lpp.

LITERATŪRA

- Birziņa L.* Romiešu tiesību vēsture. – Rīga, 1996.
Birziņa L. Romiešu tiesības. – Rīga, 1997.
Blūzma V. Romas valsts un tiesības. – Rīga, 1998.
Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. – Rīga, 1977.
Mišuļins A. Senās Romas vēsture. – 1946.
Pāvulāne V. Aizvēsture un seno laiku vēsture. – Rīga, 1997.
Rubenis A. Senās Romas dzīve un kultūra. – Rīga, 1995.
Аннерс Э. История европейского права. – Москва, 1996.
История государства и права зарубежных стран. – Москва, 1996.
Косарев А. Римское право. – Москва, 1986.

ASPECTS OF ADOPTION OF ROMAN LAW

SUMMARY

Roman Law formed in close relation with the development of Roman State over nearly a millenium.

Depending on the economic and political development of the state the sources of the Law include: law of customs, law of 12 tables, law of the national assembly, decisions of the Senate, edicts of pretors, principal constitutions and emperors' laws.

The first attempts to codify the Roman Law began at the end of the 3rd century B. C.; however, the real activities commenced in 529 and resulted in four summaries of the Roman Law: *Digesta seu Pandectae*, *Institutiones sive Elementa*, *Codex Justinianus* and *Novellae*.

The revival of the Roman Law in Western Europe started in the 11th–12th centuries and was determined by the rapid development of economic and political life.

North-Italian universities of Ravenna and Padua had a significant influence on the process, but the University of Bologna was especially noteworthy where Irnerius, one of the outstanding medieval scholars of Roman Law, founded a school of Roman Law which was later called the school of glossators.

The school of glossators accomplished tremendous work by restoring and providing commentaries to classical Roman Law, explaining the archaic and incomprehensible texts and terms, putting in order the ancient monuments of Law, starting with *Digesta*.

The work of the school of glossators was continued by post-glossators or conciliators – the new generation of Italian professors in the field of Roman Law. The brightest mind among them was Bartolo (14th cent.). Post-glossators were preoccupied with explanations of terms and several excerpts from *Codex Justinianus* that occurred in glossators' works. Their aim was to find a common view of scientists. This revision of Roman Law was put as the theoretical basis of the systems of national law which was just in the process of formation.

Thus, the legal systems in nearly all European countries formed more or less on the basis of Roman Law: Code Civil or Napoleon's Code in France, Spain, Portugal and from there in Latin America, England and in North America (the USA), in Germany – *Usus modernus Pandectarum* or *Heutiges römisches Recht*, in Livonia (Latvia and Estonia) as part of the Holy Roman Empire, – Latvian Civil Code of 1937, as well as in Russia.

Thus, the adoption of Roman Law proved to be essential in the formation of the legal systems of the countries of two continents – Europe and America.

IRINA ULIANOVA

CEREMONIAL AND LEGAL ASPECT OF CONTRACTING A MARRIAGE IN ANCIENT ROME

Lately, in connection with social, political, and economic reforms in Russia many significant changes were made in legal base of a marriage. Due to these changes there has been a significant rise of interest in the legal aspect of family relationships in Ancient Rome.

The purpose of the given work is to take a look at the evolution of the legal aspect of relationships within a family in Ancient Rome. As a background for this evolution trace I will be using the old unchangeable customs of the conclusion of a marriage, which were maintained for centuries of the existence of the Roman State.

“It is known that there were two kinds of marriage in the Roman right, made in various forms, which engendered different property and personal relations between the spouses and stopped in different order.”¹

The conclusion of a *cum manu* marriage required several customary rituals, it was a formal marriage.

The fulfillment of a marriage was usually preceded by a betrothal (*sponsalia*). With the consent of both fathers (*paterfamilias*), the groom and the bride gave the promise to contract a marriage: “I promise” (*spondeo*). It is because of this wording that the groom and the bride were referred to as *sponsus*, *sponsa*.

There were some ceremonies peculiar to the marriage: the day was carefully chosen; the bride was decorated with a cap of a colour of saffron. Because of that custom the bride was referred to as *nupta*, e. i. “covered, wrapped in a coverlet”. A special hairstyle was an obligatory part of wedding preparations for a bride: a specially made comb was used to separate the bride’s hair into six locks and then woollen strings were plaited into them, after that the locks were covered by a diadem made of flowers (this was exactly the hairstyle that the vestals wore). The wedding feast was preceded by

fortune-telling where the insides of sacrificial animals were used, after that the sacrifices to the gods were made. After the conclusion of the conjugal contract, which was kept in the state archive while its copy went to home archive, the matchmaker (*pronuba*), one of the married relatives who acted a sort of a deputy for Juno-patroness of marriage, “gave away” the bride to the groom. The newlyweds first sat down in armchairs covered with a hide of a recently slaughtered sheep, and then circled the altar for three times. A feast in the house of the bride’s parents concluded the wedding ceremony.

With the approach of twilight the second solemn part of the celebration took place: the bride said goodbye to the house of her parents and was taken to the house of her husband (*deductio in domum mariti*). Following the custom the bride tried to resist, cried and rushed to her mother. In the street the bride was met by a magnificent procession, which was opened by a “happy” boy with a torch in his hands (“happy” meant a boy whose both parents were alive). The procession was also accompanied by musicians and singers, performing wedding songs on the way to the husband’s house, who greeted his wife with ritual words. She answered him in accordance with the custom: *Ubi tu Gaius, ibi ego Gaia* (I am where you are). After the conclusion of this ceremony the boys, who accompanied the bride, carried her over the threshold of the house, to make sure that the young wife does not stumble because if she did, it would be considered a bad omen.

In the most ancient period the procedure of the contracting a marriage coincided with the transition of the wife into a family of the husband and under authority of the husband as well. The authority of the husband was established in three ways: 1) *Confarreatio*, e. i. with the help of sacrificial bread. It was a patrician form of the contracting a marriage. The newlyweds ate a pie made of far, sacrificing a part of it to gods (Gai., I, 112); 2) *Coemptio* – “purchase” was a secular and mainly plebeian form of the contracting a marriage: the future husband bought the wife from her father for a symbolic payment (Gai., I, 113); 3) *Usus* – “use” represents the application of the acquisitional long-standing term to conjugal relationships: the

transition under authority of the husband could take place if the woman was residing with a man for a year and never absent from the house for the three nights in a row (Gai., I, 111).

Thus, by adhering to this customary rule the wife became a part of the family of her husband and resigned herself completely to the authority of the husband. He had the right to “vindicate” the wife who abandoned the house, could give her away into servitude to someone and punish her to the point of killing her. The wife had no right to demand a divorce from her husband. Only the husband himself could give her a divorce. However, the property of the wife, and also her dowry, which became the property of her husband, was not given back to her in the case of the divorce.

But already in the laws of the XII tables there was a rule that allowed evading the conditions of a *cum manu* marriage: the authority of the husband over his wife was no longer valid if the woman spent three nights in succession away from the house of the husband (*usurpatio trinoctii*) (Gai., I, 111). Such procedure could be repeated annually. Thus, the will of the spouses was directed toward the conjugal agreement, which gave way to a marriage without overwhelming authority (*matrimonium sine manu*). The conclusion of a *sine manu* marriage was an informal act. However, this kind of marriage too required several customary rituals, for example, an introduction of the wife to the house of the husband (*deductio in domum mariti*) (D., XXIII, II, 5). This ceremony was obligatory for any form of the conclusion of a marriage.

It is necessary to note that this religious and legal ritual of an introduction of the wife to the house of the husband manifested itself at lexical level. The verb to marry (*maritare*) gets into use only in the late epoch. In the early and republican period this concept is indicated by word collocations with the verb *ducere*: *uxorem ducere* (to conduct the wife) or *in matrimonium ducere* (introduce into marriage). As specified in E. Benvenist,² “the conjugal terminology concerning men is verbal, and the terminology concerning women is nominal. A woman entered a marriage as an object, not a subject. There is no special verb in Latin to specify that a woman gets

married as say, for instance, in Russian (*выходить замуж*). The verb *nubere* meant literally “to get wrapped up in a coverlet” and described only one of the rituals of a wedding ceremony – the bride’s dressing style, as indicated earlier. This absence of a specific verb for a woman signified that it was not really her who married someone but that someone married her. Again, she is just an object of an action, not the subject. She, herself, does not carry out any action, it is only her position that gets to be changed when she becomes a *mater familias* (a mother of a family). From here comes the term *matrimonium* (legal situation of a *mater*). It may be compared with other derivative certificate, *patrimonium* – inheritance)”

The *sine manu* marriage did not change the legal status of a woman she was in before the marriage, she owned all the property which belonged to her before she got married and also the property which she acquired during the marriage. To insure the complete proprietary independence of the spouses they were forbidden to exchange property as presents (D., XXIV, I, 1). Thus, in a *sine manu* marriage we see conjugal relationships coming to them to exchange foreground of a marriage instead of the subordination of a wife to a husband. The procedure of a *sine manu* cancellation was different from other type as well. Differently from a *cum manu* marriage the divorce in *sine manu* marriage could take place on the initiative of both spouses (*divortio*) as well as on the initiative of just one of them (*repudium*). The bride’s dowry (*dos*) and the groom’s premarriage gift served as a sort of a guarantee in the proprietary relationships between the spouses. These measures helped to fight the misuse of divorce regulations, but freedom of divorce, as well as freedom of contracting of marriage, was never either cancelled, or limited. The Romans considered marriage “a unity of all life” – “*consortium omnis vitae*” (D., XXIII, II, 1), based on free relations, mutual love, and respect.

“Having created the free form of a marriage with equality of the spouses and complete freedom to get divorce, the Roman law has made a huge historical jump, going far ahead of other national legislatures of the conjugal relation.”³

REFERENCES

- ¹ Римское частное право. Учебник / Под ред. проф. И. Б. Новицкого и проф. И. С. Перетерского. – Москва: Юрист, 1994. – С. 127.
- ² Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов. – Москва: Прогресс-Универс, 1995. – С. 164.
- ³ Хуыз М. Х. Римское частное право: Курс лекций. – Москва: Былина, 1994. – С. 64.

LITERATURE

- Gai. – Институция Гая // Памятники римского права. – Москва: Зерцало, 1997. – 608 с.
- D. – Дигесты Юстиниана // Памятники римского права. – Москва: Зерцало, 1997. – 608 с.

KĀZAS SENAJĀ ROMĀ: RITUĀLAIS UN TIESISKAIS ASPEKTS

KOPSAVILKUMS

Ir zināms, ka Romas tiesību ietvaros pastāvēja divi laulību veidi, kas noteica dažādas īpašuma attiecības starp laulātajiem pāriem un dažādas iespējas laulāto attiecības pārtraukt.

Cum manu laulību noslēgšana notika tradicionālo rituālu pavadībā, un tās bija formālas kāzas.

Laulību noslēgšanu parasti ievadīja saderināšanās (*sponsalia*). Ar abu tēvu (*paterfamilias*) piekrišanu līgavainis un līgava deva solījumu precēties: “Es apsolu” (*spondeo*).

Ar kāzām saistījās vairāki īpaši rituāli: rūpīgi tika izraudzīta laulību diena; līgavai galvā lika safrānkrāsas cepuri, tāpēc ka līgava tika uzskatīta par *nupta*, t. i., to, kura ir apsegta un pārklāta; kāzu rituāls notika altāra priekšā, un līgava tika svinīgi ievesta līgavaiņa mājā.

Senākos laikos laulību noslēgšana sakrita arī ar sievas iekļaušanos vīra ģimenē un pakļaušanos vīra varai. Vīra vara tika nostiprināta trijos veidos: 1) *confarreatio*, kas nozīmē svētītas maizes

izmantošanu. Tā bija patriciešu tradīcija; 2) *coemptio* – “pārdošana” bija sekulāra un pārsvarā plebejiem raksturīga tradīcija: nākamais vīrs nopirka sievu no viņas tēva par simbolisku samaksu; 3) *usus* – šī tradīcija bija saistīta ar ilglaicīgas kopdzīvas legalizāciju: pāriešana vīra pakļautībā notika, ja sieviete bija gadu nodzīvojusi pie vīra un nebija to atstājusi ilgāk kā trīs dienas pēc kārtas. Saskaņā ar šo paražu sieva atteicās no patstāvības un pilnībā pārgāja vīra varā. Sievai nebija tiesību uz šķiršanos, tās bija vienīgi vīram, bet šķiršanās gadījumā sieva savu īpašumu neatguva.

Taču jau XII tabulu likumos bija noteikumi, kas ļāva izvairīties no *cum manu* laulību noteikumiem. Vīra vara pār sievu izbeidzās, ja sieva trīs naktis pēc kārtas bija pavadījusi ārpus vīra mājas. Tādā veidā varēja tikt pavērts ceļš laulību noslēgšanai bez virskundzības (*matrimonium sine manu*). Laulības *sine manu* bija neformālas, tomēr arī to noslēgšana saistījās ar noteiktiem rituāliem, piemēram, sievas ievešana vīra mājā (*deductio in domum mariti*). Šī ceremonija bija obligāta visiem laulību veidiem, jo pats priekšstats par kāzām bija saistīts ar verbu *ducere* (vest): *uxorem ducere* vai *in matrimonium ducere*.

Sine manu kāzas nemainīja sievas īpašuma tiesības, viņa paturēja savu mantu, un viņai piederēja laulības laikā iegūtais. *Sine manu* laulību atcelšana arī bija atšķirīga. Laulība varēja tikt šķirta arī pēc sievas iniciatīvas.

Izveidojot brīvu laulības noslēgšanas modeli ar laulāto vienlīdzību, Romas tiesības veica vēsturisku lēcieni, tālu pārspējot citas nacionālās likumdošanas laulību jomā.

ANITA STAŠULĀNE

CLARISSIMAE FEMINAE CHRISTIANAE UN ROMAS SABIEDRĪBA

Pārlūkojot kristietības izplatīšanos pirmajos gadsimtos, nevar nepamāt misionāro entuziasmu. Kristīgo mācību izplatīja gan draudzes kopumā, gan atsevišķi aktīvi kristieši, kuru vidū izcēlās *feminae christianae*. Sievietes lomu kristīgajā saimē pirmajos gadsimtos ir aplūkojuši daudzi vēsturnieki, bet pēdējā laikā diskusijas ir aktualizējušās: pētot pirmo gadsimtu vēsturisko situāciju, jo dienas jo svarīgāks top sievietes lomas kontekstualizācijas jautājums. To ieskicējot, piedāvāju aplūkot, kāda bija romiešu sabiedrības attieksme pret kristīgo sievieti.

Romas bīskapa Klementa vēstule Korintas baznīcai¹ liecina, ka Romā bija izveidojusies viena no lielākajām kristiešu draudzēm impērijas rietumos: neskatoties uz kristiešu vajāšanām Nerona un Domiciāna laikā, 1. gadsimta beigās daudzi Romas iedzīvotāji sekoja Evaņģēlija mācībai, lai gan vairums no tiem, jādomā, nebija Romas pilsoņi.

Ievērojusi kristietības piedāvāto jauno skatījumu uz sievieti un viņas funkcijām sabiedrībā, Romas sabiedrība (plašākajā nozīmē) steigda izteikt savu viedokli. Pirmie vairāk vai mazāk izvērstie pagānu sniegtie kristīgo sieviešu vērtējumi ir atrodami 2. gadsimta avotos. Bitīnijas legāta Plīnija 109. gada ziņojumā imperatoram Trajānam atrodama senākā liecība par pagānu autoru vēršanos pret *feminae christianae*.

Latīņu orators un literāts Plīnijs Jaunākais (ap 61 – ap 113), kas bija studējis Romā pie slaveniem skolotājiem, veiksmīgi uzsācis karjeru, drīz vien ieguva prefekta (93. gadā) un konsula (100. gadā) amatu. No Plīnija Jaunākā literārā mantojuma ir saglabājušās 10 grāmatas ar vēstulēm²: deviņās grāmatās ir iekļautas privātās vēstules, bet desmitajā apkopota Plīnija Jaunākā sarakste ar imperatoru Trajānu (50 Trajāna vēstules un 72 Plīnija Jaunākā vēstules). Dažādu politisko un administratīvo jautājumu vidū aplūkotas arī attiecības

starp valsts varu un kristiešu draudzēm. 109. gadā, būdams Bitīnijas *legatus pro praetore*, Plīnijs ziņoja imperatoram Trajānam ne vien par kristiešu māņticības izplatīšanos tautas vidū, bet arī par divu verdzeņu nopratināšanu, lai iepazītos ar jauno reliģiju.³

2. gadsimta pirmajā pusē pret kristietību vērsta pretestības vilnis pārņēma intelektuālo lauku. Literārās polemikas, kas ieņēma galveno vietu diskusijās, sasniedza kulmināciju Samosatas Lūkiāna satīriskajos darbos un filozofa Celza grāmatā *Ἀληθῆς Λόγος* ("Patiesā mācība").

Sīriešu izcelsmes grieķu rakstnieks Samosatas Lūkiāns (ap 120 – pēc 180) kādu laiku bija darbojies Antiohijā, bet vēlāk, ceļojot no pilsētas uz pilsētu, dzīvojis Mazāzijā, Grieķijā un Itālijā. Viņš bijis Samosatas vēstnieks Romā. Līdz mūsdienām ir nonākuši vairāk nekā 80 darbi, kas parakstīti ar Samosatas Lūkiāna vārdu. Lielākoties tie ir īsa apjoma prozas sacerējumi, no kuriem daži nav autentiski vai arī to autentiskums ir apšaubāms.

Lai gan Samosatas Lūkiāns izsmēja sava laikmeta kristiešu vājības, viņš tajās nesaskatīja draudus nedz valstij, nedz sabiedriskajai kārtībai. Šī iemesla dēļ Samosatas Lūkiāns uzskatīja par nepieņemamu atstātīt sabiedrībā plaši izplatītos dzēlīgi naidīgos nostāstus par kristiešu izdarībām. Kristiešu reliģisko pārliecību un dzīvesveidu viņš uzskatīja par cilvēkiem raksturīgās muļķības un maldu izpausmi, ko labprāt izsmēja. Savukārt kristīgo sieviešu reliģisko pārliecību Samosatas Lūkiāns vērtēja kā nekaitīgu sievišķu muļķību. Tāpēc, stāstot par kādu apcietinātu kristieti, sev raksturīgajā satīriskajā tonī viņš piezīmē, ka ap cietumu pulcējas bariem vecu sievu un atraitņu.⁴

2. gadsimta astoņdesmitajos gados diskusijas sasniedza kvalitatīvi jaunu pakāpi. Celza (2. gs. pēc Kristus) filozofiskie principi neļāva viņam pieņemt nedz kristīgo mācību par radišanu, nedz atklāsmes ideju. Tāpēc, raksturojot kristīgās sievietes, Celzs vērsās nevis pret viņām, bet pret monoteismu. Taču sabiedrībā plašāku rezonansi guva nevis filozofa Celza sniegtā kristīgās doktrīnas kritika, bet gan kristiešu dzīves apraksti. Pēc Celza uzskatiem, kristieši ir aprobežoti ļautiņi, bet viņu ticība – muļķu reliģija. Viņa darbā *Ἀληθῆς Λόγος*⁵ pret kristiešiem bija vērsti ļoti bargi vārdi. Pēc Celza domām, sievietes,

muļķi un neizglītotie ir kristiešu propagandas upuri. Iekļaujoties sava laikmeta kontekstā, viņš uzbruka Marijai Magdalēnai, lai gan īstenībā Celzs vēlējās vērsties pret Jēzus augšāmcelšanos. Jautājot, kas tad ir redzējis augšāmcelušos Jēzu, viņš atbild: *Γυνή πάροιστρος, ὡς φατὲ, καὶ εἶ τις ἄλλος τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς γοητείας.*⁶ Turklāt, raksturojot ticības pārņemto sievieti, Celzs lietoja jēdzienu *πάροιστρος*, kas ir aizgūts no medicīnas, kur to attiecināja uz prātā jukušu cilvēku. Viņa slēdziens bija viennozīmīgs – kristiešu sludinātā Jēzus augšāmcelšanās esot meli un krāpšana. Tātad, lasot Evaņģēliju, Celzs pamanījis, ka pirmā augšāmcelšanās lieciniece un arī pirmā sludinātāja ir bijusi sieviete.

Latīņu rakstnieks un filozofs Apulejs (ap 124 – pēc 170) pēc gramatikas un retorikas studijām Kartāgā pārcēlās uz Atēnām, kur nodarbojās ar dabaszinātnēm, matemātiku, astronomiju un mūziku. Gandrīz vai droši var apgalvot, ka viņš ir bijis arī Romā. Atgriezies Āfrikā, bija apvainots maģijas piekropšanā, bet tika attaisnots. Apuleja slavenais darbs "*Metamorphoseon Libri*" ("Metamorfozas"), dēvēts arī par "*Asinus aureus*" ("Zelta ēzeli"), ir vienīgais no latīņu autoru romāniem, kas saglabāties pilnībā. Šajā darbā ir atrodama kāda piezīme, kas šķiet īpaši interesanta. Apulejs stāsta par kādu nelaimīgu vīru, kuram ir stūrgalvīga sieva. Viens no šīs sievietes lielākajiem trūkumiem ir tas, ka viņa tic vienam vienīgajam Dievam, tātad ir kristiete:

"Šim dzirnavniekam, kas mani [ēzeli] bija nopircis, patiesi labam un ļoti godīgam vīram, bija nekrietna sieva, daudz ļaunāka par visām pārējām sievietēm. Dzirnavnieks tik pacietīgi panesa savas sievas izlaidīgo dzīvi un ģimenes ārdišanu, ka arī es, Herkuls mans liecinieks, bieži vien visā klusībā smagi nopūtos. Šai nelietīgajai sievietei nebija neviena tikuma, bet visi netikumi, jo viņā apvienojās visas nelietīgās īpašības, gluži kā kādā smirdīgā mēslu bedrē: viņa bija ļauna un muļķīga, tā skrēja pakaļ vīriešiem un bija padevusies dzeršanai, tā bija tik stūrgalvīga un iedomīga, skopa un mantkārīga, tikai netiklībai naudu nežēloja, viņa neieredzēja uzticību un ienāda tikumību.

Viņa nicināja un izsmēja debesu dievus. Īstās reliģijas vietā tai bija melīgas un maldīgas iedomas par vienu vienīgu dievu; aizbildinādāmās

ar tukšu un izdomātu paražu ievērošanu, viņa maldināja visus ļaudis un krāpa savu nelaimīgo vīru, jau rītā agri dzēra tīrvīnu un nodevās nepārtrauktai netiklībai.”⁷

2.–3. gadsimta mijas autors Minucijs, kas pēc savas izcelsmes bija Āfrikas pagāns, darbojās Romā un tur arī pieņēma kristietību. Viņa vienīgais darbs – “*Octavius*”⁸ ir kristīgās ticības apoloģija, kas sarakstīta dialoga formā starp pagānu Cecīliju un kristieti Oktāviju. Savā darbā Minucijs nav izklāstījis jaunās reliģijas doktrīnu, jo viņa uzmanības centrā ir vienīgi morāle. Pagāns Cecīlijs apsūdz kristiešus par muļķību, bezdievību un amorālu dzīvesveidu. Viņš uzsver, ka kristieši ir vai nu neizglītoto padībenes, vai arī lētticīgas sievietes.⁹ Turklāt šī lētticība izriet no viņu dzimuma: ko gan lai gaida no sievietēm? Kristietis Oktāvijš punktu pa punktam atspēko visus apvainojumus un pierāda jaunās reliģijas pārkumu pār pagānismu tieši morāles laukā.

3. gadsimta pirmajā pusē attiecības starp Romas valsti un kristiešiem raksturoja mierīga līdzāspastāvēšana un bieži vien pat savstarpējā iecietība, ko reizumis tomēr apdraudēja vajāšanas, lai gan tās pakāpeniski zaudēja sistemātisko raksturu. Vēršanās pret kristiešiem ieguva individuālu raksturu. Tomēr, kā liecina atsevišķas pagānu autoru piezīmes, Romas sabiedrības negatīvā attieksme pret kristiešiem nebija mainījusies. Romā mirušā grieķu filozofa Porfirija (233/243–305) darbos izpaudās skaidri izteikta negatīva attieksme pret *feminae christianae*. Jau apustuļu laikmetā bija sastopamas *feminae christianae*, kas atteicās no laulības, dzīvoja savā ģimenē un kalpoja draudzē, bet 3. gadsimtā šāda veida askētisms bija ļoti izplatīts un nozīmīga parādība impērijas austrumu un rietumu baznīcas dzīvē. Kristīgās sievietes aktīvi darbojās diakonijas laukā. Viņas veica individuālo pastorālo un misionāro darbu sieviešu vidū, uzņēmās sociālās aprūpes pienākumus, piemēram, audzināja bāreņus, apkopa slimos un dažkārt rūpējās par ieslodzītajiem. Porfirija izteiciens dominēja rūgts sarkasms, jo viņam nebija saprotama kristiešu gādība par nabagiem un slimajiem, savukārt kristīgais jaunavības ideāls, viņaprāt, bija vienkārši smieklīgs. Porfirijš kritizēja gan sieviešu lielo lomu kristīgajās draudzēs, gan kristiešu centienus pievērst savai reliģijai turīgās dāmas, lai piesavinātos viņu bagātību.¹⁰ Šos divus argumentus minējis arī

Hieronīms¹¹ (ap 347 – ap 420), kas bija daudzu aristokrātisku sieviešu pievēršanās kristietībai liecinieks. Viņš pats bija ievadījis pa askētiskās dzīves ceļu vairākas dižciltīgas personas, kuru vidū minama Marcella un Paula ar savām meitām. Hieronīms atzīmēja, ka bagātās kristietes ziedo nabadzīgajiem, palīdz klosteriem un ticīgo draudzēm. Vēršoties pret Porfiriju, Hieronīms noliedza, ka kristīgie misionāri veic brīnumus ar maģijas palīdzību, lai piesavinātos turīgo sieviešu mantu.

Vēršanos pret kristīgajām sievietēm būtu jāvērtē pagānisma cīņas pret kristietību kontekstā. Tāpēc ir lieti atgādināt, ka mēģinājumi ierobežot kristīgo sieviešu darbību bija vērojami arī valstiskā līmenī. Kristiešu rakstnieks Cēzarijas Eisebijs (ap 265 – ap 339) vēstī par Austrumu imperatora aizliegumu sievietēm pulcēties reliģiskos pasākumos kopā ar vīriešiem.¹² Šis edikts skāra arī kristiešu reliģisko izglītību, respektīvi, sievietes drīkstēja mācīt kristīgās ticības pamatus vairs tikai sievietēm. Imperatora ediktu vēsturnieki skaidro dažādi, pirmkārt, iespējams, ka pagānu imperators apzinājās sieviešu lielo lomu kristīgajā saimē: nabadzīgās sievietes baznīcā rada atbalstu, savukārt turīgās baznīcu atbalstīja. Otrkārt, iespējams, ka imperatoram raizes sagādāja Jānis Hrizostoms, kas organizēja mūku sūtīšanu uz Fenīķiju, lai grautu pagānu svētnīcas, bet šī pasākuma izdevumus sedza bagātās Konstantinopoles kristietes.¹³

Pagānu imperators Juliāns (valdīja 361–363) apzinājās, ka pievēršanās jaunajai ticībai notika, pateicoties mūku un sieviešu aktivitātei. Jaukto ģimeņu fenomens bija tik izplatīts, ka imperators juta nepieciešamību vērsties pret pagānu priesteriem, kuru sievas bija kristietes, bet dēli – “galilejieši”.¹⁴ Ēģiptes prefektam imperators lika izsūtīt Anastasiju, kurš bija uzdrošinājies kristīt sievieti, kas piederēja pie labākās sabiedrības.¹⁵ Pieminot Vecās Dērbas praviešu grāmatas, Juliāns apgalvoja, ka to autori ir meklējami starp vecām muļķa sievām (*γραιδίαις ψυχροίς*).¹⁶ Antiohijā kristīgās sievietes veica plašu palīdzības darbu nabadzīgajiem, un tas, protams, veicināja kristietības pieņemšanu. Pagānu novērotāji to vērtēja kā naudas izkrāpšanu no ģimenēm. Juliāns apgalvoja, ka pirmie kristieši sludināja kalpu un vergu vidū, kuri savukārt pievērsa augstākās sabiedrības locekļus, piemēram, simtnieku Kornēliju.¹⁷ Juliāns, kas rakstīja 4. gadsimtā

pēc Kristus, atšķirībā no Celza un citiem 2. gadsimta pagāņu autoriem apzinājās, ka jaunā reliģija izplatās augstāko aprindu dāmu vidū.

Grieķu orators un retors Libānijs (314 – ap 393) rakstīja, ka Antiohijas kristieši, kas lepojas ar savu klasisko kultūru, reliģijas jomā Pitagora un Platona mācības vietā priekšroku devuši sievu, mājskolotāju un pavārieņu padomiem.¹⁸ Libānija apvainojumi ir konkrēti un skaidri, piemēram, viņš raksta, ka Austrumu impērijas prefekts demolējis pagāņu tempļus, ļaujoties sievas ietekmei.¹⁹ Tātad Libānijs apsūdz sievieti gan autoritārisma, gan pietātē pret mūkiem.

Viens no pēdējiem klasiskās tradīcijas vēsturniekiem ir Sirijā dzimušais un grieķu kultūras vidē izglītību guvušais Ammians Marcellīns (ap 330 – ap 395). Apmeties Romā, viņš nodevās aktīvai rakstīšanai latīņu valodā. Augstu vērtējot romiešu civilizāciju, Ammians Marcellīns dedzīgi pauda “mūžīgās Romas” atjaunošanas ideju un kritizēja plebejus. Viņš ir izteicies ar ironiju par Romas biskapiem, piemēram, tie gūstot bagātību no kristietībai pievērsto sievu ziedojumiem.²⁰

Lai atspēkotu pagāņu argumentus, 5. gadsimta sākumā tos rūpīgi atstāstīja Magnēzijas Makarijs darbā “*Apocriticus*”. Ļoti iespējams, ka autoru ir iedvesmojuši Porfirija darbi, bet materiāls ir papildināts arī ar paša vērojumiem. Uz kristīgajām sievietēm attiecas divi jautājumi. Pirmkārt, bagātās dāmas, kas, palīdzot nabagiem, ir nonākušas trūkumā un arī pašas spiestas ūbagot, autors attaisno, balstoties uz Mateja evaņģēlijā lasāmajām rindām: “Ja tu gribi būt pilnīgs, ej pārdod, kas tev ir, un atdod nabagiem! Un tev būs manta debesīs; un nāc, seko man” (Mt 19, 21). Jāatminas, ka 4. gadsimtu raksturoja aristokrātisko sieviešu pievēršanās kristietībai gan impērijas austrumos, gan rietumos. Turklāt tika pieņemta kristietības askētiskā forma, tās sekas – ģimenes iekrāto bagātību zaudēšana. Otrkārt, Magnēzijas Makarijs ir skāris jautājumu par jaunavu šķīstību. Pagāni bija pamanījuši, ka kristieši atsakās no laulības dzīves. Magnēzijas Makarija skaidrojums, kāpēc kristieši tā rīkojas, pamatojas apustuļa Pāvila mācībā: “Bet es saku neprecētajiem un atraitņiem: labi viņiem būtu, ja viņi paliktu tāpat kā es” (1. Kor. 7, 8).

Kristīgajām sievietēm bija svarīga loma augstāko Romas sabiedrības slāņu pievēršanā kristietībai. 4. gadsimta beigās kristīgās askēzes

fenomens sieviešu vidū sasniedza nebijušu izplatību un Kristus konsekrētās sievietes bija galvenās norietošā pagānisma aristokrātijas evaņģelizētājas. Runājot par *clarissimae feminae christianae*, būtu jāapzinās, cik smaga bija šo sieviešu izvēle, jo viņas darbojās stipru pagānisko tradīciju ģimenēs.

Pret *clarissimae feminae christianae* vērstās kritikas cēlonis bija kristietības piedāvātais jaunais skatījums uz sievieti: “Nav ne jūda, ne grieķa, nav ne verga, ne brīvā, nav ne vīrieša, ne sievietes, jo jūs visi esat viens Kristū Jēzū” (Gal. 3, 28). *Clarissimae feminae christianae* raksturoja gan misionārais dedzīgums (*feminae christianae* jutās kā īstas misionāres), gan labas Bībeles zināšanas. Sievietes bija pirmās, kas Hieronīma skolā mācījās senebreju valodu un spēja lasīt Svētos Rakstus oriģinālvalodā, piemēram, Albīna, kas bija imperatora Juliāna radniece, uzsākusi kristīgās askēzes ceļu, savu Aventīna pakalna rezidenci Romā pārvērta Svēto Rakstu studiju centrā, kur darbojās arī pati. Viņa apguva senebreju valodu un bija kompetenta eksegēte. Ir zināms, ka 4. gadsimta pēdējās desmitgadēs Romā ne mazums prezbiteru griezās pēc padoma pie sievietēm.²¹

Pagānu attieksme pret kristīgajām sievietēm nebija viennozīmīga. Atanāsija darbā “*Apologia ad Constantinum imperatorem*” apgalvots, ka Kristus konsekrētās jaunavas izraisīja apbrīnu pagānu vidū: *Ταύτας καὶ δὲ Ἑγγηνες ὀρῶντες, ὡς ναὸν οὐσίας τοῦ Λόγου θεαυμάζουσι.*²² Šķiet, ka vēsturiski pozitīvajai attieksmei būs bijusi ļoti svarīga loma, jo kā gan citādi lai izskaidro to, ka jaunajai reliģijai pievērsās tik daudz Romas dižciltīgo. Acimredzot nievājošās runas, pamfleti un raksti, kas bija vērsti pret kristiešiem, to skaitā pret *feminae christianae*, ne vienmēr sasniedza savu mērķi. Kad cīņa starp antīko civilizāciju un kristietību sasniedza izšķirošo fāzi, tajā liela loma bija tieši *clarissimae feminae christianae*, tai skaitā sievietēm no Romas senatoru ģimenēm.

ATSAUCES

¹ Sal.: History of the Church: The Early Church / Ed. H. Jedin. – New York: Crossroad, 1993. – P. 74.

- ² Īpaši slavēna ir Plīnija Jaunākā vēstule, kurā ir aprakstīts Vezuva izvirdums, kad dzīvību zaudēja Plīnijs Vecākais.
- ³ *Plinius*. *Epistularum*, 10, 96.
- ⁴ *Lucianus*. *De morte Peregrini*, 12.
- ⁵ Par šī darba saturu ir zināms no Aleksandrijas teologa Origena rakstītajām atbildēm Celzam – astoņas grāmatas “*Contra Celsum*”.
- ⁶ *Origenes*. *Contra Celsum*, 2, 55. – “Jukusi sievietē, kā jūs sakāt, un varbūt kāds cits no tādiem pašiem pesteļotājiem.”
- ⁷ *Apuleius*. *Metamorphoseon Libri*, 9, 14.
- ⁸ Minucija darbs “*Octavius*” ir ārkārtīgi līdzīgs Tertuliāna “*Apologeticum*”, un joprojām notiek diskusijas par līdzības iemesliem.
- ⁹ *Minucius*. *Octavius* 8, 4.
- ¹⁰ *Porphyrus*. *Contra Christianos*, 4, 97.
- ¹¹ *Hieronymus*. *Commentarius in Isaiam prophetam*, 3, 2.
- ¹² *Eusebius Caesariensis*. *Vita Constantini*, 1, 53, 1.
- ¹³ *Theodoretus*. *Historia ecclesiastica*, 5, 29.
- ¹⁴ *Julianus Imperator*. *Epistulae*, 84, 430 a b.
- ¹⁵ Turpat, 112, 376.
- ¹⁶ Turpat, 89 b, 295 d.
- ¹⁷ *Julianus Imperator*. *Contra Galilaeos*, 48 (nr. 614).
- ¹⁸ *Libanius*. *Orationes*, 16, 47–50.
- ¹⁹ Turpat, 30, 46.
- ²⁰ *Ammianus Marcellinus*. *Histories*, 27, 3, 14.
- ²¹ *Rinaldi G.* *La Bibbia dei pagani*: 2 vol. – Bologna: Edizioni Dehoniane, 1997. – Vol. 1. – P. 414.
- ²² *Athanasius*. *Apologia ad Constantinum Imperatorem*, 33. – “Bet arī visi grieķi [pagāni], kas tās redzēja, [tās] apbrīnoja kā Vārda svētīcu.”

AVOTI

- Ammianus Marcellinus*. *Histories* / Ed. M. A. Mariè. – Paris: Les Belles Lettres, 2002.
- Apulējs*. *Zelta ēzēlis jeb Pārvērtības vienpadsmit grāmatās*. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959.
- Athanasius*. *Apologia ad Constantinum Imperatorem* // *Sources chrétiennes* / Ed. J. M. Szymusiak. – Paris: Cerf, 1958. – Vol. 56. – P. 88–132.
- Eusebius Caesariensis*. *Vita Constantini* // *Die griechischen christlichen Schriftsteller* / Ed. F. Winkelmann. – Berlin: Akademie-Verlag, 1975. – Bd. 3. P. 151.

- Hieronymus*. Commentarius in Isaiam prophetam. – Freiburg: Herder, 1993.
- Julianus Imperator*. Contra Galilaeos. – Leipzig: C. J. Neuman, 1880.
- Julianus Imperator*. Epistulae. – Paris: J. Bidez & F. Cumont, 1922.
- Libanius*. Orationes // Libanii opera / Ed. R. Foester. – Hildesheim: Olms, 1963. – Vol. 1. – P. 79–320.
- Lucianus*. De morte Peregrini // Lucian / Ed. A. M. Harmon. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1972. – Vol. 5. – P. 2–50.
- Minucius Felix M. Octavius*. Lateinisch–deutsch / Red. B. Kytzler. – Stuttgart: Reclam, 1993.
- Origenes*. Contra Celsum // Sources chrétiennes / Ed. M. Borret. – Paris: Cerf, 1967. – Vol. 132. – P. 64–476.
- Plinius Caecilius Secundus*. Epistularum libri decem: Lateinisch–deutsch / Ed. H. Kasten. – München: Heimeran, 1976.
- Porphyrus*. Contra Christianos / Ed. A. von Harnack. – Berlin: Reimer, 1916.
- Theodoretus*. Historia ecclesiastica // Die griechischen christlichen Schriftsteller / Ed. L. Parmentier, F. Scheidweiler. – Berlin: Akademie-Verlag, 1954. – Bd. 44. – S. 1–349.

LITERATŪRA

- Alexandre M.* Early Christian Women // A History of Women in the West: 2 vol. – Cambridge, Mass., 1994. – Vol. 1. – P. 409–444.
- History of the Church: The Early Church / Ed. H. Jedin. – New York: Crossroad, 1993.
- Kraemer R. S.* Her Share of the Blessings: Women's Religions among Pagans, Jews, and Christians in the Greco-Roman World. – New York; Oxford: Oxford University Press, 1992.
- Padovese L.* Lo scandolo della croce: La polemica anticristiana nei primi secoli. – Roma: Edizioni Dehoniane, 1988.
- Riggi Pignata A.* Da donna a donne: un messaggio femminile attraverso i confini del sacro nella Chiesa. – Verona: Gabrielli editori, 2000.
- Rinaldi G.* La Bibbia dei pagani: 2 vol. – Bologna: Edizioni Dehoniane, 1997.
- Scheid J.* The Religious Roles of Roman Women // A History of Women in the West: 2 vol. – Cambridge, Mass., 1994. – Vol. 1. – P. 377–408.
- Thomas Y.* The Division of the Sexes in the Roman Law // A History of Women in the West: 2 vol. – Cambridge, Mass., 1994. – Vol. 1. – P. 83–138.

CLARISSIMAE FEMINAE CHRISTIANAE AND ROMAN SOCIETY

SUMMARY

The letter of Clement, Bishop of Rome, to the church of Corinth shows that the place in which a large Christian community first grew up in the West was Rome. Despite the persecutions under Nero and Domitian, the Gospel had gained more believers before the end of the first century, though these may have been largely non-Romans.

The survey of the expansion of Christianity in the course of the second century gives a clear impression that the missionary enthusiasm of the primitive Church was still active. The bearers of the Gospel were primarily the congregations and the enthusiasm of individual Christians, among them *feminae christianae*. The first beginning of a pagan criticism against *feminae christianae* are discernible in the report of *legatus pro praetore* Pliny to the emperor Trajan 109.

During the first half of the second century, there developed a new reaction of paganism against Christianity, this time on intellectual plane. Polemics became the means of carrying on a literary war, which began about the middle of the second century and soon reached its first climax in the satirical writings of Lucian of Samosata and in "*Alēthēs logos*" (True Doctrine) of the philosopher Celsus.

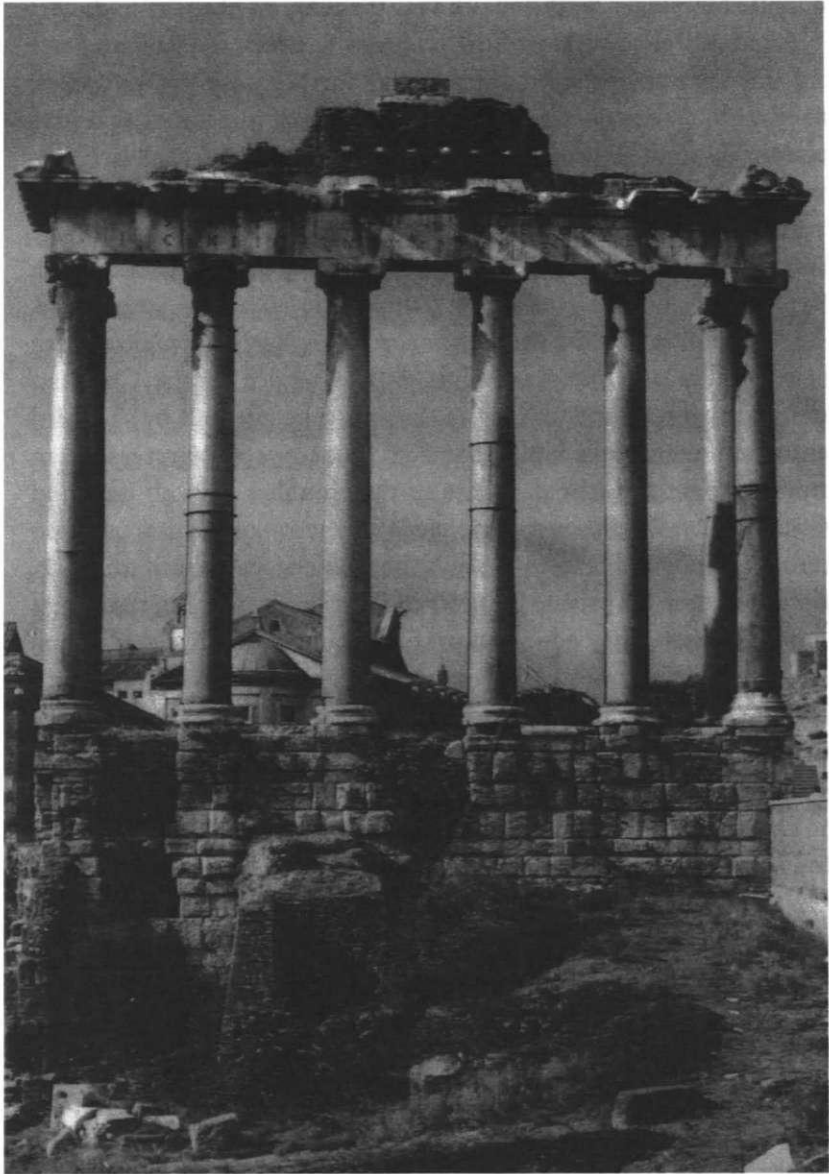
Lucian of Samosata exposed the weaknesses of his fellow Christians to the laughter of their contemporaries. He saw in them neither a danger to the State nor a threat to public order, and therefore scorned to repeat the venomous atrocity stories that were current about them. He regarded their religious convictions and their everyday behaviour as belonging to the human follies and errors which he enjoyed pillorying, but he regarded the folly of the *feminae christianae* as particularly harmless.

In the eight decade of the second century the controversy raised to quite a different level. The picture of the *feminae christianae* which Celsus provides cannot, strictly speaking, be regarded as a polemic against them. He represented a philosophical creed which rejected monotheism. Far more effective than his attacks on Christian doctrine was the unfavourable description Celsus gave of the Christians

themselves and of their daily life. According to him, they were men of limited intelligence; their faith was the religion of the stupid.

A retrospective survey of the relations between the Roman State and Christianity in the first half of the third century makes it clear that the phase of really peaceful co-existence, and sometimes a positive toleration, predominate over the waves of harsh persecution. However proceedings against Christians as individuals were continued. From occasional references by various pagan authors we can infer that the anti-Christian attitude of Roman society had not ceased. With Porphyry, a negative attitude to *feminae christianae* is perceptible. The *feminae christianae* who renounced marriage yet remained with their families and put themselves at the service of the Christian community, are found already in the apostolic age, but by the third century, these ascetics had become so numerous as to represent an important factor in the daily life of the churches of both East and West. Women were used to supplement the work of the deacons who were the appointed helpers of the bishops in charitable welfare work. Moreover, they did private pastoral and missionary work in the homes among women. They educated orphans, nursed the sick, and sometimes cared for prisoners. Their esteem for the poor and sick meets with absolute incomprehension and for the ideal of Christian virginity Porphyry has nothing but mockery. The characteristic note and tone of Porphyry's controversy with Christianity, is bitter sarcasm.

The effect of mocking speeches, pamphlets, and books upon the Roman society may well have been different. The *clarissimae feminae christianae*, including women of Roman senatorial families, were very definitely taking sides in a struggle between the civilization of antiquity and Christianity, which had entered its decisive phase.

Saturna tempļa kolonnas Romā

HORATIO CAESAR ROGER VELLA

FOUR ECPHRASES: VIRGIL INDEBTED TO WHOM?

Ecphrasis, or *topos*, is a sub-genre whereby an author brings the narrative of events to a halt in order to offer pause for a detailed act of description.¹ In Greek and Roman epics, one encounters occasional pauses in the narrative which are employed by descriptions either of a military topic (e.g. shield) or of another topic (e.g. garden², palace³, mantle). These descriptions cover several lines, and are often decorated with literary embellishments. They are often symbolic and refer to the general concepts of society the poet has in mind. The writer encourages the reader to enter the world described but, at the same time, to remain aware of his relationship to the describer and the language of the description.⁴

For our purposes, I have concentrated on four ecphrases: the Shield of Aeneas in the *Aeneid*, the Mantle of Jason in Apollonius of Rhodes, the Shield of Hercules in Pseudo-Hesiod, and the Shield of Achilles in Homer's *Iliad* XVIII.⁵ The order chosen here is chronologically taken from Roman times, the subject matter of this conference, backwards to the beginning of Greek epic and literature.

VIRGIL'S AENEID VIII

The Shield of Aeneas⁶ appears in the last part of the book. Following the description of the upstream journey of Aeneas to Pallanteum, the sacrifice of Potitius, the story of Hercules⁷ and Cacus, the description of the early inhabitants of Rome and the quarters of the future city, King Evander informs Aeneas of the dispute which the Lydian people of Agylla in Etruria had with their king Mezentius, who fled to the Rutulians. He is now hoping that Aeneas will fulfil

the prophecy by becoming the foreign champion for them. Goddess Venus indicates her sign of approval by the sight of the promised arms⁸ in heaven, which are described.⁹

The Shield of Aeneas consists of five parts¹⁰ covering 96 lines (608–728), that is, 13.13% of Book VIII. Virgil alternates I (37 lines) and IV (49 lines) with III (4 lines) and V (5 lines).

I and IV talk about the Roman people, first in their encounter with foreign powers, the Sabines, the Etruscans and the Gauls (I), and then with Egypt and her eastern allies (IV)¹¹. Each conflict is described as crucial for the survival of Rome:¹² increase in population, invasions, and treason. Three incidents in I match one in IV, and by this imbalance¹³ Virgil wants to show how important the Battle of Actium was for Augustus.

Section II is the Institutional part. This short passage, serving as a link between the Legendary part and the Battle of Actium, echoes *Aeneid VI*, which talks of ritual, religion, philosophy, Tartarus and Elysium¹⁴. Both the Salii and the Luperci celebrated Roman rituals, while the procession of the mothers at the triumph of Augustus (665–666), another important Roman institution, stands in contrast to the procession of the fathers, that is, the ancestors of Elysium in the Underworld (6.760–886).

Section V, the Geographical part, matching section III, is intended to show the length and breath of the Roman Empire culminated in the rule of Augustus. A similar passage appears in 6.791–800, where the soul of Anchises in the Underworld predicts it to his son Aeneas. These two passages echo the passage in Catullus (11.1–11) where he sarcastically talks about his end of his affair with Lesbia, but wishes to announce this message to the length and breath of the empire¹⁵.

Ecphrasis is an artistic representation which in literary terms is translated by colour and number.¹⁶ For Latin poetry, even with the absence of the dual (except for *duo*), the coupling of words, phrases and sentences for emphasis and enhancement occurs much more frequently than in Greek. In fact, Virgil makes use of these double, triple and quadruple conjunctions 87 times in 96 verses (90.64%).

Occasionally, the ecphrasis is highlighted by concentrated references

to colours and minerals¹⁷, as in *ferrum* (648), ... *auratis volitans argenteus anser / porticibus* (655–656).

These minerals and colours reflect abstract objects (thrice), concrete objects (five times), animals (twice), cosmological (eight times), corporal (thrice), and people (once). They include iron (twice), gold (six times), silver (twice), dark (once), white (including milk and snow) (thrice), blue (twice), clear (once), bronze (once), red (including blood) (thrice), and pale (22 times {22.92%}), and appear in the following frequency per section: seven in Section I, three in III and nine in IV. Clearly, they are used mainly in the two larger sections; but Virgil intended III, the interlude and introduction to the passage on the Battle of Actium, to be richly decorated too. None of these minerals and colours appear in II and in V.

Music is referred to in this ecphrasis only once (718), through the chorus. Indeed, the subject matter, being legendary, institutional, descriptive, historical and geographical, is too serious to accommodate music. But its only occurrence appropriately appears in the triumph of Augustus in the last section.

Throughout the ecphrasis, Vulcan is not mentioned, but referred to by the term *ignipotens* twice, in 628 at the beginning, and in 710 towards the end. His name, however, appears one line after the ecphrasis (729). The verbs reflecting his workmanship are *fecerat*¹⁸ (628) at the very beginning, *fecerat* again (630), *addiderat* (637), *extuderat* (665), *addit* again (666), *fecerat* again (710) and *finxerat* (726) at the very end (seven times {7.29%} involving four different verbs).¹⁹

Similarly, no reaction to the wonderful art of Vulcan appears from the poet or a personage like Aeneas himself throughout the narrative of the ecphrasis, except for *aspiceres* (650), *cernere erat videres* (676), and *credas* (691) addressed to the reader. However, before the ecphrasis and two lines after it finishes, *miratur* appears twice²⁰.

APOLLONIUS OF RHODES' ARGONAUTICA I

The description of the mantle of Jason²¹, the work of Pallas Athena,²² starts in l.730 and ends in l.767, a mere 38 lines (2.79%).

It occurs about half way through the first book of the *Argonautica* (1362 lines).

The part preceding the ecphrasis of the mantle includes the invocation, catalogue of the Argonauts, song of Orpheus, departure and coming to Lemnus. Following the ecphrasis is the description of the voyage as far as the land of the Bebrycians, including the incidents at Cyzicus and Mysia.

The choice of a mantle instead of a shield suited the occasion, as Jason was not meeting a Mezentius or Ares or Hector, but a woman. The ingredients were likewise suitable for the occasion: pure mythology. The only weapon he carried was a spear²³, symbolically a gift from another heroine, Atalanta. Thus, gifts from two women, which would be worn on the occasion of meeting Hypsipyle.

The description of the mantle is divided into seven paragraphs²⁴, each of which is introduced by Ἔν, except for Ἐξείης in III. The first paragraph starts with Ἔν μέν, II, IV and V have Ἔν δέ or ἐν δ,²⁵ while VI and VII have Ἔν καί. The accompanying verbs are likewise repetitive or similar: ἔσαν (I and II), ἤσκητο (III), ἤσκεν (IV), πεπονήσατο (V), ἐτέρυκτο (VI) and ἔην (VII) (Total: seven involving four different verbs {10.53%}).²⁶

These seven paragraphs each cover, generally, five or seven lines. In fact, only the last but one covers four lines.²⁷ Each paragraph reflects main pure mythological stories hailing from the following mythological centres: Sicily (I), Thebes (II), Cyprus (III), Mycenae (IV), Pisa of Elis (V), Euboea (VI) and Iolcus in Thessaly (VII).

The actions represented here are as varied as the centres themselves from where these myths originated: making of a thunderbolt, fortifying a city, carrying a shield, fighting, throwing a spear, shooting an arrow and listening to an animal. All these pictures, except the last one, represent some form of violence. The thunderbolt was made for use of destruction, Thebes was fortified for defence, while a shield was carried also for defence. One can add that Phrixus was sent away on the ram to be destroyed.

Every mythological action²⁸ has a realistic sub-action. Thus, a flame spurts in I, a boulder follows Amphion in II, the tunic slips from

the shoulder of Aphrodite in III, the dewy grass is drenched with blood in IV, the axle twists and breaks in the hub in V, Apollo shoots in VI and spectators wait to hear words from the ram's mouth in VII.

Although these mythological centres are widespread in Greece, some interconnections exist. Amphion, Zethus, Aphrodite, Ares and Apollo were all children of Zeus, while Pelops, Oenomaus and Electryon were grandsons of Zeus. The Cyclopes and Tityus, according to one legend, were imprisoned in Tartarus, in other legends, Apollo killed the Cyclopes and Amphion's children. The Cyclopes were the assistants of Hephaestus, husband of Aphrodite, who procured the shield for Aeneas. We are reminded here of another shield, the shield of Ares which Aphrodite carries (III). Also, the Cyclopes produced thunderbolts for Zeus, with which, according to another legend, Tityus was killed by Zeus. Pelops' son, Atreus, became king of Mycenae, founded by Electryon's father, Perseus, where the walls were thought to have been built by the Cyclopes.

On donning the mantle, Jason must have noticed the widespread places reflected in the seven incidents, an idea which reminded him of his multi-varied journey to the Black Sea. In particular, his attention must have been drawn to the last scene, where the ram was the same subject of his mission which temporarily brought him to Lemnus: the fetching of the golden fleece from Colchis.

He could intuitively have treasured the mantle as familiar, if he could see in it the rest of his wide journey to Colchis and back to Iolcus, accommodating also Sicily (I), which we know he visited in his return journey. Amphion and Zethus (II) were descendants of the Spartoi, a warrior class which he was to defeat at Colchis as part of the challenge imposed upon him by Aeetes. Ares (III) created the dragon who guarded the golden fleece at Colchis, while Aphrodite inflamed Medea with love for Jason. She originated from Phoenicia, from where Cadmus came to found Cadmeia, the future Thebes. Electryon (IV) was the father of Alcmene, who bore Heracles. He saved the Thebans from paying tribute to Orchomenus, and so earned Megara, daughter of Creon, king of Thebes, for his wife. Pelops (V) was the father of Thyestes, who stole a golden-fleeced ram, the subject matter of the

Argonautica, while Apollo (VI) served Admetus at Pherae near Iolcus, the place his expedition started from. Finally, Phrixus (VII) was his father's cousin, the ostentatious cause of that very journey which would bring back the golden fleece to Iolcus.

In all these interconnections, we see highlighted Iolcus, Colchis and Thebes. Hypsipyle too was involved with Thebes. In their journey from Argos to Thebes, the seven generals with their armies meet Hypsipyle at Nemea, where she served king Lycurgus.

We discuss now the literary embellishments which go with this ecphrasis.

On three occasions (725, 729 and 765), in the course of the description, the poet comments upon the wonder with which the mantle was made, referring to its splendour, skill and realistic touches. This wonder of art has to be matched by the author of the ecphrasis, and so one has to look for poetic skill. One notices, for example, the repetition of the element of the double when he describes the double fold of the mantle, the twin sons of Antiope, the rock twice as large as Amphion following him as he played at the lyre, Amphion and Zethus, the two factions at war, the sons of Electryon and the Teleboans, and, finally, the two chariots, one of Pelops, the other of Oenomaus: 721–2, 735–6, 741, 749 and 752: 6 (15.79%).

One notices also the poet's eye for the various colours represented here, purple, red, purple again, gold and bronze: *πορφυρέην*²⁹ (722 in the Introduction), *ἐρευθήεσσα* (727, Introduction), *πορφυρέη* (728, Introduction), *χρυσέη* (740 in II) and *χαλκείη* (746 in III): 5 (13.16%). Thus, Apollonius concentrates these few incidences in the paragraph preceding Section I and in II and III, and has no use of them in the rest.

Like Virgil, Apollonius refers to music only once, and that when he refers to Amphion playing at the lyre (740).

PSEUDO-HESIOD'S SHIELD OF HERCULES

The Shield of Hercules³⁰ is a poem of 480 lines, of which 139–317³¹ (178 lines {37.08%}, the longest of these four ecphrases) are dedicated to the description of the Shield.

Following an introduction giving the background of Hercules and Cynus, the poet of the Shield of Hercules relates the discussion between Hercules and his nephew Iolaus. Then comes the description of the Shield, roughly towards the middle of the poem, followed by the description of the fight against Ares and Cynus, and, in a fewer lines, the disarming and burial of Cynus³².

The Shield of Hercules has ten sections, each of a varied amount of lines³³. This ecphrasis, within its general fearful exposition, dedicates 13 lines to the fight of the Lapiths against the Centaurs (IV), 22 lines to the chase of Perseus by the Gorgons (VII), with a 16 lines in between involving three gods: Ares, Athena and Apollo (V). These three pictures (51 lines) are preceded by the Introduction of general description (I) (five lines) and the representation of fearful images and animals (II and III) (34 lines).

Following the mythological part at the centre, then come the descriptions of two towns, one at war (VIII) (33 lines), the other at peace (IX) (43 lines), reminding us of the two towns in Homer's Shield of Achilles, but here not as complicated as there. Finally comes the brief conclusion (X) (4 lines).

Thus, an introduction (I), interlude (VI) and conclusion (X) intertwine with two mythological and two realistic stories.

Each sub-section, apart from the Introduction (l.139) which starts with *Χέρσι γε*, and the second section (l.144: *ἐν μέσσω δ'*), is introduced by the usual *ἐν δέ* construction (ll. 154, 161, 168, 178, 191, 197, 201, 207 and 216), which the poet decides, from l.237 (VIII) to the end, to replace by *οι δ'*, *παρὰ δ'* (270), *τοὶ δ'* (285), *πὰρ δ'* (305) and *ἀμφι δ'* (314): 16 (8.99%).

The verbs accompanying these formulae are likewise repetitive: *εἶλε* (I), *εἶην* or *ἦν* (II, IV, V {understood}, V again, VII, and IX {understood}), *τέτυκτο* or *ἐτέτυκτο* (II and VI), *ἔσαν* (III twice), *ἔστασαν* (V), *ἐμαρνάσθησαν* (VIII), *ἐθύνεον* (IX), *ἔχον* (IX) and *ῥέεν* (X): 16 (involving eight different verbs {8.99%}).

As has already been seen, the subject of the ecphrasis is generally that of fear³⁴. Right from its beginning, Fear is dominant down to l.200, when for a brief section of six lines, the author talks about

Apollo, Olympus and the Muses, remote from fight and fright. The subject matter is, however, soon resumed in l.207 and sustained down to l.270. In the last two sections, a mere 47 lines, we are relieved of Fear: a town at peace is graphically presented, before the idyllic conclusion of Ocean, swans and fish. Even the brief interlude of 207–215, representing the harbour with dolphins and the fisherman, betray elements of fear. The fish are drawn as trembling (*τρέον*) at the approach of the dolphins.

Despite the special attention the poet gives to the concept of Fear, when he deals with peaceful situations, music is also accommodated. The following are the occurrences of the lyre, the flute, the pipe, the song and the chorus: *φόρμιγγι* (203), *αοιδῆς* (205), *μελομενῆς*, *ὕμναιος* (274), *χοροὶ* (277), *συρίγγων* (278), *φορμίγγων... χορὸν* (280), *αὐλοῦ* (281), *ὄχηθμῶ... αοιδῆ* (282) and *αὐλητῆρι* (283): 12 (6.74%).

Clearly, the festive situations here are distributed into two sections only: Apollo and the Muses, and the city at peace.

As in the case of the mantle of Jason, the poet of the *Shield of Hercules* is complimentary “to the art of Hephaestus”, and expresses it through the following comments: *παναίολον* (139), *θαῦμα ἰδέσθαι*³⁵ (140), *θαυματὰ* (165), *θαῦμα* (218), *θαῦμα ἰδέσθαι* (224), *ἔργα κλυτοῦ Ἥφαιστοιο* (244), *κλυτὰ ἔργα περίφρονος Ἥφαιστοιο* (297, repeated in 313), *πολυδαίδαλον* (315) and *θαῦμα ἰδεῖν* (318): 10 (5.62%).

Likewise, the epic poet will match the accurate description with his poetic art, employing reference to various colours³⁶ and minerals, and the coupling of objects or persons.

In the use of colours, like white, black, red or even blood, together with reference to minerals like gold, silver, bronze, cyanic and tin, the poet makes the details of the shield appear more attractive. The references to these colours and minerals here are very frequent (51 occasions {28.65%}), which nearly cover one-third of the whole description! 20 of these occurrences appear right at the start of a verse (38%), while on another occasion the reference to the colour is put at the start of a sentence in the middle of the verse. Of these occurrences, we highlight those verses which successively start with these minerals or colours:

225: ἀργυρέη θύσανοι δὲ κατακρεῦδωτο φαεινοὶ

226: χρύσειοι· δεινὴ δὲ περὶ κροτάφοισι ἄνακτος

These lines remind us of Homer, *Odyssey* 7.86–91, when the poet describes in another ecphrasis the entrance to the palace of Alcinous.³⁷

These minerals and colours appear in the following frequencies per section of the ecphrasis: seven in Section I, five in II, four in III, five in IV, five in V, three in VI, five in VII, eight in VIII and eight in IX. From the above, one notices how Section X, like the last sections in Virgil and Apollonius, has no incidences of this technique; and how I, VIII and IX (the beginning and the two cities) have more than the rest.

The following are the verses in which the epic poet likes to employ the coupling of words, or sometimes even the dual form:

ἦδὲ (168), θ' τε (169), ἄμφω (171), δοιοί (173), τοί (176), ἀμφοτέροι (177), δύο (187), δοιῶ (211), δράκοντε (233), δοιῶ (234), τῶ (235), δερκομένω (236), τοὶ μὲν (239), τοὶ δὲ (240), αἱ δὲ (241–242), τοὶ δ' (272), τοὶ μὲν (273) and γε μὲν ... τοὶ δ' (301): 18 (10.11%).

On another occasion, the poet uses the triple connection, with the repetition of ἄλλον (1{0,56%}), as in the following:

157: ἄλλον ζῶν ἔχουσα νεύτατον, ἄλλον ἄουτον,
ἄλλον τεθνηῶτα κατὰ μόθον ἔλκε ποδοῖν

HOMER'S SHIELD OF ACHILLES

A.G. McKay³⁸ describes the Shield of Achilles³⁹ as a microcosm of the society and a vision of the cosmos within which Achilles fights and dies. As such, it is not related to any one theme within the *Iliad*, but to the *Iliad* itself.⁴⁰ In it, Man and his occupations form the central and nearly the single theme.⁴¹ It is not, therefore, a real shield, but a creation conceived in Homer's imagination alone.⁴² It is described from l. 478 to l.608 (130 lines), and, like the Shield of Aeneas, it appears towards the end of the book (617ll.). After the death of Achilles, Odysseus won the Shield in a context with Ajax.⁴³

In early Greek vase painting, the subject of Achilles' Shield became popular.⁴⁴

Antilochus bears the news of the death of Patroclus to Achilles, who mourned for him and was consoled by his mother Thetis.⁴⁵ He then rescues the corpse of Patroclus from Hector. The Myrmidons then mourn for the corpse, while Thetis asks Hephaestus to produce the shield and armour. Following the description of the shield and armour are a brief four lines which conclude the book: Hephaestus gives the shield and armour to Thetis, who hurries to bring them down to her son Achilles.

The shield of Achilles, described by O. Taplin as an instrument of war in a poem of war with peaceful scenes, comes as the calm before the storm at a turning point in the epic.⁴⁶ It serves the purpose of showing that time has passed in the forging of the shield and of creating suspense by diversion from the building up of the tension in Achilles.⁴⁷

The Shield of Achilles can be divided into seventeen sections.⁴⁸ Section I (5 lines) is introductory, Section II (7 lines), like XVII (2 lines), is geographic. III–IV (19 lines) represent the city at peace, V–X (32 lines) the city at war. XI–XV (49 lines) represent agricultural activity, while XVI (16 lines) festivities. Thus, Homer's treatment of the two cities (51 lines) matches his treatment of agricultural activity (49 lines).⁴⁹

This ecphrasis, therefore, unlike the Shield of Hercules and especially the mantle of Jason, leaves mythology out. Instead, Homer takes us away from the myth of Troy to relax us with a realistic world: a world of peace and war; a world of men and women; the production of food and drink, accompanied by an essential quality of civilization: leisure and a world of beauty, ruled by astronomy and geography. The only link with mythology comes by way of a very brief simile: Daedalus' dancing-floor for Ariadne.

On the other hand, the only link between these pictures and the siege of Troy is through the siege and ambush in V–X. Homer wanted us to note that the Shield was for fighting as well, and not just to distract us from warrior activity.

Women are as important in Homer's epics as they are on the Shield of Achilles. In III they marvel at the wedding procession, in VI

they defend their town, in XII they prepare for the sacrifice, in XIII they take part in the reaping of the grapes, while in XVI they join the youths in dancing. We remind ourselves how Homer dedicates *Iliad* VI partly to women's activities as a break in his narrative of men's war.⁵⁰

Like the mantle of Jason, there are here also primary and secondary actions. Thus, to the wedding picture in III there is the secondary action of the court litigation in IV, to the siege in V–X, there are the ambushers and the innocent herdsmen in VIII–IX, to the ploughing of the field in XI, there is mellow wine being offered, to the reaping of corn in XII, there is a sacrifice being prepared, to the vineyard in XIII, there is the song of Linus, to the picture of the cattle in XIV, there is the attack of the lions on a bull, and, finally, to the dancing scene in XVI, there is the simile of the quiet potter⁵¹.

Homer too is fond of the repetition of the ἔν δέ construction by which he introduces a new picture. But while for Homer it is always ἔν δέ, for the poet of the Shield of Hercules there are seven variations of it, for Apollonius of Rhodes there are four, inclusive of ἔν δέ. With ἔν δέ, Homer introduces II (twice, l.483 and l.485), III, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI and XVII: 10 (7.69%). For the rest, apart from the Introduction, Homer considers that the two cities (III–X) form one picture, and, therefore, he will not employ his introductory formula. To each of these repetitions he is also careful to repeat or employ a similar verb.⁵²

Music and musical instruments⁵³ in the Homeric passage are fewer than in the Pseudo-Hesiodic one. Basically, therefore, these form three occasions only: the wedding procession, the herdsmen who play at the pipe while they are being ambushed, and the grape reapers who sing and dance.

Like Apollonius and Pseudo-Hesiod, Homer on five occasions (5 (3.85%)) praises the work of the artist, once repeating the verse verbatim (482, 549, 587 = 590, and 614).

As it can be seen from the above, these several references to minerals and colours appear once in I, thrice in VII, once in IX, twice in X, twice in XI, once in XII, five times in XIII, thrice in XIV,

once in XV and twice in XVI. These appear nowhere from II to VI and in VIII (part of the cosmological introduction, the city at peace, part of the city at war and the geographical conclusion). On two occasions, these minerals and colours follow each other for contrasts (517 and 562).

Of the above list also, we note the repetition of white-fleeced sheep and silver baldrics, and that seven of these minerals and colours are objects, two are blood, five are agricultural products, three are gods and people, and three are animals.

Homer, too, provides us in this ecphrasis with several verses with coupling references and, more than the other two Greek poets, with triple references. We note these incidents:

Doubles: τ' τε (484), δύω (490), δύο (498), δύω (507), δύω (509), δίχα (510), ἡὲ ἦ (511), ἄμφω (517), δύω (523), δύω (525), σμαρδαλέω δὲ λέοντε δύ' (579), τῷ μὲν ἀναρρήξαντε (582), λαφύσσετον (583) and δοιῶ (604=605): 14 (10.77%).

Triple: τρίπλακα (480), ἐν μὲν ... ἐν δ' ... ἐν δὲ (483), τε ... τε (486), ἐν δὲ ἐν δὲ ἐν δὲ (535), ἄλλον ἄλλον ἄλλον (536-537), τρίπολον (542), τρεῖς (554) and τε ... τε ... ἰδὲ (589): 8 (6.15%).

THE FOUR ECPHRASES⁵⁴

Virgil's ecphrasis covers 96 lines, which is twice and a half longer than the 38-line passage in Apollonius, nearly twice shorter than the 178 lines in Pseudo-Hesiod and a quarter shorter than the 130 lines in Homer's *Iliad*.⁵⁵ But the different lengths of the four books need to be taken into consideration and, talking in percentages, therefore, Virgil's account (13.13%) of VIII becomes six times longer than that in Apollonius (2.79%), but shorter than the Homeric (21.07%) by nearly a half, and the Pseudo-Hesiodic (37.08%) by nearly a third. In length of ecphrasis, therefore, Virgil becomes comparable to Homer most.

In the *Aeneid*, Virgil's subject matter is mythological, at least in its cover. This mythological setting frequently refers indirectly to the historical setting, by means of allegory; at times even directly

through visions, prophecies and descriptions taken from Roman legends and history proper, as in this ecphrasis. In Aeneas' Shield, therefore, the Roman poet replaces Apollonius' and Pseudo-Hesiod's mythological parts by the legendary, and contrasts them not with Homer's and *Scutum's* realistic sections, but with contemporary Roman history.⁵⁶ Apollonius' description is mythological from beginning to end; Pseudo-Hesiod has fewer mythological situations, which are contrasted with realistic ones, while Homer balances realistic sections with idyllic ones. From Homer onwards we see, therefore, a progression from absence of mythology, to full mythology, to mythology mixed with realism and, finally, to legendary mixed with history.

We saw how the subject matter in the various sections in Apollonius and Homer is accompanied by a subsidiary action. Virgil follows Pseudo-Hesiod in avoiding this technique. On the other hand, we saw how both Apollonius and Pseudo-Hesiod heavily insert the subject of fear or violence. Homer, like Virgil this time, balances these concepts with peaceful scenes.

All four authors make use of geography. Whereas Apollonius' account is completely geographical in that it covers many dimensions of the then heroic world, Pseudo-Hesiod and Homer intertwine geographical descriptions with the other episodes at strategic places. Virgil, on the other hand, relegates geography not only as an artistic periphery to the symbolic inner parts at the end of the ecphrasis, but he also hints thereby at the expanse of the grandeur of Augustus' empire. Oceanus completes the descriptions of the two classical Greek ecphrases, but Virgil's geography had changed through the many discoveries made before his times. Instead, it is not one river, but various that are mentioned, forming the limits of his Rome's empire. In this he was careful to exclude the Nile, despite Catullus' 11th poem which we saw was active in his mind.⁵⁷

One notes that both Aeneas and Achilles do not understand the meaning of the contents of their shields. Aeneas simply showed his wonder. He appreciated, but could only guess that what his father showed him in the Underworld might be similarly represented there. Achilles was simply too distraught to appreciate, let alone to understand

what seemed to be generally peaceful episodes.⁵⁸ Also, while Achilles needed a new shield, Aeneas did not, for he had not lost his previous one. At the same time, while the contents of the new Shield of Achilles seem to be irrelevant to the rest of the story, those of Aeneas' Shield are relevant.⁵⁹ To this paradox one can add that following the spiritual rebirth of Aeneas in *Aen.* VI, Aeneas *needed* now to be equipped with a weapon which spiritually confirmed through its scenes the success which was to come to the Trojans and their descendants in Italy.

We now turn to these authors' references to dramatic reactions, authorship, workmanship, the artistic use of minerals and colours, music, and the literary device of employing connectives.

We noted the reactions of the recipients of these shields and mantle. Aeneas first admires the Shield before he observes the details,

619:miraturque inter manus et brachia versat

625:... et clipei non enarrabile textum⁶⁰,

and then, in three lines, which end the book, Virgil tells us that Aeneas again admires the shield (*miratur*) and lifts it with what future responsibilities it carries. These brief lines are symbolic and remind us of the lines which close Book II of the *Aeneid* when Aeneas lifts his father Anchises and carries him off Troy.⁶¹

As in Apollonius, nowhere are the arms presented in Pseudo-Hesiod, for the items to be worn were already in possession of the hero. Homer similarly describes no reactions to the work of Hephaestus. Instead, he emphasizes on the speed with which Thetis brought down the arms to Achilles.⁶² The comparison of her descent from Olympus is with that of a falcon. These four lines follow the description of the shield and armour and, like Virgil's case, end the book.

In the case of Jason in Apollonius of Rhodes, the mantle was made by Pallas Athena not for the occasion of the Lemnian episode, but used for that occasion, maybe for the first time. For this reason, Jason did not need to express marvel at it.

Throughout the description of the shield, Virgil never calls Hephaestus by name, but by his epithet *ignipotens* three times (3.13%). Similarly with Apollonius, who mentions Athena twice (5.26%),

first before the description by the name of Pallas (l.723), and then after the description by the name of the Tritonian Athena (l.768). Instead, Pseudo-Hesiod refers to Hephaestus six times (3.37%), once before (l.123), once after the description (l.319) by the name of Hephaestus, and, during the description, once by the epithet of “the lame god” (l.219), and thrice by the name of Hephaestus (ll.244, 297 and 313) (3.37%). Similarly, Homer refers to Hephaestus four times (3.08%), once before the description by his name (l.473), once during the description by his epithet of “the god of the two strong arms” (l.587), and twice after (l.614, using the same epithet, and l.617, using his name).

Throughout the description, Virgil uses very few typical words like *fecerat* describing Vulcan’s workmanship (4.17%). Apollonius’ use of such verbs, also introducing new sections, are more frequent (18.42%) than those in Virgil, Pseudo-Hesiod (8.99%) and Homer’s (7.69%).

In addition, Virgil’s occasional compliments to Vulcan’s work (4.17%), which are to be distinguished from verbs of reaction and workmanship discussed above, are fewer than those in Apollonius (7.9%) and Pseudo-Hesiod’s (5.62%), but more frequent than those in Homer (3.85%).⁶³

Virgil’s use of minerals and colours (22.92%) comes in between the 28.09% of Pseudo-Hesiod and the 17.69% of Homer, but by far surpasses in frequency the 13.16% of Apollonius. One understands the lower figure in Apollonius, as his description was not that of metal, but of a piece of cloth. One notes how these minerals and colours are concentrated by each author in parts more than in others, and how each concluding section, which is generally geographical, is completely devoid of their mention.

Virgil’s *ferrum*, *lacteus*, *caerulus*, *clarus*, *pallens* and *niveus* (six) have no counterparts in these three Greek poets; the rest (*aurum*, *argenteus*, *opacus*, *canus*, *aeratus*, *rubrus* and *sanguineus* (seven) are an imitation of Apollonius (with regard to gold and bronze only) and of Pseudo-Hesiod and Homer (with regard to the rest). On the other hand, Homer’s black, cyanic and tin are imitated only by Pseudo-Hesiod, who shares with Apollonius in the use of purple.

Virgil and Apollonius have the least number of references to music here (1.04% and 2.63% respectively). As said above, Virgil's appears only in the last section which is the geographical one, Apollonius' where he mentions Amphion. These two latter poets fall short of Homer's 3.85% and Pseudo-Hesiod's 6.74% in their references to this item.

Virgil's Latin style by far is more congenial to the use of conjunctions than the Greek style of Homer and Pseudo-Hesiod, however paratactic, and the sophisticated Apollonius. Indeed, while Apollonius makes use only of expressions involving couplings (15.79%), the couplings of Homer (10.77%) and Pseudo-Hesiod (10.11%) are enhanced by tripling ones (Homer 6.15%, Hesiod 0.56%). In addition, Virgil total use of connectives (90.64%) includes even quadruple connectives (4.17%). There are other expressions used in Virgil's account which involve connections (15.63%). The problem here is the language difference, and little comparison can therefore be made.

Similarly, the use of the *Ev δὲ* construction introducing new topics in the Greek passages.⁶⁴ The nearest Virgil gets to are the following expressions: *illic* (626), *illic* (628), *nec procul hinc* (635), *post idem* (639), *haud procul inde* (642), *nec non* (646), *atque hic* (655), *hic* (663), *hinc procul* (666), *haec inter* (671), *hinc* (678), *hinc* (685), *hic* (724) and *hic* (725): 14 (14.58%). However, by these particles Virgil introduces a new personage or incident only, not a new section as neatly as the Greek poets do.

The Shield was only a part of the armour, and it will benefit us to treat of the rest of the armour as briefly as three of these poets did.

In Virgil's account, the armour is described before the shield from lines 619–625 (7 lines, 0.96% of Book VIII) as follows: Virgil mentions the helmet, sword, corslet, greaves and spear. The colours and metals accompanying these pieces of armour are *aere* (621), *sanguineam* (622), *caerulea* (622), *electro* (624) and *auro* (624).

In the case of Pseudo-Hesiod, the description of the armour covers 17 lines (122–138, 3.54% of the whole poem), and these, as in Virgil, precede the lengthy description of the shield. The armour here consists of greaves, breast-plate, shoulder covers, quiver, arrows,

spear and helmet. The colours and minerals accompanying the description of these pieces of armour are as follows: bronze, gold, steel, brown, bronze again and adamant (cyanic).

Homer, instead, had described the armour even more briefly (5 lines, 0.81% of Book XVIII), *but* after the shield. He mentions *only* the breast-plate, brighter than the blaze of fire, the helmet with a crest of gold, and grieves made of tin.⁶⁵

In all these brief descriptions, the armour is characterised by reference to minerals and colours.

CONCLUSION

From the above, one can safely say that Homer's Shield of Achilles was not the only text Virgil had in mind when he composed his Shield of Aeneas. Homer's model is undeniable, especially when we consider that both Shields end the two respective books. But there are various reasons why Virgil kept an eye on the Shield of Hercules as well. Elsewhere I discussed the importance he gave to the comparison of Aeneas with Hercules, especially but not exclusively in Book VIII.⁶⁶ Also, but for different reasons, Virgil imitated Apollonius of Rhodes. The Alexandrine period of studied approach to presentation of poetry and research in geography must have left a profound influence on the Roman poet. But it is not possible to make Virgil take after one poet in preference to others: Virgil was too good an eclectic intellectual to allow himself be pulled by one specific model only.

SUMMARY

1. Position of the ecphrasis (Virgil and Homer⁶⁷)
2. Ideal length (esp. Virgil and Homer)
3. Mythology or legendary (esp. Virgil and Apollonius⁶⁸)
4. Contemporaneous history (Virgil)
5. Realistic actions (esp. Pseudo-Hesiod and Homer⁶⁹)
6. Primary and secondary actions (esp. Apollonius and Homer⁷⁰)
7. Fear or violence (esp. Apollonius and Pseudo-Hesiod)

8. Geography (esp. Virgil and Apollonius)
9. Reactions (Virgil)
10. Authorship (esp. Apollonius and Pseudo-Hesiod)
11. Praises of workmanship (esp. Apollonius and Pseudo-Hesiod)
12. Colours and minerals (esp. Virgil and Pseudo-Hesiod⁷¹)
13. Juxtaposed position of significant words (esp. Virgil and Homer)
14. Strategic position of significant words (esp. Pseudo-Hesiod and Homer)
15. Concentration of techniques in some places (esp. Apollonius and Pseudo-Hesiod)
16. Music (esp. Pseudo-Hesiod and Homer)
17. Dual or doubles (esp. Apollonius and Homer)
18. Polysyndeton (Virgil)
19. Introductory formulae (esp. Apollonius and Homer)
20. Verbs of fabrication (esp. Apollonius and Pseudo-Hesiod)
21. Armour (esp. Virgil and Pseudo-Hesiod)

REFERENCES

- ¹ M. C. J. Putnam, "Silvia's stag and Virgilian ecphrasis", *M. D.* 34 (1995), 107–108, who also enumerates six of these ecphrases, all with direct bearing on the meaning of the poem as a whole, and others centred on landscape. He notes that the one in VII referring to the stag is special in that no other refers to an animal, and has no Homeric precedent. On ecphrasis in general, see D. P. Fowler, "Narrate and describe: the problem of ecphrasis", *J. R. S.* 81 (1991), 25–35. He refers to a common misconception that ecphrasis is simply a pause, to which nothing in the narrative corresponds at the level of story (25–26). One finds it difficult, however, to understand how narrative is about people and ecphrasis about things (26). See also N. Austin, "The function of digressions in the *Iliad*", *G. R. B. S.* 7 (1966), 307. On ecphrasis in classical criticism, see A. S. Becker, "Reading poetry through a distant lens: ecphrasis, Greek rhetoricians and the Pseudo-Hesiodic Shield of Hercules", *A. J. Ph.* (1992), 5, where he says that it is rarely mentioned. There we learn of two virtues of ecphrasis: "σαφήνεια (clarity) and ἐνάργεια (vividness) (9). On ecphrasis in Greek and Latin literatures, see D. Pralon, "Le Bouclier d'Achille", *L'information littéraire* 40 (1988), 45, who refers to the Shields of Agamemnon and Aphrodite in the *Iliad*, noting that Zenodotus proposed

to delete the ecphrasis of the Shield of Achilles because it was too long. See also F. I. Zeitlin, *Under the sign of the shield: semiotics and Aeschylus' Seven against Thebes* (Urbino, 1982), D. N. Levin, "Δίπλαξ πορφύρεη", *R. F. I. C. N. S.* 98 (1970), 31–35, J. Palm, *Bemerkungen zur Ekphrasis in der griechischen Literatur. Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Arsbok* (Stockholm, 1967), esp. 108–211, J. L. Myers, *Who were the Greeks?* (Berkeley, 1930), esp. 517–523, and P. Friedländer ed., *Johannes von Gaza und Paulus Silentiarius: Kunstbeschreibung justinianischer Zeit* (Leipzig, 1912), esp. 11–12. On shields in Greek art, see G.H. Chase, "The shield devices of the Greeks", *H. S. C. Ph.* 13 (1902), 61–127, who concludes that these shields, found in Greek art, refer to the deed of the bearer, to the cult of some god, to the family of the bearer and to the country of the bearer (73).

² See P. Schubert, "Le paláis d'Alcinoos et les Panathénées", *R. E. G.* 109, i (1996), 255–263, and H. C. R. Vella, "Some novel aspects in Homer's *Odyssey* and Longus", *S. I. F. C.* 9, ii (1991), 149–152.

³ See H. C. R. Vella (1991), 160.

⁴ A. S. Becker (1992), 14.

⁵ As texts, I have made use of the following: F. A. Hirtzel ed., *P. Vergili Maronis opera* (Oxford, 1963), G. P. Goold ed., *Apollonius Rhodius, The Argonautica* (Cambridge (Ma.), Harvard University Press, 1988 [1919]), G. P. Goold ed., *Hesiod, Homeric hymns, Homeric* (Cambridge (Ma.), Harvard University Press, 1995 [1943]), and G. P. Goold ed., *Homer, The Iliad* (Cambridge (Ma.), Harvard University Press, 1985 [1929]).

⁶ On the Shield of Aeneas in general, see Ch. Ratkowitzsch, "Eine historische Lücke in der vergilischen Schildbeschreibung (*Aen.* 8.626–728)", *W. S.* 114 (2001), 233–249, A. Barchiesi, "Virgilian narrative: ecphrasis" 271–281, M. C. J. Putnam, *Virgil's epic designs*, New Haven, 1998 (esp. 119–188), S. Bartsch, "Ars and the man: the politics of art in Virgil's *Aeneid*", *C. Ph.* 93, iv (1998), 322–342, S. J. Harison, "The survival and supremacy of Rome: the unity of the Shield of Aeneas", *J. R. S.* 87 (1997), 70–76, B. W. Boyd, "Non enarrabile textum: ecphrastic trespass and narrative ambiguity in the *Aeneid*", *Vergilius* 41 (1995), 71–90, M. C. J. Putnam (1995), 107–133, S. Vilatte, "Pensée et esthétique chez Virgile: le bouclier d'Énée", *L. E. C.* 59 (1991), 307–322, R. Cohon, "Virgil and Pheidias: the Shield of Aeneas and of Athena Parthenos", *Virgilius* 37 (1991), 22–30, B.M. Giannatasio, *Texo*. In *Enciclopedia virgiliana* VI (Rome, 1988), 157–158, G. Ravenna, *Scudo di Enea*. In *Enciclopedia virgiliana* IV (Rome, 1988), 739–742, R. O. A. M. Lyne, *Further voices in Virgil's Aeneid* (Oxford, 1987), E. W. Hauck, *Virgil's contribution to ecphrasis* (Dissertation, Ohio State University, 1985), J. Romeuf, "Le Bouclier d'Énée (*Aen.* 626–731): imagination picturale et création littéraire", *R. E. L.* 62 (1984), 143–165, R. F. Thomas, "Virgil's

ecphrastic centrepieces", *H. S. C. Ph.* 87 (1983), 175–184, R. D. Williams, "The Shield of Aeneas", *Virgilius* 27 (1981), 8–11, J. Perret, *Virgile, Énéide VIII* (Paris, Belles Lettres, 1978), esp. 216ff., C. J. Fordyce, *P. Vergilii Maronis Aeneidos libri VII–VIII* (Oxford, 1977), K. W. Gransden, *Virgil. Aeneid. Book 8* (Cambridge, 1976), esp. 14–20, D. A. West, "Cernere erat. The Shield of Aeneas", *P. V. S.* 15 (1975–1976), 1–6, R. D. Williams, *The Aeneid of Virgil, Books 7–12* (London, 1973), D. S. Wiesen, "The pessimism of the eighth Aeneid", *Latomus* 32 (1973), 737–765, P. T. Eden, "The Salii on the Shield of Aeneas: Aeneid 8.663–666", *Rh. M.* 116 (1973), 78–83, J. G. Griffith, "Again the Shield of Aeneas (Aeneid 8.625–731)", *P. V. S.* 7 (1967–1968), 54–65, J. R. T. Pollard, "Something odd about Virgil", *P. V. S.* 7 (1967–1968), 41–53, D. E. Eichholz, "The Shield of Aeneas. Some elementary notions", *P. V. S.* 6 (1966–1967), 45–49, F. Robertson, "Allegorical interpretations of Virgil", *P. V. S.* 6 (1966–1967), 34–45, M. Wigodsky, "The arming of Aeneas", *C. + M.* 26 (1965 [1967]), 192–221, C. Becker, "Der Schild des Aeneas", *W. S.* 77 (1964), 111–127, F. Bömer, "Studien zum VIII Buche der Aeneis", *Rh. M.* 92 (1943–1944), 319–322, R. Heinze, *Virgils epische Technik* (Leipzig, 1914), esp. 401, H. T. Pluss, *Virgil und die epische Kunst* (Leipzig, 1884), and J. Henry, *Aeneidea* (New York, 1883, repr. in 1972), Vol. III, esp. 775–776.

⁷ See J. W. Zarker, "The Hercules theme in the Aeneid", *Virgilius* 18 (1972), 34–48, and K. Gilmartin, "Hercules in the Aeneid", *Virgilius* 14 (1968), 41–47. Zarker here quoted Seneca's *De clementia* 1.11 referring to *arsit ira* in Octavian's youth, and his later quality of mercy. It may be that the negative qualities of Hercules and his imitator Aeneas did not pass unnoticed by Augustus, of whom the two heroes were an allegory (46). Gilmartin, on the other hand, reveals various points which show dissimilarities between the two heroes.

⁸ The *peripeteia* of the book in the sense that Aeneas, from being desperate and friendless, becomes, after this scene, the leader of several soldiers from other nations (P. T. Eden, *A commentary on Virgil, Aeneid VIII, Mnemosyne Supplement* 35 [Leiden, Brill, 1975], xxi).

⁹ For a discussion of the position of the ecphrasis within the structure of Book VIII of Vergil's Aeneid, see H. C. R. Vella (2003a), "Vergil's Aeneid VIII and The shield of Aeneas: a structural analysis" (in print with *Studia Humaniora Tartuensia*).

¹⁰ P. T. Eden (1973), 80, quotes Virgil's introductory statement (*res Italas Romanorumque triumphos pugnataque in ordine bella*) to show that the list of encounters Rome had with its enemies is chronological. Emphasis is made not so much on the warfare, but on the triumphs of Rome culminating in Augustus' triumph after the battle of Actium. On the she-wolf, see J. Delz,

“Die säugende Wölfin auf dem Schild des Aeneas”, *M.H.* 23 (1966), 224–227. D. S. Wiesen (1973), 760, refers to the inclusion of the Sabine incident as jarring the quality of *pietas* visible in the whole tableau. On discussion on Mettus, see S. J. Harrison (1997), 71. S. J. Harrison (1997), 70–76, considers this list as a negative illustration of the defeats or near-defeats of Rome at the hands of her enemies. For a different view to taking the Institutional section as separate from its preceding one, see R. D. Williams (1981), 11. On the Salii and the Luperci, see R. D. Williams (1981), 9, P. T. Eden (1973), 82–83, and G. Wissowa, *Die Religion und Kultus der Römer* (1912, 2nd edition), esp. 555–561. S. Lonsdale, “Simile and ecphrasis in Homer and Virgil”, *Vergilius* 36 (1990), 26–27, shows how the Salii represent through song and mimesis the labours of Hercules. R. D. Williams (1981), 9, says that the Salii safeguarded the sacred shields; the Luperci were associated with Evander, who saved the Trojans in Italy, while the matrons saved Rome during the Gallic invasion through the ransom of their gold. D. E. Eichholz (1966–1967), 45, repeats Ward Fowler’s idea that the scene of the Salii does not fit in this section, but was probably put there at the request of Augustus. However, in our division of sections separating the Institutional from those Legendary, this problem does not arise. See summary of discussion on which Cato is referred to here in S. Lewuillon, “Virgile, *Énéide*, VIII, 670. Caton d’Utique ou Caton le Censeur?”, *R. B. Ph.* 50 (1972), 1282. I think that I am right to point out that this Institutional section is to be separated from the preceding one; for Cato and Catiline do not belong to the legendary history of Rome. This last point is also admitted by R. D. Williams (1981), 9. On the Historical section, see A. Navara, *Poésie virgilienne de la mémoire. Questions sur l’histoire dans l’Énéide* 8 (Clermont-Ferrand, Adosa, 1986), esp. 89ff. Virgil intended this part, the battle of Actium, to start from where the middle of the ecphrasis occurs (*in medio*) echoing *ἐν μέσσοισι* of Pseudo-Hesiod and Apollonius (R. F. Thomas [1983], 176–179). W. R. Nethercut, “The imagery of the *Aeneid*”, *C. J.* 67 (1971–1972), 127, shows how the twin lights shining from Augustus’ temples remind us of the two snakes in the Laocoon incident in Book II, the two snakes which Hercules kills in Book VIII, as well as of Iulus in II and Lavinia in VII. The twin beams signify the triumph of good over evil, the latter represented here by the twin snakes of Cleopatra further down. For a comparison of the treatment of Cleopatra by Virgil and Horace, see M. Encinas Martínez, “Cleopatra lírica/ Cleopatra épica” *C. F. C. (L.)* 13 (1997), 49–59. On the “two” snakes of Cleopatra, see A. Tronson, “Virgil, the Augustans, and the invention of Cleopatra’s suicide: one asp or two?”, *Vergilius* 44 (1998), 31–50, M. Encinas Martínez (1997), 49–59, and W. R. Nethercut, “Snakes in the *Aeneid*. Two comments”, *Vergilius* 20 (1974), 20–23. Nethercut here says that

although historically there was only one snake which was offered to Cleopatra, Virgil applied the metaphor of the two snakes to relate to both the Laocoon's incident in *Aen.* II, Turnus' in VII and Hercules in VIII (20–22). On Virgil and the battle of Actium, see J. Thomas, "Le sens symbolique de la bataille d'Actium (*Enéide* 8.671–728)", *Euphrosyne* N. S. 19 (1991), 303–308, who comments on the relationship of the two snakes and twin lights in the passage, and the two doves mentioned at the beginning of *Aen.* VI (305), and on how the battle of Actium is a cosmic confrontation between disorder (East) and order (West) (308), and M. L. Paladini, *A proposito della tradizione sulla battaglia di Azio (Virgil.)*, *Coll. Latomus* 35 (Brussels-Berchem, 61 Av. Laure, 1958), who refers to the dominant position of Apollo during the battle, the importance of Agrippa, the opposition of Egyptian gods to Roman gods and the two snakes of Cleopatra. He also refers to HOR. *Ep.* 9 and C. 1.37, and PROP. 3.11.53. The presence of the mothers at the triumph of Augustus echoes that of the chaste mothers in their *pilenta* depicted in the Shield celebrating rites together with the Salii and the Luperci, for which comment see S. J. Harrison (1997), 73.

¹¹ More on Roman society from Cicero, Virgil and Livy, see M. D. Dopico Ca'nzos, "Aeternitas o desaparición de Roma? Dos visiones de la sociedad romana", *Q. U. C. C. N.S.* 63 (1999), 139–161. A. G. McKay, *Non enarrabile textum? The Shield of Aeneas and the triple triumph of 29 B.C. (Aeneid 8.630–728)*. In H. P. Stahl ed., *Virgil's Aeneid. Augustan epic and political context* (London, 1998), 207, summarizes the contents of this part of the description as Rome's miraculous deliverances and heroic exploits, punishment, defeat and triumph. He quotes Gurval in the observation that the scenes here proceed in a swift and uneven movement (209). Similarly, D. E. Eichholz (1966–1967), 47, refers to the slower tempo the episodes here adopt until it stops by the battle of Actium. In the words of D. S. Wiesen (1973), 737, the struggles pictured on the Shield have as their aim the rescuing of Italian independence and Italian ways from foreigners. But the grand conclusion of these efforts is the internationalization of the Roman State. On a comparison of Virgil with Livy referring to the early history of Rome, see S. J. Harrison (1997), 71–74.

¹² S. J. Harrison (1997), 70–76. The moral qualities which helped Rome survive are *fides*, *religio*, *pietas* and *iustitia* (R. D. Williams [1981], 10). D. E. Eichholz (1966–1967), 45, quotes Ward Fowler in interpreting these scenes as escapes from terrible perils, ending with Actium. Eichholz (46) interprets the four virtues as *virtus*, *clementia*, *iustitia* and *pietas*.

¹³ A point already hinted at by J. G. Griffith (1967–1968), 56.

¹⁴ On the relationship of *Aeneid* VIII with other books of the epic, see H. C. R. Vella (2003b), "The Shield of Aeneas and Virgil's *Aeneid*" (in print with *Studia*

- Humaniora Tartuensia*). See also W.A. Camps, "A note on the structure of the *Aeneid*", *C.Q.* 48 (1954), 214.
- ¹⁵ Refer in particular to the repetition from Catullus Virgil's *sagittiferosque* (8.725), *Rhenusque* (8.727), *Indos* (6.794) and *septemgemini ... Nili* (6.800).
- ¹⁶ A. S. Becker (1992), 16.
- ¹⁷ See also D. A. West (1975–1976), 4.
- ¹⁸ D. A. West (1975–1976), 6, quotes H. T. Pluss in remarking the difference of tense from the past in Homer to the pluperfect in Virgil.
- ¹⁹ See also S. Vilarte (1991), 315, and J. Romeuf (1984), 158, where the latter analyzes the various sections of the description divided by such expressions as *nec procul hinc* etc., for which see also J. G. Griffith (1967–1968), 58. About colours, perspectives, authorship, reactions, and positions in this ecphrasis, see also R. D. Williams (1981), 10.
- ²⁰ D. N. Levin (1970), 35, comments that while in *Aen.* VI Anchises explained to Aeneas what he saw, in VIII Aeneas does not comprehend Vulcan's work.
- ²¹ On the mantle of Jason in general, see G. Chiarini, "Il mantello di Giasone", *Sandalion* 21–22 (1998–1999), 25–34, L. Belloni, "Il manto di Giasone (APOLL. RHOD. *Argon.* 1.721–767)", *Aevum (ant.)* 8 (1995), 137–155, R. L. Hunter, *The Argonautica of Apollonius, literary studies* (Cambridge, 1993), esp. 55–56, C.U. Merriam, "An examination of Jason's cloak (Apollonius Rhodius, *Argonautica* 1.730–768)", *Scholion* N.S. 2 (1993), 69–80, H. A. Shapiro, "Jason's cloak", *T. A. Ph. A.* 110 (1980), 263–286, J. F. Collins, *Studies in Book I of the Argonautica of Apollonius Rhodius* (Dissertation, Columbia University, 1967), esp. 66ff., G. Lawall, "Apollonius' *Argonautica*: Jason as anti-hero", *Y. C. S.* 19 (1966), 121–169, and E. Peschtes, *Quaestiones philologicae et archaeologicae de Apollonii Rhodii Argonauticis* (Dissertation, Konigsberg, 1912), esp. 6–32. H. A. Shapiro (1980), 264, considers this ecphrasis as the only proper one in the *Argonautica*.
- ²² These four ecphrases under discussion here are all the works of Hephaestus or, as in here, Athena. Both gods, however, appear together in the ecphrasis of the palace of Alcinous in *Odyssey* VII, for which see P. Schubert (1996), 259.
- ²³ And not a sword, as in Merriam (1993), 69.
- ²⁴ G. Chiarini (1998–1999), 27–28, who confuses Aphrodite with Athena (29), compares the seven layers of Jason's mantle with what he sees as the seven layers in Pseudo-Hesiod's and Virgil's ecphrases. He goes on to give unimaginable imagery in his interpretation of Apollonius' mythological and Virgil's legendary representations (28ff.). H. A. Shapiro (1980), 265, gives more reasonable imagery when he talks of divine nature (Cyclopes), the founding of cities (Thebes), cities (love and war), force and battles (Taphian

pirates), contests and marriage (Pelops), impiety and its punishment (Tityus), and slander and safety (Phrixus). G. Lawall (1966), 155, calls these scenes as mythological with a didactic purpose, symbolizing piety, charm, the power of love, the tragedy of war and the effectiveness of intelligence and treachery. They anticipate the lessons Jason will learn from life during the voyage. He also analyzes the symmetrical structure of these seven scenes (157–158), calling each scene “unheroic” C. U. Merriam (1993), 69, comments on how around the central scene of the fight of the Thebans against the sons of Electryon revolve all the others, involving a combination of violence and strength. C. U. Merriam (1993), 80, and D. N. Levin (1970), 21 n. 3, refer to the words spoken to the ram in the last scene by quoting 2.1140ff., that is, to sacrifice it to Zeus, to ensure safety.

²⁵ The use of *ἐν δέ* is referred also to the *Odyssey* in Homer’s description of the palace of Alcinous, for which see P. Schubert (1996), 258.

²⁶ See also H. A. Shapiro (1980), 266.

²⁷ H. A. Shapiro (1980), 275 n. 40, refers to different groupings of these seven scenes by Collins and Lawall.

²⁸ C. U. Merriam (1993), 70, quotes Levin in her comment that Apollonius’ scenes are specific and particular in contrast to the universal ones of the the Shield of Achilles. After Lawall, but contrary to Shapiro, she sees in the cloak scenes a didactic function (71). They illustrate an alternative to violent action: success and survival (72). These means of success are skill, charm, love, cleverness and trickery (74–79).

²⁹ D. Aubriot, “*Imago Iliadis: le Bouclier d’Achille et la poésie de l’Iliade*”, *Kernos* 12 (1999), 54, H. A. Shapiro (1980), 264, and D. N. Levin (1970), 18, refer *δίπλακα πορφυρέην* to *Il.* 3.125, 22.440–441, and *Od.* 19.241–242.

³⁰ On the Shield of Hercules in general, see J. M. Nieto Ibáñez, “El Escudo atribuido a Hesíodo y la tradición épica”, *Habis* 25 (1994), 19–30, A. S. Becker (1992), 5–24, R. Janko, “The Shield of Hercules and the legend of Cynus”, *C.Q.* 36 (1986), 38–59, J. Vara, “Contribución al conocimiento del Escudo de Hercules: Hesíodo, autor del poema” *C. F. C.* 4 (1972), 315–365, L. Andersen, “The Shield of Hercules – problems of genesis”, *C. + M.* 30 (1969), 10–26, M. Van der Valk, “Le Bouclier du Pseudo-Hésiode”, *R. E. G.* 79 (1966), 450–481, C. F. Russo, *Hesiodi scutum* (Florence, 1965), J. Schwartz, *Pseudo-Hesiodica* (Leiden, 1960), esp. 465, J. L. Myres, “Hesiod’s Shield of Hercules: its structure and workmanship”, *J. H. S.* 61 (1941), 17–38, F. Schwarz, *De scuto quod fertur Hesiodi* (Dissertation, Berlin, 1932), esp. 61f., P. Mazon, *Hésiode* (Bude, 1928), A. Rzach. *Hesiodi Carmina* (Teubner, 1902), and B.A. Van Groningen, *Der Pseudo-Hesiodische Heraklesschild. Sprachlich Kritisch Untersicht, II* (Erlangen, 1902).

³¹ Note that line 298 is missing.

- ³² See H. A. Shapiro, "Herakles and Kyknos", *A. J. A.* 88 (1984), 523–529, and F. Vian, "Le Combat d'Héraklès et de Kyknos", *R. E. A.* 47 (1945), 5–32.
- ³³ Comparing the two cities in Pseudo-Hesiod (VIII and IX) with those in Homer, R. M. Cook, "The date of the Hesiodic Shield", *C. Q.* 31 (1937), 210, sees reminiscence throughout, but little direct borrowing. The prolixity of the *Scutum* contrasts with the economy of Homer. M. Rivermann, "The text of *Iliad* 18.603–606 and the presence of an *αἰτιδός* on the Shield of Achilles", *C. Q. N. S.* 48, i (1998), 30, notes how the scene of the revelling young men in Pseudo-Hesiod amplifies its Homeric model and surpasses it in grandeur. M. Van der Valk, "A defence of some suspected passages in the *Scutum Hesiodi*", *Mnemosyne* 4, vi (1953), 269, observes that to Oceanus in Homer's Shield, Pseudo-Hesiod adds his swans and fish.
- ³⁴ On the horrible in Pseudo-Hesiod, see A. S. Becker (1992), 18 n.35; on the horrible in Pseudo-Hesiod and Hesiod proper, see M. Van der Valk (1953), 266.
- ³⁵ See A. S. Becker (1992), 18, and R. A. Priet, *Thauma idesthai: the phenomenology of sight and appearance in Archaic Greek* (The Florida State University Press, 1989).
- ³⁶ See E. Irwin, *Colour terms in Greek poetry* (Toronto, 1974), esp. 84–87.
- ³⁷ This discussion appeared in H. C. R. Vella (1991), 160.
- ³⁸ A. G. McKay (1998), 200.
- ³⁹ On the Shield of Achilles in general, see D. Musti, *L'automatismo in Omero: note sulla decorazione dello scudo d'Achille*. In *Mélanges O. Reverdin, Homère chez Calvin* (Genève, Droz, 2000), 401–409, J. F. De Jong, "Andrew Sprague Becker, *The Shield of Achilles and the poetics of ecphrasis*" (review), *Mnemosyne Ser. 4*, 52, iii (1999), 336–337, D. Aubriot (1999), 9–56, R. Di Donato, *Omero: forme della narrazione e forme della realtà. Lo scudo di Achille*. In S. Settis ed., *I greci. Storia, cultura, arte, società. 2. Una storia greca. 1. Formazione* (Turin, Einaudi, 1996), 227–253, S. Dubel, "L'arme et la lyre: remarques sur le sens du Bouclier d'Achille dans l'*Iliade*", *Ktèma* 20 (1995), 245–257, A. S. Becker, *The Shield of Achilles and the poetics of ecphrasis* (Lanham [Md.], Rowman & Littlefield, 1995), A. S. Becker, *A rhetoric and poetics of early Greek ecphrasis. Theory, philology and the Shield of Achilles* (New York, 1995), E. Simon, *Der Schild des Achilleus*. In G. Boehm and H. Pfothenhauer eds., *Beschreibung skunst-Kunst-beschreibung* (Munich, 1995), 129ff., J. Pigeaud, "Le Bouclier d'Achille: essai sur l'importance du livre de Jean Boivin", *Ktèma* 20 (1995), 259–271, M. Finkelberg, "The Shield of Achilles, or Homer's view of representation in art", *S.C.I.* 13 (1994), 1–6, K. Stanley, *The Shield of Homer: narrative structure in the Iliad* (Princeton, N. J., Princeton University Press, 1993), W. F. Wyatt, "Achilles' Shield", *Archaiognosia* 7 (1991–2), 105–109, M.W. Edwards,

- The Iliad. A commentary. Vol. V, Books 17–20* (Cambridge, 1991), esp. 139–141, 200–209, A. S. Becker, “The Shield of Achilles, and the poetics of Homeric description”, *A. J. Ph.* 111 (1990), 139–153, R. J. Rabel, “The Shield of Achilles and the death of Hector”, *Eranos* 87 (1989), 81–90, D. Pralon (1988), 45–52, S. Vilatte, “Art et polis: le Bouclier d’Achille”, *D. H. A.* 14 (1988), 89–107, M. M. Wilcock, *The Iliad of Homer XIII–XXIV* (London, Saint Martin’s Press, 1984), esp. 270, G. A. Samona, “Lo scudo, la cetra e l’arco: l’aedo ‘metieta’ nascosto nell’*Iliade* e la ‘moira’ di Achille” *S. M. S. R.* 7, I (1983), 161–182, E. Vanderlinden, “Le Bouclier d’Achille”, *L. E. C.* 48 (1980), 97–122, O. Taplin, “The Shield of Achilles within the *Iliad*”, *G. + R.* 27 (1980), 1–21, A. Atchity, *Homer’s Iliad: the Shield of memory* (Carbondale, 1978), O. Andersen, “Some thoughts on the Shield of Achilles”, *S.O.* 51 (1976), 5–18, R. Shannon, *The arms of Achilles and Homeric compositional technique* (Leiden, 1975), esp. 27, 31–86, W. Marg, *Homer über die Dichtung. Der Schild des Achilleus* (Z Munster, 1971), esp. 33, N. Austin, (1966), 295–312, C. R. Beye, *The Iliad, the Odyssey and the epic tradition* (Garden City, 1966), esp. 143–144, A. Morard, “Le Bouclier d’Achille”, *Bulletin de l’Association G. Budé* 4th Series III (1965), 348–359, A. Yoshida, “La structure de l’illustration du Bouclier d’Achille”, *R. B. Ph.* 42 (1964), 5–15, J. Th. Kakridis, “Erdichtete Ecphrasen, Ein Beitrag zur homerischen Schildbeschreibung”, *W. S.* 76 (1963), 7–26, J. I. Armstrong, “The arming motif in the *Iliad*”, *A. J. Ph.* 79 (1958), 337–354, C. H. Whitman, *Homer and the heroic tradition* (Harvard, 1958), esp. 205f., G. A. Duethorn, *Achilles’ Shield and the structure of the Iliad* (Amherst, 1951), W. Schade-walt, *Der Schild des Achilleus Von Homers Welt und Werk* (Leipzig, 1944), esp. 280–302, O. Brendel, “Der Schild des Achilles”, *Die Antike* 12 (1936), 272–288, A. Pallis, *The Σ rhapsody of the Iliad* (London, 1930), J. T. Shep-ard, *The pattern of the Iliad* (London, 1922), esp. 1–10, and Jean Boivin, *Apologie d’Homère et Bouclier d’Achille* (Paris, F. Jouenne, 1715).
- ⁴⁰ O. Andersen (1976), 6.
- ⁴¹ M. Van der Valk (1953), 268. See also O. Andersen (1976), 5, after Lessing.
- ⁴² O. Andersen (1976), 5, after Kakridis.
- ⁴³ See SOPH. *Ajax*, and OV. *Met.* 13.110f.
- ⁴⁴ P. Hardie, “*Imago mundi*: cosmological and ideological aspects of the Shield of Achilles”, *J. H. S.* 105 (1985), 18.
- ⁴⁵ W. F. Wyatt (1991–1992), 106, explains why the ecphrasis was introduced now: such was Achilles’ grief, that it could not be described as lasting the whole night. Hence, the space of time is occupied by the description. Homer elsewhere makes use of nights, passage of time and descriptions to fill the time (108).
- ⁴⁶ O. Taplin (1980), 1. Taplin also refers to the aspect of the horrible in Aga-memnon’s Shield, Athena’s aegis, the baldric of Odysseus and the Shield of

Hercules. The idea of the Shield coming in between two outbursts of passion by Achilles is objected to in N. Austin (1966), 309.

⁴⁷ Not quite the opinion of N. Austin (1966), 312.

⁴⁸ Note that lines 604 and 605 are identical. On Homer's constellations, see P. Hardie (1985), 11–31, H. Philipp, "Die Kosmographie Homers", *M. D. A. J.* 99 (1984), 1–4, and H. L. Lorimer, "Stars and constellations in Homer and Hesiod", *A. B. S. A.* 46 (1951), 86–101. On the city of peace, see G. Nagy, *The Shield of Achilles: ends of the Iliad and beginnings of the polis*. In S. H. Langdon ed., *New light on a dark age: exploring the culture of geometric Greece* (Columbia [Mo.], University of Missouri Press, 1997), 194–208, who notes that although the polis did not exist yet, Homer here already shows the conceptual foundations for the beginnings of the polis. G. A. Samona (1983), 167, notes that there is dispute in the city of peace, and peaceful moments in the city at war. O. Taplin (1980), 4, refers to Nestor's Pylos, Menelaus' Sparta and Alcinous' Phaeacia for other situations of peace and prosperity. For another peaceful ecphrasis, one thinks of the palace and garden of Alcinous in the *Odyssey*. On εὐχόμεαι and the trial scene, see G. Nagy (1997), 197, R. Westbrook, "The trial scene in the *Iliad*", *H. S. C. Ph.* 94 (1992), 53–76, with reference to the importance of looking into the neighbouring societies of the ancient Near East (55); he also comments on the aorist used in this passage, which is not a past tense at all (73), N. Hammond, "The scene in *Iliad* 18.497–508 and the Albanian blood-feud", *Bullettin of the American Society of Papyrologists* 22 (1985), 79–86, who comments on the surprising inclusion of this scene, not encountered elsewhere (82), H. H. Pflüger, "Die Gerichtsszene auf dem Schilde des Achilleus", *Hermes* 77 (1942), 140–148, W. Leaf, "The trial scene in *Iliad* XVIII", *J. H. S.* 8 (1887), 122–132, and G.E. Lessing, *Laocoön: an essay on the limits of painting and poetry* (Baltimore, John Hopkins University Press, 1766), translated by E. A. McCormick in 1962. O. Andersen (1976), 15, notes how this scene would remind the reader of the first and last scenes of the *Iliad*: in I, we have the conflict of Agamemnon with Achilles, in XXIV, we have Priam asking to ransom the corpse of Hector from Achilles. Hence, the trial scene is a central idea in the *Iliad*. W. Leaf (1887), 123–124, comments on the correct translation of ὁ δ' ἀναίετο μηδὲν ἐλεῖσθαι to mean "the other refused to accept anything" (123), adding that Homeric society had replaced blood for blood by money deposit and interpreting the two talents to be deposits for the law case, not as blood money. See G. Nagy (1997), 202, with reference to πείρατα, C. Vatin, "Poinè, timè, thoiè dans le droit homérique", *Ktèma* 7 (1982), 275–280, W. Nothdurft, "Noch einmal Πείρα/Πείρατα bei Homer", *Glotta* 56 (1978), 25–40, and W. Ridgeway, "The Homeric talent, its origin, value and affinities", *J. H. S.* 8 (1887),

133–158. O. Andersen (1976), 14, notes that the paying of a blood price apparently is not established in Homer as the rule. Ridgeway, 136, concludes that the two talents represented not the *πoinή* of a murdered man, but the *sacramentum*, for two talents were equivalent to two oxen, and a slave woman (Il. 23.705) was equivalent to four oxen. Hence a free-man was worth more than just two talents. O. Andersen (1976), 10, refers to the women on the bartlements as reminding us of the Teichoscopia in III, but I would add that there they did not fight as in here. See also B. Fenik, *Typical battle scenes in the Iliad* (Wiesbaden, 1968), and F. Solmsen, “*Ilias* ε 535–540”, *Hermes* 93 (1965), 1–6. See also discussion on city-sieges elsewhere in E. Harrison, “Motifs of the city-siege on the Shield of Athena Parthenos”, *A.J.A.* 85 (1981), 281–317. O. Andersen (1976), 11, notes how the fight to rescue dead bodies would remind us of the scene of the rescue of Patroclus’ corpse. Solmsen is here concerned with the verbatim repetition of Homer’s passage in Pseudo-Hesiod. Was it borrowed by the later writer, or was the later writer’s interpolated onto Homer’s? Solmsen thinks that the latter is probable. On the ploughing scene, see T. Hubbard, “Nature and art in the Shield of Achilles”, *Arion* 2 (1992), 16–41, and J. Redfield, *Nature and culture in the Iliad* (Chicago, 1975), esp. 184f. H. L. Lorimer (1951), 99, notes that while in Homer’s ecphrasis there are two seasons, in Pseudo-Hesiod’s there are three. On the threshing-floor, see A. D. Ure, “Threshing-floor and vineyard”, *C. Q.* 49 (1955), 225–230 and U. V. Wilamowitz, “*Lelesefrüchte*”, *Hermes* 40 (1905), 116–153. Ure, 225, remarks that *ἀλωή* is generally regarded as having two distinct and separate meanings: 1. threshing-floor and 2. garden, orchard or vineyard. S. Lonsdale (1990), 13, notes how the simile of Daedalus’ dancing floor rounds up the recurrence of festivals in the vignettes of the Shield.

⁴⁹ See C. Moulton, *Similes in the Homeric poems* (Göttingen, 1977), esp. 98–99. O. Andersen (1976), 7, notes that this and the reference to Daedalus are the only places in the whole ecphrasis where Homer refers to craftsmanship. On the simile of the potter, see M. Rivermann (1998), 29–38, who suggests ignoring Athenaeus’ interpolation of line after *τερπόμενοι*. He comments on the absence of sound in this scene (29). R. J. Rabel (1989), 82, calls this dance “the Cretan dance”: Achilles will pursue Hector round Troy as if in a Cretan dance. Rabel notes also that there are elements of war in scenes of peace here: the young men wear daggers and baldrics. Similarly, elsewhere in the *Iliad*, Homer will introduce motifs expressive of love in contexts of violence and death. O. Andersen (1976), 16, comments on the introduction of the bard (as in the person of Demodocus in the *Odyssey*) to recall the person of Homer himself. Regarding Oceanus, Di Donato (1996), 253, observes that Homer mentions here the sea, but not navigation. O.

- Taplin (1980), 12, adds the absence of poverty, misery, trade, religion, cult, mythology and heroes. See also O. Andersen (1976), 7–8. O. Andersen (1976), 8–9, discusses the matching of various parts of this ecphrasis: cosmic introduction with cosmic end, war scene with agriculture, herding with city at peace, etc. In this, Homer uses a free symmetry.
- ⁵⁰ See also comment by O. Taplin (1980), 14, noting that the *Iliad* is not all about war. Peace is also seen in war through the use of similes (15).
- ⁵¹ S. Lonsdale (1990), 8–9, comments on how both simile and ecphrasis resemble each other in the habit of introducing a certain discontinuity with the narrative they intend to embellish. Both address the audience, while the potter simile underscores the speed and whirling motion of the dance (13).
- ⁵² See also D. Pralon (1988), 49, and J. M. Lynn-George, “The relationship of Σ 535–540 and *Scutum* 156–160 re-examined”, *Hermes* 106 (1978), 401 n.19.
- ⁵³ M. Finkelberg (1994), 2, comments on the blend of colours, movements and sounds in the ecphrasis which can hardly be realized by a craftsman in reality. Nevertheless, Homer distinguished between art and reality (3).
- ⁵⁴ On a comparative study of the three Shields, see A. Kiene, “Der Schild des Achilleus beim Homer und seine nachahmungen, namentlich bei Vergil und Hesiod”, *Philologus* 25 (1867), 577–606, who also discusses the Shields of Achilles in Quintus Smyrnaeus, of Eurypylos, of Dionysus in Nonnus, and that of Hannibal in Silius Italicus.
- ⁵⁵ J. Romeuf (1984), 143, gives instead 106 lines for Virgil’s ecphrasis, 128 for Homer’s and 186 for Pseudo-Hesiod’s. D. E. Eichholz (1966–1967), 47, gives 126 lines for Virgil.
- ⁵⁶ See also D. E. Eichholz (1966–1967), 45. D. N. Levin (1970), 29, contrasts Apollonius specific personalities and incidents with Homer’s universal themes. He also sees Pseudo-Hesiod’s Shield as a prototype in part to Virgil’s ecphrasis.
- ⁵⁷ See also R. F. Thomas (1983), 175–176.
- ⁵⁸ O. Andersen (1976), 6, after Marg.
- ⁵⁹ D. A. West (1975–1976), 1. On Aeneas’ “need” to have new arms, see also J. G. Griffith (1967–1968), 54, who says that Aeneas will be fighting Turnus, *alter Achilles*.
- ⁶⁰ See U. Eigler, “*Non enarrabile textum* (VERG. *Aen.* 8.625). Servius und die römische Geschichte bei Vergil”, *Aevum* 68 (1994), 147–163.
- ⁶¹ See also J. R. T. Pollard (1967–1968), 45.
- ⁶² In the case of Jason in Apollonius of Rhodes, the mantle was made by Pallas Athena not for the occasion of the Lemnian episode, but used for that occasion, maybe for the first time. For this reason, Jason did not need to express marvel at it. Athena was also involved in the Shield of Hercules, for it was she who had presented Hercules with the breast-plate, one of the items

making up the armour. Thus three goddesses were involved in these three ecphrases: Venus, Athena and Thetis, and one and the same god with the three shields: Vulcan/Hephaestus.

⁶³ See also D. Musti (2000), 402, and L. Belloni (1995), 148.

⁶⁴ For a comparative study of these formulae in Homer, Pseudo-Hesiod and Apollonius, see L. Andersen (1969), 13ff.

⁶⁵ Elsewhere, Homer mentions in an unvaried order the following: greaves, breastplate, sword, shield, helmet and spear (J. I. Armstrong (1958), 344.

⁶⁶ H. C. R. Vella (2003b), in print with *Studia Humaniora Tartuensia*.

⁶⁷ On similarities between the ecphrases of Homer and Virgil, see S. Lonsdale (1990), 7–30, A. H. F. Thornton, “Why did Virgil compose a Homeric epic?”, *Prudentia* 3 (1971), 75–98, and J. Niemirska-Pliszczyńska, “*Quid scutum in Iliade atque Aeneide descriptum valeat*”, *Eos* 54 (1964), 217–224, and L. A. MacKay, “Achilles as model for Aeneas”, *T. A. Ph. A.* 88 (1957), 11–16. J. G. Griffith (1967–1968), 55, and J. Niemirska-Pliszczyńska (1964), 224, observe how Homer describes the Shield of Achilles being made, while Virgil describes the Shield of Aeneas as already completed. Also, while the scenes in Homer refer to realistic moments of all ages, those in Virgil refer only to the glory of Rome (J. Niemirska-Pliszczyńska (1964), 224).

⁶⁸ On similarities between the ecphrases of Apollonius of Rhodes and Virgil, see F. Mehmel, *Vergil und Apollonius Rhodius. Untersuchungen über die Zeitvorstellung in der antiken epischen Erzählung* (Hamburg, 1940), and H. De la Ville de Mirmont, *Apollonios de Rhodes et Virgile* (Dissertation, Paris, 1894), esp. 615. On similar traits in Aeneas, Odysseus, Telemachus and Jason, see B. E. Levy, “Homer, Apollonius and the origins of Aeneas”, *Vergilius* 7 (1961), 25–29.

⁶⁹ On similarities between the ecphrases of Homer and Pseudo-Hesiod, see J. M. Lynn-George (1978), 396–405, H. L. Lorimer (1951), 86–101, and H. G. Evelyn-White, *Hesiod, Homeric Hymns and Homeric* (Loeb, 1936, reprinted in 1995), xxiii–xxiv. A. G. McKay (1998), 201, considers the Pseudo-Hesiod Shield as more elaborate than that of Homer, with various polarities readily apparent. H. L. Lorimer (1951), 93, questions the common understanding that both Hesiod and the poet of the *Odyssey* borrowed from the *Iliad*: it could be that a later bard took the lines under discussion from their original contexts and inserted them in the *Iliad*.

⁷⁰ On similarities between the ecphrases of Homer and Apollonius of Rhodes, see V. Knight, *The renewal of epic: responses to Homer in the Argonautica of Apollonius* (Leiden, Brill, 1995), esp. 335ff., and J. Carspecken, “Apollonius Rhodius and the Homeric epic”, *Y. C. S.* 13 (1952), 33–143,

⁷¹ On similarities between the ecphrases of Pseudo-Hesiod and Virgil, see R. Faber, “Virgil’s Shield of Aeneas (*Aeneid* 8.617–731) and the Shield of

Hercules”, *Mnemosyne* Ser. 4, 53, 1 (2000), 49–57. He refers to similarities in the two preambles of the descriptions and common dreadful imagery, to *non enarrabile* being the translation of οὐ τι φασειος, *electrum* = ἤλεκτρον, *recoctus* = πανεφθός, *caerulea nubes* = κυανέη νεφέλη, *inardescit* = ὑπολόμπτομαι and *ensis fatiferum* = θανατοῖο ... δοτήρες (49–53). Gruesomeness in Virgil’s ecphrasis includes the torture of Mettus, the waters at Actium turning crimson and the dolphins pursuing the fish (54). Both Shields about to be used in battle depict already the consequences of battle (56).

ČETRI APRAKSTI: KAM VERGILIJS PARĀDĀ?

KOPSAVILKUMS

Kā grieķu, tā romiešu episkajos sacerējumos nereti sastopamas atkāpes no vēstījuma sižeta pamatlīnijas, pieskaitāmas pie tā saucamajiem retardācijas paņēmieniem, kad dzejnieks sīkāk apraksta vai nu izcilus kara mākslas piederumus (piemēram, vairogš), vai citas vērtīgas, skaistas lietas, objektus (dārzs, pils, apmetnis). Šie apraksti izvēršas vairākos desmitos vārsmu un ir bagāti poētiskiem izteiksmes līdzekļiem. Šiem fragmentiem visbiežāk ir arī simboliska nozīme, jo to teksts atklāj dzejnieka vispārējos priekšstatus par laiku, sabiedrību, vērtībām.

Raksta autors pēta un savstarpēji salīdzina četrus šādus aprakstus: Ahilleja vairogu Homēra “Īliadā” (XIV), Hērakla vairogu Pseido-Hēsioda “Vairogā”, Jāsona apmetni Rodas Apollonija epā “Argonautika” un Eneja vairogu Virgilija “Eneīdā”

Izvērtējot valodas līmeņa faktus un izmantojot statistisko analīzi, autors secina, ka Homēra teksts nebūt nav vienīgais romiešu dzejnieka Vergilija paraugs un ietekmes avots; viņš savā vairoga aprakstā varējis izmantot arī Hēsioda un hellēnisma laika literatūras paraugus (Rodas Apollonijs). Katrs Vergilija XIV dziedājumu ietekmējušais teksts sniedzis epā autoram noteiktas saturiskas un poētiskās izteiksmes vērtības; nav iespējams izvirzīt vienu no šiem tekstiem kā galveno iedvesmas avotu, jo Vergilijs bijis pārāk izsmalcināts seno poētisko tradīciju pārņēmējs, lai balstītu savu tekstu tikai vienā no tām.

BRIGITA CĪRULE

ROMIEŠU TEMATIKA OVIDIJA "METAMORFOZĀS"

Ovidija "Metamorfozām" ir raksturīga tēmu dažādība – šeit atrodamas gan atšķirīgas tematiskās saistības pakāpes atsevišķās stāstu grupās, gan arī lielākas un mazākas tēmas, kuru atkārtotāšanās vieno visu poēmu. Neskatoties uz to, ka poēmas pamatā ir grieķu mīti, Ovidijs, veiksmīgi izmantojot naratīvās iespējas, ko piedāvā mīts, nedaudz pieskaras arī romiešu tematikai, tā sasaistot grieķisko un romisko poēmā. Dzejnieks iesāk poēmu ar galveno tēmu pieteikumu, pievēršot lasītāja uzmanību ķermeņiem, kas pakļauti pārvērtībām: *in nova fert animus mutatas dicere formas* (Met. 1, 1–2)¹ – *gars mani dzen stāstīt par ķermeņu pārveidošanos jaunos veidos*; kā arī iezīmē poēmas hronoloģiskās kontūras, kas gan nav uzskatāmas par stingru shēmu, jo hronoloģiskajā vēstījumā ir pārrāvumi, tomēr sākumpunkta un beigu iezīmēšana piešķir poēmai universālas vēstures dimensiju no pasaules mītiskajiem pirmsākumiem līdz Augusta laikmeta Romai, pie kuras pieder arī dzejnieks: *ab origine mundi ad mea tempora* (Met. 1, 3–4) – *no pasaules iesākuma līdz maniem laikiem*. Zināmai hronoloģijai, kas rada nepārtrauktības iespaidu, ir tikpat liela nozīme kā pārvērtības tēmai, kas poēmu vieno.

Pārvērtības kā tēmas nozīmi pastiprina Ovidija novatoriskā pieeja pārvērtībai, jo dzejnieks meistarīgi izmanto tās iezīmes, kas raksturo pārvērtību. Ovidijam pārvērtība ir vairāk svarīga kā funkcionāls princips,² kas poēmā darbojas gan naratīvajā līmenī, jo autors veiksmīgi variē motīvus, epizodes un noskaņojumus, gan arī stilistiskā ziņā, jo poēmu raksturo stilu dažādība: episkās ainas mijas ar tādām, kas tuvas parodijai, dramatisma piesātinātas ainas – ar elēģiskām, dažādu objektu un dabas apraksti – ar ainām, kas iezīmē kādu tēlu psiholoģiski. Pārvērtībai pakļauts arī pats grieķu mīts – Ovidiju vairāk interesē nevis mīta būtība, bet gan naratīvās iespējas, ko tas piedāvā. Liekas, ka tieši tās ir ļāvušas Ovidijam variēt gan naratīvās formas, gan stilus, gan tēmas – tiklab nozīmīgās, kā arī mazāk nozīmīgās.

Ar romiešiem un Romu saistītām tēmām nav pārāk lielas nozīmes poēmā, tomēr zināmā mērā tās palīdz hronoloģiski aizvadīt poēmu *ad mea tempora*, kā saka dzejnieks ievadā. Poēmas pirmajās grāmatās ir atrodama tikai epizodiska atsaukšanās uz romiešu vēsturiskām personām un reālijām, piemēram, uz Cēzaru un Pompeju (Met. 1, 145), uz *magnum .. Palatia caeli* (Met. 1, 171–176) – romiešu debess topogrāfiju, minēti arī romiešu ģimenes un valsts sargdievi penāti (Met. 1, 174), tāpat Cēzara nogalināšana (Met. 1, 199–205). Vēstot par grieķu mītisko tēlu Faetontu, Ovidijs piemin romiešu sieviešu paradumu nēsāt dzintara rotaslietas (Met. 2, 538–539), bet Faetonta izraisītā ugunsgrēka dēļ izžuvušo upju uzskaitījumu dzejnieks beidz ar Tibru (Met. 2, 259). Ir atrodamas vēl citas atsauces uz romiešiem pazīstamām reālijām, tomēr apgalvot, ka šīs atsauces tematiski virzītu poēmu pretī kādai kulminācijai, kurā būtu Romas vai imperatora Augusta aktivitāšu slavināšana, nevar.

Vairāk dzejnieks sāk pievērsties romiešu tematikai 13. grāmatā, ietverot vēstījumā Vergilija "Eneīdas" notikumus. Acīmredzot dzejnieks nevarēja neminēt mītu par Eneju, ja viņš gribēja aizvadīt poēmu *ad mea tempora*. Šajā daļā, kur hronoloģiski poēma ir nonākusi līdz vēsturiskajam periodam, mijoties grieķu un romiešu tematikai, kosmogoniskais process ir kļuvis it kā nedaudz gausāks.

Romiešu tematika no 13. līdz 15. grāmatai vairāk manifestē Ovidija interesi par mīta naratīvajām iespējām nekā vēlmi izcelt tēmas grandiozitāti, kas tik labi bija izdevies Vergilijam. Ovidija naratīvā meistarība ļauj ievīt mītā realitātes, kas pazīstamas dzejnieka laika romiešiem. Uzmanības centrā šeit galvenokārt ir gan ģeogrāfiski, gan topogrāfiski stāsti, kā arī personāži, kas lielākoties raisa asociācijas ar romiešiem pazīstamām reālijām. Interesanti, ka autors nav īpaši kavējies pie labāk zināmajām epizodēm no romiešu vēstures, nedz arī pie epizodēm un personāžiem, kas lasītājam labi pazīstami no Vergilija "Eneīdas" Ovidija stāstījumā tikai īsi pieminētas epizodes, kurām Vergilija poēmā ir veltīta daudz lielāka uzmanība: Dēla (Aen. 3, 96, Met. 13, 678–679), Krēta (Aen. 3, 121–191, Met. 13, 705–708), vētra (Aen. 3, 192–208, Met. 13, 709), harpijas (Aen. 3, 209–267, Met. 13, 709–710) u. c. Dzejnieks ir devis priekšroku

mazāk pazīstamiem stāstiem vai pat ietvēris paša izgudrotus. Bet Vergilija personāži nereti atrodami jaunā situācijā (Anijs – Met. 13, 623–704, Skilla un Galateja – Met. 13, 730–14, 74, Sibilla – Met. 14, 101–105 u. c.). Pašu mītu par Eneju Ovidijs ir pielāgojis savas poēmas mitoloģiskajai shēmai – 13. grāmatas 623. rindā ir vēstīts par Trojas krišanu, tālāk seko virkne metamorfisku stāstījumu, kas saucas gan ar Vergilija “Eneīdu” – kuģu pārvēršanās par nimfām (Aen. 9, 69–122, Met. 14, 530–565), Diomēda vīri (Aen. 11, 271–274, Met. 14, 464–511), gan arī ar Homēra “Odiseju” – faiāku kuģi (Od. 13, 146 utt.), Kirke (Od. 10, 238 utt.). Taču 14. grāmatas 608. rinda, kurā vēstīts par Eneja deifikāciju, noslēdz saikni ar “Eneīdu” Tādējādi atsaukšanās uz Vergilija “Eneīdu” ļauj Ovidijam izveidot tādu kā ietvaru,³ kurā ietilpināt metamorfozas, kurām ir vai nu neliela saikne ar “Eneīdu”, vai vispār tās nav.

Neskatoties uz to, ka romiešu tematikai “Metamorfozās” trūkst grandiozitātes, Ovidijam izdodas papildināt mītus ar realitātēm, kas pazīstamas romiešiem. Turklāt lielākajai daļai šo realitāšu ir reliģisks raksturs. Kā nozīmīgāko piemēru te var minēt “Eneīdas” ietvarā iekļauto vēstījumu par Piku un Kanēnu (Met. 14, 308–434), kas uzskatāms par tīri romisku metamorfozu. Šis stāsts raisa asociācijas ar romiešu reliģiju. Senajā Romā Pīks bija pazīstams kā latīņu pareģošanas dievs, arī kā pirmais valdnieks Lātijā, ko burve Kirke pārvērtusi dzenī. Šo dievību piemin arī Plūtārhs (Quaest. Rom. 268 E – 269 A), vēstot, ka latīņiem dzenis⁴ ir bijis lielā godā, jo viņi uzskatījuši, ka tas dod pareģojumus, kā arī tam bijusi noteikta loma Romula un Rema atbalstīšanā. Taču Ovidijs “Metamorfozās” nepiemin ne Pīka pareģošanas spējas, nedz dzeņa īpašo nozīmi. Par Kanēnu īstas skaidrības nav. Visticamāk, šis personāžs ir Ovidija izdomājums. Šajā stāstā Ovidijs liek kādam Makarejam vēstīt par apbrīnojamām lietām, ko viņš uzzinājis, uzturoties Kirkes valstībā veselu gadu (Met. 14, 308–311). Viņš stāsta, kā Kirkes verdzene pavēstījusi viņam stāstu par Piku, Kanēnu un Kirki. Tā norādījusi uz svētnīcu, kurā ir kāda jaunekļa statuja, kam uz galvas ir dzenis (Met. 14, 312–319). Makarejs iztaujā verdzeni par šo kulta statuju, kā arī par tās atribūtiem. Kirkes verdzenes stāstījums Makarejam ir

divas etioloģiskas⁵ metamorfozas, proti, Pika un Kanēnas metamorfoza. Uzsākot stāstu par Piku, Ovidijs lokalizē to Itālijā, kur Pīks bijis valdnieks (Met. 14, 320–321). Pika metamorfozu īsi piemin arī Vergilijš "Eneidā" (Aen. 7, 189–191), taču Vergilijam Kirke ir Pika sieva, bet Ovidijs izveidojis mīlas trijstūri, vēstot par mīlu starp Piku, Kirki un Kanēnu, un tādējādi lasītājs atrod Piku jaunā situācijā. Visai interesanti Ovidijs ievada savu jauno personāžu Kanēnu, liekot Kirkes verdzenei skaidrot viņas vārda etimoloģiju:

*rara quidem facie, sed rarior arte canendi,
unde Canens dicta est: silvas et saxa movere
et mulcere feras et flumina longa morari
ore suo volucresque vagas retinere solebat.*

(Met. 14, 337–340)

īpaša tā bija pēc izskata, vēl īpašāka savā dziedāšanas prasme, un tālab tā nosaukta par Kanēnu: ar savām dziesmām tā mēdza mežus un klintis kustināt, zvērus nomierināt, apturēt garo upju plūdumu un lidojošos putnus aizturēt.

Tātad Kanēnai piemīt dziedāšanas prasme un viņa ir apveltīta ar spēku, kas liek kustēties mežiem un klintīm, spēj nomierināt zvērus un kavēt upju plūdumu. Ovidijs Kanēnas mākslas spēku ir padarījis līdzīgu mītiskā Orfeja mākslas spēkam (Met. 11, 1 utt.). Pīku tik ļoti ir savaldzinājusi Kanēna ar savām dziesmām, ka pat Kirke ar buramvārdiem un maģiskām izdarībām nespēj iegūt Pika mīlu. Kirkei nekas cits neatliek kā, izmantojot maģiju, pārvērst Piku par dzeni, bet Kanēna aiz bēdām pārvēršas par ūdeni (Met. 14, 432–434). Rindas, kur Kanēna pārvēršas par ūdeni, ir visai nozīmīgas un reizē neskaidras – tās vēstī, kā radies kādas vietas nosaukums, – Ovidijs ar Kirkes verdzenes stāstījumu sniedz *aition* (skaidrojumu) vietai, ko sauc par Kanēnu, tomēr Ovidija pētnieki nav atraduši liecības par šādas vietas eksistenci Itālijā. Pētniece S. Maiera⁶ apgalvo, ka seno latīņu mūzu pieminēšana saistībā ar šo vietu ļauj domāt, ka tā varētu būt pie Kapēnas vārtiem – svētais avots un birztala, ko, kā vēsta Līvijijs (A.u.c. 1, 21, 3) un Plūtarhs (Numa 13), Numa Pompilijs ir

veltījis kamēnām. Iespējams, Ovidijs ar Kanēnas metamorfozu izskaidro svētā avota rašanos, bet vārda Kanēna etimoloģija (lat. *canere*) un šī personāža saistība ar ūdeņiem arī ļauj raisīties asociācijām ar avotu nimfām kamēnām. Tieši tāpat ir ar Pika statuju – kaut arī Ovidijs neakcentē Pika dievišķo iedabu, tomēr netieši raisa asociācijas ar romiešu dievību Piku (*Picus Martius*). Ovidija poēmā Pika un Kanēnas metamorfoza ir pirmais stāsts, kam ir saikne ar romiešu reliģiju.

Turpmākie stāsti, kas ietveras “Metamorfozu” 14. un 15. grāmatā, skar romiešu vēsturi, kas bagāta leģendām par Albas valdniekiem (Met. 14, 609–622), tomēr arī šeit lielākoties ir stāsti, kas asociējas vai nu ar itāliešu izcelsmes dievībām, vai ar kādām romiešiem svētām vietām. Stāsts par Vertumnu un Pomonu (Met. 14, 623–771) asociējas ar senitāju mītisko pagātni. Vertumns romiešiem bija pazīstams kā visu pārmaiņu, it īpaši gadalaiku miju, kā arī tirgošanās dievs, bet mazāk pazīstamā Pomona bija augļu dievība. Interesanti, ka Ovidijs abas šīs dievības savienojis milas pāri, jo dzejniekam ir raksturīgi vēstīt par dievībām milas kontekstā. Acīmredzot abu dievību asociatīvā saikne ar lauku dzīvi ir tā, kas dzejniekam ļāva tās savienot. Ne vien pateicoties šim milas kontekstam, bet arī tālab, ka šajā stāstā Ovidijs piemin kādu statuju un svēto birztalu, ir iespējams saskatīt paralēles ar stāstu par Piku un Kanēnu. Šīs paralēles ir ļāvušas dzejniekam labāk izcelt tēmas, kas viņam šķitušas svarīgas, runājot par romiešiem. Stāsts par Vertumnu un Pomonu arī sākas ar Pomonas vārda etimoloģisku skaidrojumu. Tāpat kā Kanēna, Pomona ir nimfa:

*Rege sub hoc Pomona fuit, qua nulla Latinas
inter hamadryadas coluit sollertius hortos
nec fuit arborei studiosior altera fetus;
unde tenet nomen: non silvas illa nec amnes,
rus amat et ramos felicia poma ferentes.*

(Met. 14, 623–627)

Tā valdnieka laikā dzīvoja arī Pomona, kas prasmīgāk par jebkuru citu no latiņu hamadriādām sargāja dārzus, un nebija nevienas citas, kas centīgāk rūpētos par auglīgo koku dzinumiem; no šejienes tās vārds: tā nemīl nedz mežus, nedz upes, laukus tā mīl un zarus, kas raženus augļus nes.

Šajās rindās uzmanību piesaista vārdi *inter Latinas hamadryadas*. Gluži tāpat kā Ovidija dzejā, arī Pomonā ir apvienots kaut kas no grieķiem un romiešiem.⁷ Hamadriādas, kā zināms, ir koku nimfas grieķu mitoloģijā. Tās vairāk saistītas ar mežiem, taču romiešu dievības Pomonas vide ir augļu dārzs, kurā viņu, kā saka dzejnieks, biedē virkne pielūdzēju – pāni, satīri un Silvāns. Ainava, kurā pastāv seksuālas varmācības draudi,⁸ ir visai raksturīga Ovidija "Metamorfozās" Gluži tāpat kā Dafne un Siringa, arī Pomona atraida savus pielūdzējus, taču izrādās piekāpīga attiecībā pret Vertumnu. Jādomā, ka Vertumns Romā bijis visai pazīstama dievība, pateicoties tā bronzas statujai, kas atradusies Romā aiz Kastora tempļa *Vicus Tuscus* ielā. Šo statuju no *Vicus Tuscus* piemin arī romiešu dzejnieks Propercijs savu elēģiju 4. grāmatā, sniedzot veselu četrindi (Prop. 4, 2, 1–4).

Ovidijs "Metamorfozās" ir izmantojis šī dieva spēju izmainīt savu formu. Vertumns, vairākas reizes mainot formu un stāstot brīdinošu stāstu par Īfisu un cietsirdīgo Anaksereti no Salamīnas, cenšas iegūt Pomonu. Vertumns skaidro, kas notiek ar sievietēm, kuras nepakļaujas mīlai, – Anakserete, atraidījusi Īfisa mīlu, pārakmeņojas. Stāsts par Vertumnu un Pomonu ir pēdējais mīlas stāsts "Metamorfozās" Ovidijs netēlo Vertumnu kā dievību, taču šis tēls atkal raisa asociācijas ar romiešiem pazīstamo Vertumna kulta statuju Romā. Poēmas kompozicionālajā uzbūvē šim stāstam ir nozīmīga loma. Ar tā palīdzību dzejniekam izdodas it kā satuvināt romiešiem nozīmīgo Itālijas senatni, kas apvīta leģendām, un Augusta laikmeta Romu, kas bagāta ar seno dievu kulta vietām. Reliģiskā tematika ir nozīmīga arī "Metamorfozu" 15. grāmatā. Stāsts par Ēgeriju un Virbiju atklāj, kā radies svētais avots slavenajā Diānas (*Diana Nemorensis*) svētbirzē Aricijā (Met. 15, 547–551). Ēgerijas liktenis ir līdzīgs Kanēnas liktenim – viņa tika pārvērsta par avotu. Sākotnēji Ēgerija bija avotu nimfa, kuru pielūdza kopā ar kamēnām pie to avota pie Kapēnas vārtiem (*Porta Capena*). Šeit, kā vēsta Tits Līvijs (A.u.c. 1, 21, 3), Romas otrais valdnieks Numa Pompilijs meklējis padomu pie Ēgerijas un mūžām.

Pavisam nelielas ir epizodes ar Tagētu (Met. 15, 552–559) un Romula svēto koku Palātija pakalnā (Met. 15, 560–564), kuru romieši

turēja godā līdz pat Jūlija Cēzara laikam, kā to vēsta Plūtarhs (Rom. 20, 4–6). Tagēts ir pazīstams kā etrusku dievs, kas tiem mācījis haruspiciju – mākslu pareģot pēc upurdzīvnieku iekšām. Ovidijs attēlo šī pareģa dzimšanu no zemes, akcentējot viņa pareģošanas spēju: *indigenae dixere Tagen qui primus Etruscum / edocuit gentem casus aperire futuros* (Met. 15, 558–559) – *vietējie nosauca to par Tagētu, kas pirmais etrusku ciltij iemācīja atklāt nākotni*. Kaut arī šī epizode ir īsa, tomēr nozīmīga, jo Tagēts ir parādīts kā etrusku pareģošanas prakses iedibinātājs. Vēl lielāka nozīme ir nākamajai epizodei, kas vēsta par Kipu (Met. 15, 565–621), kam uz galvas izauguši ragi. Romā uz kādiem vārtiem (*Porta Raudusculana*) Aventīna pakalnā arī bijuši ragi, par ko atrodamas ziņas Plīnija darbā “*Historia Naturalis*” (Nat. 11, 123). Ovidijs stāstā par Kipu etioloģiski izskaidro ragu parādīšanos uz šiem vārtiem: *cornuaque aeratis miram referentia formam / postibus insculpunt, longum mansura per aevum* (Met. 15, 620–621) – *un ragus, kas atgādina divaino tēlu, viņi varā kaltos vārtos iegrebj, lai tie tur paliktu uz mūžīgiem laikiem*. Līdzīgā veidā Ovidijs etioloģiski izskaidro Asklēpija kultu Romā (Met. 15, 622–744). Asklēpijs ierodas Romā no Epidauras un iedibina savu kultu un templi uz kādas salas Tibras upē (Met. 15, 624–625). Šī dieva uzņemšanu Romā Ovidijs tiešā veidā sasaista ar Cēzara deifikāciju: *Hic tamen accessit delubris advena nostris: / Caesar in urbe sua deus est* (Met. 15, 745–746) – *Viņš tomēr ieradās kā svešinieks mūsu svētnīcās: Cēzars pilsētā savā ir dievs*. Veids, kā Ovidijs manipulē ar mitoloģiskiem simboliem, visai skaidri parāda, ka viņš nav bijis vienaldzīgs un ir izpratis politisko situāciju Romā. Tai pašā laikā dzejnieks iztiek bez Vergilijam raksturīgās romiešu un Romas gloriificēšanas.

Liela daļa Ovidija metamorfozu vēsta par kādas personas pārvēršanos par kaut ko citu – par dzīvnieku, koku, augu vai akmeni. Nepievēršoties tuvāk šīm metamorfozām, tomēr gribas atzīmēt kādu raksturīgu iezīmi – Ovidija personāžu ķermeniskā substance ir pakļauta pārvērtībām, taču iekšējā substance saglabājas. Tomēr nevar teikt, ka Ovidijs “Metamorfozās” risinātu kādas filozofiskas problēmas. Ovidijs nav filozofs, un faktiski pārvērtības tēmu viņš nerisina

arī morāles aspektā. Tai pašā laikā tieši Ovidija pārvērtība ir tā, kas lasītājam neviļus liek aizdomāties par mainīgo un mūžīgo, tā raisot asociācijas ar romiešiem nozīmīgo *Roma aeterna* ideju. Ticība idejai par Romas mūžīgo eksistenci, kā zināms, pastāvēja gan Romas republikas, gan imperatora Augusta laikā. *Roma aeterna* ideju uztur arī Vergīlijs "Eneīdā" ar zīmīgo Jupitera pareģojumu – *hic ego nec metas rerum nec tempora pono: imperium sine fine dedi* (Aen. 1, 278–279) – *es te nedz robežas nospraužu, nedz laikā ierobežojū: esmu dāvājis varu uz mūžīgiem laikiem*. Vergīlijs uztur domu par Romu un romiešiem kā par kaut ko mūžīgu, bet Ovidijs akcentē domu, ka Roma ir pakļauta pārvērtībai, jo tā augš (Met. 15, 434). Tai pašā laikā Ovidijs Romu asociē ar pagātnē kritušajām pilsētām – Troju, Spartu, Mikēnām, Tēbām un Atēnām (Met. 15, 426–430). Pētnieks Karls Galinskis⁹ izsaka pieņēmumu, ka Ovidijam *Roma aeterna* ideja, iespējams, ir kalpojusi kā kāds izaicinājums un ka būtībā dzejnieks, akcentējot mūžīgo maiņu un ieliekot Romu pagātnes kritušo pilsētu vēsturiskajā perspektīvā, noliedz šo ideju. Taču katrā mītā un katrā pārvērtībā ir kāda mūžīga kvalitāte. Šī nemainīgā substance Ovidijam ir mīta traktējums. Ovidija dzejiskais sasniegums, viņa *melior pars* (Met. 15, 875–876) ir tas, kas nodrošinās viņam mūžību. Un tā *Roma aeterna* ideja it kā tiek pakļauta modifikācijai – Ovidijs pārnes uzsvāru uz sevi un sava dzejiskā panākuma mūžību: *perque omnia saecula fama vivam* (Met. 15, 878–879) – *un cauri visiem laikiem slavā es dzīvošu*.

ATSAUCES

- ¹ Izmantotais Ovidija teksta izdevums: *Ovide. Les Metamorphoses*. – Paris, 1994.
- ² *Galinsky K. Ovid's Metamorphoses. An Introduction to the Basic Aspects*. – Berkeley; Los Angeles, 1975. – P. 10, 11.
- ³ *Myers S. Ovid's Causes. Cosmogony and Aetiology in the Metamorphose*. – University of Michigan Press, 1994. – P. 98.
- ⁴ Par dzeņa lomu pareģošanā sk. arī: *Plinius. Historia Naturalis* 10, 40–41.
- ⁵ Par Ovidija mītu etioloģisko raksturu sk.: *Tissol G. Narrative Style in Ovid's Metamorphoses and the Influence of Callimachus*. – Berkeley, 1988; *Myers S. Ovid's Causes. Cosmogony and Aetiology in the Metamorphoses*.

- ⁶ Myers S. Ovid's Causes. Cosmogony and Aetiology in the Metamorphoses. – P. 109.
- ⁷ Turpat. – 115. lpp.
- ⁸ Par seksuālas varmācības draudiem poēmā sk.: Parry H. Ovid's Metamorphoses: Violence in a Pastoral Landscape // TAPA 95. – 1964. – P. 276. Par dārzu kā jaunavības un juteklības simbolu sk. arī: Segal C. Landscape in Ovid's Metamorphoses. – Wiesbaden, 1969. – P. 68, 69.
- ⁹ Galinsky K. Ovid's Metamorphoses. An Introduction to the Basic Aspects. – P. 44, 45.

ROMAN THEMES IN OVID'S METAMORPHOSES

SUMMARY

Metamorphosis may be regarded as the basic theme in Ovid's poem *Metamorphoses*, and it is Ovid's innovative utilization of the basic characteristics inherent in metamorphosis which enhances the importance of it as a theme. Roman themes are not of great importance as a thematic element in the poem, nevertheless they help the poet to bring the poem *ad mea tempora* since the author's aim is to write a kind of universal history seen through transformation myths. Utilization of Roman myths manifests Ovid's concern for the narrative possibilities of myth rather than thematic grandeur. Although Roman themes lack thematic grandeur, Ovid's narrative skill permits him to invest myths with realities familiar to his contemporaries, the bulk of these realities being of religious nature. By pointing out the unchangeable substance beneath the changeable forms Ovid arouses associations with *Roma aeterna* idea which was of great importance to the Romans.

VITA PAPERINSKA

TACITA DARBS “NO DIEVIŠĶĀ AUGUSTA NĀVES”: LITERĀRO ANNĀĻU ŽANRA TRANSFORMĀCIJAS ASPEKTI

No antikās pasaules vēsturniekiem vēstures procesa un notikumu kopsakarību izpratnes ziņā izcilākais ir Pūblijs Kornēlijs Tacits (ap 55 – ap 120).

Tacita literārā mantojuma nozīmīgākā daļa ir divi plaši vēsturiska satura darbi – “Vēsture” un “No dievišķā Augusta nāves”. Šajos darbos attēloti Romas vēstures notikumi, sākot ar Augusta nāvi 14. gadā un beidzot ar Domiciāna gāšanu no troņa 96. gadā.

Kā norāda Tacita jaunākais laikabiedrs, vēstures un kultūrvēstures faktu apkopotājs Svetonijs (ap 75–150), abu darbu kopējais apjoms bijis 30 grāmatas. Visas Tacita vēsturisko sacerējumu grāmatas līdz mūsdienām nav nonākušas. No “Vēstures” saglabājušās pirmās četras grāmatas un piektās grāmatas sākums, kur attēloti 69. un 70. gada notikumi, proti, cīņa par varu pēc valdnieka Nerona nogalināšanas. Diemžēl nav saglabājušās grāmatas, kurās atspoguļoti tā perioda notikumi, kuru aculiecinieks ir bijis pats autors. Tāpat nepilnīgi saglabājies darbs “No dievišķā Augusta nāves”, kurā aprakstīti notikumi laika posmā no 14. gada līdz 68. gadam, – pirmās četras grāmatas un no 11. līdz 16. grāmatai (47. un 46. gada notikumi), daļēji 5. un 6. grāmata. Nav saglabājies 11. grāmatas sākums un 16. grāmatas beigas.

Tacita vēsturiskais sacerējums “No dievišķā Augusta nāves” vairāk pazīstams ar nosaukumu “Annāles”¹. Šo nosaukumu devuši pirmie izdevēji, un tas ir nostiprinājies, jo darbā patiesi ir daudz annālēm raksturīgu iezīmju.²

Tacita vēsturisko darbu izpēte aizsākās salīdzinoši vēlu – 19. gadsimtā. Jau 19. gadsimta vidū krievu zinātnieks Vasilij Modestovs norādīja uz Tacita sacerējumu žanrisko specifiku salīdzinājumā ar iepriekšējo vēsturisko sacerējumu tradīciju, sakot, ka Tacita “Annāles”

nekādā ziņā nevar pielīdzināt citiem par annālēm sauktiem sacerējumiem to iekšējo kvalitāšu dēļ.³ Uzskats, ka Tacita “Annāles” tikai pēc formālā strukturējuma atbilst annālēm, nav pārskatīts arī mūsdienās. Amerikāņu zinātnieks I. Ginsburgs savā monogrāfijā analizē Tacita vēsturisko sacerējumu annāļu formu un Tacita attieksmi pret historiogrāfijas tradīciju, norādot uz viņa novatorismu, – Tacits nav vienkārši sekojis tradīcijai, bet ir apzināti izvēlējis annāļu formu savu māksliniecisko mērķu realizācijai.⁴

Annālēm – gada nozīmīgāko notikumu pierakstiem – bija būtiska loma romiešu historiogrāfijas attīstībā.⁵ Sākotnēji par svarīgāko notikumu saglabāšanu nākamo paaudžu zināšanai bija atbildīgs virspriesteris – ir zināms, ka jau 4. gadsimtā pr. Kr. Romā virspriesteris uz plāksnēm atzīmēja gada nozīmīgākos notikumus, īpaši karus, kā arī neparastas dabas parādības. Vēlāk ar šādu pierakstu veidošanu nodarbojās maģistrāti un priesteri. Atskaites posms bija konsulu varas laiks – viens gads. Konsulāro gadu uzskatīja par noslēgtu periodu republikas dzīvē. Ar gada beigām un konsulu nomaiņu beidzās viens posms senāta un romiešu tautas dzīvē, dodot vietu citiem konsuliem un jaunam posmam. Ziņas par katru atsevišķo periodu ikgadējo pierakstu formā bija dokuments par romiešu pilsoņu kopienas dzīvi šajā laika periodā. Kā saka vēsturnieks Tacits, seno annāļu autori *“vēstīja par lieliem kariem, pilsētu ieņemšanām, par valdnieku gāšanās un saņemšanām gūstā, un, ja kādreiz pievērsās [Romās] iekšējās dzīves notikumiem, tad viņi stāstīja par konsulu un tribūnu nesaskaņām, par likumiem zemes un labības lietās, par plebeju un optimātu cīņām”*.⁶

Romas valsts panākumi pūniešu karos un īpaši straujā izaugsme 2. gadsimta pr. Kr. sākumā pēc 2. pūniešu kara rosināja vispārēju interesi par nacionālo vēsturi un tās varoņiem. Pirmais, kas pievērsās nozīmīgu Romas valsts notikumu atainojumam mākslinieciskā formā – dzejā latīņu valodā, bija Gnējs Nēvijs (270–200). Vēsturiskajā eposā “Pūniešu karš” viņš tēlo nesenās pagātnes notikumu – Romas un Kartāgas sadursmi, savijot to ar episkās tradīcijas noteikto dievu līdzdalības atainojumu. Nedaudz vēlāk Kvints Ennijs (239–169) savā no 18 grāmatām sastāvošajā vēsturiski mitoloģiskajā

episkajā poēmā "Annāles" tēlo Romas mītiskās un reālās vēstures hronoloģiski plašu panorāmu – sākot ar leģendārā romiešu ciltstēva Eneja bēgšanu no Trojas pēc pilsētas bojāejas līdz paša dzejnieka dzīves laika vēstures notikumiem.

Pirmie romiešu vēsturiskās prozas autori (Kvints Fabijs Piktors, Lūcijs Cincijs Aliments) 3. gadsimta pr. Kr. vidū rakstīja grieķu valodā. Marks Porcijs Katons (234–149) ar savu darbu "Sākumi" ievada romiešu historiogrāfiju latīņu valodā. Katona "Sākumi" aptver Romas valsts vēstures notikumus, sākot ar mītiskajiem pirmsākumiem līdz pat autora dzīves beigu posmam. Atzinīgi vērtējama autora Romas vēstures koncepcija. "Sākumu" pirmajās trīs grāmatās, vēstot par Romas veidošanos leģendām apvītajā ķēniņu valdīšanas periodā, un tālākajās četrās grāmatās, pārejot pie citu Itālijas pilsētu un cilšu vēstures izklāsta, Katons parāda, ka Romas valsts vēsture nav identificējama tikai ar notikumiem Romas pilsētā, bet valstiskā nozīmīguma aspektā vienlīdz svarīga ir visa Itālija.

Katona "Sākumi" iezīmē pāreju uz jaunu pakāpi romiešu historiogrāfijas attīstības procesā. Vēlāko romiešu vēsturiskās prozas sacerējumu autoru mērķis atšķirībā no annālistiem nav virknēt Romas vēstures notikumus pēc hronoloģiskās secības principa, bet gan veikt faktu materiāla atlasī un interpretāciju atbilstoši domai, kuru vēlas izgaismot. Katona gadījumā vēl var runāt tikai par atkāpi no annāļu lielo un mazo lietu apraksta principa – viņam svarīgāk liekas izgaismot īpašus notikumus, nevis sniegt nenozīmīgu atgadījumu hronoloģisko izklāstu.

"Vēstures" ir vēsturiskās prozas darbi, kuros vienlīdz svarīgs ir konkrēta, parasti diezgan izvērsta Romas vēstures perioda notikumu atspoguļojums un autora personiskais šo notikumu un vēstures procesa attīstības vērtējums. Vēsturiskās prozas darbi savu uzplaukumu piedzīvo 1. gadsimtā pr. Kr. un mūsu ēras pirmajās desmitgadēs. Īpaša nozīme šī procesa veicināšanā varēja būt arī jaunajiem politiskajiem un sociālajiem apstākļiem – Romas pārtapšanai par pasaules nozīmes lielvalsti, kas rosināja rakstniekus pievērsties Romas valsts veidošanās un izaugsmes tēlojumam plašā hronoloģiskā perspektīvā, sasaistot pagātnes notikumus ar Romas nākotnes redzējumu. Izcilākie

šī laika vēsturiskās prozas darbu autori ir Gājs Sallustijs Krisps (86–35) un Tits Līvijs (59 pr. Kr. – 17 pēc Kr.).

Sallustijs raksta “Vēsturi” – Romas vēstures izklāstu piecās grāmatās, aptverot notikumus pēc diktatora Sullas nāves laika posmā no 78. līdz 67. gadam – karu ar senāta oligarhijas pretinieku Kvintu Sertoriju, vergu sacelšanos Spartaka vadībā, cīņu ar Vidusjūras pirātiem, kara sākumu ar Ponta valsts valdnieku Mitridatu VI. Sallustija mērķis drīzāk ir vēstures procesa virzības, kā arī cilvēku tikumu un netikumu izpēte, nevis faktu pārstāstījums.⁷ Viņa skatījumā notikumiem ir savi cēloņi, kurus nosaka cilvēka daba. Tādējādi Romas vēstures notikumu atlase un strukturējums ilustrē Sallustija uzskatu, ka līdzšinējās Romas vēstures būtība ir nebeidzamas iekšējās nesaskaņas un cīņas un to cēlonis ir cilvēka dabai piemētošais “ļauņums”.⁸

Tits Līvijs raksta monumentālu vēsturisku sacerējumu “No Romas dibināšanas” 142 grāmatās – Romas vēstures izklāstu no tās mītiskajiem pirmsākumiem līdz 9. gadam pēc Kristus. Tita Līvija skatījumā Romas valsts izaugsmi un nostiprināšanos ir noteikušas tās pilsoņu augsti tikumiskās un patriotiskās rakstura iezīmes, kas atklājas gan ierindas romieši, gan valstsvīros un atšķir romiešus no citām tautām. Tita Līvija idealizētais Romas vēstures vērtējums projicējas nākotnē – autors uzskata, ka no pagātnes ir jānācās. Pagātnes notikumi ir labā un sliktā piemērs, kas norāda, no kādām rīcībām ir jāizvairās un kādas ir jānēģina atkārtot.

Pēc Tita Līvija 1. gadsimtā romiešu vēsturiskajā prozā spilgtu personību nav. Ir tikai viens visas antikās literatūras kontekstā neatkārtojams talanta uzplaisnījums 2. gadsimta sākumā – Pūblijs Kornēlijs Tacits un viņa vēsturiskie darbi “Vēsture” un “Annāles”

“Annāles” no žanra un izvēlētā materiāla satura viedokļa ir savdabīga parādība Tacita laika literatūras un ideoloģiskās vides kontekstā.

Tacita laikā annāles bija aizmirstībā iegrimis žanrs. Pēdējais izciļais šī žanra paraugs bija pirms aptuveni 100 gadiem Tita Līvija sarakstītais darbs “No pilsētas dibināšanas” No 1. gadsimta romiešu vēsturnieku darbiem, kas sarakstīti pēc Līvija, ir saglabāties ļoti maz, un saglabājušies darbi ir bez lielas mākslinieciskas vērtības. Imperatora Tiberija laikā Velejs Paterkuls saraksta valdniekam pieglaimīgu

"Romas vēsturi", tā paša laika Valērija Maksima "Ievēribas cienīgi vārdi un darbi" ir kompilācija lietošanai retorikas skolās. Augstāka mākslinieciskā vērtība ir Kurcija Rufa "Aleksandra Lielā vēsturei" Tacita laikabiedrs Flors, pamatojoties uz Sallustija un Līvija darbiem, aizsāk vēsturisko breviāriju (īsu apskatu) žanru, pārstāstot Romas vēstures svarīgākos notikumus.

"Annālēs" Tacits klasisko annāļu stilā piedāvā aptuveni 50 gadu ilga Romas vēstures posma aprakstu. Romas valsts dzīves notikumi, kas autora skatījumā ir ievēribas cienīgi, tiek izklāstīti hronoloģiskā secībā. "Annāļu" vēstījuma stils atgādina hroniku, lielu un mazu notikumu aprakstu, autoram un lasītājiem vienādi interesējošas dzīves hroniku, visiem saprotamu, visiem vienādi svarīgu. Ne velti autors saka: *"Ir derīgi ieskatīties šajos pirmajā acu uzmetienā nenozīmīgos notikumos, no kuriem nereti aizsākas svarīgas pārmaiņas valstī."*⁹

Šādu notikumu, nozīmīgu un mazāk nozīmīgu, "Annālēs" ir daudz. Tie ir lokālas nozīmes notikumi Romas pilsētā vai notikumi, kas raksturo Romas attiecības ar kaimiņiem. Tāpat "Annālēs" nozīmīga vieta ir ierādīta Romas militārās ekspansijas atainojumam. Kad Tacits stāsta par kariem, kurus Roma izcīnīja rietumos un austrumos, lasītāja acu priekšā ir ziedošā Romas impērija visā tās varenībā un spēkā.

Līdzīgi, kā tas varēja būt hronikās, Tacits sniedz lietišķu informāciju par imperatoru realizētajiem pasākumiem Romas valsts politiskās un ekonomiskās dzīves stabilizēšanā, un imperatoru darbībā Tacits atzīmē daudz pozitīvu veikumu. Piemēram, Tiberijs īsteno veiksmīgu ārpolitiku; Klaudijs sakārto impērijas finanšu stāvokli un apdomīgi paplašina provinču tiesības; pat Nerons gūst militārus un politiskus panākumus.

Tomēr noteicošā "Annālēs" ir cita sižeta līnija – arvien pieaugošā imperatoru terora tēlojums. Jau 1. grāmatā Tacits pastāsta, ka valdnieks Tiberijs ir atjaunojis seno likumu "par diženuma aizskaršanu" (*lex laesae maiestatis*), mainot tā saturu no valsts diženuma aizskaršanas uz valdnieka cieņas aizskaršanu. Saskaņā ar šo likumu par noziedzīgu nodarījumu sāka uzskatīt jebkuru necieņas izrādīšanu imperatoram.

Tacits parāda, ka sākotnēji pēc šī likuma tika saukti pie atbildības neievērojami cilvēki, bet pašu Tiberiju kaitinājušas samākslotās un nepārliciecināšas apsūdzības. Pakāpeniski stāvoklis mainījies. Parādījās cilvēki, kuriem šādas apsūdzības izvirzīšana bija iespēja demonstrēt savu oratora talantu, iemantot slavu un galu galā bagātību. Apsūdzētajiem tika inkriminēti arvien nopietnāki pārkāpumi attiecībā uz valdnieka personību, bet apsūdzētāju uzbrukumu mērķis bija arvien augstāk stāvošas personas – senatori un imperatoru ģimenes locekļi, tātad tie, no kuriem kā iespējamiem pretendentiem uz troni imperators patiesi varēja baidīties. Tādējādi valdnieka klusēšana, kuru apsūdzētāji pareizi saprata kā atbalstu savām darbībām, nozīmēja “zaļo gaismu” apsūdzētajiem, un tiesas prāvu skaits strauji pieauga. Šī iemesla dēļ “Annāļu” sižeta risinājuma gaitā noskaņa kļūst arvien drūmāka, ļaujot Tacitam teikt, ka Roma piedzīvo “*nebeidzamu bojāeju*”

Tacits Romas pagrimumu atklāj divos līmeņos, atainojot gan individuālo imperatora personības degradāciju dzīves laikā, gan vispārējo valsts degradāciju.

Individa morālo degradāciju Tacits atspoguļo, parādot, kā vēstījuma gaitā imperatori pilnībā zaudē cilvēciskus vaibstus. Tacita attēlotie Tiberija valdīšanas pēdējie gadi un Nerona varas laiks vairs nevar tikt nosaukti par represijām – tās ir asiņainas orgijas.

Valsts degradācija iezīmējas, skatot vairāku imperatoru valdīšanas laika notikumus kā vienotu secīgu procesu. “Annāles” sākas ar Tiberiju un beidzas ar Neronu, tā ka salīdzinājums ir acīmredzams. Runājot par Tiberija valdīšanas laiku, Tacits norāda, ka “*vēl bija saglabājušās mirstošās brīvības pēdas*”.¹⁰ Nerona valdīšanas laiks ir vispārējs morālā pagrimuma laiks. Tas redzams arī valdnieku tēlojumā. Tiberijs ir viltīgs liekulis, aprēķinātājs, intrigants un ļoti nežēlīgs cilvēks. Neronam piemīt visas šīs īpašības, turklāt viņš vēl ir iedomīgs un pašpārliecināts āksts.

Zīmīgi, ka Tacita skatījumā Romas morālais sabrukums nav apturams. Viņa vēstījums par imperatoru represijām vērs lasītāja uzmanību uz nākotni un ļauj nojaust, ka aprakstītās šausmas ir tikai sākums. Dažreiz šie mājiieni uz nākotni ir gandrīz nemanāmi,

piemēram, vārds "pirmais" lasītāju sagatavo tam, ka sekos turpinājums ("Pirmais jaunā principāta noziegums bija Agripas Postuma noslepkavošana"¹¹ vai "Pirmā jaunajā principātā .. bija Jūnija Silana nāve"¹²). Tāpat arī mājienu par uz laiku atliktu izrēķināšanos rada nelaimes gaidu atmosfēru ("Par Plautu uz laiku aizmirsa"¹³ vai "Izrēķināšanos ar Sabīnu uz laiku atlika"¹⁴).

Romas degradācijas atklāsmei Tacits izmanto sarežģītu kompozīcijas principu. Gada ietvaros notikumi parasti nav saistīti pēc cēloņa – seku vai loģiskās secības principa. Saikne veidojas paralēli gada notikumu pierakstam, atklājot saistību starp atsevišķiem notikumiem, kas risinājušies dažādos gados. Pāri annālistiskajai struktūrai veidojas vēl viens izklāsta līmenis, kas strukturēts atbilstoši svarīgākajiem notikumiem, kas risinās dažādos gados. Tādējādi "Annālēs" ir divas vēstījuma līnijas – ārējā, kas notikumus atspoguļo to hronoloģiskajā pēctecībā, un iekšējā, kas veido saikni starp atsevišķiem notikumiem.

Piemēram var minēt 4. grāmatas 17.–22. nodaļu. Tiberijs izsaka pārmetumus priesteriem, ka tie, veltidami dieviem lūgšanas par Tiberija brāļa mazdēlu Nerona un Drūsa veselību, to darijuši vienlaikus ar lūgšanām par pašu Tiberiju. Tiberijs nekad nebija milējis jauneklū tēvu Germāniku, un viņam nepatika, ka jaunieši tiek pieminēti kopā ar viņu, vecu vīru. Šajā nodaļā nekas vairāk nav teikts, izņemot to, ka nepatiku pret Germānika namu uzkūdīja Tiberija favorīts Sejāns. Tūlīt pēc tam autors saka, ka Sejāns ir ierosinājis senātā lietas pret Gāju Siliju un Titiju Sabīnu, kuri, kā garāmejojot tiek pieminēti, bijuši Germānika draugi. Iztiesāšana aprakstīta trīs nodaļās. Tālāk seko stāstījums par vēl trīs tiesas prāvām. Galu galā veidojas priekšstats, ka sākušās asiņainas represijas un visu šo pasākumu mērķis ir iznīcināt Germānika ģimeni. Objektīvi un bezkaislīgi izvērtējot tekstu, šādam iespaidam nevajadzētu rasties. Tacits neko nemin par represijām pret Tiberijam netikamajiem Germānika dēliem un neapdomīgajiem priesteriem – acimredzot tādu nebija. Titijs Sabīns, kas pieminēts vienlaicīgi ar Gāju Siliju, tādējādi radot iespaidu par masveida vajāšanām, vairs netiek pieminēts, jo lieta pret viņu netika ierosināta. Silijs tiešām tika tiesāts apsūdzībā par valdnieka cieņas

aizskaršanu, un, izdarot pašnāvību, viņš aizsteidzās priekšā nenovēršamam nāves sodam. Tomēr viņa galvenā apūdzība bija par izspiešanu, un šīs apsūdzības pamatotību atzīst arī Tacits. No trīs šajā kontekstā pieminētajām lietām divas nekādi nav saistītas ne ar Silija lietu, ne ar Germāniku, bet trešā bija krimināllieta.

Izcilais Tacita personības un daiļrades pētnieks G. Knābe savā monogrāfijā “Kornēlijs Tacits”, analizējot viņa daiļrades metodi, norāda, ka starp Tacita paša sniegtajiem objektīvajiem faktiem un iespaidu, kādu tie atstāj uz lasītāju, pastāv pārsteidzoša neatbilstība.¹⁵ Nesagrozot un nefalsificējot faktus, viņš rada arvien pieaugošu šausmu atmosfēru. Tacits notikumus neizklāsta pilnībā, bet tos grupē un pasniedz tā, ka neskaidrie mājiieni vedina domāt par kaut ko vārdos neizsakāmi šausmīgu.¹⁶

Piemēram, Tacits piemin 104 cilvēkus, kas Tiberija valdīšanas 23 gados tiek saukti pie atbildības. No viņiem 18 personas tiek apsūdzētas par citiem, ar valdnieka cieņas aizskaršanu nesaistītiem noziedzīgiem nodarījumiem, 86 personas apsūdzētas valdnieka cieņas aizskaršanā, no tām 19 attaisnotas, 12 gadījumos lieta pārtraukta, 4 gadījumos apsūdzētais atzīts par vainīgu, bet vēlāk piespriests sods tiek mīkstināts. Paliek 51 persona. Tacits nemin tiesas iznākumu 33 gadījumos, kas ļauj domāt, ka tiesas spriedums bijis attaisnojošs, jo visus nāves spriedumus un nāves ainas Tacits apraksta ļoti detalizēti. Pilnīgi noteikti ar nāvi par valdnieka cieņas aizskaršanu Tiberija valdīšanas laikā tika sodītas 18 personas. Šajos skaitļos grūti saskatīt masveida represijas un teroru. Un tomēr tieši šādu iespaidu Tacits uz lasītāju panāk.

Tacita mērķis nebija pārstāstīt 50–100 gadu senas vēstures faktus un atklāt to šausminošo būtību. Fakti par pirmo Romas imperatoru valdīšanas laika represijām ir tikai materiāls, ar kuru Tacits brīvi operē, lai atklātu savu pārlicību, ka Romas valsts virzās vai ir jau nonākusi dziļā idejiskā krīzē. Romas valsts nākotni apdraudošās krīzes pamats ir pilsoņa un valsts atsvešinātība. Tacita skatījumā Romas valsts pamats un spēka avots ir romietis – cilvēks, kas augsti vērtē senču tikumus, ir uzticīgs savai polisai un citiem pilsoņiem, izpilda savu pienākumu pret valsti, miera laikā veicot maģistrāta

pienākumus, bet kara laikā cīnoties ar ieročiem rokās.¹⁷ Šādi bija Romas republikas laika romieši, kuriem Romas valsts var būt pateicīga par savas izaugsmes sākumiem.

Tacits neidealizē republikānisko Romu, apzinoties, ka republikas beigu posms bija asiņainu pilsoņu karu laiks. Tomēr republikāniskā valsts iekārta nodrošina katra Romas pilsoņa līdzdalību valsts dzīvē, apziņu, ka viņš ir daļa no valsts un ir spējīgs ietekmēt valsts likteni, pilsoņu solidaritāti, proti, visu to, ko ietver priekšstati par senromiešu tikumu (*virtus*).

Pēc Tacita uzskatiem, Romas valsts idejiskā krīze aizsākās līdz ar principāta izveidošanos. Atšķirībā no republikas imperatora vara ir stingri funkcionāls valsts aparāts, valsts attīstības organizācija, sakārtota dzīve, t. i., pasaules kārtība, ko sauca *Pax Romana*. Valsts līmenī imperatora vara ir likumsakarīga un pozitīvi vērtējama. Citādi tas ir indivīda līmenī. Valsti pārvalda birokrātiskais aparāts, un cilvēks apzinās savu nespēju ietekmēt valsts likteni. Tā rezultātā interese par valsts lietām zūd, pāraugot pilnīgā vienaldzībā un atsvešinātībā. Tādējādi Tacita skatījumā garīgās dzīves krīze ir identa Romas valsts degradācijai.

ATSAUCES

¹ Turpmāk rakstā izmantots nosaukums "Annāles"

² *Кнабе Г. С.* Корнелий Тацит. – Москва: Наука, 1981. – С. 161.

³ *Модестов В. И.* Тацит и его сочинения. – Санкт-Петербург, 1864. – С. 83, 84.

⁴ *Ginsburg I.* Tradition and Theme in the Annals of Tacitus. – New York, 1981.

⁵ *Annalen // Lexikon der Antike.* – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1985. – S. 36.

⁶ *Tacitus.* Ab excessu divi Augusti, IV, 32.

⁷ *Горенштейн В. О.* Гай Саллюстий Крисп // *Гай Саллюстий Крисп.* Сочинения. – Москва: Наука, 1981. – С. 158.

⁸ *Lodge G.* Greek Influence on Roman Literature // *Greek Literature.* – New York: Columbia University Press, 1912.

⁹ *Tacitus.* Ab excessu divi Augusti, IV, 32.

¹⁰ Turpat, I, 74.

¹¹ Turpat, I, 6.

- ¹² Turpat, XIII, 1.
¹³ Turpat, XIII, 22.
¹⁴ Turpat, IV, XIX.
¹⁵ *Кнабе Г. С.* Корнелий Тацит. – С. 163.
¹⁶ Turpat. – 164. lpp.
¹⁷ *Кнабе Г. С.* Категория престижности в жизни древнего Рима // Быт и история в античности. – Москва: Наука, 1988. – С. 144–146.

AVOTS

Tacitus. Ab excessu divi Augusti. – Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1883.

LITERATŪRA

- Ginsburg I.* Tradition and Theme in the Annals of Tacitus. – New York, 1981.
Lodge G. Greek Influence on Roman Literature // Greek Literature. – New York: Columbia University Press, 1912.
Горенштейн В. О. Гай Саллюстий Крисп // *Гай Саллюстий Крисп.* Сочинения. – Москва: Наука, 1981.
Кнабе Г. С. Категория престижности в жизни древнего Рима // Быт и история в античности. – Москва: Наука, 1988.
Кнабе Г. С. Корнелий Тацит. – Москва: Наука, 1981.
Кнабе Г. С. Римский гражданин Корнелий Тацит. – Москва: Наука, 1972.
Модестов В. И. Тацит и его сочинения. – Санкт-Петербург, 1864.

TACITUS' WORK AB EXCESSU DIVI AUGUSTI:
 TRANSFORMATION ASPECTS OF THE GENRE
 OF LITERARY ANNALS

SUMMARY

Cornelius Publius Tacitus (ca. 50–120) because of his deep understanding of the historical process and the interconnection of historical events is generally considered to be the major Roman historian. The objective of this study is to identify the impact of Roman annalistic tradition on Tacitus' most significant work *Ab excessu divi Augusti*, more commonly known as *Annals*, and to single out Tacitus innovative approach to historical prose writing.

In Tacitus' historical prose work *Ab excessu divi Augusti* the annalistic structure functions as a formal element, inherent in most Roman historical prose works. Beside the chronological linkage of the events the author creates a parallel structure – interconnection of events based on their causal-consecutive link. This link helps the author to disclose the gradual degradation and collapse of the Roman state which is shown through the events of the rule of the emperors Tiberius and Nero. Moral degradation of the emperors is linked with the gradual decay of Rome. The reason for this, in Tacitus view, is the alienation of the citizen from the state and that is identical with the loss of the old Roman *virtus*. The omnipresent existence of *virtus* was a prerequisite for the growth of the small city state of Rome into a world power and the loss of it marks Rome's irrevocable downfall.

HORST SCHNEIDER

SYMBOL OF ETERNITY: DIAMONDS IN ANCIENT ROME – THE ADAMAS CHAPTER IN PLINY’S BOOK ON PRECIOUS STONES

My paper consists of three parts. After some introductory remarks I shall explain the history of the term *adamas* in Greek and Roman literature. In the following part I shall analyse Pliny’s chapter about the *adamas-stone* in his natural history. In the third and last part I would like to talk about the treatment of the diamond in the works of Christian authors of late antiquity, especially in the so-called *Physiologus*.

Diamonds¹ are forever. They are very old, not only millions but billions of years. Therefore they are a true symbol of eternity. They grew in immense depths of the earth under high pressure and hottest temperature. Today especially women like diamonds. They are – as Marilyn Monroe once said – “a girl’s best friends” Today we admire their transparent clarity, their brilliant cut, wonderful colour and their enormous prices. But was it like this in antiquity, especially in the Greek and Roman period? What did the ancients know about the diamond?

1. The history of the term *adamas* in Greek and Roman Literature.

For the first time we find the term *adamas* in Homer as a proper name. One of the Trojan fighters is called Adamas in the *Iliad* (Il. 12, 140; 13, 560.759). He is Asios’ son and is killed by Meriones despite of the meaning of his name: “The one who cannot be destroyed” according to the conventional etymology. The word is composed by alpha-privativum and ἀδάμας.²

Hesiod is the first author who uses the term *adamas* for an indestructible mythical metal out of which weapons of gods and heroes are made. He mentions in his *Theogonia* a sickle which Gaia made out of the indestructible metal *adamas*. The weapon is made for Kronos who needs it to fight with Uranos (Hes. Th. 161.188). In an-

other verse, Hesiod characterises Eurybie, daughter of Pontus, and says that she has a heart of *adamas* in her breast (Hes. Th. 239). In the description of the shield of Hercules we find e.g. a helmet made out of *adamas* (Hes. Sc. 137). If you like to identify this metal, you might think of steel.³

Pindar for example mentions nails or a plough made out of *adamas* (Pi. P. 4,71.224). Herodot also uses the term, when quoting an oracle in which the priestess says: “To you I say another word as hard as *adamas*” (Hdt. 7,141). In the tragedy *Prometheus bound* the hero is bound to a rock with chains of *adamas* (Ps.-Aesch. Pr. 6.64.148). Plato uses the word several times. For our intentions, two passages are very important, in which he calls a by-product of the smelting of gold *adamas*. This kind of *adamas* is very hard and has a dark colour (Plat. Tim. 59b; Pol. 303d-e)

In his book on stones Theophrast from Eresus (ca. 371–287 b. C.) uses the term perhaps for the first time in order to indicate a diamond (Thphr. lap. 3, 19). But this is not certain because the relevant passage does not give enough information.⁴

We cannot exactly say, when and where in Greek history the term *adamas* was applied for the first time to denote a diamond, but we can guess that the diamond became more and more known in the Mediterranean world because of the increasing relationships between India and the Greeks in the hellenistic epoch.⁵ You need to know that India was the only country that exported diamonds in the ancient world. Today we find diamonds in Brazil, Africa, Canada, Australia, China or Siberia.

In the Roman literature the term *adamas* is often used by poets like Virgil or Ovid in the same way as Hesiod introduced this mythical metal in order to indicate the hardest substance (e. g. Ovid Met. 4, 453).⁶ The first Roman author who definitely describes a true diamond is Manilius in his *Astronomica* (Manil. Astr. 4, 926): “The diamond, a stone no bigger than a dot, is more precious than gold.”⁷

The most important source for the knowledge of the diamond in Greek and Roman antiquity is Pliny’s natural history. Many authors used his work up to the Middle Ages, and still in the Renaissance.

Pliny describes all kinds of the ancient adamas-stone in his book on precious stones. He sums up all the knowledge Greeks and Romans had in antiquity about the adamas-stone by giving not only facts and details and a classification of the different kinds, but also some surprising legends. He referred to several other ancient authors like Plato, especially to a book on stones of Xenocrates as we know from an extract Jerome made in his *commentary on Amos* (Hier. in Am. 3, 7, 7-9)

The most important source for the Christian interpretation of the diamond in late antiquity and in the Middle Ages is the so-called *Physiologus*, a small book about beasts, plants and stones written in the 2nd or 3rd century (*Physiologus*, chap. 32.32bis.42).

The term *adamas* was especially used in some other alchemistic works of late antiquity, e. g. Zosimus, to indicate other special materials which are of no importance in our context here.⁸

2. The adamas-chapter in Pliny's book on precious stones (Plin. nat. XV, 55-61).

At first Pliny tells us that the adamas-stone was very rare and expensive in his times. Only a few kings possessed this stone (nat. 55). However, in another passage he tells us that the stone and gem cutters like to use this stone or more exactly its splinters and fragments as an instrument for cutting or engraving other stones and gems (nat. 59) And in late antiquity Augustine tells us that many of the gem cutters or goldsmiths use the adamas-stone, in order to cut or engrave precious stones or to make seals (Aug. civ. 21,4).

Pliny divides the adamas-stones into two classes: on the one hand the adamas-stones found together with gold and on the other hand the adamas-stones coming from India (nat. 55f). When talking about the first group of adamas-stones Pliny refers to an expression which is called in Latin *nodus auri* that is word-for-word "knot of gold" (nat. 55). This expression is a quotation from Plato's *Timaeus* 59b (*χρυσού δὲ ὄζος*), in which the process of gold-smelting is described. Plato says that when someone has found gold, e. g., in a river, and tries to separate the pure gold from the other material by smelting, there will often be a by-product which is very hard and has

a grey colour. Plato calls this product *adamas*. When we read this description of gold-smelting, which Plato mentions in his *Politicus* 303d-e for a second time, and compare this description with other reports of people who smelted gold or better gold-ore, we are surprised to find this by-product quite often. Modern experiments show that a very typical product of this process is platinum, more exactly Osmium, Iridium or Ruthenium. This by-product looks like small grains and has a dark or grey colour as Pliny said (nat. 56: *ceteris pallor argenti et in auro non nisi excellentissimo natalis*). Furthermore, some of these kinds of platinum have a very strong magnetic power, stronger than any ordinary magnet.⁹

Therefore we think – as we find a very tempting thesis – that all these kinds of *adamas* which are connected with gold by Pliny are probably different forms of platinum.¹⁰ This explanation can be supported by another important point. Pliny tells us that the *adamas*-stone has a very strong magnetic power stronger than any other magnet (nat. 61). When you lay down an *adamas*-stone next to a magnetic stone, the magnet loses all its power. This legend which does not fit to diamonds and was often quoted in the Middle Ages, however fits very well to the extraordinary magnetic power which some of the platinum metals have.

The second group of stones Pliny mentions are the real diamonds coming from India which are not connected to gold. Pliny describes the diamond very precisely: its octahedral shape, its transparency and size. It is not bigger than a hazel-nut, literally, a core of a hazel-nut. In general, it looks like a rock-crystal (nat. 56).

The Arabian diamond belongs to this class, too, as Pliny says (nat. 56). However, the so-called Arabian diamond is likely to be the same as the Indian one. It is called like this because of the export from India via Arabia.

An extraordinary quality of the diamond as well as that of platinum is the hardness. Pliny tells that even the best hammers and anvils¹¹ – or even fire – cannot break a diamond. Only one thing is supposed to help. You have to pour a hot fresh blood of a goat on the *adamas*-stone. Then you will succeed in breaking it (nat. 59).

We do not know where this legend has come from. Pliny says it might have been the will of the gods to invent such a weird procedure (nat. 59)

However, this legend is not true. Even a slight blow can destroy a diamond. The diamond stone is the hardest stone of all, but only compared to other stones. A diamond can only be scratched by another diamond, and the diamond itself scratches all other stones. It has degree ten on the scale of hardness of F. Mohs. A diamond can also be burned, however you need high temperatures of at least 600 degrees Celsius.

At the end of his chapter about the adamas-stone Pliny explains the medical power of the adamas (nat. 61). The adamas-stone is good for poisoning and it has a good influence on one's mind because it expels illusions, fear and madness out of one's heart.

But why was the diamond so highly estimated in antiquity? We have to consider that the modern technique of cutting diamonds was unknown to the ancient stone cutters. And the rough diamond in its natural shape looks like a gravel. Other gems were more popular and desired by women like rubies, emeralds or sapphires.

There might have been several reasons. The diamond was rare and expensive. Perhaps the legends about it were told in order to rise the price. It was very hard and therefore most popular as a working instrument for stone cutters. But the most important reason might have been its magical power. Because the adamas is said to be indestructible – as its name reveals – it has a great power to prevent any evil from the owner. So its true value seemed to consist in this mythical or magic power.

In the Christian tradition, we can find the diamond as a symbol for hardness and strength according to the usual etymology of its name. A true believer of the Christian faith should be like the adamas-stone and never surrender in times of pain and struggle.¹² One text of the early Christian age is of greater importance for the Christian view of the diamond. It is the so-called *Physiologus*, a small book in which beasts, plants and stones are described and allegorically interpreted. The Christian interest in interpreting nature

was primarily the need to understand the Bible in which many things occurred which were not understandable by themselves or by a simple analysis of the context. Augustine remarks especially in his work *De doctrina Christiana* that the knowledge of nature especially of stones like the adamas-stone was important for a better and correct understanding of the Bible (Aug. doctr 2,16). However, with the regard to the diamond we have to state that in the Hebrew Bible no diamond can be found. Attempts were made (e.g. by Luther) to identify, especially one of the stones in the pectoral of the high priest with the diamond, but all failed.¹³ The adamas-stone came to the Bible by translations into Greek and Latin that means the *Septuaginta*, the *Vetus Latina* and the *Vulgata*.¹⁴

In the *Physiologus* the diamond is described as a stone which can only be found in the east and at night. Thus Christ was born at night and in the east, too. The diamond itself, the hardest of all substances, connected with the goat's blood legend could easily be interpreted in a Christian manner and so did the *Physiologus*.¹⁵ Like the adamas, the hardest stone of all, Christ is the hardest of all men who can never be destroyed. Only blood can do this. As the diamond can suffer a lot of blows of a hammer on the best anvils and can only be destroyed by the blood of a male goat, so can Christ, who has equally suffered many pains on the cross only be destroyed by his own blood that he pours out for mankind out of his own free will. So why did God invent such a stone for our life? He invented it in order to encourage Christian people, who are not that strong, to lead their own Christian way of life.¹⁶

Pliny and the *Physiologus* are the most important sources for the knowledge about the adamas in the Middle Ages. Nearly in every encyclopedia of natural history, stone-book, lapidary or bestiary you will find their texts with more or less alterations. Criticism of the goat's blood legend had to fight with the great authority of Pliny. For example, Albertus Magnus reported this legend as well as other famous scientists.¹⁷ One of the first who did not believe it was Roger Bacon who said that he made himself experiments with the blood of a goat, but he couldn't see any change.¹⁸ However, it took a long

time until this legend was destroyed and nobody believed it anymore. Yet the famous George Agricola who lived in the sixteenth century reported and seemed to believe in it,¹⁹ but from that time onwards there were more and more scientists who criticised Pliny's legends. For example, Johannes Baptista Porta in his *Magia Naturalis* said ironically that one could also take the blood of a camel.²⁰

Finally in the seventeenth century, researchers like Antoine Lavoisier succeeded in proving that diamonds can be destroyed under high temperatures and that diamonds consist of carbon. Pliny's legends had come to an end.

REFERENCES

- ¹ The paper presented here is a short summary of some interesting results of an interdisciplinary research project at the universities of Bochum and Heidelberg. Since the beginning of 2002, we have been working on a history of the diamond from the beginnings in ancient time up to recent developments. You can find a description in the internet at the website of the university of Bochum; cf. *Faszination Diamant: Zauber und Geschichte eines Edelsteins*, ed. by A. Haas (Natural sciences), L. Hödl (Medieval Theology), H. Schneider (Byzantine Philology), Bochum 2003 (= Rubin 1/03, p. 19–25); internet-address: <http://www.ruhr-uni-bochum.de/rubin/>.
- ² Cf. H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1960, p. 14.
- ³ Cf. Fr. Sieveking, *LfgRE* 1,137f.
- ⁴ Cf. Theophrastus, *De Lapidibus*, cap. III, 18 ed. D. E. Eichholz, Oxford 1965, p. 62f.; E. R. Caley, J. F. C. Richards, *Theophrastus, On Stones*, Columbus/Ohio 1956, p. 107f.
- ⁵ Cf. for example A. Dihle, *Die Griechen und die Fremden*, München 1994; id., *RAC* 18,1–56 s.v. Indien; K. Karttunen, *India and the Hellenistic World* (*Studia Orientalia* 83), Helsinki 1997; D. P. M. Weerakkody, *Taprobane: Ancient Sri Lanka as known to Greeks and Romans*, Turnhout 1997.
- ⁶ Vgl. OLD, p. 35 s.v. *adamas* 1: (mythol.) the hardest of all substances 'adamant' (perh. steel).
- ⁷ English translation by J. F. Healy, *Pliny the Elder on Science and Technology*, Oxford 1999, p. 190.
- ⁸ Cf. M. Berthelot, *La Chimie au Moyen Âge*, Vol. 2, Paris 1893, p. 210f, 217f, 233–236.
- ⁹ Cf. J. M. Ogden, *Platinum Group inclusions in ancient gold artifacts*, in: *Journal of the Historical Metallurgy Society* 11 (1977) 53–73.

- ¹⁰ For other attempts to identify them cf. e. g. J. F. Healey, *Pliny the Elder on Science and Technology*, Oxford 1999, p. 192.
- ¹¹ You can find an illustration of this legend about a hammer and an anvil in the *Codex Smyrnensis*; cf. J. Strzygowski, *Der Bilderkreis des griechischen Physiologus, des Kosmas Indikopleustes und Oktateuch (=Byzantinisches Archiv 2*, ed. by K. Krumbacher) Leipzig, 1899, p. 41.
- ¹² A. Hermann has gathered a lot of passages in the Christian literature of late antiquity in which the diamond in various senses occurs, cf. *RAC* 3, 955–63 s.v. *Diamant*.
- ¹³ Cf. A. Herrmann: *RAC* 4, 504–552 s.v. *Edelsteine*; W. Zwickel (ed.), *Edelsteine in der Bibel*, Mainz 2002.
- ¹⁴ See for example Jerome's discussion of Amos 7,7–9 in the third book of his commentary.
- ¹⁵ Cf. the famous book of F. Ohly, *Diamant und Bocksblut*, Berlin 1976.
- ¹⁶ This is a short summary of the main aspects we find in the different chapters of the first redaction (32.32bis.42) about the diamond which are transmitted in the so-called *Physiologus*; cf. *Physiologus*, ed. F. Sbordone, Rom 1936; see further H. Schneider, critical review of O. Schönberger, *Der Physiologus*, Stuttgart 2001, in: *Göttinger Altertumswissenschaftliches Forum* 5 (2002) 1019–1034.
- ¹⁷ Albertus Magnus, *De Mineralibus et Rebus Metallicis, liber 2, tractatus 2, cap. 1*, Cologne 1569, p. 118–20.212.
- ¹⁸ Cf. J. H. Bridges, *The Opus Maius of Roger Bacon, Vol. 2*, Oxford 1897, p. 168 (= *Opus Maius, Pars Sexta, De Scientia Experimentalis, Cap. 1*).
- ¹⁹ G. Agricola, *De Natura Fossilium Libri X*, Basel 1558, p. 281; cf. *LMA* I, 220.
- ²⁰ Johannes Baptista Porta, *Magiae Naturalis Libri XX, liber 7, cap. 53–55*, Leyden 1650, p. 327–330.

LIST OF ABBREVIATIONS

LMA: *Lexikon des Mittelalters*, München/Zürich 1980ff

LfgrE: *Lexikon des frühgriechischen Epos*, Göttingen 1979ff

OLD: *Oxford Latin Dictionary*, Oxford 1968ff

RAC: *Reallexikon für Antike und Christentum*, Stuttgart 1950ff

Abbreviations of Greek authors follow H. G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *A Greek English Lexicon*, Oxford 1968

Abbreviations of Latin authors follow *Thesaurus Linguae Latinae, Index*, München 1990

MŪŽĪBAS SIMBOLS: BRILJANTI SENAJĀ ROMĀ –
ADAMAS (DIMANTA) NODAĻA PLĪNIJA GRĀMATĀ
PAR DĀRGAKMEŅIEM

KOPSAVILKUMS

Briljanti ir miljoniem gadu veci, tāpēc tie patiesi ir mūžības simboli un arī sieviešu labākie draugi. Mūsdienās tiek apbrīnota to skaidrība, cietība un krāsa, kā arī to milzīgā cena. Bet kā tas bija senatnē, īpaši grieķu un romiešu laikos?

Pirmais zināmais autors, kas aprakstījis briljantus, ir Manilijs. Citi senāki avoti, kuros būtu minēti dimanti (piemēram, Teofrasts), nesniedz skaidru priekšstatu par briljantiem. Turklāt senais briljantus apzīmējošais vārds *adamas* (dimants) tiek lietots dažādos veidos. Tas bija zināms kā personvārds Homēra darbos, sākot ar Hēsiodu un vēlāk tas tiek lietots dzejā kā nosaukums mitiskam metālam, no kura veidoti dievu un varoņu ieroči (iespējams – tērauds). Platons to piemin attiecībā uz zelta sakausējumu, kas atgādina mūsdienās zināmo platīnu.

Plīnijs apraksta visu senatnē zināmo *adamas* vēsturi. Viņš apkopo gan grieķu, gan romiešu priekšstatus, sniedzot ne tikai faktus, detaļas un dažādu akmens veidu klasifikāciju, bet arī dažas apbrīnojamības leģendas. Viņš atsaucas uz vairākiem senatnes autoriem, to skaitā Platonu, bet jo īpaši uz Ksenokrata grāmatu par akmeņiem, par kuru mums ir zināms vienīgi no Hieronīma komentāriem par Amontu.

Plīnija aplūkotos *adamas* veidus var iedalīt divās grupās: 1) *adamas* saistībā ar zeltu un 2) cits īstais *adamas* (briljants), kas nāk no Indijas. Ar to tiek saistītas arī vairākas leģendas. Tas var tikt saskaldīts, vienīgi aplakot to ar karstām, svaigām āža asinīm. Tam esot lielāks magnētisks spēks nekā īstam magnētam.

Plīnija grāmata ir nozīmīgākais avots priekšstatiem par briljantiem/dimantiem vēlīnajos antikajos laikos un viduslaikos. Agrīnās kristietības laikmetā mēs varam atrast Plīnija izmantojumu tā saucamajā *Fizioloģā*. Leģenda par āža asinīm ir alegoriski pārveidota kristīgā interpretācijā, un tai ir liela nozīme arī vēlāk viduslaikos. Rodžers Bēkons bija pirmais, kas pierādīja, ka leģenda neatspoguļo patiesību.

Senatnē briljanti nebija tik augsti novērtēti kā mūsdienās – daudz populārāki bija citi dārgakmeņi, piemēram, rubīni, safīri, smaragdi. Senatnē nebija pazīstamas briljantu mūsdienų apstrādes tehnikas, briljanti bija ļoti reti un dārgi, tie bija vienīgi dažu valdnieku īpašumā, kā apgalvo Plīnijs, un to nozīmīgākā vērtība bija mītiska un maģiska spēja aizsargāt savu īpašnieku pret jebkādu ļaunumu.

Imperatoara Flāvija Valērija Konstantina triumfa arka Romā

KRISTI VIIDING

DORPATUM (TARTU) – URBS AD EMBECCAM

In my paper I would like to ask in which way Rome was considered eternal in the seventeenth-century Livonia. The illustrative material of my paper has been selected out of the academic and occasional literature about cities and countries, written and printed in Tartu during the first period of *Academia Gustaviana* (1632–1656). Especially two groups of it are considered – the speech about Tartu by Johannes Risingh from year 1637¹ as a representative of the genre *laudatio urbis* and secondly, occasional poems in which occur topics about Tartu. In addition to that material, some references will also be given to other speeches about cities and regions, which were written in Tartu during the same period.

Two important preliminary conditions must be mentioned, before I go on with my subject. Firstly, encomia about cities and countries, poetical as well as in prose written, were a favorite genre and topic of the neolatin literature. These were cultivated in all academies.² In Tartu at the *Academia Gustaviana*, this genre was introduced by the second professor of eloquence and poetics Laurentius Ludenius, who arrived from Greifswald to Tartu in 1635.³ Until 1651, 16 laudatory speeches about different cities and countries were held by students, only 3 of these were about the cities and 13 about the countries.⁴ All these speeches have a preface by Laurentius Ludenius. It is very symbolic, that the first example of this genre in Tartu was written about the city itself. The other cities praised are Riga and Jerusalem, other countries and regions, different parts of Sweden, such as Sveogothia, Ostrogothia, Smalandia, Uplandia, Finlandia, and the neighbouring countries Moscovia, Borussia, Polonia and Germania. It is evident, that the countries praised are the homelands of the students or the regions, where the students had to go to work after their studies. The traditional countries of the academic peregrination of this time have

earned no praise. It is significant, that other Livonian cities like Tallinn and Narva were not praised.

Secondly, we must consider that the author of laudatory speech about Tartu, Johannes Risingh, as well as the poets, who used topics about Tartu in their occasional poems had not been citizens of this town for a long time yet. They were foreigners, who usually stayed in Tartu for a very short time of their life. They possibly could not reflect the historical situation and the conditions in the town from their own experience, but with the help of rhetorical and lexicographical manuals and older chronicles. But as the purpose of literature during that period was not to speak about the originality of its objects, but to show their typical features, similarities to other objects belonging within the same category, the results of the authors writing about Tartu were not notably inapt at all.

From the occasional literature about Tartu it becomes evident, that the contemporary capital of Roman Empire – the catholic Rome – is not an example with positive connotation. Rome was a symbol of the fall just as Troy, Carthage, and Jerusalem:

Magnae Urbes bello magnae fiunt solitudines! Urbs Italiae belliosissima Roma, mole ruit sua! (L. Ludenius in the preface to the speech of J. Risingh, 1637).

But differently from Tartu that also had suffered damage in several wars, there are no mention of renaissance of Rome.

Secondly, there is only one reference to Rome as the destination of *peregrinatio academica*:

*Nec tamen haec animi possunt satiare volantes
Flammas, quin fuscus ausus ad<ir>e viros
Hispalis elatae? vitam concredere cymbae,
Mens avet infirmae, tecta Latina petis.
Prisca tenet te Roma, tenet mox pulchra Neaplis,
Itala rura favent, arva vovent Itala.*

Germanos repetis, repetis quoque limina Rigae...
(Matthias Vermerus for Johannes Flügel 1636,
www.ut.ee/klassik/neolatina1636.19.45-51).

Rome is named alongside of Spain, Napel, German cities as well as Riga, whereby the adjective *prisca* is not unimportant. The congratulator

emphasizes, that it is the ancient Rome of erudition and not the contemporary catholic Rome, visited by his addressee.

It seems, that besides the technique of direct lament about Rome as it was demonstrated in the first example and the use of a softening adjective as in the second example, in the academic occasional literature of Tartu there existed also a third method. It can be named “the method of avoiding” The occasional poetry of Tartu is very rich in anagrammatic poems, there are 320 of such poems from the years 1632–1656 (20% of the whole academic occasional poetry). In some of these anagrams also the names of cities and regions are reversed, for example Augusta (Vindelicorum), Carthago or Sion:

Fit GUSTAVA * Sveco Gustavo subdita Magno.

*Per anagramma AUGUSTA

(Timotheus Polus for Swedish king
Gustavus Adolphus 1634,
www.ut.ee/klassik/neolatina1634.9.63)

MARTINUS IOHANNIS HORNICK ABOGIENSIS

Per Anag.

IIS NONNE KARTHAGO HOMINIBUS? SIGNARIS

(Petrus Schonberg to Martin Hornick 1642,
www.ut.ee/klassik/neolatina1642.45)

IOHANNES VVITTSTOCHIUS IULIENSIS

Per Anagr. (abi. aspir.)

I! ES VELVTI VITIS CONSTANS IN SION.

(David Wehlanus to Johannes Wittstock, 1653
www.ut.ee/klassik/neolatina1653.65)

The letters of the Latin and German name for Tartu – DORPATUM – offer a very good possibility to form the name ROMA in the opposite half of the anagram. Nevertheless, this possibility did not find use in any anagrammatic poem in Tartu.

The eternity of Rome in the material selected for my paper becomes evident in another aspect – as the source of literary tradition for the genre *laudatio* or *descriptio urbis*. Some features of this tradition remained vivid throughout the Middle Ages; this genre was cultivated also very frequently in the humanistic literature. I shall treat here

only three aspects from my material. The first one is connected with use of the general term for a town or a city. As professor C. J. Classen demonstrated in his monograph about praises and descriptions of towns⁵, in antiquity, it was typical to distinguish between the *civitas* (or *polis*), which can mean a city in a narrow sense as well as a city-state in a wider sense, and between the *urbs* (Greek: *asty*) in the meaning of a city/town in a narrow sense (i. e. Rome). In the only prose eulogium of Tartu from J. Risingh both *civitas* and *urbs* were used as synonyms (accordingly 22 and 18 times). As the translator of this speech M. Lepajõe commented, there are no semantic or contextual conditions in the using of these terms, these words represent purely a rhetorical variation.⁶ Here, the academic casual poetry of Tartu is significant – the only word used for Tartu is *urbs*. It is understandable in the elegiac distics due to the metrum, but there are poems in other metra, where the use of some cases of the word *civitas*, that is a *variatio*, would have been possible.

* *Hic, (nosti) tibi cuncta favet Studiosa Juventus,*

Inde Professores: Civis in Urbe favet

(Petrus Udenius to Johannes Petreius

www.ut.ee/klassik/neolatina1649.2.5-6).

* *Eusebiae Doctor, Procancellarie KLINGI,*

Et Superintendens Orbis, et Urbis Honor

(Laurentius Ludenius to Zacharias Klingius

www.ut.ee/klassik/neolatina1651.24.1-2).

* *Atque perennantem Musis dare Civibus Urbem*

(Laurentius Ludenius to Joachim Schelenius

www.ut.ee/klassik/neolatina1653.57.66).

* *Vin' quo probetur? Testis adest modo*

Urbs luculentis picta coloribus

(Ericus Litorius to Johannes Risingh

www.ut.ee/klassik/neolatina1637.50.9-10).

* *Siccine dilectas Musas et Templam relinques*

In Urbe Dorpatensium?

(Jacob Balccius to Georg Mancelius

www.ut.ee/klassik/neolatina1638.89.3-4).

* *Non ense stricto vulnerare compita*

Urbis *quieta civiumque limina*

(Joachim Rachelius to Christopher Kühn

www.ut.ee/klassik/neolatina 1643.8–9).

In my opinion, this fact demonstrates very clearly, that by the students and professors the university town Tartu was considered the centre of the world just like Rome had been the centre in the ancient world.

The second aspect to the vividness of the Roman literary culture in my material is the impact, that the instruction for describing a captured town from the 1st century rhetorical treatise of the Roman teacher of rhetoric Quintilian has to the speech about Tartu from Johannes Risingh from the year 1637.

Quintilian has told in the 8th book of his *Institutiones Oratoriae*, that there are two important points in describing of a captured town. First, to move our hearers to tears, we must avoid the curtiness of the treatise, because such a description fails to penetrate into the emotions of the hearers (*sed in affectus minus penetrat brevis hic velut nuntius*, 8.3.67). It is less effective to tell the whole news at once than to recount it detail by detail (*minus est tamen totum dicere quam omnia*, 8.3.70). And there follows a list of recommended details:

1. flames pouring from house and temple (*effusae per domus ac templa flammae*),
2. crash of falling roofs (*ruentium tectorum fragor*),
3. confused clamour, many cries (*ex diversis clamoribus unus sonus*),
4. flight (*fuga incerta*),
5. last embrace to the nearest and dearest (*extremo complexu suorum cohaerentes*),
6. laments of women, children and old men (*infantium feminarum senumque ploratus*),
7. pillage of treasure sacred and profane (*profanorum sacrorum direptio*),
8. the prisoners (*catenati*),
9. the victors fighting over the richest of the spoil (*pugna inter victores, sicubi maius lucrum est*).

Secondly, Quintilian recommends that the description must give the impression of truth, but we may even add fictitious incidents of the type which commonly occur (*et licebit etiam falso adfingere quidquid fieri solet*, 8.3.70).

In the middle of his speech Johannes Risingh describes the capturing of Tartu in the years 1265 and 1558 by Russia. He considers the first capture only as a preparation for the second one, *id est*, the two attacks together are to be seen as one and the same process. In the beginning of his description he uses the same summarizing word for the capture as Quintilian (8.3.70) – *eversio* ('the sack'). Then, he chooses the same effective method, recommended by Quintilian, to tell the story detail by detail. His choice of details is very clearly impressed by the instructions of Quintilian:

1. fire and flames (*incendium et flammae*) cf. by Quintilian detail No 1,

2. the Russians fighting over the spoil like wild animals (*Muscoviti in morem bestiarum thesauros ac facultates venantes*) cf. by Quintilian detail No 9,

3. the destruction of the walls of buildings (*aedificiorum muros perfodiunt*) cf. by Quintilian No 2,

4. the pillage of sacred treasures and of graves (*templa invadunt ac monasteria, monumenta defunctorum aperiunt*), cf. by Quintilian detail No 7,

5. ferocity on the old and young men as well as women (*in senes ac juvenes ac virgines est soevitum*), cf. by Quintilian detail No 6,

6. prisoners and death in prison (*captivis adductis; in carcerem sunt detrusi*) cf. by Quintilian detail No 8.

Only the motives of cries, flight and last embraces of the nearest, recommended by Quintilian, are missing in the speech of Risingh.

The second instruction of Quintilian for a description of the sack of a town, that one may even add fictitious incidents of the type which commonly occur, is in the speech of Johannes Risingh at first sight not so easy to estimate. But due to the investigations of our historians it is clear, that the hurried restoration of Tartu after the first attack of Russia in the year 1265 is neither historically (no

chronicle speaks about that) nor archeologically asserted. Estonian historians suppose, that this may be the logical addition of Risingh to the earlier tradition and that some old manuscripts, unknown to us, might have been in the library of *Academia Gustaviana* in the time of Risingh.⁷ In my opinion, the solution is in the ancient and humanistic tradition of the *descriptio urbis* and especially in the recommendation of Quintilian, cited above. This is especially probable since in the preface to the speech of Risingh by the professor of rhetoric of the University of Tartu Laurentius Ludenius the same fact is repeated:

Unde cum deserta esset, et non habitaret in ea homo, Magister ordinis, tum dicti Teutonici, Wernerus a Breythusen, cum tunc temporis Episcopo Dorpatensi, statim eam e lateribus et saxis restauravit.

The third example for the positive connotation of Rome in the academic occasional literature of Tartu from the 17th century we can find in two academic gratulations, where Rome means Latin language. In the first poem, Latin is called beside Greek and Hebrew as a symbol of erudition:

*Roma, Palestina, et patrio tibi profluit ore
Graecia, seu tensa jaculari fulmina lingua
Sen juvet adstrictas in nodum cogere voces.*

(Laurentius Ludenius to Nicolaus Olai, 1636,
www.ut.ee/klassik/neolatina1636.29.13-15)

In the second panegyric gratulation, Latin is called beside French, German and Swedish as a useful and important language in the contemporary world:

*Cum paulum a teneris egressa viresceret aetas,
Gallia, Roma tuo, Germania, Svecia, mirum
Ore fluunt uno dulces jaculante lepores.*

(Ericus Matthiae to Magnus Gabriel de la Gardie,
1638, www.ut.ee/klassik/neolatina1638.34.174-176)

To sum up: Rome was vivid in the academic occasional 17th century literature of Tartu, but had a controversial connotation. The positive connotation of Rome was connected above all with the ancient Roman culture, especially as the source of literary tradition for the genre *laudatio* or *descriptio urbis* and as the cradle of Latin language. But this positive Rome is very seldom called by name. The negative connotation of Rome is connected with the contemporary capital of Catholic Roman Empire, as I demonstrated. As an addition to my examples about the negative imagination of Rome in the 17th century Tartu, in the paper of my colleague Jana Orion there are some specifying examples from the funeral poems from Tartu.

REFERENCES

- ¹ Johannes Claudii Risingh, Kõne Tartu linnast. Oratio de civitate Dorpatensi, quae [...] in Regia Academia GUSTAVIANA, quae Dorpati est ad Embeccam, 12. Jan. Anno 1637. publice in Auditorio Majori habebatur a Johanne Clavdii Rising. (Facsimile). Translated by Marju Lepajõe. Tartu: Tartu University Press, 1996. Some remarks on this speech by Anne Lill. Latin at the University of Tartu (Dorpatum) in the seventeenth century. – *Mare Balticum – mare nostrum. Latin in the Countries of the Baltic Sea (1500–1800)*. Ed. by Outi Merisalo and Raija Sarasti-Wilenius. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 97–105, here 103. (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, ser. B, tom. 274).
- ² See for the Academy of Turku/Abo Iiro Kajanto, 2000. *Latina, kreikka ja klassinen humanismi Suomessa keskiajalta vuoteen 1828*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura. (Tietolipas 169), p. 176. I. Kajanto spoke about 23 speeches of the students in Turku about different cities. He held for the most important model of the genre *descriptio urbis* in Finland the *Laudatio Florentiae urbis* from Italian humanist Leonardo Bruni.
- ³ Though from the catholic period (1583–1625) the annual reports of Jesuits are extant and though they praise Tartu in various aspects and confer Tartu with Firenze (see Vello Helk, 1977. *Die Jesuiten in Dorpat (1583–1625). Ein Vorposten der Gegenreformation in Nordosteuropa*. Odense: Vello Helk. Odense University Studies in History and Social Sciences. Vol. 44, p. 25), there are from this time no encomium of city known to us.
- ⁴ These are in chronological order: 1637 L. Ludenius – S. Hagelsten *De civitate dicursus publici...*; 1639 J. Schott *Historia de Livonia* and R. Strauch *Moscoviae historia*; 1640 U. Volbergen *Borussiae historia*; 1641 B. Medenius

- Status regni Sveo-Gothici*; 1642 H. Hornick *Oratio de civitate*, L. Ludenius – I. Smetander *Historia Sveo-Gothica* and J. Petreius *Regni Poloniae historia*; 1643 J. Schlippenbach *Historia Germaniae*; 1646 J. Bringander *De Smalandia oratio*; 1647 M. Asp *Ostrogothiae historia*; 1649 J. Bringander *Inclytæ civitatis Rigensis elogia*; 1650 J. Schaeperus *Finnoniae elogia* and D. Terserus *Regni Sveciae elogia*; 1651 A. Lilonius *Uplandiae elogia* and D. Mårgenstiärna *Sveciae elogia*.
- ⁵ Carl Joachim Classen, 1980. *Die Stadt im Spiegel der Descriptiones und Laudes urbium*. Beiträge zur Altertumswissenschaft. Bd. 2. Hildesheim, New York: Olms Verlag, pp. 33–34.
- ⁶ Johannes Claudii Risingh, *Kõne Tartu linnast. Oratio de civitate orpatensi*, p. 44.
- ⁷ E. g. Jüri Kivimäe, Johan Risingh ja tema kiidukõne Tartu linnale anno 1637. – In: Johannes Claudii Risingh, 1996. *Kõne Tartu linnast. Oratio de civitate Dorpatensi, quae [...] in Regia Academia GUSTAVIANA, quae Dorpati est ad Embeccam, 12. Jan. Anno 1637. publice in Auditorio Majori habebatur a Johanne Claudii Risingh*. (Facsimile). Translated by Marju Lepajõe. Tartu: Tartu University Press, pp. 39–43.

DORPATUM (TARTU) – URBS AD EMBECCAM

KOPSAVILKUMS

Rakstā izvirzīts jautājums, kādā veidā Roma tika uzskatīta par mūžīgu 17. gadsimta Livonijā. Ilustratīvais materiāls ir atlasīts no akadēmiskās un veltījumu literatūras par pilsētu, kas sarakstīta un publicēta *Academia Gustaviana* pastāvēšanas pirmajā periodā (1632–1656), īpašu uzmanību pievēršot diviem materiāliem – J. Klaudija Risinga runai par pilsētu 1637. gadā kā žanra *laudatio urbis* (pilsētas slavinājums) piemēram un veltījumu dzejoļiem, kuros parādās Tartu motīvi. Papildus tiek minētas arī citas runas un disertācijas par pilsētām un novadiem, kas sarakstītas Tartu ap to pašu laiku.

Autore min divus svarīgus priekšnosacījumus tēmas aplūkošanā. Pirmkārt, labi zināms, ka tā laika literatūras nolūks nebija originalitātes meklējumi tēmas izklāstā, bet gan tipisko iezīmju atklāšana, līdzības meklējumi ar citiem tādas pašas kategorijas objektiem. Otrkārt, prātā paturams apstāklis, ka Tartu akadēmiskās un veltījuma

literatūras autori nebija pilsētas pastāvīgie iedzīvotāji, bet gan akadēmiskais personāls, ārzemnieki, kuri pilsētā uzturējās salīdzinoši īsu laikposmu. Viņu skatījumā uz pilsētas vēsturisko situāciju un apstākļiem lielāka loma par pašu pieredzi bija retorisko un leksikogrāfisko paņēmieni lietojumam.

Tartu veltījumu dzejas gadījumā ir skaidri redzams, ka Romas impērijas galvaspilsēta Roma nav piemērs ar pozitīvu konotāciju. Roma ir bojāejas simbols, tāpat kā Troja, Kartāga un Jeruzaleme. Atšķirībā no Tartu, kas arī daudzkārt cietusi karos, pieminot Romu, pēdējās atdzimšana netiek paredzēta. Ir tikai viena norāde uz Romu kā uz *peregrinatio academica* mērķi. Tartu veltījumu dzejas bagātajā anagrammu klāstā vārds DORPATUM ne reizi nav lietots kopā ar vārdu ROMA anagrammas otrā pusē.

Romas mūžīgums saistībā ar aplūkoto materiālu parādās citā aspektā – kā avots žanra *laudatio urbis* literārajai tradīcijai. Dažas šīs tradīcijas iezīmes ir saglabājušās dzīvas cauri viduslaikiem; šo žanru plaši izmantoja arī humānisma literatūra. Veltījumu Tartu piemēros atklājas, ka *laudatio urbis* tradīcijas izmantošana iezīmē Romas, t. i., Romas kultūras mūžīguma ideju 17. gadsimta Livonijā.

EUGENIJA ULČINAITE

VILNIUS IN THE 16TH–18TH CENTURIES LITERATURE OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA: ANCIENT TOPIC AND ITS MODIFICATIONS

*Et dixerunt venite faciamus nobis civitatem
et turrem cuius culmen pertingat ad caelum
et celebremus nomen nostrum antequam
dividamur in universas terras* (Gen 11, 4).

From ancient times the city has played an important part in the life of society. The image of the city as a fortress, a state, the symbol of the Beginning (Genesis), as home of the God – all these topics were considered in literature, art, architecture and other forms of culture. The city was an expression of a certain idea, a symbol of perfection. It was seen as an act of creation, as a sacral action, when “the chaos is changed in cosmos” (according to the definition of Mircea Eliade), when it acquires a form of its own and obeys the established laws. The city connected the spheres of *sacrum et profanum*. It was a place where the roads of the God (*civitas Dei*) and the devil (*civitas diaboli*) intersected.

Numerous historical sources have pointed to the status of Vilnius as a city and the capital of the Grand Duchy of Lithuania. Among these sources are the letters of Gediminas and other grand dukes of Lithuania, the acts of conferring Magdeburg Rights, court records, the correspondence of the nobility, privileges of grand dukes, various acts, decrees and cases. Most of these sources have been published and are known to historians¹. Foreign travellers, diplomats, and envoys who visited Vilnius have left us interesting observations about the city. One of the earliest descriptions of Vilnius comes from the pen of the Flemish knight, Ghillebert de Lanoy, who visited Vilnius in 1414. The Pope’s envoy Zacharias Ferreri in 1520 collected material about the life of St. Casimir, the Austrian diplomat Baron

Sigismundus Herberstein visited Vilnius in 1516–1518 and in 1526 on his way to Moscow to negotiations with Duke Vasily III, and others. Jan Fijalek² presented a concise review of their descriptions, some of the texts (descriptions of Vilnius in the atlases of George Braun, Gerardus Mercator, Joannes Janssonius) were translated into Lithuanian³.

The earliest published poetic text about Vilnius was written by the Pope's envoy, Jacobus Piso, who after the victory of Duke Konstantinas Ostrogiškis against the Muscovites at Orsha, came to Vilnius on 8 September 1514 and spent here five days. In the 16-line verse abounding in classical images the author describes each day he spent in Vilnius: the first, when after a long journey "through woods, deserts and in heat" he drank cold water in Vilnius (*pulverulentus hausit Vilnenses aquas*); the second, when he saw His Serenity the Duke; the third, when he heard the message confirming the victory; the fourth, when he met the King celebrating his triumph (*Regem honorato triumpho*); and the fifth, when the King allowed him to leave. Jacobus Piso's farewell to Lithuania is expressed in words revealing his obvious relief: <...> *Tellus Lithuana valebis, – In qua, crede mihi, nec deus esse velim*⁴.

Exhausted by the hardships of the journey and the perils of war, the famous diplomat was obviously in a hurry to go back to Rome.

The description of Vilnius by the Spanish poet and lawyer, Petrus Royzius (Pedro Ruiz de Moros, 1505–1572), who lived in Lithuania for 20 years, is rather unfavourable as well. In the poem *Facies urbis Vilnae* (A view of the city of Vilnius) the poet writes that famine, diseases and robbers are raging in Vilnius. How is it possible to overcome these perils, asks the author, and answers the question:

*Esca famem, morbos tollat medicina, latrones
Quae tollat, nulla est, hei mihi, iustitia.*

As a lawyer, legal counsellor to King Sigismundus Augustus, the author of the book "On decisions made in appeal cases at the Supreme Court of Lithuania" (*Decisiones ... de rebus in sacro auditorio Lituanico ex appellatione iudicatis... Cracoviae, 1563*), Petrus Royzius

on numerous occasions witnessed negative aspects of life; yet one can also see that Royzius was inclined to exaggerate and moan, even without reason (for instance, to complain constantly of a shortage of money, of a cold weather etc.).

In the 16th–18th centuries most literary works about Vilnius were written by students and professors at Vilnius University. In these works Vilnius is viewed from inside, in the light of a writer's emotions and intellect. Here it is not only objective facts or actual events, but rather the author's subjective views, evaluations and interpretations of historical events that seem to be relevant. The texts reflect the writers' education and intellect, they convey personal, subjective attitudes of the inhabitants of Vilnius to the city where they live. The literary tradition going back to the Antiquity is also obvious. The city is perceived as *locus artificialis*, i. e. a certain physically defined civilised space intended for a successful functioning of the city's community, with appropriate buildings, installations, administrative and cultural institutions.

The Greek tradition distinguished between the concepts of *topography* – a description of an existing location, and *topothesis* – a description of an imaginary location, Latin rhetoric consolidated the term *descriptio loci* (*Rhet. ad Herennium*, IV, 35; *Quint. Inst. orat.* IX, 44). The model and the structure of a laudation of a city was given in the works of Julius Caesar Scaliger⁵, Mathias Casimirus Sarbievius⁶, Ernst Robert Curtius⁷ etc.

A distinction usually was made between the opposition of a “pleasant location” (*locus amoenus*) and a “horrible location” (*locus horridus*), equivalents of Hades and Elysium on earth, with the antinomies of “laudation, glorification of city” (*laus urbis*) and “vituperation, condemnation, ridicule of the city” (*vituperatio urbis*). In the Middle Ages *locus amoenus* was perceived as a variety of “heaven on earth”

The works on this genre (*laus urbis*) were dedicated to Florence, Genua, Bolonia, Cracow, Riga and other European cities⁸. A similar text – *Oratio in laudem urbis Vilnae* – was written by Josaphat Chelmowski in 1759–1761, as an exercise in the art of rhetoric⁹.

In the opening part (*exordium*) the author discusses the main types of rhetoric orations and attributes his laudation to the type of figurative orations (*genus exornativum, genus demonstrativum*), where a description of “various places, cities, people and things” is given.

The laudation itself consists of three parts: the first part deals with the glory of Vilnius, which was brought about by the authority of its founder, Grand Duke Gediminas, the city’s long history and glory (*Vilnae magna gloria ex Conditoris dignitate, ex vetustate denique ex amplitudine magnam esse*). The second part is devoted to a discussion of the advantages (*commodum*) of Vilnius, highlighting its significance as a port, a trading centre, and a focus of culture and science. The third part praises Vilnius’ beauty (*decor*), of its environs, buildings, churches, castles and people.

In the occasional literature of the Grand Duchy of Lithuania, Vilnius is unambiguously treated as a *locus amoenus*: it is pleasant to be here, it is a city with a glorious past and an honourable present, a city inspiring admiration and respect. Sometimes Vilnius is compared to other cities, Cracow, Grodno, Kaunas, the advantages of Vilnius over its rivals are highlighted.

Vilnius is frequently compared with classical and Biblical cities: Athens, a centre of culture, a place of creation and poetic inspiration; Rome, a symbol of political glory, military might, and imperial magnificence; Corinth, Thebes, Troy, Carthage and Jerusalem. Comparison with these glorious cities shows the exceptional character of Vilnius, its links with Ancient history. Attempts are made to point out that the theory of the origin of the Lithuanians from the Romans is not the only reference linking the history of Lithuania with the Antiquity: such references are much more numerous and diverse. At the same time, Vilnius is located in the universal space of the cosmic process, where the notion of the City linked in itself the archetypical symbols of the “fortress”, “State”, “beginning”, “God’s home” and was related with a certain idea, an image of perfection, a sacral act¹⁰.

The “Congratulations to King Stephen Batory” (*Gratulationes serenissimo ac potentissimo principi Stephano I Vilnae, 1579*), the very first collection of the poems written by University students, contains

references which later will be emphasised and supplemented with various epithets. Conceived as part of an occasional event – salutation of the King – this collection possesses numerous dramatic elements. The personified figures of Vilnius, the Academy of Vilnius, the Senate of Vilnius, the Nobility, the Republic, the Religion speak in the first person, thus imparting emotion and persuasion to their words. Vilnius rejoices at the arrival of the King, because it expects to get all sorts of benefits from him, to retrieve its piety, to recover its freedom:

*Applaudunt iuvenes, et blanda carmina voce
Te veniente canunt.
Acclamant omnes tibi, et omnia fausta precantur
Nestoreosque dies.
Idque haud immerito: nam commoda multa venire
Te veniente sciunt.
Norunt quod pietas mihi religioque fugata,
Te veniente redit.
Quodque auro melior libertas rursus in urbem
Te veniente venit.*

The College of Vilnius, which calls King Stephen Bathory “the fosterer and patron of sacred studies” (*Fautor et altor sacrorum studiorum*), hopes for his support and favour since the college is “the abode of the muses”, “the wreath of sciences”, “the cradle of educated people” Georgius Kal, the author of the poem, offers an unexpected comparison:

*Ac ab equo veluti exsiliant instructa Pelasgo
Agmina, quae sophiae numina sacra colant.*

Ancient realia impart additional meanings to this text. Young people getting an education are compared with Pelasgians, the earliest inhabitants of Greece, famous for their valour and courage. An implication is made that the same qualities are necessary for those seeking wisdom.

Another allusion relates Vilnius to Rome: the language of Romulus’ land, Latin, which is fostered at Vilnius University, will allow the students of this *Alma Mater* to move and convince people’s hearts (*Romulea valeant corda movere phrasi*). At the same time the author

observes, that Vilnius is already a Christian city, and only Christ will predetermine how many educated people will be there (*Multos [rhetores] Vilna puto, te duce Christe, dabit*).

A fairly detailed, epic view of the city of Vilnius was presented by Kristupas Mikalajevičius in “Lament on the death of Laurynas Rudamina Dusetiškis” (*Epicedium in obitum ... d. Laurentii Rudominae Dusiatski. Vilnae, 1603*):

*Urbs iacet Arctois Litavum clarissima terris,
Declives inter colles, cui Vilia muros
Alluit, hinc urbi nomen praenobile surgit,
Mercibus insignis fluvius, Litavisque phaelis.
Hic gentes varias, varios est cernere ritus,
Et curas hominum varias, variosque labores,
In quibus illustri vetus est Academia flore,
Quam generosa frequens visit de more iuventus,
Ingenio praestans, et clara stirpe iuventus.*

This is obviously the first poem, where Vilnius is referred to not only as a centre of science and academic studies, but also as a place for trade, the exchange of goods, and shipping. Texts like this are not numerous.

The historical and cultural past of Vilnius is usually revealed through recurrent mythical symbols and plots. Among these are the arrival of the Romans, led by Palemonas, to the Baltic shores, Gediminas' dream, the howling of the iron wolf and the prophesy of the priest Lizdeika, the foundation of Vilnius, the deeds and conquests of the grand dukes of Lithuania. References to these plots are given in the works of most diverse genres: threnodies, panegyrics, eulogies, lyrical and religious poems.

When discussing the view of the city of Vilnius in the 16th – 18th centuries literature, it is necessary to mention one of the most beautiful poems of Mathias Casimirus Sarbievius, *Ad Paulum Coslovium* (Lyric IV, 35). In this poem not only the whole of the city is viewed from the top of Lukiškės Hill, but also the moments, which have a special meaning in the history of Vilnius and Lithuania, are emphasised:

*Illinc picta procul quae radiantibus
Fulgent fana tholis et geminam super
Despectabimus arcem,
Magni regna Palaemonis <...>
Et quae conspicuis se Gediminia
Iactant saxa iugis, et Capitolium,
Et quae tecta superbis
Intrant nubila turribus.*
(Sarb. Lyric. IV, 35, 25–37).

The myth of the Roman origins of the Lithuanians, the kingdom of Palemonas, the founder of Vilnius – Gediminas, Gediminas' Castle equated to the Capitol in Rome, are brought to mind. A comparison of the citizens of Vilnius with the *Quirites*, the ancient inhabitants of Rome, seems to point to the continuity of the state established by Palemonas and Gediminas: like ancient Romans, the Lithuanians defend their motherland, build new temples, and create their city.

The student of rhetoric, Petras Rajeckis, expresses a similar idea in the poem *The full moon of glory* dedicated to the palatine of Vilnius Jonušas Skuminas Tiškevičius (*Plenilunium honoris in coelo Tyszkieviciano repraesentatum... Vilnae, 1641*). In the first poem *Lunae auspiciis a Gedimino duce Litvaniae urbs Vilnensis condita est* the legend of the foundation of Vilnius and the priest's Lizdeika explanation remembered are:

*Urbs magna toti, iam sibi proxima
Vocalis orbi, hic mole fremit sua
Dixere vates, ima et intus
Fata iacens agitat lacertos.*

Where a dense forest once stood the city of Vilnius rose. The poet exclaims with pride:

*O vasta Vilnae moenia, Littavae
Fons prima pompae! O sanguinis Ausonum
Propago, ab Hesperii hospes oris
Parrhasio propior Tironi!*

References to the realia of the antiquity – Ausonia (ancient Italy), Parasia (i.e. Arcadia, a region in Greece from which King Evander

came to Italy and became the Roman king) – evoke the legend of the Roman origins of Lithuanians and its historical sources. A picturesque panorama of Vilnius with the surrounding hills, and Tauras Hill (*collis Uri*) among them, with the Capitol, i. e. Gediminas castle, and the river Vilija encircling the city, encouraged pride in the native country, which neither in its long history, nor in the beauty of its landscape was inferior to the cradle of civilisation.

When King Sigismundus III in 1609 visited Vilnius with his second wife, Constance of Habsburg, the gratulations by students at Vilnius Academy were dedicated to them (*Gratulationes serenissimis et augustissimis, Sigismundo III et Constantiae Austriacae reginae... Vilnae, 1609*). Here Sigismundus III is called “the invincible King of the Lekhs” (*Lechiaci orbis rex invictissimus*), “the duke of the Lithuanian land” (*Littalici soli dux*), “the sovereign of the Sarmatians” (*Sauromatum Princeps*), “the guardian and father, salvation, peace, and support of the fatherland” (*patronus, Pater patriae, salus, pax, columna*). He is placed on the same footing as the ancient Roman heroes Romulus, Camillus, and Julius Caesar, and Alexander the Great of Greece.

One of the poets, Stanislovas Ščežekis, writes:

*Quantum Roma suo debet vallata Camillo,
Tantum summe Ducum patria chara tibi.
Nam tua dextra Duces hostili Marte furentes
Compressit, mentes perdomuitque feras.
Terruit invictas gentes, Moschumque, Getasque,
Vinci victores edocuitque suos.
Nomen et omen habes victoris, rite triumphat
Vilna, Patrem patriae te vocitando suae.*

Appointments of bishops or palatines, the name days and birth-days of the nobles, commemoration of their deaths, were occasions not only to emphasise the deeds these people have accomplished or were accomplishing, but also to present them in the historical context, to compare them with the deeds of heroes of the past.

Konstantinas Druckis Gorskis' panegyric “Tiškevičius' moonlight is like sunshine” (*Lux lunae Tyszkievicianae sicut lux solis..., Vilnae,*

1649) salutes Jurgis Tiškevičius on the becoming the Bishop of Vilnius. Referring to the symbols of the Tiškevičius' coat of arms (a Star in a Crescent), to the Classical mythology and Lithuanian realia, the author creates a portrait of a noble, enlightened and unselfish bishop. The panegyric opens with the author's direct address to Vilnius, in joyful, solemn tones:

*Anxia lugubres humeris iam proiice cultus
Vilna, et oberrantem tristi caligine pectus,
Exige (si quid ad huc reliqui) de corde timorem.
Quam toties Votis, toties quam voce petisti
Illuxit sperata dies: iuvat ecce tueri
TYSZKIEWII late radiantia sidera coeli.*

Further, the Bishop is compared with Atlas, Alcides, Pompeius, St Chrisostom, and St Ambrosius; his talents “to win hearts” and “to overcome the forces of hell” are praised and, lastly, wishes for long years of life and justification of the hopes of the Lithuanians are expressed.

The collection of the poems by various authors “The Lyrical Echo” (*Echo lyrica... Vilnae*, 1631), dedicated to the appointment of Abraomas Vaina, the Bishop of Vilnius, emphasises the signs of the glorious past of Lithuania: Vilnius – the city of Gediminas (*Gediminia Vilna*), the Bishop is called “the radiance of Lithuania” (*Littaviae iubar*), and the name of Lithuania is associated with a trident horn (*terni litui fragores*).

When palatine Leonas Sapiega came to Vilnius, the centre of his province, he was greeted by the applaud of the Jesuit Academy, and met by the personified figures of Fortitude, Wisdom and Piety (*Applausus Academiae Soc. Iesu auditus super publica Fortitudinis, Sapientiae, Pietatis theatra... Vilnae*, 1623):

*Salve animose Leo, Sapiehae Gloria gentis
Regum fide comes, Lithavi columenque Ducatus.
Vilna Palatino stabit te sospite sospes,
Laetus veterem Magni Gediminis ad urbem,
Et per honoratas procede beatior Arces.
Vilneas dicam faustas te Praeside terras.*

The image of Vilnius as the capital of Lithuania and the city of Palemonas and Gediminas continues till the 18th century. It is present in the poem of the students of Vilnius Academy “The Vilnius of seven hills, the capital of Lithuanian Palemonian cities” (*Septicollis Lituaniae, caput Palaemoniarium urbium Vilna...* Vilnae, 1723). Not only is Vilnius related formally to “the Rome of seven hills”, but also the seven gates of Vilnius, adorned in honour of the new palatine of Vilnius, Ludovicus Constantinus Pocij, are enumerated. Mention is made of other historical personalities – grand dukes Gediminas, Vytautas and Jogaila, and numerous links with the history, literature and mythology of ancient Rome are made.

An interesting dialogue between Rome and Vilnius is presented in “Congratulations on Ignas Masalskis becoming the Bishop of Vilnius” (*Illustrissimo ... Ignatio Masalski Vlnensium antistiti ... gratulatio...* Vilnae, 1762). Rome calls Vilnius “the most important among all cities of Palemonas” (*Vilna, Palaemonias inter praestantior urbes*). Vilnius thanks Rome for the grace shown and believes that the new bishop “this vigilant Shepherd” (*vigilans Pastor*), who “will drive the wolves away from the sheepfold” (*ille lupos arcebit ovili*), “he will take care of good art and foster the Muses” (*ille bonas artes gremio, Musasque fovebit*), “he will be my glory, support, protection and strength” (*ille meum decus, arx, columen, tutela futura est*).

In conclusion it must be said, that the theme of Vilnius occupies a very important place in the 16th–18th centuries literature of the Grand Duchy of Lithuania. Vilnius in these texts is perceived as a capital of Lithuania, a centre of science, culture, politics and trade, a witness and successor of the historical past of Lithuania. It was the place of the activity for the Lithuanian rulers, noblemen, public figures and leaders of the Church, the stage for academic life, an area for the realisation of various theatrical and paratheatrical shows and the reflection of the realities of life. On the other hand, we can identify the common topic (*loci communes*) of glorification of the city (*laus urbis*) used in literature of all Western Europe and in literature of 16th–18th centuries in Grand Duchy of Lithuania as well. Vilnius is placed in the common historical context and is treated as a part of

the processes which developed from the ancient times of Greece and Rome till the end of 18th century.

REFERENCES

- ¹ *Baliński M.* Historia miasta Wilna. – Vol. 1–2. – Wilno, 1836–1838; *Kraszewski J. I.* Wilno od początków jego do roku 1750. – Vol. 1–4. – Wilno, 1840–1841; *Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A.* Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos. – Vilnius, 1968; *Metraščiai ir kunigaikščių laiškai.* – Vilnius, 1996.
- ² *Fijałek J.* Opisy Wilna aż do połowy wieku XVII-ego // *Ateneum Wileńskie.* – Rok 1, zes. 3–4. – Wilno, 1923. – P. 313–336; Rok 2, zes. 5–6. – Wilno, 1924. – P. 122–158.
- ³ *Kraštas ir žmonės.* – Vilnius, 1983. – P. 48–60, 77–88.
- ⁴ All texts which are discussed in this article and all quotations have been taken from the book: *Gratulatio Vilnae. Textus electi XVI–XVIII saeculi.* Vilniaus pasveikinimas XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys. Sudarė Eugenija Ulčinaite. – Vilnius, 2001.
- ⁵ *Poetices libri VII, ed. 3.* – Lyon, 1586. – S. 422–425.
- ⁶ *Sarbiewski M. K.* Wykłady poetyki (*Praecepta poetica*) / Przełożył i opracował S. Skimina. Wrocław; Kraków, 1958. – S. 219, 220.
- ⁷ *Curtius E. R.* Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter. 2. Auflag. – Bern, 1954.
- ⁸ Cf. *Leonardo Bruni Laudatio Florentinae urbis.* Elogio della città di Firenze // *Leonardo Bruni.* Opere letterarie e politiche, a cura di Paolo Viti. – Torino, 1996. – P. 565–647; *Cirule B.* The most important sources of the history of Latvia and Riga in Latin // *Mare Balticum – mare nostrum.* Latin in the countries of the Baltic Sea, (1500–1800) / Edited by Outi Merisalo and Raija Sarasti Wilenius. – Jyväskylä, 1994. – P. 123–125; *Buszewicz E.* Cracovia in litteris. Obraz Krakowa w piśmiennictwie doby Odrodzenia. – Kraków, 1998.
- ⁹ *Exercitationes oratoriae et poeticae rhetorum Societatis Jesu...* Praeceptore Rev. Patre Martino Flaszynski Soc. Jesu Vilnae ad S. Raphaelem Anno 1759 in annum 1760. [Josaphat Chelmowski fecit et dixit] The manuscript is kept in Library of Vilnius University. VUB RS F3–100.
- ¹⁰ *Ryhwert J.* The Idea of Town: the Anthropology of Urban Forum in Rome, Italy and the Ancient World. – Princeton, 1976.

VIĻŅA 16.–18. GS. LIETUVAS LIELKŅAZISTES
LITERĀRAJOS AVOTOS: SENAS TĒMAS MODIFIKĀCIJAS

KOPSAVILKUMS

Pilsēta (*urbs*) kopš seniem laikiem uzskatāma par sabiedrības dzīves organizācijas un norišu būtisku vietu. Pilsēta ir centra, nobeig-tības, pilnības idejas simbols.

Viļņa, daudzos vēstures avotos minēta kā Lietuvas lielkņazistes galvaspilsēta, nokļuvusi arī vairāku viduslaiku posma literāru darbu uzmanības centrā.

Latīņu valodā senākie dzejas teksti par Viļņu tapuši 16. gadsimtā (*Jacobus Piso, Pedro Ruiz de Moros*); tajos minēti nepievilcīgi fakti par šo pilsētu un negatīvi atsoguļoti tās dzīves aspekti.

16.–18. gadsimtā vairāki dzejdari ar saviem Viļņai veltītajiem sa-cerējumiem veidojuši veselu žanru – *laudatio urbis* (pilsētas slavi-nājums). Šī žanra principu tapšanu ilustrē Jūlija Cēzara Skaligera, Matiasa Kazimira Sarbievija, Ernsta Roberta Kurcija, Jozafata Čel-movska, Kristupa Mikalajeviča dzejojumi par Viļņu. Tajos Viļņas rak-sturojums jau izteikti pozitīvs, pat cildinošs, tajā vērojamas dažādas paralēles un līdzības ar antīkās pasaules tēliem – simboliem senām saknēm, dižai slavai, senču tikumu stabilitātei u. tml. Tā, piemēram, minēta Viļņas līdzvērtība slavenām senatnes pilsētām (Atēnas, Tēbas, Roma), lietuviešu cilme saistīta ar romiešiem, līdzināta ar pelasgiem (Hellādas pirmsvēsturiskie iedzīvotāji), Viļņas iedzīvotāji dēvēti par kvirītiem (Romas senie labieši), minēta Viļņas atrašanās uz septiņiem pakalniem (kā Roma); pati latīņu valoda, kas kalpo dzejniekiem (kuru vairums – universitātes docētāji vai studenti), saukta par Romula valodu u. tml.

Interesanti antīko motīvu un līdzību izmantošanas ziņā ir arī dze-joļi – slavinājumi (*gratulationes*), kas veltīti izciliem cilvēkiem. Ap-sveikuma adresāti, piemēram, salīdzināti ar mītisko Atlantu, slaveno romieti Pompeju, Dionīsiju Zeltamuti.

Lietuvā 16.–18. gadsimtā latīņu valodā sacerētajos dzejas tekstos Viļņas kā izcilas pilsētas tēmai ir svarīga loma, tā slavināta gan kā zinību citadele, gan kā nozīmīgs tirdzniecības centrs. Šis pilsētas vērtības poētiskajā skatījumā stiprina paralēles ar stabili atpazīsta-miem antīkās pasaules izcilības simboliem.

JANA ORION

CATHOLIC ROME IN THE FUNERAL POEMS OF LUTHERAN DORPAT (TARTU)

Sweden had decided to confirm the Reformation already in 1527 at the Diet of Västerås. The decision was made not so much for theological reasons, but rather because financial funds were needed for military expences and the properties of catholic church were quite tempting.¹ Later the decision also appeared useful to aggravate the efforts of the descendants of the older branch of Vasa family, who ruled catholic Poland, to pretend to the throne of the king of Sweden.²

In the year 1625, Sweden managed to subordinate Tartu once again in the war between Sweden and Poland and with the peace of Altmark in 1629 Livonia was ratified as belonging to Sweden. The current king of Sweden, Gustav II Adolph was carrying out vast educational reforms to train competent bureaucracy, jurists, and clergy in true lutheran spirit.³ Tartu was chosen to be a suitable place for a new academy, especially regarding that previously there had been operating a jesuit school and the jesuit influence needed to be extirpated.⁴

When the new academy had been founded in the year 1632 and literati from abroad (mainly from Sweden and Germany) had arrived to hold the professorships, king Gustav II Adolph unexpectedly died on the battlefield of Lützen. In his honour and commemoration a collection of 15 funeral poems was published at the academy in Tartu by professors and students in 1633. In several of these poems, the authors have expressed hostile views about catholics and Rome as the centre of catholic religion – quite expectedly, since the constitutions of the academy prescribed Lutheranism as the only accepted confession for the members of the academy.⁵

In my paper, I would like to observe in which connections did the conflict of different confessions rise in the funeral poems and which expressions the authors of the poems use, when Rome as the capital of Catholicism and the centre of the papacy was in their mind. I will

concentrate on the above mentioned memorial collection of poems to the late king Gustav II Adolph, which includes most of the examples. In comparison to these, I will present other examples from the occasional poetry of *Academia Gustaviana*.

Another aspect about the picture of Rome in funeral poetry of *Academia Gustaviana* is the question, whether there, parallelly to the abominated catholic Rome, also existed another positively estimated Rome of antiquity.

Five of the 15 authors of the Gustav-Adolph-collection have expressed forthright indignation against catholics. The pope as the head of the Catholic Church in Rome has been mentioned in four of these poems. Michael Savonius, professor of ethics and logic at *Academia Gustaviana*, after eulogizing the late king Gustav Adolph has set up a contrast between him and his opponents in the Thirty-Year War:

*Bacculus ille Dei sentit quem Sarmata durus
Papanique duces Hispanicique greges.
Dudum Romanus merito stupet omnia Caesar
Austria persentit, Bavaricusque dolet.*⁶

According to the beloved variation from Gustav Adolph's name "Götstav", he is depicted as the sceptre of God, acting as a tool for support, protection and also punishment against everyone who would attack God and true christians. As Sweden had intervned into the Thirty-Year War under the official device of protecting all true and persecuted christians, the natural objects of punishment were the catholic rulers: the Pope, the Emperor of the Holy Roman Empire, the monarchs of Poland (*Sarmata*) and Spain.

By two students pope and his followers are characterized as ferocious and furios:

*Tu [= Christus]⁷ nostros tristes clementer recipe luctus,
Lumen pro charo Rege, remitte novum.
Cujus subsidio post hac [= mortem regis] nil tela nocebunt,
Membraque nec laedet, languida, Papa ferox.*⁸

and

*Terror erat furiis papalibus illa, Iohovam
Orando, stravit quasque potente manu:*⁹

The last of these examples supports the image of Gustav II Adolph as a feared punisher of Catholics. The first of these passages belongs to a vote in the end of the poem, where personified Sweden and Germany say a prayer to Christ (*Tu*) and there an impression of the mild Lutheran king Gustav II Adolph is followed by the ferocious Catholic pope. The expression *Papa ferox* is certainly meant to stay vivid in the memory of the hearers or readers of the poem, as these are the last two words of it.

In another poem of this collection the similar contrast between the good and bad parties has been given:

*An mea Varscovio confidant vota tyranno?
An crebro caede Polono?
Si pietasque fidesque viris sub pectoris urna,
Satanæ qui castra sequuntur.*¹⁰

The author feeling like being orphaned through the death of his king, wails in search of a new protector. The words he has used are even stronger in their meaning: Catholic Poland with their king at the head is equalled to Satanists – cruel and bloodthirsty.

One of the most emotional funeral poems throughout the entire period of *Academia Gustaviana* is the one written by the professor of history and antiquities, Friedrich Menius, who also had a clerical career behind him, serving on Polish territories and near Riga since 1629.

Ne gloriaris hinc Romane tu Abaddon,
ne gloriaris hinc Romane Papae-por,
125 ne gloriaris hinc apostata inconstans,
vicisse te, vicisse forte victorem,
non gloriaberis satis diu: nescis,
quam plurimos se pro salute vovisse
rei-publicae atque exercitus neci? nescis?
130 moriente Samsone et cadente caesi sunt
hostes: tulitque Caesarem manus dira
sicariorum; nil minus stetit bellum,
et hostibus victis mutata Romana
respublica est: Phoenicis illa natura est.
135 Ne gloriaris hinc Romane tu Abaddon,
ne gloriaris hinc Romane Papae-por,

- ne glorieris hinc apostata inconstans,
 vicisse te; vicisse forte victorem
 non gloriaberis satis diu: certe,
 140 non mortuus, non caesus est tui vindex
 sceleris, tuum accusabitur nefas durum
 jam caelitus, cum vindicari id hic nolles:
 deceptus es, quem mortuum putas, vivit:
 quidni, mori virtus nequit, nequit tolli.
 145 Terror tuus vita fuit, tuus terror
 post mortem erit, nam Zisca crede surrexit:
 et si quodammodo mortuus siet, culpa
 factum sua nequaquam id est, ea est nostra;
 peccata nostra nostra eum ceciderunt,
 150 tutore tanto indigna, at hinc quidem dignum
 vita Methusalae atque seculis multis.
 Ne glorieris hinc Romane tu Abbadon,
 ne glorieris hinc Romane Papae-por,
 ne glorieris hinc apostata inconstans,
 155 vicisse te, vicisse forte victorem
 non gloriaberis satis diu, certe
 terror tuus vita fuit, tuus terror
 post mortem erit, nam Zisca crede surrexit;
 deceptus es, quem mortuum putas, vivit.
 160 Quidni mori virtus nequit, nequit tolli.¹¹

The passage containing references to the Roman pope is titled as *Phoenix seu Consolatio*. Menius has used the resurrection and after-life topics, which were typical to consoling sections in the funeral poetry of that time, via the beloved phoenix metaphor.¹² But on the other hand he has untraditionally combined the topos of resurrection with an ardent wish for revenge, repeating the menacing lines as a refrain. It must be mentioned, that although the object of his anger seems to be a single person, it remains unidentified. A very interesting word is the *Papae-por*. It has been probably formed due to the iambic metre, but the exact meaning of the suffix *-por* remains unclear to me. The poem by Menius also contains the only mention of antique Rome in the funeral poetry of *Academia Gustaviana* (in vv. 133–134): with the death of Caesar the Roman republic has changed – not for better.

A few further examples about the occurrence of Rome in the funeral poetry of *Academia Gustaviana* also belong to the publications commemorating the death of Gustav II Adolph. Although these poems are rather gratulations added to the end of the publication, they also contain characteristic topics of funeral poetry. These examples express the same ideas as above cited passages. Gustav Adolph was the punisher (note the word *virga*) of the evil master, who originated from Rome: *Gustavus cecidit Romani virga Baali*.¹³ Baal is a shorter form of Beelzebub, formed on metrical reasons. In the second example the Phoenix-metaphor has been used again to predict the return of a supporter of God, who will bring fear of death to Rome:

*Vir Reverende, tibi: Veniant mox secula nobis,
Quo redeat Phaenix talis, qui coepta Jehovae
Perficiat, fortis tandem vel moenia Romae
Evertat, nobis ceu pagina sacra revelat.*¹⁴

By the juxtaposition of these two ideas it is clear, that by the *coepta Jehovae* strengthening of the position of lutheran confession is meant and by destruction of Rome the defeat of its catholic opponents.

The funeral poems discussed so far remain into the first years of *Academia Gustaviana* and were printed in 1633 and 1637 (although probably composed already in 1634). The academy in Tartu managed to function more than 20 years, until the danger of Russian invasion interrupted its work. But throughout the later years of this period of activity only one funeral poem is to be found, where the subject of catholics has been touched. In 1644, died a clergyman Petrus Arvidi Gutheim, who had been pastor in St. Jacob's Church in Riga and also the provost of this district. In memory of his death a very large collection of funeral poems (24 poems containing altogether 506 verses) was dedicated. One of the poems contain following lines:

*Te Custode, Lupi sacrum vastantis Ovile
Nil potuit rabies, nil potuitque dolus:
Nil potuit duri tenebrosum dogma Suitae;
Nil potuit salsum, Calve, sophisma tuum.*¹⁵

Here the teaching of the Jesuits, a catholic order “Societas Jesu” approved in Rome by pope Paul III in 1540, has been named as “shadowy learnings”

Among the addressees of funeral poems of *Academia Gustaviana* period there were several other clergymen, due to whose position the subjects expressing the confessional tensions might have been suitable. In this aspect only one occurrence is rather unexpected. In comparison to this the gratulatory poems addressed to the authors of dissertations and orations on theological subjects reveal a different tendency. The frequency of disdainful expressions about other confessions is higher in the first years of the Academy (four cases in year 1632, one case in 1633 and six in 1634). During the years 1638–1644, one poem can be found each year (except 1639), where a leading figure of a different confession has been mentioned. Then there is a gap of seven years (from 1645 until 1652) with no such examples at all and at last two examples occur in 1653 and 1654). The most frequently mentioned person in the gratulatory poems is Jean Calvin. He occurs in 15 poems and only from the very last example from year 1654 it becomes clear, why the calvinists were so much disliked: they belonged to the Reformed church, but they were *male reformati*. Otherwise the scale of names is quite wide, for example a poem from 1642:

Oppone, si quid audet,
En, quisquis es, REVINCAM.
Manicheus es? REVINCAM.
Epicurus es? REVINCAM.
Calvinus es? REVINCAM.
Es Pontifex? REVINCAM.
Photinus es? REVINCAM.
Arius es, REVINCAM.
En, quisquis es, REVINCAM.¹⁶

The author of the poem has counted establishers of several religious societies or movements starting from antique and early christian centuries up to the latest centuries. In other cases of the gratulatory poetry Rome is evident through the mentioning of pope (*papicolas*

viro, papa fremat, hostica pontificum) or expressions such as *Romanus papa oppressit* or *Romanas tenebras*.

In conclusion I would like to stress, that the overall negative picture of Rome in the poetry of *Academia Gustaviana* – not only in funeral poetry, but also in gratulations – could be the result of the epoch. In the 16th and 17th centuries the whole Europe was split up by the confessional conflicts. The concentration of negativism against catholics and Rome in the funeral poems of king Gustav II Adolph is naturally influenced by the fact that officially Sweden had intervened into the Thirty-Year War with religious device of protecting lutherans and the propaganda was also continued after the unexpectedly early death of Gustav II Adolph on the battlefield. Although it remained unclear, who killed king Gustav II Adolph, the person logically had to belong to the hostile party.

As the Academy in Tartu was founded by Gustav II Adolph, the high emotionality of the collection of the funeral poems dedicated to his death by the members of academy is also not surprising.

Unexpected to me was the fact, that the subject of contradistinguishing lutheranism and catholicism does not occur in the funeral poems of later years, although the Thirty-Year War lasted up to 1648. One reason may of course be, that the subject was not regarded as felicitous in case of such sad occasion as death. To my mind, one of the reasons to decrease the frequency of occurrence of the expressions of confessional disdain might have been the growing inclination of queen Christina towards the Catholic Church and her official conversion at last in 1655, which made the subject somewhat embarrassing for the subordinates of Sweden.

REFERENCES

- ¹ Junkelmann, Marcus. *Gustav Adolf (1594–1632): Rootsi tõus maailmariigiks*, 1997, p. 38; “*Constitutiones Academiae Dorpatensis (Academia Gustaviana)*. Tartu Akadeemia (*Academia Gustaviana*) põhikiri (transl. Sak, Kristi), 1997, p. 87.
- ² Junkelmann, Marcus, *op. cit.* p. 41.
- ³ “*Tartu Ülikooli ajalugu I 1632–1798*” (koost. Helmut Piirimäe), 1982, p. 28.

⁴ Ibid., p. 36.

⁵ For example, at their ordination the professors of *Academia Gustaviana* had to swear an oath about themselves as [...] in [...] *genuina Augustana Confessione (a Concilio Upsaliensi recepta) ad vitae finem perseveraturum*. *Constitutiones Academiae Dorpatensis...* p. 30–31. The academy founded in Tartu was officially named *Academia Dorpatensis* after its location, but also the name *Academia Gustaviana* was in use after the founder of the academy Gustav II Adolph. In the prints of the academy often both names are combined (*Academia Gustaviana Dorpatensis*). Today *Academia Gustaviana* marks the first period of the academy's activity during the years 1632–1656, distinguishing it from the second period of activity in Tartu and Pärnu during 1690–1710 under the name *Academia Gustavo-Carolina*. On behalf of preciseness the name *Academia Gustaviana* is to be preferred here instead of *Academia Dorpatensis*.

⁶ *Academicorum Dorpatensium poemata in excessum Gustavi Adolphi Suecorum, Gothorum, Finno- rum, Lapporum, Ingeniorum et Careliorum regis desideratissimi fusa*. Dorpati Livonorum, 1633: J. Pistorius, poem by Michael Savonius, vv. 49–52.

In bold type are marked the expressions about the (confessional) opponents, in contrast to these the words by which Gustav Adolph is meant are underlined. The poems in their full length are available at <http://www.ut.ee/klassik/index2.html> under NEOLATINA.

⁷ In angular brackets stand my additions.

⁸ *Academicorum Dorpatensium poemata...*, poem by Petrus Andreae Arbogensis, vv. 102–105.

⁹ Ibid., poem by Petrus Turdinus, vv. 14–15.

¹⁰ Ibid., poem by Reinholdus Buchshöfden, vv. 7–10.

¹¹ Ibid., poem by Freidrich Menius, vv. 123–160.

¹² Comparison with phoenix was already suggested in J. C. Scaliger's *Poetices libri septem*, 1561, p. 275.

¹³ *Lugubris ejulatio, Das ist Ein Trawriges Kläglich Heulen über den unvermuthlichen Todesfall, [...] Gustavi Adolphi Magni, der Schweden, Gothen vnd Wenden König, [...] Gehalten durch Eliam Granzinn, Pastoren bey S. Nicolai Kirchen in Wyrlandt, den 6. Novemb. Anno 1634.* <Dörpt in Lieffland, 1637>:S. n., poem by Andreas Besicke, vv. 10–11.

¹⁴ Ibid., poem by David Ertman, vv. 20–23.

¹⁵ In [...] obitum ac abitum [...] Petri Arvidi Guthemii, Westro-Gothi, ecclesiae Svecanae, quae Rigae ad D. Jacobi colligitur, pastoris [...] districtus Rigensis praepositi [...] nec non proto-synedrij Dorpatensis adessoris [...] die 21. Decemb. anno 1644. [...] Rigae denati; ibique 29. die Mensis ejusdem, sepulchro, quod est in aede D. Jacobi, [...] illati; [...] decantabant Musae Embecciades.

Dorpati Livonorum, <1644>: J. Vogelius, poem by Arnoldus Mahlstedde, vv. 3–6.

- ¹⁶ Disputatio theologica de bonis renatorum operibus, quam in Regia Gustaviana, quae Dorpati [...] est, Academia, praeside [...] Andrea Virginio, [...] publice ventilandam proponit auctor et respondens Martinus Henschelius, [...] habebitur [...] d. < > Maji, [...]. Dorpati Livonorum, 1642: Lit. acad., poem by Jacobus Lotichius, vv. 13–20.

KATOLISKĀ ROMA LUTERISKĀS TĒRBATAS (TARTU)
SĒRU DZEJĀ
KOPSAVILKUMS

Zviedrija nolēma veikt reformāciju jau 1527. gada Vesterosas riksdagā. Lēmuma pamatā bija ne vien teoloģiski apsvērumi, bet arī iespēja iegūt finansiālus līdzekļus militārajām kampaņām – un katoļu baznīcas īpašumi bija ļoti vilinoši. Vēlāk šis lēmums izrādījās nodēris, arī lai traucētu Vāsu dinastijas vecākajam zaram, kas valdīja katoliskajā Polijā, pretendēt uz Zviedrijas troni.

1625. gada Zviedrija atkal no jauna ieguva pārvaldi pār Tartu, uzvarot karā ar Poliju. 1629. gadā tika noslēgts Altmarkas miera līgums, kas apstiprināja Livonijas piederību Zviedrijai. Karalis Gustavs II Ādolfs veica plašu izglītības reformu, lai sagatavotu ierēdņus, juristus un garīdzniekus luteriskā garā. Tartu tika atzīta par piemērotu vietu jaunai akadēmijai, īpaši ņemot vērā, ka šeit bija darbojušies jezuītu skola, kuras ietekmi vajadzēja mazināt.

Kad jaunā akadēmija 1632. gadā tika nodibināta un akadēmiskais personāls ieradās no ārzemēm (pamatā no Vācijas un Zviedrijas), lai uzņemtos profesūru, karalis Gustavs II Ādolfs krita Licenas kaujas laukā. Viņa godināšanai un piemiņai 15 akadēmijas studenti un profesori 1633. gadā publicēja sēru dzejoļu krājumu. Dažos no šiem dzejoļiem gluži saprotamā kārtā ir naidīga noskaņa pret katolicismu un Romu kā katoļu pasaules centru, jo akadēmijas satversme pieļāva tikai luterismu kā akadēmijas locekļu reliģiju.

Rakstā tiek aplūkots, kādos kontekstos sēru dzejā konfesiju konflikts parādās un kādus izteiksmes paņēmienus autori lieto, kad viņi

runā par Romu kā par katoļu centru. Izpētes centrā ir veltījumi nelaiķa karalim, bet salīdzinājumam izmantoti arī citi Tartu sēru dzejas tradīcijas paraugi.

Cits jautājums saistībā ar sēru dzejā sastopamo Romas tēlu ir, vai paralēli noliegtajai katoļu Romai pastāv pozitīvi vērtēts Senās Romas tēls.

MĀRA GRUDULE

...29. NOVEMBRĪ ES ATKAL KĀPU VAGONĀ SĀKT
CEĻOT...¹

KURZEMNIEKU UN VIDZEMNIEKU CEĻOJUMI
UZ ROMU 19. GADSIMTĀ

19. gadsimtā pieaug ceļotgribētāju skaits visā pasaulē. Un tostarp arī latvietis kļūst par ceļotāju straumes dalībnieku. Un tam ir daudz iemeslu.

1.17. gadsimtā, pēc tam kad Viljams Hārvijs atklāj asinsrites sistēmu un vēlāk tiek atklāta arī elpošanas un nervu sistēma, kustības un pārvietošanos kā ķermenim veselīgu nodarbi īpaši aicina novērtēt ārsti. 18. gadsimtā Ādams Smits kustības jēdzienu attiecina arī uz naudas apgrozījumu sabiedrībā. Un līdzīgu motīvu dēļ, saistot cirkulāciju ar attīstības uzlabojumiem, pilsētu plānošanā parādās vienvirziena ielas un lokveida kustība; pastaigāties kārie iedzīvotāji tiek pie bulvāru lokiem, kuros saglabāta apļa kustības ideja un dabas klātbūtnes ilūzija ar koku stādījumiem. Mūsdienu sociologs Ričards Sennets (*Sennett*), citēdams Johana Volfganga Gētes piezīmes Romā 1786. gada 10. novembrī: *Es nekad vēl neesmu bijis tik jūtīgs pret šīs pasaules lietām kā kopš tā brīža, kad esmu šeit; secina: cilvēki meklēja iespēju kustēties ķermeņa stimulācijas un gara attīrīšanas dēļ.*²

2. Ceļošanu motivē arī apgaismības laikmeta filozofija. Ceļojums piedāvā vielu prātam un jūtām. 18. un 19. gadsimta mijā modē nāk literatūras žanri, kas visprecīzāk atklāj cilvēka jūtu pasauli un pauž dvēseles pārdzīvojumus, – vēstules, dienasgrāmatas un arī ceļojumu piezīmes (Gētes romāns vēstulēs “Jaunā Vertera ciešanas”, Baltijas vāciešu darbi – Garlība Merķeļa “Vēstules kādai sievietei”, Kazimira Ulriha Bēlendorfa sakārtotais krājums “Poētiska kabatas grāmatiņa”, Ulriha fon Šlipenbaha sarūpētā dzejas izlase “Vega. Poētiska kabatas grāmatiņa ziemeļniekiem”, Elīzas fon Rekes “Kāda Vācijas un Itālijas ceļojuma dienasgrāmata”³). Manuprāt, no šāda viedokļa trāpīgi 18. un 19. gadsimta miju raksturojis Baltijas vācu publicists

Jūlijs Ekarts (*Eckardt*, 1836–1908): *tas bija laiks dienasgrāmatām un almanahiem, laiks jūsmīgai nepieciešamībai pēc draudzības un maigām jūtām, laiks aizrautībai ar teātri un lauku svētkiem, laiks sajūsmai par cilvēces attīstību, laiks nevainīgiem priekiem un sentimentālai eksaltācijai [...] uz Itāliju, vācu ideālisma pielūgtu zemi...⁴*

3. Ceļošanas attīstību veicina tehnisko jauninājumu ienākšana ikdienas dzīvē – dzelzceļa un tvaikoņu satiksme ne tikai būtiski paātrina galamērķa sasniegšanu, bet arī krietni samazina ar ceļojumu saistītos izdevumus. Eliza fon Reke 19. gadsimta sākumā vēl žēlojas par neizgulēšanos, neērtajai karietei pa ceļa grambām kratoties, savukārt mācītājs Berkholcs 1875. gadā uzskaita labumus, kas atšķir kariatē sēdētāju no vilciena pasažiera, – ātrums un drošība pret lielceļa laupītājiem, bet katram jāizvēlas pašam: *Kam patīk – šņācošas lokomotīves vietā var arī izvēlēties tikt uz priekšu ar pusklībiem mūļiem. Arī nevienam, kas mīl ceļot kājām, nav aizliegts turēt gata-vībā savas pazoles. Šajā gadījumā patiešām var teikt: ir atļauts viss, kas patīk. Žēlabas par garlaicīgu, nepoētisku, nogurdinošu, nervus satraucošu un ļoti bīstamu ceļojumu ar vilcienu ir tikai tajā gadījumā patiesas, ja ceļo ar vilcienu 2 žandarmu pavadībā uz savu soda torni.⁵*

Ceļojumu aprakstos parādās arī jauno satiksmes veidu un ātruma nestās problēmas, braucot cauri kalniem, – par bezgalīgajiem tuneļiem, kas aizšķērso skatu (mācītājs Berkholcs pat saskaitījis 46 tuneļus 6 stundās), žēlojas arī brāļi Kaudzītes un pukst Minna Freimane: *it bieži jābrauc caur tuneļiem, kas mani pārāk kaitināja, neļaudami apbrīnot skaistos skatus.⁶*

19. gadsimta vidū Eiropā strauji attīstās tūrisma industrija – tiek būvētas viesnīcas, restorāni, stacijas, ostas, masveidā publicēti ceļveži (1839. gadā savu pirmo ceļvedi izdod Karls Bedekers (*Baedeker*) – šodien plaši pazīstamā apgāda pamatlicējs), sīvā konkurences cīņā iesaistās tūrisma kompānijas – Džeimss Kuks 1855. gada 4. jūlijā rīko pirmo t. s. *kontinentālo tūri*, angļu ceļotāju grupu izvadānot pa Eiropu. Gadsimta vidū tālos ceļojumos sāk doties arī tie, kam ma-ciņš plānāks. Tūrisms kļūst masveidīgs: *mēs visi ceļojam liekulības dēļ, lai būtu bijuši šādās vietās un pārvarētu sevi greizsirdību pret*

tiem, kuri jau ir tur bijuši, un tādā veidā mazinātu viņu godu mūsu acīs,⁷ – tā 1825. gadā ironijas pilns raksta lords Normanbijs (*Normanby*), bet savs patiesības grauds viņa atziņā slēpjas.

19. gadsimtā arī zinātkārie latvieši, ieguvuši brīvību, uzvārdu un pasi, kļuvuši turīgāki un gudrāki, pošas ceļošanai paši – un viņu pulks strauji aug. Tā, piemēram, jau 19. gadsimta 30. gados pēc Vei-senfelsas semināra beigšanas Vāciju un Ziemeļitāliju apceļo pedagogs Jānis Cimze, vēlāk – skolotāji Mārtiņš Krogzemis – dzejnieka Ausekļa brālis, Pēteris Ruckis, brāļi Kaudzītes, mācītājs Jānis Aleksandrs Freijs, mākslinieki Oto Bērtiņš, Jūlijs Jaunkalniņš, Kārlis Kronvalds, mūziķis Ādams Ore, karavīrs Aleksandrs Vinters, folkloriste un publiciste Minna Freimane un daudzi citi. Freimane gan ceļo uz Itāliju, turēdamās savai kundzei pie rokas, bet Freijs, Ruckis un Vinters, nemaz nerunājot par Kaudzītēm, brauc pēc pašu iniciatīvas, turklāt ceļa spieķus ņipri vicinādami.

Kāpēc tieši Itālija tik bieži ir 19. gadsimta ceļotāja mērķis?

Pirmkārt, tā, neskatoties uz strauji augošo nacionālo kultūru, folkloras, mitoloģijas pētījumu skaitu, modernā cilvēka apziņā joprojām ir civilizācijas šūpulis. Ar *zinīgu jūsmu*, kā to, manuprāt, ļoti trāpīgi apzīmējis Pēteris Bankovskis kādā žurnāla “Rīgas Laiks” rakstā,⁸ uz Itāliju 18. un 19. gadsimta mijā raugās Johans Volfgangs Gēte, Fridrihs Šillers, Džordžs Gordons Bairons, Persijs Bišs Šellijs un citi radošie gari.

Otrkārt, interesi par Itāliju stiprina arī izrakumi Pompejos un Herkulānā, Tita pirtis Romā un imperatora Adriāna villā Tivoli. Tie dod jaunus impulsus senatnes pētniecībai.

Treškārt, Itālija tās ļoti skaistās dabas un patīkamā klimata dēļ 18. un 19. gadsimtā joprojām ir sirgstošas un nomāktas dvēseles un miesas dziedinātava. Atgūties no pārdzīvojumiem uz Itāliju dodas, piemēram, Elīza fon Reke.

Ceturtkārt, Itālija ir katolicisma citadele. Katoļu baznīcas ārējais krāšņums, tās svinīgās ceremonijas patiešām spēj aizraut. Tā, piemēram, Tērbatas universitātes Teoloģijas fakultātes absolvents topošais mācītājs Grass no Rīgas atzīst, ka Itālijas katolicisms ir tik pievilcīgi krāsains un dominējošs, ka sirdī nepārliecinātam protestantam nākas

izjust bailes par iespējamām ticības maiņām.⁹ Vai to autors būtu teicis par sevi?

Itālija ir 19. gadsimta Baltijas talantu citadele – te pulcējas mākslinieki, rakstnieki, filozofi. Savu lomu, kā atzīst mākslas vēsturinieki, nospēlē Baltijas ierobežotais mākslas tirgus, bet interesanti, ka Jūlijs Ekarts 19. gadsimta otrajā pusē vairo arī pelēcīgos dabas apstākļus: *Ko gan var darīt mākslinieks zemē, kur mūžīgi pelēkās debesis neļauj izpausties krāsu izjūtai, kur saule tikai izņēmuma kārtā izlaužas cauri biezajai miglai, ko izgaro necaurejami purvi un meži, kur vasara ir it kā laimīga nejaušība un “zaļi iekrāsota” ziema, kur iedzīvotāji tik ļoti aizņemti cīņā par savas eksistences elementārajiem priekšnosacījumiem, ka viņiem gandrīz pilnīgi zudusi interese par dzīves skaistajām balvām.*¹⁰ Te gan jāatzīst, ka tieši 19. gadsimta pirmajā pusē Baltijas vācu un arī latviešu literatūrā netrūkst dzimtenes dabu cildinošu motīvu. Gleznotāja un Sicīlijas dievinātāja Karla Gotharda Grasa atzinums, ka visa viņa darbība ir pierādījums tēvijas mīlestībai,¹¹ nav tikai tukši vārdi vien (sal., piemēram, Grasa dzejoli “Atmiņas par dzimteni”¹²).

Tūrists 19. gadsimtā. Gadsimta sākumā – romantisma laikmetā – ceļojumu piezīmēm raksturīga uzsvērtā vientulības izjūta, noslēgtība un ļoti personiskas, dziļa garīguma cauraustas attiecības ar aplūkojamajiem objektiem. Eiropieši, piemēram, apskata svešas zemes ar Džordža Gordona Bairona “Čailda Harolda ceļojumu” kabatā vai galvā.¹³ Kurzemieki un vidzemnieki, gan neatsaucoties uz Baironu, nopūšas tāpat. Elīza fon Reke raksta, ka Itālijas ceļojums *veicina melanholiski saldās vientulības izjūtas.*¹⁴ Tā, piemēram, 1804. gada 5. decembrī viņa apmeklē Kolizeja apkārtni, un vienīgā šīs dienas aprakstā pieminētā dzīvā būtne, ja neskaita tekstā lietoto formu *mēs*, kas liecina, ka viņa nav gājusi viena, ir kāds mirstošs suns pie Tita pirtīm, kas rosina uz pārdomām par *cildenu izjūtu apdvestu no dabas nākušas dzīvas būtnes atgriešanos dabas klēpī.*¹⁵

19. gadsimta vidū ceļojums pamazām pārvēršas par masu pasākumu. Ceļotāju vidū notiek noslāņošanās un attieksmes maiņa pret apkārt redzamo. Tūrists un ceļotājs – apzīmējumi, kas pastāvējuši kā sinonīmi (termins *tūrists* rodas 18. gadsimta beigās), 19. gadsimta vidū

pārvēršas antonimos – teorētiskā literatūra diferencē ceļotāju, kam raksturīga *neatkarība un oriģinalitāte*, un tūristu – pūļa sastāvdaļu, kas seko objektiem modes pēc: *tas nav iekšēji, bet uz āru vērsti skats. Nav iespējams doties, kur sirds vēlas, bet kur tūrisma industrija tevi sūta. Tūrisms iemidzina ar komfortu, gādību un pasargā no neparastā un neprognozējamā. Tas nostiprina iepriekš pieņemtos priekšstatus tā vietā, lai tos uzspridzinātu. Tūrisms pieprasa, lai tu apskatītu labi zināmas vietas un apstiprinātu sevī iepriekš pieņemtu viedokli.*¹⁶ Starp citu, jau 1799. gadā angļu dzejnieks Viljams Vērdsverts (*Wordsworth*) dzejoli “Brāji” izsaucas: *Šie tūristi, debesis, sargiet mūs!*¹⁷

19. gadsimtā kurzemnieki un vidzemnieki, šķiet, tomēr ir ceļotāji. Tūrisms kā masu prece te vēl nav dzimis.

Roma vairumam zinātkāro braucēju ir Itālijas ceļojuma sastāvdaļa. Ši iemesla dēļ vides un laikmeta raksturojumam sniegšu ieskatu arī to ceļotāju piezīmēs, kuri tieši Romu savās Itālijas atmiņās varbūt arī nav minējuši. Turpmāk tiks izmantoti, pirmkārt, 19. gadsimta publicētie kurzemnieku un vidzemnieku apraksti latviešu valodā:

1. Minna Freimane (1853–?). No Baltijas – tālā svešumā // Baltijas Vēstnesis, 1880.
2. Ādams Ore (1855–1927). Vēstules iz Itālijas // Baltijas Vēstnesis, 1884.
3. Jānis Aleksandrs Freijs (1863–1950). Zeme, kur Jēzus staigāja. – Rīga: Freijs un biedri, 1895; 1910.
4. Aleksandrs Vinters (1866–1918). Ceļojumu atmiņas no poručiķa Aleks. Vintera. I–III d. – Rīga: Bisenieka drukātava, 1895.
5. Pēteris Ruckis (?–1926). Pa Āfriku un Itāliju. – Rīga: Kalniņš un Deutschmans, 1898.
6. Reinis (1839–1920) un Matiss (1848–1926) Kaudzītes. Vija no kopotiem Kaudzītes Reiņa un Kaudzītes Matisa rakstu darbiem. XI burtnīca. Roma mūžīgā. – Cēsis; Vecpiebalga: J. Ozols, 1900.

Otrkārt, izmantotas arī Baltijas vāciešu ceļojumu atmiņas, kas nākušas klajā vāciski 19. gadsimtā atsevišķos izdevumos:

1. Elisa von der Recke (1754–1833). Tagebuch einer Reise durch einen Theil Deutschlands und durch Italien, in den Jahren 1804 bis 1806. – Berlin: K. A. Böttiger, 1815–1817.

2. Edith von Rahden (1823–1885). Reisebriefe aus Italien, Deutschland, Österreich und der Schweiz // Baltische Briefe aus zwei Jahrhunderten. – Deutsche Bibliothek in Berlin.
3. Karl Johann Salomo Grass (1830–1902). Von Riga bis Rom. Reisebriefe eines Rigensers 1857–58. – Berlin–Lichterfelde: E. Runge, 1913.
4. Christian August Berkholz (1805–1889). Reisefrüchte eines alten Geistlichen aus den Ostseeprovinzen. 1875. – Riga: W. F. Häcker, 1876.

19. gadsimta otrajā pusē ceļojumu aprakstu skaits vācu presē sasniedz neiedomājamus apmērus, un tie būtu atsevišķa pētījuma vērti.

Šķiet, ka viens no pirmajiem latviešu valodā ziņas par Romu, tā arī pats tur nekad nebūdam, sniedz Gothards Fridrihs Stenders “Augstas gudrības grāmatā” (1774), bet pirmais Itālijas ceļojuma apraksts latviski publicēts 1855. gadā “Latviešu Avīzēs” Tā autors Raunas mācītājs Eduards Langevics (*Langewitz*, 1788–1851) klāsta savus Šveices un Itālijas brauciena iespaidus, no pilsētām īpaši pieņemot tikai Milānu.

Viens no interesantākajiem ceļojumu aprakstu aspektiem ir ceļotāju personības atspoguļošanās tajos.

Dzejniece un literāte Eliza fon Reke. Lai arī drupu, muzeju, baznīcu un klosteru apraksti dominē pār jūsmas pilnu slavas dziesmu Itālijas dabai, tomēr brīžos, kad ir laiks noliekties pie puķes vai pacelt acis uz debesīm, lasītājs skaidri jūt liriska gara klātbūtni, kas ilgojas pēc plašumiem un dziļumiem – pārnestā un tiešā nozīmē. Netrūkst arī sievišķīgu nopūtu un izsaucienu. Ceļotājas domas par Itāliju pamazām mainās no pirmajām ierašanās dienām, kad noslieci uz kašķi un neapmierinātu burkšķēšanu vairo irētājās istabās mītošie kukaiņi un ielās ubagi, kas visi vienlīdz uzbāzīgi, troksnis un netīrība, neizgulēšanās, līdz ieinteresētai un sirsnīgi saprotošai saplūsmei ar Itālijas kultūru, ceļojumam turpinoties, un pat romantiskām skumjām, atvadoties un nonākot Austrijas kalnos – tumsā un naktī.

Pamatīgos vēsturiskos ekskursus un dabas vērojumus pārtrauc tikšanās ar prominencēm, galvenokārt Itālijas vācu kopienu pārstāvošiem aristokrātiem, inteligentiem, bet arī vācu un citu tautu

diplomātiem, Romas pāvestu. Tikties ar ievērojamiem ļaudīm ir laikmeta mode – salīdzinājumam, piemēram, rakstnieks Hanss Kristians Andersens 1833.–1834. gadā, viesodamies Vācijā, Francijā, Zviedrijā un Itālijā, tiekas ar Tiku, Šamiso, brāļiem Grimmiem, Heini, Igo, Dimā, tēvu, Dikensu, Šūmani, Mendelsonu un Listu.¹⁸

Personiskais pārdzīvojums dominē arī Krievijas galma dāmas Kurzemē dzimušās vācietes Edītes fon Rādenas atmiņās. Memuāri, vēstules, ceļojumu piezīmes ir viņas žanrs, un to nevar nejust. Ļoti romantiskajai autorei arī Itālija ir tikai celms, uz kura zarot un dzīt atvases sajūsmas, apbrīnas, nožēlas, priecīgu, negaidītu un nepatīkamu pārsteigumu, kā arī filozofisku pārdomu pilniem apcerējumiem, – netrūkst nopūtu, noklusējumu un Itālijas zvaigžņotām debesīm raidītu dvēselisku izsaucienu. Iespaidi un pārdomas, kas izaugušas no itāliskās vides, bieži aizklist tālu prom līdz vispārinājumiem par sabiedrību un cilvēku: *Mūsdienās ir dzelzceļš un miniatūras statujas, katrs mietpilsonis vismaz vienreiz mūžā tādējādi dodas uz Romu, lai pagrozītos brīnišķīgajā apkārtņē vai arī lai nopirktu savai žvadzošajai meitai kādu ģipša Apollonu no Belvedēras [...] Kāds civilizācijas panākums! [...] Un tajā laikā ideāls ar salauztiem spārniem lido atpakaļ uz debešķīgo dzimteni [...] Debešķīgais neļaujas nopirkties – pie tā ir jāstrādā, jācieš, jāasiņo – kas gan šodien cīnīsies par ideāliem, tas taču neatmaksājas.*¹⁹

Folkloras vācēja un literāte Minna Freimane apzinājusies sava uzdevuma svarīgumu – *ka tik varētu visu, ko redzēšu, paturēt labā atmiņā, kā pienākas, pavēstīt savai tēvijai.*²⁰ Viņas ceļojuma apraksts ir atturīgs, tajā maz liriskas jūsmas, maz pārsteiguma pilnu izsaucienu, toties ik rindā jaušama liela atbildība lasītāja priekšā – ievēribas cienīgās vietas rūpīgi aprakstītas un redzētie objekti pat saskaitīti, piemēram: *Romā no citadeles ceļš iet gar Tiberes krastu, līdz sasniedz lielu placi, kuram gar katru pusi ir garas kolonadas jeb stabu rindas – izskaitīju 280 stabus [...] Vatikānā esot pavisam 11 000 kambaru [...] Zvērnīcā bijušas 2000 aizgaldas; pie vienas bildes “Kā Kristus top saistīts” esot 4 mākslenieki 12 gadus strādājuši [...] Neapoles Ēģiptes muzejā ir 5 mūmijas – 3 sievas un 2 vīri. Viņi ir melni un izskatās kā sapraulējis koks. Tur ir arī iebalzamierēts krokodils ar 5 bērniem.*²¹

Komponists Ādams Ore, kā pats saka, *mākslu tēvzemē* būdams nepilnus 30 gadus vecs, studē mūziku un strādā par ērgelnieku. Ādama Ores acīm, te gan precīzāk būtu teikt – ausīm, Itālija paveras kā viens vienīgs dažnedažādu skaņu jūklis: *Putni laikam arī par lietu priecājās, jo šorit viņu dziedāšana no dārza man liekas spirtgāki atskanot. Kazu bari tiek dzīti uz ganībām. Dzirdu vienu pulku pēc otra aizejam, “tilla, talla” zvaniņiem un zvārgulišiem skanot. Visapkārt gaiši dzied, kuru šie liekas būt īsti daudz. Baznīcas pulksteņi zvana arvienu pa trim sitieniem, ļaudis aicinādami uz agro mišu. Šī zvanišana man atgādina Rīgas ugunsgrēku signalizēšanu, kur arī tikpat lēni un dobji sit. Pilsētas troksnis – ratu ribēšana, zirgu zviegšana un ēzeļu kāšēšana – top arvien stiprāks. Arī akmiņu skaldītājs netālu no mana loga sāk plaukšķināt. No Sv. Elmo cietokšņa norib lielgabala sāviens par zīmi, ka diena ar savu darbošanos sākusies.*²²

Baptistu sludinātāja un izdevēja Jāņa Aleksandra Freija ceļojuma piezīmes emocionāli atraisītākas kalendārā (“Latviešu Ģimilijas kalendārs ar bildēm”, 1895, 1896), kur tās publicētas pirmo reizi. Grāmatā autors vairījies no savu izjūtu – īpaši baiļu un nedrošības atklāsmes, kaut gan, protams, faktoloģiskā ziņā šie teksti daudz ieguvuši. Tekstus pavada kristīgi didaktisks piesitiens. Tā, piemēram, kāds raizpilns gabaliņš par savu itāliešu valodas neprasmī beidzas ar skumīgu nopūtu: *cik labāki taču būs debesīs, kur visi viens otru sapratīs!*²³ Un dievvārdnieka tonis viņam piestāv un neļauj arī lasītājam aizmirst ceļotāja nolūku – pārstaigāt zemes, kurās tapušas Bībeles leģendas.

Virsnieka un publicista Aleksandra Vintera tekstus no citiem atšķir patstāvības un neatkarības gars. Autoru nebaida ne ceļa grūtības, ne valodu nezināšana, apskatāmās vietas viņš izvēlas pats, par labāko atzīstot Bedekera Leipcigā izdoto grāmatiņu ar kartēm un iesakot to lietot katram īstam ceļotājam. Vinters mīl kavēties pārdomās par cilvēka likteni, meklēt atšķirīgo līdzīgajā, trāpīgi raksturot cilvēka mazās vājbības, arī, piemēram, spriežot par paražām Vatikānā: *kardinalu sapulce, izvēlēdama no sava vidus pāvestu, arvienu mēdz vēlēt to vecāko un nespējīgāko, jo katrs cer, ka pēc jaunizvēlētā ātras nāves laimes māmiņai var patikt palīdzēt viņam pie šī augstā goda.*²⁴

Itālijas bagātās vēstures liecības ļauj finālā secināt, ka pēc maza laiciņa ikviens jau būs daļa no vēstures.

Skolotāja Pētera Rucka personība ir miglā tīta, zināms, ka viņš dzimis Krievijā, vēlāk – 20. gadsimta sākumā aktīvi aizstāvējis latviešu pārkrievošanu, un jāatzīst, ka šāda nostāja iespraucas arī ceļojuma apraksta valodā, laiks paiet, pārsvarā laiskojojoties un no viesnīcu balkoniem aplūkojot kalnu ainavas.

Reiņa un Matīsa Kaudzišu vērojumi ir skolmeistarīgi pamatīgi un pamācoši. Domājot par lasītāju, kurš, iespējams, līdz Itālijai nekad nenokļūs, brāļi ceļojuma aprakstu sāk ar plašu ieskatu Itālijas ģeogrāfijā, dzīvnieku un augu valstī, stilā brīžam uzvēdi Stendera “Augstas gudrības grāmatas” vecā labā smarža – mazs ieskats 1. gadsimtā celtajā Romas Panteona aprakstā: *Arī priekšnamā [...] piestājamies apbrīnot milzīgos stabus. Galva krietni vien jāatgāž, skatoties līdz viņu augšgalam, jo šie granīta tēviņi ap 7 asis augsti un ļoti resni,*²⁵ – un gluži stenderiskā garā, pieminot mūžību, kurā laiku laiki veļas, brāļi arī pasāžu par Panteonu beidz: *Bet kā tad ies šai Dieva pasaulē, kā tad izskatīsies Roma, kad ir jūs, cietie milžu stabi, būsit izzuduši, – tur mēs nevaram pat nekā domāt.*²⁶ Erudīcijas raisītā asociativitāte – brāļi ir cilvēki, kas redzējuši daudz, – liek lēkāt no viena objekta uz citu salīdzinājumos un paralēlēs.

Gleznotāja Grasa radnieka tikko Tērbatā teoloģijas studijas beigušā Karla Johana Salomo Grasa vēstules ir pilnas personisku, ģimenes locekļus skarošu pārdzīvojumu un notikumu. To lasīšana dažbrīd atgādina ielūkošanos svešā viesistabā caur atslēgas caurumu. Vēstuļu interesantākā daļa ir sastapšanās ar sava radnieka gleznotāja un dzejnieka Karla Gotharda Grasa dēlu un viņa ģimeni Romā grieķu kafejnīcā (*Kafē Greko*), kas joprojām, kā gadsimta sākumā, ir iemīļota vāciešu pulcēšanās vieta. 28 gadus veco Grasu raksturo jauneklīgi dzīva un asa pasaules uztvere – Itālija sagādā daudzkrāsainus, tieši – daudzu krāsu piepildītus, gar acīm ņirbošus pārsteigumus. Vairums ceļinieku liksmo par dabu, bet Grass gandrīz vienmēr jūsmo par itāliešiem, viņu skaistajām sejām un krāsainajiem tērpiem. Tāpēc likumsakarīga šķiet arī viņa izteiktā interese par glezniecību.

Mācītājs Kristiāns Augusts Berkholcs ceļo uz Itāliju, kad viņam jau 70 gadu. Ceļojuma piezīmes atstāj pieredzes bagāta, izglītota, līdzsvarota un rimta, kā arī ar lielisku humora izjūtu apveltīta cilvēka iespaidu. Ceļojums ir bauda. Nauda nav problēma, un kompānija ir lieliska – sieva un draugs ar savu dzīvesbiedri, ceļojuma nolūks skaidrs – apskatīt veco kultūras pasauli – izcelt to no vēstures tumsas un mesties iepazīt pilnīgi jaunā, vēl neredzētā gaismā. Šķiet, ka Berkholca iespaids par Itāliju, to vēl neredzot, veidojies pēc vecmeistaru gleznām – grāmatā netrūkst salīdzinājumu un izbrīna pilnu izsaucienu, kad cerētais nesakrīt ar realitāti. Rēķinoties ar zinātkāru un tomēr vismaz tikpat izglītotu, kaut arī Itāliju neredzējušu lasītāju, Berkholcs mīl salīdzinājumu vispār: *Pastāv taču ievērojamas atšķirības un kontrasti starp gluži blakus esošiem zemes gabaliņiem. Kas gan ko tādu nav pamanījis, kad, braucot caur Kurzemi garām Elejas pilij, caur augsti kulturālo Sesavu, pēkšņi nokļūst Jonišķos, vai arī Vidzemē, ja gadās braukt no Gulbenes uz Balviem un aizbraukt sāņus Vitebskas mežos, kur sākas mazie apaļkoku tiltiņi? Arī ceļā starp Boloņu un Florenci ir kontrasti.*²⁷

19. gadsimts Itālijas vēsturē ir trauksmains laiks. 1796. gadā aizsācies, Napoleona karagājiens ar sekmēm turpinās 19. gadsimta sākumā, un pirmos jaunā gadsimta gadus Itālija vada, franču karaspēka iekarota un izlaupīta. 19. gadsimta pirmajā pusē sākas sacelšanās, kas noved līdz 1848. gada revolūcijai un nacionālās atbrīvošanās kustībām, kā rezultātā 1870. gadā tiek pabeigta Itālijas karalistes apvienošana un 1871. gadā Roma kļūst par Itālijas galvaspilsētu. Ceļojumu piezīmēs politiski jautājumi skarti maz, tikai garāmejot – Eliza fon Reke sūkstās par franču kultūras trūkumu, Napoleona iebrukuma laikā nesaudzīgi izlaupot un postot kultūras vērtības; vairāki citi ceļotāji gadsimta otrajā pusē piemin Itālijas apvienošanas cīņas un to vadoni Garibaldi, kā arī savā versijā klāsta karaļa un pāvesta cīņas par varu: *Itālijas karalis steidzās ieņemt Romu ar varu un uzcelt to par savienotās Itālijas galvas pilsētu. Pāvests gan sūtīja pretim savu mazo kara pulciņu, bet pēc īsa kautiņa Roma tika ieņemta un pāvesta laicīgai valdībai [..] nu bija gals. Laiki grozās.*²⁸

Savukārt mācītājs Berkholcs, ceļodams 1875. gadā, kad apvienošanas cīņas sekmīgi galā, atzīst, ka tās tiešām bijušas vērtīgas – nu vairs neesot jākrāmējas ar dokumentiem, katru mīļu brīdi šķērsojot robežas, bet iespējams izbraukt visai valstij cauri bez aizķeršanās.

19. gadsimta Roma ir Eiropas intelīģences iedvesmas citadele, gadsimta pirmajā pusē tajā izveidojusies arī vācu mākslinieku, filozofu un rakstnieku kopiena. Ar stipendijām un pabalstiem vai bez tiem uz Itāliju dodas daudzi Baltijas vācu mākslinieki. Viņi apmeklē galerijas un baznīcas, muzicē, lasa, dejo un iegūst daudz draugu. Neapšaubāmi Itālijas periods ir piesātināta darba pilns, un, kā atzīmē vēsturnieks Frīdrihs Noaks (*Noack*), tas ir arī laiks, kam raksturīgs *dzīvesprieks un mīlestības laime, pirmais aizsākums vēlāk oriģinālas formas ieguvušajai Romas vācu kopienas bohēmāi.*²⁹

Viesošanās Romas vācu kopienā savās ceļojuma piezīmēs minējusi arī Elīza fon Reke, tomēr daudz plašāk aprakstīta viņas tikšanās ar Romas pāvestu 1805. gada 25. aprīlī Kvirināla kalna pils dārza mājiņā – no trim dāmām pāvests blakussēdētājas lomai izraudzījies tieši Reki un pelnīti – viņa vienīgā nav kautrējusies pāvestam palocīties pēc senas romiešu galma paražas. Pēc visai sīkā apraksta, kā kura dāma apsēdināta, lasītājam ļauts spriest, cik Rekei pašai šis brīdis bijis svarīgs.³⁰ Sniedzot ieskatu citās viesu reizēs, visbiežāk Reke atzīmē cilātās sarunu tēmas, bet gandrīz vienmēr – blakus aristokrātiem, diplomātiem, intelīģentiem tiek minētas arī viņu sievas – allaž izglītotas un apveltītas lieliskām manierēm. No vienas puses, to varam izprast, zinot laikmeta kontekstu, – tik tikko ir pamanīta intelīģentā un gudrā sabiedrības dāma, kas ceļo kāda drauga pavadībā, – un, protams, arī Elīza fon Reke meklē garīgu atbalstu viņai līdzīgās sievietēs. No otras puses, 19. gadsimta sākumu kā patiešām rosīgu sieviešu darbības laikmetu vācu kopienā Itālijā raksturo arī Noaks – talantīgas un gudras sievietes ir ne tikai patīkamas un gādīgas mājas mātes, bet bieži – dziedātājas un aktrises – arī galvenās svētku programmu veidotājas: *Šā pulciņa dalībnieka dzimšanas diena tika kopīgi priecīgi nosvinēta un deva iespēju nenogurdināmajai Augustei Kleinai palaist savu Pegazu pilnos auļos; īpaši iespaidīgas bija divas fon Humbolta kundzes dzimšanas dienas Romā 1818. un*

1819. gadā, jo abas reizes mākslinieku sabiedrība Casa Buti sarīkoja joku pilnus svētkus, kuros Kleina sacerēja joku lugu un Torvaldsens, Lengerihs un citi Buti mājas viesi kopā ar daiļo Faniju Kasperu tēloja lomas.³¹ Prūsijas sūtņa Itālijā Vilhelma fon Humbolta (Humboldt) kundze Karoline pat sauca par Romas vācu mākslinieku māti – tieši viņas viesmīlīgajā namā pie lielā koka galda pusdienas bija iespēja baudīt ikvienam pēc itāliešu kultūras bagātībām izslāpušam māksliniekam vai literātam.

Rekes ceļojumu piezīmēm ļoti raksturīga tolerance pret ticības jautājumiem, iecietība un izpratne, un klusa nopūta Lieldienās, kad katoļu baznīcā publiski tiek nosodīti protestanti. Salīdzinoši nebūt ne tik tolerantanti šis pats aspekts raksturots laikmeta kontekstā vācu kopienā – brīžam it nopietni strīdi izcēlušies grieķu kafejnīcā nācariēšu – katoļiem simpatizējošu mākslinieku – un citādi domājošo starpā. Tā gandrīz līdz kautiņam nonācis kāds strīds ar Artūru Šopenhaueru (sal.: *kādreiz viņš slavēja olimpisko dievu pasauli kā mākslinieciskas iedvesmas avotu, kam preti no klasicisma pie kristīgās romantikas pārgājušais tēlnieks Konrāds Eberhards iedrošinājās cildināt kā līdzvērtīgu augsto 12 apustuļu motīvu, un Šopenhauers viņam izsmējīgi atbildēja, viņš varot ar visiem saviem 12 filistiešiem vākties uz Jeruzalemi. Šis kodīgais apgalvojums izsauca mežonīgu satraukumu Kafē Greko pastāvīgo apmeklētāju rindās. "Metiet to zeņķi ārā," sauca no visām pusēm³²).*

Tomēr latviešu ceļi, šķiet, ar vācu kopienai raksturīgajām Romas tikšanās vietām nekrustojas. Latvieši ceļo uz savu roku, bauda vēstures pieminekļus, Itālijas dabu un ēdienus, bet katoļu baznīcas pāvestu, tāpat kā vienu otru citu prominenci, aprauga tikai no tālienes savu iespēju un uzdrošināšanās robežās. Tā, piemēram, virsnieks Aleksandrs Vinters, liekot lietā savu dabisko šarmu un pašpārliecīgā nātību, iegūst franču sūtniecības ielūgumu piedalīties pāvesta vadītā dievkalpojuma Sīksta kapelā, vēl vairāk – viņa akurātais Krievijas armijas virsnieka tērps atstāj tik labu iespaidu, ka dievkalpojumu Vinters aizvada franču diplomātu vidū gluži tuvu pašam pāvestam. Ceļojuma aprakstā iekļautā epizode lasītājam piedāvā Vintera dotu pāvesta portretu: *Pāvests gērbies baltās, garās zīda drānās, uz krūtīm*

mirdz dimanta greznojumi. Galvā tam maza, balta zīda micīte. Seja tam laiņa un mīlīga. Acis zilas, skaidras, no tām dveš pretim bezgalīga labsirdība. Lai gan vairāk nekā 80 gadu vecs, pāvests izskatās vēl jo mundris un veselīgs. Dievkalpošana vilkās divi stundas, bet, ārā nesot, viņš nemaz nelikās būt piekūsis.³³ Jāatzīmē, ka tikpat rotāļīgi vienkārši Vinters sniedz lasītājam arī ieskatu pāvesta dzīves ritmā – zināms, drusku garlaicīga dzīve gan nu tur ir.³⁴

Romas aprakstos 19. gadsimtam raksturīgajā garā pasaules aina skatīta kopumā – dabas attēlojumam līdzās nostājusies pilsēta ar visām urbanizācijai tipiskajām problēmām; krāsainība un mainība, agrāk akcentēta dabas tēlojumā, nu ienāk pilsētas ainās – logos, jumtos un pūli kā pilsētas dzīves sastāvdaļā. Ceļotāja vērojumi, protams, ir garāmģājēja vērojumi, vispārināti, bieži virspusēji, plakani un vienkāršoti.

Latviešu sniegtie Romas vēstures apraksti ir līdzīgi vācu dotajiem, objekti tie paši, agrākas cilmes tekstos vairāk jūtamas cīņas ar modernas leksikas trūkumu – un tas izraisa smaīdu: *Tālāk iedama, nonācu pie fontāna, kas top turēts no 4 vīriem ar ļoti skumjiem ģimjiem. Iz katra tecēja liela strauja – tās apzīmējot 4 upes, kas iz paradīzes dārza tek.*³⁵ Roma dēvēta par mūžīgo pilsētu (sal.: *tagadne še tik cieši satvērusi pagātnes roku, ka pat neatjautīgam cilvēkam to jāsamana. Visu civilizēto pasauli veidotāja pilsēta ar savu vairāk nekā 2000 gadu garo vēsturi visur, kur vien cilvēks kustas, rēgojas acu priekšā*³⁶), vienlaikus atzīstot, ka tās īstie slavas gadi aizslidējuši pagātnē. Roma vedina domāt par ļaužu likteņiem vēstures griežos, īpaši daudz apcerīgu rindu ceļinieki velta zvērnīcām un katakombām (sal.: *bija jau vēls laiks, un man bija jākāpj šinīs priekš kristīgās ticības dārgajās apakšzemes baznīcās un liķu kambaros tikai ar kādu vecu kapuciņu, kas staigāja basām kājām. Ar svecēm rokā mēs lēnām kustējāmies uz priekšu pa nelīdzenaļiem, šaurajiem un zemajiem katakombu gaņģiem, un vecītis kā kāda mašiņa bez apstāšanās man veikli stāstīja klusā balsī pirmo Kristus ticīgo moku pilno vēsturi, kuri šinīs katakombās aprakti*³⁷), kā arī apbrīno cilvēka prātu, kas spēj celt skatam neaptveramus tempļus Dievam. Pētera baznīca, piemēram, tās izmēru dēļ brāļiem Kaudzītēm šķiet pāvestu, nevis Dieva varenību godinoša.

Romas apraksti ir ļoti raibi – no naivi bērnišķīgiem (sal.: *20 kāpienus zemāk ir apzeltīti zārki, kuros Pēters un Pāvils guļot. Viņi neguļot vis katrs savā zārkā, bet vienā – abi, un otrs stāvoņ tukšs. Top stāstīts, pāvests Pius VI reizi, noiedams pie Pētera un Pāvila zārkiem, gribējis Pēteri pielūgt un tādēļ attaisījis viņa zārku; bet kā izbijies, ieraudzīdams, ka zārks tukšs. Tad gājis pie Pāvila zārka un attaisījis arī to, un re – Pēteris un Pāvils guļ kopā, roku rokā salikuši. Pie šiem zārkiem nostādīts pāvesta Piusa VI tēls, kas viņu ceļos nometušos rāda*³⁸⁾ līdz vienkāršai, brīžam garlaicīgi un vienmuļi pasniegtai lasāmvielai. Jaunajam Grasam savukārt Roma ir pilna interesantu tikšanās, un istu prieku viņam sagādā tēvoča – dzimuša romieša – vadītās ekskursijas.

Īpaša apskates vieta ceļotājiem ir Siksta kapela Vatikānā ar Mikelandželo darinātām freskām jeb, brāļu Kaudzišu vārdiem, sienu ainām. Lielākā daļa ceļotāju piemin, ka ir būs Siksta kapelā, daži apraksta tur redzētos apmeklētāju pūļus, vēl daži nosauc ainas, kas patikušas visvairāk, tomēr savu spriedumu par redzēto dot vairās. Brāļi Kaudzītes ir izņēmums, tomēr arī viņu spriedums ir samocīts: *ainu milzīgais lielums, viņu tik dažādīgi bagātais viens un ļoti sakrītošs sastādījums* – mākslas kritika diemžēl nav arī viņu stiprā puse.

Mācītājs Berkholcs 19. gadsimta beigās ne bez sajūsmas piemin Romas toleranci pret ticības lietām, atzīstot, ka reliģiozitāte Romā kļuvusi brīva un neuzkrītoša (atcerēsimies Reki un viņas sašutumu – laiki mainījušies!) un savus dievkalpojums notur arī protestanti. Berkholcs uzsver, ka katolicisma klātbūtni katoļu baznicu kuplā skaita dēļ nav iespējams nejust, tās, būdamas vienmēr atvērtas, it kā atgādina, ka gaida jauna uzplaukuma sākumu.

Itālijas iedzīvotāju raksturojums visa gadsimta garumā paliek nemainīgs – visbiežāk un vairāk ir minēta netīrība, Minna Freimane pat uzdrošinās apgalvot – *ja mestu pie sienas, pieliptu*,³⁹⁾ krāpšana, zaglīgums, ubagošana un viltus (sal.: *Starp vīriešiem no vienkāršās ļaužu šķiras daudz tādu, ar kuriem neviens nevēlēšies nakti satīkties kādas šauras ielas un kanāla stūrī*⁴⁰⁾), kā arī nabadzība (sal.: *itāļietis vispār negrib ne bagāts, ne arī it pārticis būt. Kad tam ir 1–2 soldo, ar ko nopirkt "makaronus", tad viņam pietiek, pārgulēt var kur*

nekur ārā, par apsegu nav jābēdā [...] Dzīvokļi iekšpusē ir vispāri jo neglīti (zināms, pie nabadzīgākajiem). Lielākā vērība tiek likta uz gultu, kura ieņem istabā cienīgāko vietu un ir arvienu ar jo raibu deķi apsegta. Citu istabas lietu ir ļoti maz. Par sava dzīvokļa omulīgumu itāļietis arī daudz neko nerūpējas, jo lielāko dienas pusi viņš pavada tā kā tā apakš zilās debess⁴¹). Tomēr pieminēts arī romiešu skaistums: *acis spodri dedzīgas, deguni smuki formēti. Bet tikpat kā skaisti, viņi arī netikli.*⁴²

Aleksandrs Vinters iepriekšminēto īpašību, bet arī tumšās ādas krāsas un muzikalitātes dēļ itāliešu tautā saskata līdzību ar Latvijā labi pazīstamajiem čigāniem, savukārt Pēteris Ruckis atzīmē itāliešu sieviešu ugunīgo temperamentu un patiku rotāties (sal.: *tās šini ziņā nebūt neizšķiras no citām Ievas meitām, tikai varbūt kaislībā uz rotāšanos vēl drusku pārspēj savas māsas ziemeļos*⁴³).

Kopumā kurzemnieku un vidzemnieku – Baltijas vāciešu un latviešu apraksti, šķiet, pilnīgi iekļaujas laikmeta ceļojumu literatūras kopainā – literatūras, kurā vēl tikai pirmos akordus piesit impresionistisks apkārtnes vērojums (tuvināšanās tam rodama Ādama Ores krāsainajos tekstos). Īpašas atšķirības starp vācu un latviešu ceļojumu aprakstiem nav. Latvieši varbūt vairāk cenšas, lai pamānītu viņu zināšanas – teksti ir piesātināti vēsturiskiem faktiem, uzvārdiem un cipariem, mazāk vietas atvēlot laikmeta sadzīves, arī dabas ainām, brīžam jūtama cīņa ar valodas grumbuļiem. Latvieši šad un tad norāda cenas pakalpojumiem un ieejas biļetēm. Savukārt vācu ceļojumu apraksti sniedz ieskatu ceļojumā kā atpūtas braucienā, protams, iepinot arī intelektuālas pārdomas, – līdz ar to tajos plašākas sadzīves ainas un vairāk asociatīvu salīdzinājumu, turklāt naudas netrūkst – un tādēļ ieteikumi nākamajiem ceļotājiem saistīti ne tik daudz ar naudu, cik komfortu.

Un ceļojumu literatūra, sākusi tecēt, plūst arvien plašākā un varenākā straumē, par ko angļu rakstniece Fransa Trollopa (*Trollope*) 1842. gadā atļaujas ironizēt: *Šajā nabaga novārgušajā Itālijā neskaitāmi klasikas pētnieki, asprātīgi un iztēles bagāti laudis, studenti, katoļi, protestanti, dzejnieki, gleznotāji, filozofi un 10 tūkstoši citu visu ticību, dotību, politisku partiju, gaumju un pieredžu pārstāvi ir*

plosījuši un mocījuši zemi līdz pēdējam sausajam zāles stiebrīnam un dadzim vai salmam kādam nabaga garām ejošam ēzelim... Tam patiešām jābūt pašapzinīgam ēzelim, kas pēc visa tā vēl riskētu ko nebūt taurēt par Itāliju.⁴⁴

Un tomēr viņi taurē.

ATSAUCES

- ¹ *Freiman M.* No Baltijas – tālā svešumā // Baltijas Vēstnesis. – 1880. – Nr. 3.
- ² *Sennett R.* *Flesh and Stone. The Body and the City in Western Civilization.* – New York; London: W. W. Norton & Company, 1996. – P. 273, 275.
- ³ *Wega.* Ein poetisches Taschenbuch für den Norden. Hrsg. Ulrich von Schlippenbach, 1809; Poetisches Taschenbuch auf 1803. Mithrsg. Casimir Ulrich Boehlendorff; Elisa von der Recke. Tagebuch einer Reise durch einen Theil Deutschlands und durch Italien, in den Jahren 1804 bis 1806. Bd. 1–4, 1815–1817.
- ⁴ *Eckardt J.* Die baltischen Provinzen Rußlands. Politische und Kulturgeschichtliche Aufsätze. – Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1868. – S. 236.
- ⁵ *Berkholz Ch. A.* Reisefrüchte eines alten Geistlichen aus den Ostseeprovinzen. 1875. – Riga: W. F. Häcker, 1876. – S. 57.
- ⁶ *Freiman M.* No Baltijas – tālā svešumā // Baltijas Vēstnesis. – 1880. – Nr. 8.
- ⁷ *Citēts pēc: Buzzard J.* *The Beaten Track. European Tourism and Literature, and the Ways to “culture” 1800–1918.* – Oxford: Clarendon Press, 1993. P. 154.
- ⁸ *Bankovskis P.* Mēs ejam, mēs ejam, pār kalniem un pār lejām // Rīgas Laiks. – 2003. – Nr. 6. – 48.–53. lpp.
- ⁹ *Von Riga bis Rom. Reisebriefe eines Rigensers 1857–58.* – Libau: Hrsg. von Pastor W. Grass; Verlag von Edwin Runge in Berlin–Lichterfelde, 1913. S.100.
- ¹⁰ *Citēts pēc: Bēms R.* *Apceres par Latvijas mākslu simt gados.* – Rīga: Zinātne, 1984. – 8., 9. lpp.
- ¹¹ *Grass C.* Etwas über meine Andenken an Sicilien gemahlten vier Landschaften (Hrn. G. W. v. Schröder gehörig). Den Freunden in Riga gewidmet von Carl Grass (Eingesandt aus Rom) // Zeitung für Literatur und Kunst. 1812. – 3. II, Nr. 5. – S. 19.
- ¹² *Erinnerung an die Heimath: Wie fern seid ihr seit unserm Scheiden / Doch immer kehrt das Herz zu euch // Das Baltische Dichterbuch von J. E. von Grothuss.* – Reval: Verlag von F. Kluge, 1895. – S. 121.

- ¹³ *Buzzard J.* The Beaten Track. European Tourism and Literature, and the Ways to "culture" 1800–1918. – P. 153.
- ¹⁴ *Tagebuch einer Reise durch einen Theil Deutschlands und durch Italien, in den Jahren 1804 bis 1806. Von Elisa von der Recke, gebornen Reichsgräfin von Medem. Herausgegeben vom Hofrath Böttiger. Zweiter band. – Berlin: Nicolaischen Buchhandlung, 1815. – S. 41.*
- ¹⁵ Turpat. – 102.–107. lpp.
- ¹⁶ *Buzzard J.* The Beaten Track. European Tourism and Literature, and the Ways to "culture" 1800–1918. – P. 3.
- ¹⁷ Citēts pēc: turpat. – 19. lpp.
- ¹⁸ *Rossel S. H.* Ludvig Holberg: The Cosmopolitan // Ludvig Holberg: A European Writer. A Study in Influence and Reception / Ed. by H. Rossel. Amsterdam; Atlanta, GA, 1994. – P. 3.
- ¹⁹ *Rahden E. v.* Reisebriefe aus Italien, Deutschland, Österreich und der Schweiz // Baltische Briefe aus zwei Jahrhunderten / Hrsg. A. Eggers. – Deutsche Bibliothek in Berlin. – S. 195.
- ²⁰ *Freiman M.* No Baltijas – tālā svešumā // Baltijas Vēstnesis. – 1880. – Nr. 3.
- ²¹ Turpat. – Nr. 8.
- ²² *Ore Ā.* Vēstules iz Itālijas // Baltijas Vēstnesis. – 1884. – Nr. 44.
- ²³ *Freijs J. A.* Kādas dienas Neapolē // Larviešu Ģimēņu kalendārs ar bildēm 1895, kam ir 365 dienas. – Rīga: J. A. Freija apgāds, 1894. – 37. lpp.
- ²⁴ Ceļojumu atmiņas no poručika Aleksandra Vintera. – Rīga: P. Bisenieka drukātava, 1895. – II d. – 47. lpp.
- ²⁵ Vija no kopotiem Kaudzītes Reiņa un Kaudzītes Matīsa rakstu darbiem. XI burtnīca. – Cēsis; Vecpiebalga: J. Ozols, 1900. – 80. lpp.
- ²⁶ Turpat.
- ²⁷ *Berkholz Ch. A.* Reisefrüchte eines alten Geistlichen aus den Ostsee-provinzen. – 1875. – S. 41.
- ²⁸ Ceļojumu atmiņas no poručika Aleksandra Vintera. – II d. – 39. lpp.
- ²⁹ Deutsches Leben in Rom 1700 bis 1900 von Friedrich Noack. – Stuttgart; Berlin: J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, 1907. – S. 149.
- ³⁰ *Tagebuch einer Reise durch einen Theil Deutschlands und durch Italien, in den Jahren 1804 bis 1806. Von Elisa von der Recke, gebornen Reichsgräfin von Medem. – S. 23–25.*
- ³¹ Deutsches Leben in Rom 1700 bis 1900 von Friedrich Noack. – S. 177.
- ³² Turpat. – 162., 163. lpp.
- ³³ Ceļojumu atmiņas no poručika Aleksandra Vintera. – II d. – 44. lpp.
- ³⁴ Turpat. – 45. lpp.
- ³⁵ *Freiman M.* No Baltijas – tālā svešumā // Baltijas Vēstnesis. – 1880. – Nr. 10.
- ³⁶ Ceļojumu apraksts pa Ēģipti, Kanaanu, Siriju, Maz-Āziju, Grieķiju un Itāliju no J. A. Freija. – Rīga: Freijs un biedri, 1910. – 382. lpp.

- ³⁷ Pa Āfriku un Itāliju. No Pētera Ruckija. – Rīga: Kalniņš un Deutschmans, 1898. – 168., 169. lpp.
- ³⁸ *Freiman M.* No Baltijas – tālā svešumā // Baltijas Vēstnesis. – 1880. – Nr. 9.
- ³⁹ Turpat. – Nr. 8.
- ⁴⁰ Pa Āfriku un Itāliju. No Pētera Ruckija. – 59. lpp.
- ⁴¹ Ceļojumu atmiņas no poručika Aleksandra Vintera. – II d. – 20., 23. lpp.
- ⁴² *Freiman M.* No Baltijas – tālā svešumā // Baltijas Vēstnesis. – 1880. – Nr. 10.
- ⁴³ Pa Āfriku un Itāliju. No Pētera Ruckija. – 59. lpp.
- ⁴⁴ Citēts pēc: *Buzzard J.* The Beaten Track. European Tourism and Literature, and the Ways to “culture” 1800–1918. – P. 164.

...ON THE 29TH OF NOVEMBER I BOARDED THE TRAIN
AGAIN AND STARTED TO TRAVEL...

19TH CENTURY TRAVELS TO ROME BY INHABITANTS OF LATVIA

SUMMARY

In the 19th century in the whole world the number of travellers increases rapidly. Italy, the Holy Rome, is among the popular travel destinations. It plays a significant part in the life of learned Baltic Germans and Latvians as well. On return home, many of them publish travel diaries, notes or letters in periodicals or separate editions. These publications give a glimpse not only in the manifold city life, but in the inner world of the authors as well. The letters of Edith von Rahden (1823–1885) are dominated by romantic impressions. The teachers brothers Kaudzītes (Reinis, 1839–1920 and Matiss, 1848–1926) are ready to inform the reader as well as they can, the young composer Ādams Ore (1855–1927) is fond of Italian lifestyle, for him Italy is mostly a jumble of different sounds. Travel notes is a good source for the studies in cultural history as well. The German Baltic poet Elisa von der Recke (1754–1833) has left the most thorough Italian 19th century reminiscences in her book “Tagebuch einer Reise durch einen Theil Deutschlands und durch Italien, in den Jahren 1804 bis 1806” (A travel diary through a part of Germany and through Italy in 1804–1806) in 4 volumes. Her stories of history and nature are intermixed with episodes describing her encounters with people. She undeniably possesses the talent of a diplomat – always sincere

and benevolent towards the person she meets. The travel notes of Recke are characterized by tolerance towards the questions of religion. In all what she writes, one can feel her romantic soul. In general, Recke leaves an impression of a clever, educated and philosophically minded person. In the travel notes Rome is called the eternal city, simultaneously mentioning that the years of true glory belong to the past. The modern Rome is *cowardly, powerless and frivolous* (Pēteris Ruckis, ?–1926). The descriptions of Rome vary from childishly naive to simple, monotonous, at times boring as by Kaudzites' brothers. In describing the inhabitants of Italy filth is most frequently and prominently mentioned along with swindling, stealing, begging and – in reference to inhabitants of the southern portion – extreme poverty.

In the travel descriptions and letters the most enthusiastic exclamations are about the beauty of nature, the waters, the blooming gardens and the mountains, but one can get a glimpse in the busy city life as well.

Kādas slavenas Vestas priesterienes statuļa Romā

DACE LŪSE

LATVIEŠI EIROPĀ JEB ROMA LATVIEŠU LITERĀTU UN MĀKSLINIEKU LIKTEŅOS UN DARBOS

Latviešu radošās inteliģences ietekmes, ierosas, pat liktenības saistībā ar Eiropas dažādajām valstīm un tautām, to mākslu un kultūru ir neaptverams temats. Ja aizskarsi vienu, pavisam noteikti atsegšies cits tematiskais slāņojums. Tikai pavisam nelielu daļiņu no tā atsedz šis gluži niecīgais mēģinājums ielūkoties tāda temata bezgalībā.

Pētnieks tikpat labi var palūkoties arī uz latviešu attiecībām ar citām Itālijas pilsētām (Florenci, Venēciju, Neapoli), uz citu valstu pilsētām, kā Parīzi, Berlīni, Stokholmu, Oslo utt. Sajūtas un izjūtas, iespaidu gūzma, likteņu pavērsieni – milzu kamols, kuru šķetinot atklājas arvien jaunas sakarības.

Latviešu rakstnieku un mākslinieku vērtējumos Roma laikam visvairāk izpelņijusies apzīmējumu – “mūžīgā”, kaut tā saukta un to līdz šim sauc arī par “pasaules pilsētu”, “pilsētu – muzeju”, “neizmirstamo pilsētu” u. tml. Kāpēc Roma tomēr vairāk saukta par “mūžīgo pilsētu”, apcer literatūrzinātnieks Jānis Rudzītis grāmatā “Tālos ceļos, savos ļaudīs”: “Laikam taču tālab, ka pēdējos divarpus tūkstoš gados Roma vairākkārt izpostīta un sagrauta, lai pēc tam atkal paceltos godībā. [...] Lai raudzītos kur raudzīdamies, tuvumā vai tālumā, apbrīnojama saskaņa, kādā sakļāvušies dažādie laikmeti ar saviem celtniecības pieminekļiem. Netraucētā kontinuitātē teiku dzelmēs radušos Romu ar etrusku kultūras ietekmi papildinājis vēsturē aprakstītais antīkais laikmets, viduslaiki, renesanse, baroks, jaunākie laiki. [...] šī dažādo laikmetu saskanīgā sakļaušanās – tas ir skaidri redzamais, dziļi pārdzīvojamais saturs, kas piepilda jēdzienu par Romu kā Mūžīgo pilsētu.”¹

Roma – “pasaules pilsēta”, “mūžīgā pilsēta”, “pilsēta – muzejs” u. tml. bijusi visai būtiska latviešu rakstnieku un mākslinieku likteņos. Interesanti pavērot, kā tieši Roma ir katru no viņiem ietekmējusi un kāpēc Roma ir bijusi ceļa mērķis, caurbraukšanas vai apstājas vieta.

Latviešu modernajā literatūrā Romas vārds, šķiet, pirmoreiz parādās Jāņa Poruka (1871–1911) daiļradē. Viņa pazīstamā stāsta nosaukumā ietverts Romas vārds – “Romas atjaunotāji” (1900) – tas ir zīmīgs rakstnieka romantiķa ētiskās pozīcijas un vispār viņa romantiskās koncepcijas izteicējs darbs. (Stāstā Poruks ir devis sava “sirdsšķīsto ļaužu” tipāža – “bālo zēnu” definīciju.) Cilvēku garīgums un šaurais prakticismis te izvirzīts krasā pretstatā. Kāpēc rakstnieks domājis tieši par Romu, turklāt “atjaunoto Romu”? Iespējams, Jānim Porukam **Roma ir demokrātijas** (Cēzars ar saviem romiešiem tiekas pie ugunsкура un “izspēlē” senātu, kur viss tiek nolemts demokrātiskā kārtā, ar vairākuma atbalstu kādam priekšlikumam), **izglītības un augstas garīgas attīstības** (zēni savstarpēji sacenšas, kas apgūs vairāk mācību vielas) simbols.

Stāsta darbība norisinās pusaudžu vidē, kas ir pieaugušo pasaules atdarinātāja un vēlākos gados – īstenotāja. Zēni ir sadalījušies divās grupās, kas savstarpēji viena otru apkaro. “Atjaunotā Roma” ir garīgi smalko, t.s. bālo zēnu grupa, kas stāv pretim barbariem, tumsopām.

Silenieku Jānis ir “atjaunotās Romas” Cēzars. Viņš ir visapdāvinātākais starp saviem vienaudžiem un līdzdomātājiem. Roma Silenieku Jāņa iztēlē ar saviem torņiem ir līdzīga smuidrajām eglēm, kuru galotnes tiecas augšup, pretim debesīm. Bet “atjaunotās Romas” vārdā ir iespējams iekarot jaunas zemes, lai iegūtu labklājību sev un saviem tuviniekiem, – tādi ir zēna sapņi. Tikai karotājiem ir jābūt izglītotiem un gudriem. Roma kļūs varena tad, kad tās iedzīvotājiem būs skaidras, šķīstas sirdis, kad tie necels gaisa pilis, bet strādās un mācīsies.

Savukārt Maurelius jeb Augusts Mauriņš, tirgotāja dēls, nodod Cēzaru skaudības un nenovīdības dēļ un pāriet barbaru Romas pusē. Vēlāk viņš kļūst par frivolās “Parīzes” barvedi.

Savā romantiskajā romānā “Rīga” Jānis Poruks Romas vārdu min, salīdzinot mietpilsonisko Rīgu, “kurai bērna prāts”, ar citām Eiropas pilsētām. “Roma sadedzina kristīgos, laiž tiem zvērus virsū,”² – atgādinot par Kolizeju, kur arēnā lauvām saplosīšanai mesti pirmie kristieši.

Jānim Jaunsudrabiņam (1877–1962) Roma parādās divos tēlojumos, kas rakstīti Eiropas ceļojuma laikā 1924. un 1925. gadā.³ Jaunsudrabiņu ne tik daudz saista Itālija – zeme, kur senatne sevi atgādina katrā vietā, Roma kā “mūžīgā pilsēta”, kā “pilsēta – muzejs”, bet Itālijā un Romā sastaptie un vērotie cilvēki. Rakstnieks iztēlojas – un liek to darīt arī lasītājiem – raksturus un cilvēku likteņu likločus. Piemēram, viņa uzmanību Romas dzelzceļa stacijā piesaista kāds tikko no Amerikas atbraucis naudīgs itālietis, kas grasās dzimtenē apprecēties un tūliņ braukt atpakaļ. Lidzīgi kā stāstā par Dženovu, kur rakstnieku saistījusi slavenā Dženovas kapsēta un kāds pieminekļis, kuru sev, vēl dzīva būdama, uzcēlusi Katarina Kampodoniko – riekstu un cepumu pārdevēja: “Tūristi nāk un iet, apbrīnodami pieminekļus galerijās un pasmaidīdami par oriģinālo veceni, kad apstājas pie Kampodoniko kuplā tēla. Bet vidū zem klajām debesīm ir nabago kapi vienkāršiem baltiem krustiem. Tiem visi aiziet steidzīgi garām, tāpat kā dzīvē tas ir bijis. Pat piederīgie liekas viņus aizmirsuši.”⁴

Vai arī kā stāstā par Jaungada sagaidīšanu Kapri, kur Jaunsudrabiņš pieredzējis visskaistāko skatu visa Itālijas apceļojuma laikā: “Spēlmaņi, jauni zēni, divi ar klarinetēm, viens ar tauri, bet pārējie – varbūt gabalu desmit – ar sitamām un rūcināmām bungām, āmuriem un zāģiem, stāv plašā lokā. Apkārt ļaužu drūzma. Bet vidū mazs puisis un maza, brīnumskaista meiča dejo tarantellu. Ši dejas rotaļa bij tik bezgala naiva un tāpēc tik nevainīgi skaista, ka to nekad nevarēs aizmirst.”⁵

Roma Jaunsudrabiņa acīs nav daudz lielāka par Rīgu, tikai senatne to paceļ augstāk. Ko dažās dienās Romā var ieraudzīt? – “Pa *Via Apia* mēs nokļūstam pat līdz Sv. Kalista katarombām, kuru neskaitāmo eju kopīgo garumu vadītājs mūks uzdod uz trīsdesmit kilometru. – Ko tur nu daudz var redzēt tādā kurmja alā! Ar tievu svecīti rokā tu eji klupdams krizdams. Tev parāda kādu gulošu skeletu, kādu telpu, kur sapulcējušies kristīgie, simboliskas rakstu zīmes eju sienās. Laimīgs, ka esi atkal ticis dienas gaismā.”⁶

Romā jāpavada gadu desmiti, lai to iepazītu. Savā manierē Jaunsudrabiņš noslēdz tēlojumu: “Un tomēr gadās ģeniāli cilvēki, kuri

iespēj visu dažās stundās. Tā mūsu sūtņa kundze [Miķe]ja Valtera kundze. – D.L.] zināja minēt kādu latvju jaunavu, studenti, kura pievakarē Romā iebraukusi un otrā rītā aizbraukusi, jo nebijis vairāk nekā, kas viņu interesētu.”⁷

Pretēja Jaunsudrabiņa – priedīga ceļotāja, cilvēku un dabas vērotāja – attieksmei ir Zentas Mauriņas (1897–1978) Romas izjūta.

Mauriņa Romā uzturas laikā, kad pasaule otro reizi 20. gadsimtā kļūst agresīva, – 30. gadu vidū. Spānijā plosās karš, itālieši karo Abesīnijā. Esejistei prātā nāk Nerons – senais Romas varenais, kas savus pretiniekus meta cirkā plēsīgiem zvēriem. Kādreizējā Nerona cirka vietā modernajos laikos paceļas iespaidīgā Pētera baznīca. Draudīgā politiskā atmosfēra, kad pie varas Itālijā ir fašisms, neļauj pilnībā ļauties senatnes valdzinājumam. Tas, kas asociējas ar vēsturi, ir saistīts ar politisku vardarbību un asiņainiem slaktiņiem. “Trīs tumši spēki: asinis, vara un skurbums ir uzcēlušī šo vīrišķīgo pasaules pilsētu. Greznums, godkāriba un cietsirdība.”⁸

Atmiņu grāmatas “Iedriksstēties ir skaisti” nodaļas par Romu valdošā intonācija ir izteikta virsrakstā – “Roma: nemirstīgais martirijs”⁹.

Roma raisa drūmumu un fatalitātes ietekmētas domas: “Vai cilvēks ir nepilnīgs dzīvnieks, būtne, kam vienmēr jānīst citas ticības vai rases piederīgie vai arī cits dzimums un pat brālī? Vai pret naidu nevajadzētu karot kā pret bīstamāko slimību?”¹⁰

Viens no baigākiem laukumiem – *Kampo dei Fiori*, kur 1600. gadā mūki un priesteri sadedzināja Džordano Bruno. Uz tā esot, “visur, likās, oda pēc cilvēka sadegušās miesas”

Romā Zentu Mauriņu saista trīs varenas lietas: Mikelandželo glezna “Pastarā tiesa”, ko viņš gleznojis 89 gadu vecumā, Mikelandželo “*Pietà*” (veidota 25 gadu vecumā) un Vestas templis Tibras krastā, uz ko Mauriņa raugās visas dienas garumā (!). (Salīdzinot ar Jaunsudrabiņu – liela izturība vai arī atmiņas nobīde.) Pēdējā uzturēšanās dienā Romā Mauriņa dodas uz protestantu kapsētu, “lai pakavētos pie akmens, kurā iekaldināti vienkārši vārdi: Amore. Pace. 1816–1903. Te gribēju koncentrēties, iekšēji sagatavoties sen ilgotam ceļojumam uz Villaneuvu, lai sastaptos ar Romēnu Rolānu. Te atradās Malvidas fon Meisenburgas pēdējā atdusas vieta. [..]

Vāgnera, Ničes, Garibaldija, Madzini¹¹ draudzene, viņas mātišķās rokas bija cēlušas tiltu no tautas uz tautu. Viņai bija jāpavada mani pie Romēna Rolāna.”¹²

Zentas Mauriņas darbos ļoti bieži ar lasītāju runā eksaltēta persona, kuras intonācijā ieskanas palaikam arī liekulīgas notis, nenotīcamas emocijas. Roma ir tā vieta pasaulē, kas Mauriņā raisa tik spēcīgu emocionālu pārdzīvojumu, ka iestājas pat ģibonis (piemēram, stipri uztraucoties par 1600. gadā sadedzināto Džordano Bruno!). Viņas nesamaņas brīdī garām brauc kāds itālietis – esejistis paziņa. Tā dzimis romietis nejauši kļūst par liecinieku rakstnieces pārdzīvojumam (pārdzīvojuma mākslai?). Viņš par to var stāstīt citiem.

Mūžīgā pilsēta Roma nav saudzīga pret Jāņa Akuratera (1876–1937) ideālo varoni Pēteri Dangu tāda paša nosaukuma romānā. Pēteris Danga savai romantiskai iedabai atbilstošāk jūtas citā mūžīgā pilsētā – Parīzē. Roma viņu valdzina ar mākslas skaistumu, pilīm, muzejiem, vecām katedrālēm, ar leģendām par Mikelandželo, Rafaēlu, ar Korredžo¹³ un Mantenjas¹⁴ gleznām.

Aizrāviens romantiķis, “pa Kampanju maldīdāmieš, [...] nebija zinājis nekā par mūžīgo drudzi, ar kuru ziemā tik bagāta Roma, sevišķi svešiniekiem. Karnevālam tuvojoties, viņš saslima, dzīvodams kādā mazā šķērsieliņā *Viale del Re* tuvumā.”

Pēteris Danga gandrīz nomirst no “tipiskās Tibras purva guļas, kas tūkstošiem kāvusi Romas pielūdžējus”. – “Pasauli dzirdēja tikai no rītiem, kad Lungatu baznīcā zvanīja senie skanīgie zvani vai no katedrāles iedunējās vēlais *Angelus*”^{15, 16}

Roma Dangam paliek prātā arī ar mazu romantisku piedzīvojumu, tam sekojošiem lāstiem par blēdi ziemeļnieku un ar slepkavam līdzīga vīra soļiem viņam nopakaļ pilsētas šaurajās ieliņās.

Mārtiņam Zivertam (1903–1990)¹⁷ Roma ir sapnis par filozofijas studijām. Bet ir tik trūcīga iztika, ka Romā jāklūst par klaidoni, kas katru nakti stacijā policistiem aizbildinās, ka gaida vilcienu uz Neapoli. Mākslas un vēstures pieminekļu baudīšana nenāk ne prātā, kad jādomā vai vienīgi par bada novēršanu. Ja vien Ziverts savu stāstījumu par pieredzēto neilgā laika posmā mūžīgajā pilsētā būtu izvēršis, iznāktu kārtīgs dēku romāns.

Anšlavs Eglītis¹⁸ par skaistāko grāmatu, kas sarakstīta latviešu valodā par Itāliju un tai skaitā par Romu, uzskata gleznotāja Niklāva Strunkes (1894–1966) eseju krājumu “Svētā birze”.¹⁹ Eglītis raksta: “Īpatnēja pasaule atklājas Strunkes sešās esejās ar kopējo nosaukumu “Mana Itālija” [...] Itālijas iespaidi veidojuši un mikstinājuši Strunkes reālismu, piešķiruši tam delartistisko, rotaļīgo, ornamentālo stilizēšanas prieku. Latviešu valodā par Itāliju nav sarakstīts nekas labāks par šīm sešām esejām. Tie ir raiti, krāsaini stāsti par tagadējās Romas māksliniekiem, par Romas romantisko apkaimi – “kampanju”, kas jau gadu simteņiem valdzinājusi visas pasaules ainavu gleznotājus un gleznota varbūt vēl vairāk nekā Parīze. Modernajai Romai izplešoties, “kampanja” pamazām izzūd, un Strunke ar milestību notēlo dārzus un klosterus, kur vēl patvēries seno dienu daiļjums.”

Roma un Itālija Niklāva Strunkes – cilvēka un mākslinieka – dzīvi un likteni ietekmējušas visbūtiskāk salīdzinājumā ar citiem latviešiem, kas mūžīgajai pilsētai cauri braukuši vai neilgu laiku tajā uzturējušies. Roma vilina Niklāvu Strunki, tajā viņš ik pa laikam atgriežas, tajā dzīvo viņa domubiedri – gleznotāji Eudženio Dagna, Aldo Bandinelli, Antonio Marasko, Enriko Prampolini. Šie itāliešu 20. gadsimta pirmās puses modernisti latviešiem tuvāki kļuvuši vai vienīgi ar Strunkes stāstījumu. Niklāvs Strunke, kad pēc II pasaules kara kļūst par trimdnieku Zviedrijā, arī bieži brauc uz Romu. Romā viņš mirst un tur arī apglabāts.

Niklāva Strunkes vārds šai apcerē nemaz neiederētos, jo viņš taču ir gleznotājs, ne rakstnieks. Taču viņa grāmata “Svētā birze” ir ar tik brīnišķīgu literāru talantu uzrakstīta, ka Strunkes vārds tālab vien iederas arī starp rakstniekiem.

“Svētā birze” ir divdaļīga grāmata. Pirmajā daļā ir Niklāva Strunkes apceres par latviešu glezniecību, sākot ar Teodoru Ūderu un Voldemāru Matveju līdz mūsdienu abstraktās, avangarda glezniecības raksturojumam saistībā ar vecās Eiropas glezniecības tradīcijām un standartizētās Jaunās pasaules tēlotājas mākslas principiem.

Otrā daļa saucas “Mana Itālija”, un tā ietver sešas esejas, starp kurām ir brīnišķīgi Romas un tās apkaimes jeb kampanjas (*campagna*)

romana), tai skaitā Romas pavadonpilsētiņu tēlojumi. Pēc Niklāva Strunkes domām, “Roma ir vienīgā pilsēta plašajā pasaulē ne tikai ar savu seju, bet ar *dvēseli*, un pie tam *dzīvu*, aktīvi sugestējošu, kas pakļauj savai noslēpumainībai tūkstošu tūkstošus bez rasu un bauslības izšķirības”.²⁰

Niklāva Strunkes tekstu var lasīt ar baudu, pilnā mērā iejūtoties, redzot kolorīto Romas un romiešu dzīves un vispār itāliešu mentalitātes, dzīvesveida tēlojumu. Piemēram, autors rāda, kā itālieši priecājas viņa svētkos, kas ir improvizēts seno laiku karnevāls, kā viņi spontāni uzsāk dziesmu kādā ostērijā – viņa pagrabiņā – krodziņā, kur cienā tikai ar vīnu, kā, tautas dziesmas melodijas aizrauti, viņi ļaujas neviltotam, kaislīgam priekam, un skatītāja acu priekšā ir iepriekš neiestudēta, neatkārtojama izrāde.

Karnevālists prieks apņēm ikgadējās Romas gleznotāju brīvdabas izstādes, ko tie rīko uz *Via Margutta* (arī amerikāņu kinorežisora Viljama Vailera 1953. gadā veidotajā filmā “Romas brīvdienas” kāda daļa darbības noris uz *Via Margutta*). “Tur ir izstādīti vairāk nekā pāris tūkstoš darbu, un šis fantastiskais skaitlis vien jau runā par izstādes kvalitāti. Izstādes ideja ir tuvināt Romas tautu ar māksliniekiem, dot tai iespēju būt personiskā saskarē ar izstādītajiem mākslas darbiem. Vakaros pa šo kvartālu pārblīvētās masas dēļ gandrīz nav iespējams kustēties. Atskan debates, kliegzieni, dziesmas, smiekli, vārdu sakot – karnevāla atmosfaira.”²¹

Niklāvam Strunkem raksturīgi, ka viņš tēlaini un ļoti precīzi izteic kādas vietas savdabību. Piemēram, *Santa Scolastica* klostera tēlojums: “Šī klostera apmeklējums mūsdienu cilvēkam ir hofmaniādes brīnumaina teiksmā, bet tāda, kuru mēs varam tvērt ar savu reālo roku un aptvert ar reālā cilvēka prātu.”²²

50. gadu beigū, 60. gadu sākumā Roma ļoti atšķiras no tās Romas, ko Strunke skatījis jaunības dienās. Salīdzinājumā ienāk vārdi “standartizācija”, “shematizācija”, “kalkulācija” – tie izteic 20. gadsimta otrās puses Romas ikdienu, kur senatne ir aizslēpta aiz dzelzsbetona un citām pragmatiski izsvērtām konstrukcijām, radot “standartizējošu vientulību” Salīdzinājums skar kādu Romas ostēriju “*Rupe Tarpea*”, kas vēl 20. gados atradās iekārtota kādreizējā

cietuma kazemātos, kur uzturējās noziedznieki pirms nāves sprieduma izpildīšanas. 50./60. gadu mijā tās vietā jau darbojās parasts bagātu cilvēku tēriņiem domāts naktslokāls. Vieta bija zaudējusi savu kolorītu, kas tik labi izteikts Niklāva Strunkes drauga un Romas ceļabiedra **Antona Austriņa** (1884–1934) – “gotiskā piebaldzēna” dzejoli “*Rupe Tarpea*”:

Rupe Tarpea, pilns plosošu domu,
 Kāpju es pagrabā, zelta kur vins;
 Izjust šē var vēl senajo Romu.
 Bridī šai esmu kā paladīns.
Rupe Tarpea, vai mūžam lai kaucu,
 Kādreiz kā kauca šē cietumnieks?
 “Pantelleria!”²³ es krodziniekam saucu,
 Valda lai tagad šē liksmē un prieks!
Rupe Tarpea, kā senajā Romā,
 Valdīja kopā nāve un prieks.²⁴

Tai pašā vīna pagrabā “*Rupe Tarpea*” *Aleatico di Pantelleria* vīnu malko **Linarda Laicena** (1883–1938) grāmatas “Skaistā Itālija”²⁵ varoņi: “No Vatikāna viņi nokāpa pie Kapitolija, Tarpejklints vīna pagrabā, kas ierīkojies vecās apakšzemes velvēs, kur vīna un senatnes piesmakušās sienas likās Sikstīnas kapellas turpinājums.”²⁶

Laicens Itālijā redz ne tikai senatni un Itāliju pašu kā lielu muzeju, bet arī sociālās dzīves nesakārtotību un milzīgo plaisu starp bagātības pārmērībām un nabadzības nožēlojamību: “..esmu redzējis, ka nakti šķērsielīnā cilvēks rokām izkašņā un pārmeklē pa dienu sakrājušās atkritumu čupas, lai atrastu kaut ko savai dzīvībai par labu. Esmu redzējis otrā šķērsielā, kur šī čupa jau cilvēka pārmeklēta, kā to pārmeklē vēlreiz kaķis savas dzīvības labā.”²⁷

Linards Laicens ir kreisi noskaņots politisks rakstnieks. Svešas zemes, tās pilsētu un ļaužu vērojumi ir pakļauti kreisi orientētai politiskai kritikai. Krasā sociālā nevienlīdzība, kas atklājas bagāto un laisko tūristu tēlojumā un vietējā amatnieka, ielas tirgotāja dienakts garajā eksistences cīņīnā, ir rakstnieka skatījuma pamatā. Viņa kritiskajā vērtējumā bez uzmanības nepaliek arī varenā katoļu baznīca, kas itāliešiem ir neatņemama dzīves sastāvdaļa. Pēc Sv. Pētera baznīcas apskates, kas, pēc Laicena domām, ir svarīgākais no vēstures

pieminekļiem Romā, viņa varoņi ironiski rezonē: “Cik šī lieliskā ēka, šis mākslas izveids nav kalpojis tumsonības, māņticības, izsūkšanas izplatīšanai un nostiprināšanai!? Ja grēks un grēka sūdzēšana un atlaišana būtu kaut kas nopietns, tad katrā ziņā ne Bramante,²⁸ ne Mikelandželo šo atlaišanu nekad nevarētu dabūt, tādu grēku tie ir padarījuši. [...] Sv. Pētera baznīcas kolonādē [...] turpu un atpakaļ virzījās dažādu krāsu mūku apģērbi pa vienam, pulciņos vai rindās – ceļā uz viskatolības ticības stadalu, kurā sēdošs melns cilvēka tēls – Svētais Pēteris – ar izskūpstītu kājas pleznu.”²⁹

Jau minēju, ka kopā ar Niklāvu Strunki Romā kādu laiku vadījis Antons Austriņš un Strunke Austriņam ir bijis gids. 50. gadu beigās, 60. gadu sākumā Niklāvu Strunki Romā apciemo ne viens vien viņa tuvs draugs, to vidū raksta sākumā minētais Jānis Rudzītis, tāpat trimdas dzejnieks, mākslinieks un grāmatnieks Ojārs Jēgens (1924–1994). Jēgena kopā ar Strunki pavadītais laiks Romā atbalsojies vairākos rakstos latviešu trimdas laikrakstos un nelielajā dzejoļu un poēmu krājumīnā “Komentāri” (Kopenhāgena, 1968). Romai te veltīts dzejoļu cikls ar nosaukumu “Romantiskā Roma”. Jānis Krēsliņš (sen.), kas bija tuvs draugs Ojāram Jēgenam, raksta: “Pašreiz nav nekas prātā, kur Ojārs Jēgens būtu aprakstījis savus Itālijas ceļojumus. Viņa Kopenhāgenā 1968. g. izdotajā mazgrāmatiņā **Komentāri** ir plašs cikls, veltīts Romai. Viņa nepilnīgā rakstu izlasītē **Problēmu stīgas un vīteņi**, ko pēc viņa nāves izdeva tā Čikāgas draugi, rakstā par Niklāvu Strunki Ojārs mazliet piemin savas gaitas Romā. Ojārs Romā vienmēr apmeklēja Strunki. Ja Andreja Johansona vēstules tā dēļ Pāvils ir nodevis Rakstniecības muzejam, tur varētu būt sarakste ar Ojāru. Par Ojāra gaitām Romā šo to noteikti zinātu ārkārtīgi zinīgais, bet arī ļoti vecais latviešu jezuīts Kučinskis, kas Romā dzīvoja jau no trīsdesmito gadu beigām. Iespējams, ka Ojārs šo to būtu uzrakstījis Eiropas latviešu laikrakstiem piecdesmitajos, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados.”³⁰

Dzejoļu ciklā “Romantiskā Roma” Ojārs Jēgens Romu uzlūkojis tieši tādu – romantisku, par ko deg sirds. Dzejoļu ciklā ir izmantota īpatnēja dzejas forma: iepriekšējā dzejoļa pēdējā rinda aizsāk nākamā dzejoli.

Niklāvs Strunke trimdas posmā ir bijis savdabīga “ēsmā” arī **Valdemāram Kārkliņam** (1906–1964) – ne tikai rakstniekam, bet arī “Laika Mēnešraksta” daudzo publikāciju autoram. “Laika Mēnešraksta” 1959. gada 10. numurā ir viņa raksts “Vēstule no Itālijas”, kur stāstīts par Niklāva Strunkes gaitām Romā, kad viņš pāris mēnešu gadā, atbraucis no Stokholmas, tur bauda no jauna pilsētu un tās apkārtni. Jāpiekrīt **Valdemāram Kārkliņam**, ka Strunke starp latviešu māksliniekiem un rakstniekiem bija pats uzticamākais mūžīgās pilsētas mīlētājs.

Atšķirīgi no citiem latviešu rakstniekiem un māksliniekiem Romu ir tēlojis romāņu filologs, vēsturnieks un diplomāts, pēdējais pirmās Latvijas brīvvalsts sūtnis Itālijā – profesors **Arnolds Spekke** (1887–1972). Roma ir viņa diplomāta darbavieta, turklāt sūtnis Itālijā Spekke ir II pasaules kara priekšvakarā, kad Itālijā valda Musolini fašisms. Romā **Arnolds Spekke** ar ģimeni paliek kā bēgļi pēc Latvijas vēstniecības likvidēšanas 1940. gadā padomju okupācijas dēļ un nodzīvo tur līdz 1954. gadam, kad viņš tiek iecelts par Latvijas sūtni ASV Vašingtonā. Romā nodzīvoti 22 gadi.

Kāpēc stāstu par **Arnoldu Spekki**? Tāpēc, ka viņš uzrakstījis vienu no brīnišķīgākajām latviešu atmiņu grāmatām – “Atmiņu brīži” (1967, 2000), kuru lasot baudām gan kā skaistu, izteiksmīgu tēlojumu, gan kā iespaidīgu kultūrvēstures un politiskās vēstures dokumentējumu. Neviens no latviešu rakstniekiem vai māksliniekiem līdz šim Romu nav tēlojis tieši II pasaules kara laikā, kad tā pārdzīvo deviņus mēnešus ilgu nacistiskās Vācijas okupāciju, trūkumu un pat badu. Turklāt Romā jāmēģina izdzīvot bēglim, “bēglītim”, kā saka pats Spekke.

Daudzās lappusēs emocionāli atklāta Roma un tās apkaime, kad to vēro un pa to savus ciemiņus vadā augsta diplomātiska persona (“.. izbraucām Romas apkārtnē, kur lauku tavernās ir tik jauki sēdēt lielo koku ēnā, lēnā garā sūkt vieglo Fraskati balto vīnu un runāt runas par grūto un miļo pasauli.”³¹). Brīnišķīgs tēlojums lasītājam paveras, kad pa Romu un tās apkaimi tiek vests ļoti gaidīts ciemiņš – **Edvarts Virza**. Roma ar savu senatnes šarmu un dzejnieks, kurš radījis senatnes cēluma apdvestus darbus, – tas kopā veido **Arnolda Spekkes**

emocionāli spilgto, filozofiski apcerīgo tēlojumu: “Reiz Romā kādā vēlā vakarā, kad pāri Romas Kampanai slidēja pilnais mēness, aizvedu Virzu uz *Via Appia Antica*, bijušo Senās Romas kapu ielu. Vasaras naktis mēness stariem pāri Kampanai ir brīnumains efekts: biezie zemes tvani liekas pilni esam savādas dzīvības, it kā mostos un viņšotos seno paaudžu gari, šais viņņainajos līdzenumos, kas pilni vecām drupām un sevi slēpj tik daudz asinsdarbu, tik daudz varoņības un tik daudz slavas. Staigājām klusēdami starp augstajām cipresēm, kas tumšas, smudras un rāmas šķita sevi slēpjam neskaitāmu paaudžu asaru un nojautu valodu, – kādas mūžīgas sakarības nojautās starp esošo un bijušo skatījām dažos retos pārpalikušos kapu pieminekļos un apdrupušās statujās, kas rādīja senu laiku sastringušos cilvēku rēģus; staigājām un klusējām. Beidzot Virza noteica: “Šās zemes velni nav tik baisīgi kā mūsējie.””³²

Edvarts Virza, kā uzsver Arnolds Spekke, “bija pārāk latvisks un pārāk dziļš savās estētiskās izjūtās, lai viņš varētu labi iejusties citā zemē. Kosmopolītisms un viss, kas tam līdzīgs, bija viņam “nožēlojama abstrakcija” [...] Ceļojumi bija viņam auglīgas ierosmes, kā bitei [...] dažādu ziedu putekļi, no kuriem viņa rada savu, gan dažādu smaržu un garšu, medu.”³³ Bet Virza vēlējās Romā atgriezties, “lai kaut kur lauku vientulībā, dzerot vieglo balto Fraskati vīnu un ēdot kazu sieru (taisni to), varētu vērot Romas Kampanas mūžīgos apvāršņus”.³⁴

Savukārt Senā Roma saista Arnoldu Spekki kā vēsturnieku. Viņš ir viens no tiem erudītajiem zinātniekiem, kas pamatīgi pētījis t. s. dzintara ceļu jeb austrumbaltu cilšu tirdzniecības ceļus ar Rietumeiropu, resp., Senās Romas impēriju. Pētījums saucas “Senie dzintara ceļi un Austrum–Baltijas ģeogrāfiskā atklāšana” (Stokholma: Zelta ābele, 1956, 113 lpp.). Austrumbalti tirgojās ar dzintaru, gūdami lielu peļņu. Viņu ceļš veda no Vislas un tās pieteku baseina, pa Dņestras baseinu līdz Morāvijas vārtiem starp Sudetu un Karpatu kalniem, tad pa Oderu līdz Donavai – un Romas impērija sasniegta.

Edvarts Virza (1883–1940) savus Romas ceļojuma iespaidus publicējis laikrakstā “Brīvā Zeme” 1938. gadā.

Pa Romu un citām Itālijas pilsētām kā stingrs gids lasītājus izvadā Jānis Rudzītis grāmatā “Tālos ceļos, savos ļaudis”.

Roma un Itālija valdzinājusi Antona Austriņa meitu literāti **Mudīti Austriņu** (1924–1991).

Roma kā kultūras cilvēka pasaules centrs ir bijusi dzejniekam **Linardam Taunam** (1922–1963): “..es domāju par senajiem romniekiem, kas, tāpat kā es, dzīvoja pasaules norietā, apgleznojot sienas ar sievietēm, kuru skaistums nenoriet.”

Gundegas Repšes stāstā “Stigma” izspēlēts motīvs par ceļiem, kas vilšus vai nevilšus aizved uz Romu. Taču katram šis ceļš ir citāds. Astoņdesmitgadīgais **Bertrams** redz Romu – sapni no jaunības gadiem – īsi pirms nāves. Nāve viņu pārsteidz tieši Romā.

Kārļa Ķezbera (1914) atmiņu grāmata saucas “Mana Roma un Meka” (izdota Ņujorkā, “Grāmatu drauga” apgādā 1976. g.). Kārlim Ķezberam tas, kas citiem mūžīgā pilsēta Roma, ir Latvija un Rīga.

ATSAUCES

- ¹ *Rudzītis J.* Tālos ceļos, savos ļaudīs. – Vāsterās: Ziemeļblāzma, 1973. 82.–84. lpp. Jānis Rudzītis (1909–1970) šai grāmatā sniedz arī interesantu liecību par Romā ilgstoši dzīvojošajiem latviešiem, kas 60. gadu beigās bija dzīvi un kurus bija izdevība sastapt, kā monsinjoru Jāzepu Čamani, jezuītu tēvu Staņislavu Kučinski un filoloģijas doktori Martu Rasupi, kas bijusi arī pirmās brīvvalsts Latvijas vēstniecības Itālijā darbiniece.
- ² Poruku Jāņa Kopoti raksti desmit sējumos. – Rīga: A. Golta apgāds, 1924. – 2. sēj. – 268. lpp.
- ³ *Jaunsudrabiņš J.* Vēstules no vakariem; Pa Vakareiropu // *Jaunsudrabiņš J.* Kopoti raksti piecpadsmit sējumos. – Rīga: Liesma, 1982. – 6. sēj. 307.–444. lpp.
- ⁴ *Jaunsudrabiņš J.* Pa Vakareiropu. – 402. lpp.
- ⁵ *Jaunsudrabiņš J.* Vēstules no vakariem. – 317. lpp.
- ⁶ *Jaunsudrabiņš J.* Pa Vakareiropu. – 432., 433. lpp.
- ⁷ Turpat. – 433. lpp.
- ⁸ *Mauriņa Z.* Iedriktēties ir skaisti. – Toronto: Astras apgāds, 1958. – 285. lpp.
- ⁹ Martirijs (gr. *martyr*) – liecinieks, moceklis, vajāta persona vai kāds, kam sagādātas ciešanas.
- ¹⁰ *Mauriņa Z.* Iedriktēties ir skaisti. – 286. lpp.
- ¹¹ *Giuseppe Mazzini* (1805–1872) – itāliešu domātājs, rakstnieks, nacionālās neatkarības kustības ideologs Itālijā.
- ¹² *Mauriņa Z.* Iedriktēties ir skaisti. – 289., 290. lpp.

- ¹³ *Correggio (1489–1534)* – itāliešu gleznotājs.
- ¹⁴ *Andrea Mantegna (1431–1506)* – itāliešu gleznotājs.
- ¹⁵ *Angelus* – zvans uz vakara dievkalpojumu katoļu baznīcā.
- ¹⁶ *Akuraters J. Pēteris Danga.* – Rīga: Daugava, 1997. – 20. lpp.
- ¹⁷ *Mārtiņa Ziverta pasaulē: Rakstu krājums.* – Sidneja: Salas izdevniecība, 1974.
- ¹⁸ *Sk.: Eglītis Anslavs.* Par rakstniekiem un grāmatām. – Rīga: Zinātne, 1993. – 189. lpp.
- ¹⁹ *Strunke N. Svētā birze.* – Stokholma: Daugava, 1964.
- ²⁰ Turpat. – 73. lpp.
- ²¹ Turpat. – 83. lpp.
- ²² Turpat. – 108. lpp.
- ²³ *Aleatico Pantelleria* – vīna šķirne, ko gatavo no Pantellerijas salā (Vidusjūrā pie Sicīlijas) audzētām vīnogām. Musolini savas valdīšanas laikā uz Pantellerijas salu izsūtīja politiskos pretiniekus.
- ²⁴ Par sava tēva diviem ceļojumiem uz Itāliju 1922. un 1925. gadā, kā arī par šī dzejoļa rašanos stāsta Mudīte Austriņa grāmatā “Krodziņš uz katedrāles” (Gvido Press izdevums, 1987). Ādolfs Erss (1885–1945) savukārt sarakstījis tēlojumu “Antons Austriņš Itālijā”, kas publicēts 1936. gadā žurnālā “Sejejs”
- ²⁵ L. Laicena stāstu grāmata “Skaistā Itālija” pirmoreiz izdota Rīgā apgādā “Daile un darbs” 1925. gadā.
- ²⁶ *Laicens L. Skaistā Itālija.* – 34. lpp.
- ²⁷ Turpat. – 30. lpp.
- ²⁸ *Donato d' Angelo Lazzari Bramante (1444–1514)* – slavens itāliešu arhitekts, monumentālās arhitektūras pārstāvis. Starp viņa izcilākajām celtnēm – Sv. Pētera baznīca Vatikānā.
- ²⁹ *Laicens L. Skaistā Itālija.* – 33. lpp.
- ³⁰ No Jāņa Krēslīņa (sen.) vēstules Dacei Lūsei 2003. gada 15. martā.
- ³¹ *Spekke A. Atmiņu brīži.* – Rīga: Jumava, 2000. – 176. lpp.
- ³² Turpat. – 178. lpp.
- ³³ Turpat. – 179. lpp.
- ³⁴ Turpat. – 183. lpp.

ROME IN THE LIVES AND WORKS OF LATVIAN WRITERS AND ARTISTS

SUMMARY

The connection between Latvian creative intelligentsia and various European countries and people is a vast topic, which can reach out

to cities of Italy, Paris, Berlin, Oslo, Stockholm and other places. By looking at a particular link, feelings, impressions and fates, new links and relations are discovered.

In the works of Latvian writers and artists Rome has often been called 'the eternal city', though it is also alluded to as 'the city of the world', 'museum city', 'unforgettable city'.

In modern Latvian literature Rome first appears in the story "Restorers of Rome" by Jānis Poruks (1871–1911). It is considered to have expressed romanticism concepts and ethic principles. Rome for Poruks may have been the symbol of democracy, education and high spiritual development.

For Jānis Jaunsudrabiņš (1877–1962) Rome appears in two pieces of descriptive prose reflecting his travel impressions of 1924 and 1925. Rome here is the 'eternal city', a 'museum city', elevated by the presence of history the study of which takes much time and attention.

Zenta Mauriņa's (1897–1978) perception of Rome is different. Her visit to Rome coincides with the period of growing aggression in Europe in the mid-1930s. The ominous political atmosphere interfered with the charm of ancient values and culture. The chapter devoted to Rome in her book is entitled "Rome – the eternal martyr"

The narrator of the novel "Pēteris Danga" by Jānis Akuraters (1876–1973) is a romantic searcher for beauty for whom Rome associates with the fever that typically visits Rome in winter. He almost dies from "the fever of Tibra's swamps that has killed thousands of lovers of Rome"

Latvian artist and essay writer Niklāvs Strunke's (1894–1966) life and fate in art has been essentially influenced by Rome and Italy. All his life he has been fascinated by Rome as a phenomenon of art and antiquity. In Rome he had found people who shared his views and with whom he had kept in touch all his life. However, the Rome of the 1950s–1960s for Strunke seemed very much different. Such words as 'standardisation', 'schematisation' and 'calculation' express his vision of the everyday reality of Rome in the late 20th century.

Linards Laicens (1883–1938), the Latvian writer of leftist views, travels to Italy and Rome in the 1920 and 1930s, and he criticises what he sees from his leftist viewpoint. He depicts the sharp social inequality, with the idle tourists juxtaposed to the daily toil of the local craftsmen and street vendors. His critical eye makes note of the powerful Catholic Church, part and parcel of Italian life.

Arnolds Spekke (1887–1972) has left a description of Rome that differs much from those of other Latvian writers and artists. For Spekke, Rome is a city in which he works as a diplomat at the time of the Mussolini regime. In Latvian literature only Spekke has described Rome during the 9 months of the Nazi Germany occupation. Spekke has also investigated the ‘amber road’, or the trade links between the Eastern Baltic tribes and the ancient Roman Empire.

Rome has been mentioned in the works of many other Latvian authors: Antons Austriņš (1884–1934), Edvards Virza (1883–1940), Ojārs Jēgens (1924–1994), Mudīte Austriņa (1924–1991) and Gundega Repše (1960).

Kārlis Ņezbers (1914) has chosen to name his book of reminiscences “My Rome and My Mecca” (New York, 1976). While some call Rome the ‘eternal city’, for Ņezbers it is Latvia and Riga.

RAIMONDS BRIEDIS

KAS NOTIEK AR ROMU II PASAULES KARA LAIKĀ LATVIEŠU PADOMJU DZEJĀ?

Impulss rakstam radās pavisam nejauši – uzduroties Romas vārdam latviešu dzejā, kas tapusi padomju laikā. Radās vēlme paskatīties, kā šajā “mūžīgās tagadnes un nākotnes” laikā iespraucas tēls, kas saistās ar “mūžīgo pagātņi” Taču vienlaikus, domājot par šī posma savdabību, nācās saskarties ar to, kā šis tēls – Roma – dzejā ir izmantots agrāk, jau kopš tautiskās atmodas laika, un kā, laikam ejot, tā semantiskā tradīcija transformējusies.

Roma latviešu dzejā netiek pieminēta bieži, taču laiku pa laikam mūžīgās pilsētas vārds ir klātesošs. Kā tas varēja nonākt dzejnieku uzmanības lokā? Spekulējot varam teikt:

1. Roma, romieši un ar tiem saistītie tēli latviešu dzejnieku uzmanības lokā nonāca, pateicoties skolu izglītības programmām. Vēstures stāsti bija klātesoši gan pamatzglītības, gan augstākās izglītības procesā. Tie vienlaikus bija ne tikai vēsture, bet arī “stāsti”, kas saistījās ar noteiktām nozīmēm un bija izmantojami daiļradē.

2. Roma, pateicoties tam, ka visi ceļotāju ceļi “ved uz Romu”, kādā brīdī kļuva par tūrisma objektu, pilsētu, kurā varēja sastapties ar senatnes klātbūtni, pašu acīm ieraudzīt stāstu norises vietas, ļauties apcerei par laika iedabu, skaistumu utt. Par mērķi latviešu ceļotājiem Roma, šķiet, kļuva 19. gadsimta 80. gados – tur ierodas gan brāļi Kaudzītes, gan Freimaņu Minna, vēlāk – izdevēja Hermīne Zālīte. 20. gadsimta sākumā Roma vairs nav tikai iztēlojama, tā jau ir redzēta un par Romu iespējams lasīt ceļotāju aprakstos.

Tāpat iemesli, kādēļ Roma var tikt pieminēta, ir vismaz divi – pirmkārt, autora nolūks, kas saistīts ar refleksiju par vēstures tēmām, un, otrkārt, impulsi, kas gūti Romas apmeklējuma laikā (kur savijas gan pagātnes klātbūtne, gan tagadne – cita realitāte).

Bet kas latviešu dzejniekiem Roma bija 20. gadsimta 40. gados? LPSR (resp. PSRS) no pasaules atdalīja divkārša robeža – no vienas

pusēs to veidoja šķirtne starp divām ekonomiskajām sistēmām, no otras – fronte starp nacistisko Vāciju (arī tās sabiedroto Itāliju) un PSRS. Latvija no Eiropas bija šķirta gan tiešā, gan pārnestā nozīmē.

Attiecībā pret ekonomiskajām sistēmām Romas motīvs saistīts ar vēsturi – vergturu/vergu tematiku. Attiecībā pret frontes līniju Roma bija ienaidnieku pilsēta, Musolini varas citadele. Resp., Romu potenciāli būtu iespējams aktualizēt vienīgi vēsturiskā skatījumā (uzmanības centrā paturot sociālos jautājumus vai īpaši izceļot sociālos konfliktus, ierādot savu vietu vēsturiski progresīvajiem/regresīvajiem spēkiem¹) vai arī – tā varētu atblāzmot atmiņās tiem, kas Romā bijuši (taču tad tā būtu jāpakļauj negatīvai konotācijai).

Bet kas Roma bijusi agrāk? Vai ar to saistītās nozīmes bijušas patstāvīgas, ļaujot tai kļūt par stabilu nozīmju kopu, vai arī pakļautas mainīgumam?

Viens no senākajiem Romas pieminējumiem latviešu dzejā pieder Auseklim. Dzejoli “Ubi bene, ibi patria” (1872) viņš raksta:

*Hermans un vēl simti Romā gāja,
Zinātnes un citas mantas krāja;
Bet ne visiem rūpa tēvija. –
Ubi bene, ibi patria.*

Kvartas sākumā Roma saistīta ar “zinātnēm un citām mantām”, bet jau tās noslēgumā veidojas pretmets, ko dzejnieks nostiprina otrajā četrindē:

*Tā daudz latvju tādu ceļu dodās,
Citām tautām tie par biedriem rodās;
Retam paliek sirdi tēvija. –
Ubi bene, ibi patria.²*

Līdz ar to ir nostiprināti arī vēlākam laikam raksturīgie divi opozīciju pāri: Roma – zināšanas un kultūra pretstatā to neesamībai un – svešais pretstatā pazīstamajam. Roma var tikt uztverta kā augstāka kultūra pretstatā *vēl-ne-kultūrai* vai arī kā svešā kultūra pretstatā savējai. Romas tēlā iezīmējas ambivalents lasījums. Tā ir varena, taču pakļauj sev “tautas dēlus” Andrejs Pumpurs eposā “Lāčplēsis” (1888) Romu raksturo ar abstraktām kategorijām

“gudrība, māksla, ticība” un materiālo varenību, kas pārsteidz Māras zemes ceļotājus. Pumpurs, starp tiem jaunekljiem, kas kļūst par Romas mācekļiem, pieminot Livonijas Indriķa vārdu, šo opozīciju nostiprina – jauneklji kļūst par citas varenākas ticības piekritējiem un vienlaikus par savas tautas noliedzējiem.

Romas nozīme tādējādi papildinās ar vēl vienu pretmetu: svešā ticība / pagāniskā ticība. Savdabīga iezīme, ka Romas sasniegšana notiek, pateicoties vācu biedriem. Vācu kultūra (balstīta Senās Romas kultūrā) kļūst par starpnieku starp latviešu jauno, topošo un klasisko kultūru.

90. gadu paaudzei Roma neapšaubāmi vispirms ir augstās kultūras zīme – tapusi ilgā laikā, tā kļuvusi par Eiropas kultūras pamatu. Lai kļūtu par moderno cilvēku, jāpiesavinās Eiropas mākslas. Šķiet, gandrīz viennozīmīgi Romas vārds šai paaudzei ir saistīts ar Ilglaičīgo, Cēlo un Skaisto. Visvairāk ar Romu un Romas kultūru saistītu alūziju dzejā ienāk, pateicoties starpniektekstiem (galvenokārt no vācu valodas), to vidū izceļas Raiņa tulkotais Gēte. Uz vienlīdzīgiem pamatiem, brīžiem nešķirojot, tiek izmantoti grieķu un romiešu vēsturē un mitoloģijā balstīti tēli. Tulkojot klasiskos tekstus, autori tiecas rast personisku saikni ar antīko pasauli, Eiropas kultūru.

20. gadsimta sākuma literātu paaudze tiecas pretstatīt Romu Grieķijai, ieraugot pretmetu dionīsiskajā Grieķijā un apolloniskajā Romā. Viktors Eglītis dzejoļu krājumā “Hippokrēna” raksta:

*Ir divas mūzas zināmas
No Atēnām un senās Romas:
Tai vienai gleznas pinamas,
Bet otrai – epitetos domas.³*

Grieķija saistās ar pirmatnēji dabisko, neapzināto, impulsīvi dinamisko, Roma – ar klasisku skaidrību, sakārtoību un apzinātību.

20. gados Roma no mūžīgās pilsētas ir kļuvusi par tagadnes pilsētu. Priekšstati par Romu vairs nav smelti mācību grāmatās un rasti klasiskajā literatūrā, bet pašu pieredzēti. Roma ir konkrēta pilsēta, kurā pagātne saduras ar tagadni, un, piesaucot reālijas, veidojas pilsētas tēls. Vienlaikus top jauna opozīcija: vecā kultūra un jaunā kultūra.

Spilgti un skandalozī dzejā to iemieso dzejniece Lūcija Zamaiča. Viņa Romā ierauga Eiropas samilzušās pretrunas, guruma pazīmes, dažādos kultūras slāņus, kuru radošā enerģija ir izsīkusī. Roma kļūst par Vecās Eiropas zīmi. Mainās iepriekš pieteiktās opozīcijas – kultūra / vēl-ne-kultūra – vērtējums. Pozitīvu konotāciju iegūst barbariskā, vitālā, agresīvā pasaule, negatīvo – “svētā Roma” Dzejoli ar nosaukumu “Svētajā Romā”⁴ dzejniece saka:

*Svētas te pirtis, kur šķīstījās nešķīstie,
Dzēra un baudīja Venēras glaudas.
Drupīgās drupās kā zobi neīstie
Paceļās celtnes bez laikmeta jaudas.*

Dinamisko, mainīgo dzejniece ierauga ielās, tramvajos, un viņas simpātijas pieder nevis “dievišķajai mākslai”, kas “pagridē, griestos, sienā un grīdā”, bet dzīves kaislībām, miesiskai un reālai pasaules izjūtai. Itālijas pozitīvo nozīmi uzņemas Alžīrija, svelmainais tukšsneša gaiss un islams.

Jāpiebilst, ka savulaik skandālu izsauca dzejoļa pēdējās rindas, kur latviskais sasaistīts ar barbarisko un nievu pret spēkus zaudējušo kultūru:⁵

*Noskatos mierīgi itāļos ejošos,
Izsplauju latvisko splāvienu savu.*

30. gadu dzejā skatījums kļūst daudz līdzsvarotāks – Veronika Strēlerte dzejoli “Paradoksālā Roma” trīs kvintās piecpēdu jambos rāda Romu kā pretrunu apvienojumu – tur ir viss: vara un paze-mība, marmora baltums un iznīcība, kaislība un askēze, patiesība un meli, pagātne un nākotne. Katra kvinta noslēdzas ar referēnveidīgu rindu: “Uz tevi, Roma, satek visi ceļi.” Neoklasicismam tuvā nosvērtība dzejā ļauj sabalansēt pretrunīgās Romas iezīmes. Romas se-nums un pretrunīgums padara to par pilsētu, kurā redzama nākotne:

*Nekur tā jānotic nav nākotnei,
Kaut dzīvajiem te pavēles čukst veļi,
Mirdz zelta zizlis rokā dievmātei,
Bet tava lēnā vilku māte rej –
Uz tevi, Roma, satek visi ceļi.⁶*

Domājot par citām Eiropas pilsētām, Roma kā tēls saglabā savu patstāvīgumu. Visi šeit citētie darbi Romai pretmetu neveido – Roma kā pilsēta saistās ar nozīmēm, kas izriet no tās dažādu laiku funkcijām. Prozā (Jāņa Poruka stāsti) iespējams vērot pretmetu: Roma / Parīze, bet dzejā Roma paliek viena – pati sevī. Lai arī dažādi vērtēta, tā paliek pilsētu pilsēta, mūžīgā pilsēta. Līdz ar to Romas tēls latviešu dzejā līdz 1940. gadam eksistē ar visai stabilu asociāciju lauku. Un – ambivalentām nozīmēm. Augstāka kultūra, mākslu pilsēta. Svešas un varenākas ticības radītāja vai sastingusi pagātnes kultūra.

Pirmajā padomju gadā Roma (tostarp arī klasiskās literatūras tulkojumi) izpaliek. Saprotams, tas ir laiks, kurā nav skaidra Romas un tās tēlu semantika. Šķiriskums vēstures koncepcijā traucē izmantot ar Romu saistītos stāstus līdzībām par jauno “strādnieku valsti” Šo tēlu nevar izmantot arī neitrālās refleksijās par pagātņi, laiku u. tml., jo 1940. gads ir novilcis robežliniju, aiz kuras sākas jauna pasaule. Pagātne, kas neslēpj “jaunās valsts” iedīgi, nav nepieciešama. Savukārt Romas pabeigtību un pašpietiekamību nav iespējams izmantot kā glābiņu, neitrālu iedvesmas avotu, jo distance no laikmetiskā netiek atļauta.

Savdabīgi, ka vācu okupācijas – Trešā reiha laikā romiskās alūzijas atjaunojas, neoklasicisma pieļautais vēsums un formas dominante paver iespēju tulkojumos un apcerēs aktualizēt senās tēmas, ļaujot ieņemt distanci pret apkārt notiekošo, – Roma (kas vienlaikus ir arī vācu kultūras pamats) kļūst par Mūžīgo Romu.

Interesanti, ka tieši šajā laikā – Latvijā 1941. gada beigās un Maskavā 1943. gada sākumā aktualizējas Gētes “Romans elēģijas” Rīgā apgāds “Zelta ābele” izdod Viļa Cedriņa tulkojumu, par ko nezina cits autors Sarkanās armijas aizmugurē – labs klasiskās dzejas pazinējs Jānis Sudrabkalns. Šķiet, ka tikai viņa dzejā Roma varētu arī parādīties. 1943. gadā Sudrabkalns Maskavā nopērk Gētes “Romans elēģiju” izdevumu.

Dzejnieka dienasgrāmatā atrodams ieraksts (1943.10.4.): “Mājās nākot, iegājām Arbata ielā Vojenkņigā, kur nopirku Šervinska tulkotās “Romans elēģijas” ar paralēlu vācu tekstu un dzīvi tvertiem Ņivinska zīmējumiem, – arī šī grāmata viena no tām, kas palika

Rīgā manos plauktos. To no manis reiz paņēma Vilis Cedriņš, kas tulkoja Gētes elēģijas. Bija jauks un apdāvināts puisis. Esot it kā sapraties ar hitlervāciem (padomju laikā tulkoja Johannesu Bekeru). Rīgas radiofonā šoziem stāstījis, ka bijis Vācijā, kur redzējis, cik labos apstākļos strādā un dzīvo un cik apmierināti Vācijā aizšķūtētie latvieši, kāškrusta vergi...”⁷

Pateicoties “Romas elēģiju” izdevumam, top dzejolis heksametrā no cikla “Ieraksts grāmatās”, piesaucot Romas vārdu, kas padomju laikā tapušajā dzejā ir retums:

*Saulainie torņi un jumti, man padodiet ziņu no tālēm,
Kur gan to pāri lai rod, nemirstīgs vainags kam vits,
Nakti un dienu kam dzīres bij Amora ziedošos dārzos,
Dzejniekam laimīgs un brīvs liksmi kur staroja vaigs?
Kur gan tā diženā Roma, ar smaidu kas paklausa milai?
Anchīzs ar Venēru kur? Roka, bez naida kas glauž?
Pavaicā Ukrainas drupas, pa rietumu pilsētām paej:
Kāškrusta vācietis plēs pasauli dzīvo kā vilks.
Neesi vainīgs tu, dzejniek, bet izsmieklā nirdzīgā, ļaunā
Hitlera kāšakrusts žņaudz visu, ko milēja Olimpiets reiz.
Asinains līgavas liķis gul krāsmatu kūpošos pelnos,
Mātei pie nocirstās krūts sastindzis nevainīgs bērns,
Vārpas kur Cereru sveica, tur postaža nezāļu ciņos –
Pilsētas, kad jums būs miers? Akmen, kad nebrēksi vairs?⁸*

Uzvilnī ne tikai atmiņas par Vili Cedriņu, bet vienlaikus arī vaicājums, kur šobrīd ir “diženā Roma” (kur bibliotēka, miers utt.) – zudusi pasaule, kur reiz “liksmi staroja (dzejnieka) vaigs” Romas – miera un kultūras pilsētas vairs it kā nav dzejnieka pasaulē. Pretstatā pazaudētajai pagātnei ir tagadne – “kāškrusta vācietis”, kas saplosa Eiropu, iznīcinot visu, kas dzīvs. Roma, pateicoties Gētem, ir pieminēta, taču to it kā nosvītro nežēlīgā tagadne – un Romas tēls uz ilgu laiku pazūd no latviešu dzejas.

Pēckara posmā Romas funkcijas dzejā uzņemas cita pasaules pilsēta – Maskava. Latviešu dzejā tā kļūst par visu centru centru. Maskavai varētu veltīt atsevišķu pētījumu, taču šobrīd gribētu apgalvot, ka visi potenciālie Romas epiteti tiek attiecināti uz Maskavu. Roma (Eiropa) tiek aizstāta ar Maskavu (padomju zemi).

Jānis Plaudis dzejolī “Maskavai” raksta: “Tu – māte brīvai Latvijai, / Tev slavā mirdzēt mūžigai.”⁹ Maskavai ir “sena slava”, no tās nāk “jauna gaismas cilvēce” (J. Sudrabkalns).¹⁰ Tā kļūst par jaunu *Urbs Aeterna*, no kuras ir nācis viss un kura pati ir visa sākums un augstākais cilvēces sasniegums. Atšķirībā no iepriekš aplūkotā Romas tēla Maskava ir saistīta tikai ar pozitīvu konotāciju, tā nepretendē uz “drupām”, sairušiem kultūras slāņiem. Viss garīgā un materiālā Maskavā slejas dievišķā varenībā un hierarhijā. Tā ir “mākslas, zināšanu” un arī “ticības”, šai gadījumā – pārlicības iegūšanas centrs. Dzejnieku ceļi dzīvē un dzejā vairs neved uz Romu (Parīzi, Vīni utt.), bet Maskavu. Atmiņā nāk “Москва – третий Рим, и четвертому не быть” (Ivana Bargā garīgais tēvs Filofejs), taču vārdos tas pateikts netiek. Romiskās alūzijas caurauž jaunās realitātes tēlus, taču netiek verbalizētas. Savdabīgi, ka laikā, kad, atsakoties no pasaules revolūcijas un nostājoties uz impērijas veidošanas ceļa, Padomju Krievija maina savu publisko tēlu, tā pieņem Romas ārējās zīmes, taču nepieņem Romas vārdu – iespējams, tam traucē Trešais reihs, kas Romas regālijas savā simboliskajā telpā izvietojis jau iepriekš.

Krievu valoda savukārt kļūst par klasisko valodu – to skaitā latīņu – funkciju veicēju.

Jānis Sudrabkalns miniatūrā raksta: “*Maskavas diženums šai bargajā laikā saviņņo daudzas dvēseles [..] No bibliotēkas iznāk pulciņš jaužu, katrs savas tautības. Kad senos laikos satikās svešinieki, viņi sarunājās grieķiski, arābiski, latīniski. Zinātnieki savas domas mācītā sapulcē aizstāvēja Cēzara un Cicerona valodā. Spāniešu valoda ieskanējusi Dienvidamerikas kalnos un lejās, kur tā iekļuva uz iebrucēju zobena asmens. Franciski sarunājās diplomāti. Angļu kapitālists kļuvis visdīvainākais pasaules valdnieks, jo viņš negrib saprast nevienu citu valodu kā tikai savējo un spiež roku tikai tam, kas runā angļiski [..] Mūsu pulciņš sarunājas krieviski [..] Tā kļuvusi par jaunu pasaules valodu..*”¹¹

Pretstatā visām iepriekšējām pasaulēm, kuras sašķēla šķiriskās pretrunas, Maskava saistās ar pabeigtību un mūžīgu gaismu. Sarunā starp dažādu tautību pārstāvjiem Sudrabkalns francūzim liek teikt: “*Šķiras vēstures grāmatas lapas, skaidri tur iezīmējās pilsētu likteņi*

no senās Romas līdz mūsdienu Ņujorkai, no romiešu līdz amerikāņu Kapitolam, un visur, kur valdījusi netaisnība un varmācība, kur trūcis lielu domu, nācis sastingums un sabrukums. Maskava izstaro gaismu un taisnību."¹²

Un noslēgumā būtu jāpievērš uzmanība tam, ka Roma latviešu dzejā uzmirdz vēlreiz pēc 20 gadiem – 60. gadu beigās Vizma Belševica "Livonijas Indriķa piezīmēs" Romas vārdu min divreiz. Izmantojot Romas tēlu un zinot tā tradīciju (gan Romas semantisko ambivalenci, gan Maskavas viennozīmību), dzejniece to pārkodē – vārdā nesaucot, viņa iekodē tajā "varas centru" Tā ir Roma – attiecībā pret libiešu ciltīm un Indriķi, taču attiecībā pret dzejnieci – tā ir Maskava, kas

*Kā greizsirdīga sieva Roma prasa,
Lai ik uz sofa mīlestību zvēr
Tai publiski...*¹³

vai

*Un mūsu bojāeja – vēl viens saulriets,
Lai nemaldīgā idejā aust Roma
Pār visu pasauli...*¹⁴

Diženais centrs atklājas divnozīmīgi, un tajā pašā laikā dzejniece tiesā Indriķi (vairs ne Romu), mūžīgā pilsēta Roma atkal ir ambivalenta, tāpat kā "trešā Roma" – Maskava. Gluži kā pasakā – Maskava, kas reiz aizstājusi Romu, pārņemot tās pozitīvo skanējumu, nu tiek aizstāta ar Romu, vienlaikus respektējot tradīciju un runājot par sava laika aktualitātēm.

ATSAUCES

¹ Šī tēma, kas skar Romu un daudzkārt ir iztīrāta literatūrvēsturiskos apcerējumos, ir Spartaka vadītā vergu sacelšanās. Tas, šķiet, ir vienīgais "vēstures stāsts", ko aktualizē padomju autori. A. Upīts Spartaka sižetu izmanto traģēdijā. Tādēļ Spartaka tēma vēlāk ieskanas vairākkārt – taču paliek saistīta ar A. Upīti – veltījumu dzejā tiek pieminēts Spartaks, taču tā ir alūzija par lugu, nevis tās pirmsižetu.

² *Auseklis*. Kopoti raksti. – Rīga: A. Gulbis, [1923]. – 188. lpp.

- ³ Mūzas divējādā seja // *Eglītis V. Hippokrēna*. – Rīga: Zalktis, 1912. – 8. lpp.
- ⁴ *Zamaiča L. Milas kontrabanda*. – Rīga: Valters un Rapa, [1931]. – 67., 68. lpp.
- ⁵ Līdzīgi A. Čaks dzejoli “Jautājums grieķim” (sar. 1923; publicēts: Čaks A. Kopoti raksti 6 sējumos. – Rīga: Zinātne, 2001. – 5. sēj. – 661. lpp.) veido pretmetu vecā / jaunā Roma. “Jaunās Romas” tēls saistīts “ar ceļu uz barbariem”, kur “spēks un griba dzied”.
- ⁶ *Strēlerte V. Lietus lāse*. – Rīga: Valters un Rapa, 1940. – 39. lpp.
- ⁷ *Sudrabkalns J. Kopoti raksti*. – Rīga: LVI, 1962. – 6. sēj. – 42. lpp.
- ⁸ Cit. no: *Sudrabkalns J. Brāļu saime*. – Rīga: LVI, 1947. – 33. lpp.
- ⁹ *Plaudis J. Raksti 4 sējumos*. – Rīga: LVI, 1964. – 1. sēj. – 367. lpp.
- ¹⁰ *Maskava // Sudrabkalns J. Dzejas*. – Rīga: LVI, 1948. – 290. lpp.
- ¹¹ *Saruna Maskavā // Sudrabkalns J. Bezdelīgas atgriežas*. – Rīga: LVI, 1951. 52., 53. lpp.
- ¹² *Turpat*. – 57. lpp.
- ¹³ *Belševica V. Gadu gredzeni*. – Rīga: Liesma, 1969. – 92. lpp.
- ¹⁴ *Turpat*. – 96. lpp.

ROME IN LATVIAN SOVIET POETRY DURING WORLD WAR II

SUMMARY

The semantic field associated with Rome and its imagery is not very widely represented in the Latvian poetry, however it is present there. Sometimes Rome is represented as the source of a strange and much more influential religion (the period of the National Awakening), a higher and older culture worthy of imitation (at the turn of the 19th and 20th centuries), a frozen ancient culture (1920s) or socially unjust system (the early 1940s).

The image of Rome can be represented as an opposition – to the pagan religion, a less developed culture, barbaric and vital new culture or a social movement, which is born from its own depths. The orderly system of the Roman culture acquires sometimes positive and sometimes negative tone.

During the first half of the 1940s the order of Rome is perceived as a refuge, a way of distancing oneself from the present and escape to

an orderly and safe world, which has gained strength from stability (period of the German occupation), or it can also be perceived as one of the enemies against which the “Orient” is fighting (The rear of Soviet forces). In the post-war poetry the motif of Rome is like a link or a dialogue with the past, which is used to prove the superiority of the modern times, or a metaphor for the European culture. Spartacus is the most prominently used image.

After 1946 the motifs of Rome (city, culture, time) disappear – it seems that the ancient culture was not appropriate for the times when the hierarchic structure of the present, eternal summer and the perspective of future were stressed.

OJĀRS LĀMS

“ROMAS ATJAUNOTĀJI”: ROMA LATVIEŠU PROZĀ

Mūžīgā pilsēta – jēdziens, kas, šķiet, iemieso cilvēka dedzīgākās eksistenciālās ilgas, cerības par to, ka beigas ir ceļš uz jaunu sākumu, ka dzīvē un esamībā ir kas paliekošs un nepārejošs. Romas liktenis, tā atspulgi literatūras tēlos ir lielisks paraugs šīm ilgām un cerībām. Senā Roma kā vēstures subjekts pastāvoša pabeigtā laika nogriezni ir ieguvusi nepārejamības dimensiju kā kultūras fenomens. Jau senās pasaules ietvaros tā kļuva par zīmi nebeidzamībai un atjaunotnei. Tādas vienas Senās Romas nemaz nav. Impērijas laikā ēkas tika celtas uz republikas laika namu pamatiem, bet antikās pasaules norietā smiltis un jaunas būves jau sedza agrīnās impērijas vareņības izpausmes. Tomēr bija ēkas – Kolizejs, Panteons, Trajana kolonna, triumfa arkas, kas jau tolaik materiāli iemiesoja mūžības elpu. Šāds it kā materiāls pārļācīgums un nepārtrauktība arī izskaidro īpašo Romas likteni, kura atkal un atkal kļuva par paraugu politikā, mākslā un literatūrā. Jau antikās pasaules beigu posmā, kad Roma bija zaudējusi savu politisko ietekmi un kļuvusi par panikušu provinces pilsētu, tai joprojām saglabājās brīnumainas slavas oreols. Mūsu rīcībā ir 4. gadsimta Austrumromas imperatora Konstāncija II veiktā Romas apceļojuma apraksts no Ammiana Marcellīna darba “Romā vēsture” Imperators un viņa pavadoņi bijuši satriekti par Romas brīnumaino veidolu un atzinuši, ka Mūžīgās pilsētas ēkām nav nekā līdzīga zem saules un ka tās ir dievu apbrīnas cienīgas. Viens no imperatora pavadoņiem atzinis, ka viņu visvairāk iepriecinājis tas, ka arī Romā cilvēki tomēr ir mirstīgi.¹ Šajā atziņā iezīmējas pret-runā, kas vēlākos gadsimtos kļuvis nozīmīga un literatūru iedvesmojoša, – Mūžīgās pilsētas vienaldzība pret cilvēku, pat tāda kā cilvēka klātbūtnes nevajadzība un liekums.

Eiropas literatūras vēsturē viens no nozīmīgākajiem ir romantiķu radītais Romas tēls. Romantiķiem Roma ir alternatīva pliekanajai pasaules kņadai, pastaigas aizaugušajās drupās rosina iztēli, un ik

akmenim, ik vēja nestam puteklim ir kāds cilvēka varenību apliecināošs stāsts. Tāds skatījums uz Romu ir Šatobriānam, arī Žermēnai de Stālai romānā “Korinna”, tāds tas ir vēl daudziem citiem romantiski noskaņotiem ceļotājiem 19. gadsimtā. Viņu vidū gadsimta otrajā pusē parādās arī latviešu inteliģenti – un Romas ceļojuma motīvs ienāk latviešu literatūrā.

Mūža un mūžības, dzīves un nāves paradigmā, ko sevi iemieso Roma, 20. gadsimta literārie atspulgi ienes būtiskas akcentu pārības. Literatūrā, kurā visi drošie patvērumi kļūst aizvien ļodzīgāki un neuzticamāki, Romas pieminētos un drupās klusējošā pagātne kļūst drīzāk par simbolu nāves varas mūžīgumam.

“Reiz bija laiks, kad šajā pilsētā dzīvoja dievi. Nu Rafaels guļ aprakts Panteonā – gan pusdievs vēl, šis Apollona luteklis, taču cik bēdīgā mirušo sabiedrībā viņš tagad atrodas – tur ir kāds kardināls, kura nopelni sen aizmirsti, daži karaļi un to tuvredzīgie ģenerāļi, uzdienējušie ierēdņi, zinātnieki, kas tikuši līdz leksikona godam, akadēmiska tipa mākslinieki. Kam daļas par tiem? Tūristi brīnīdamies stāv antikajā velvē un samulsušām sejām raugās uz gaismu, kas no telpas vienīgā loga – apaļas atveres kādreiz ar bronzētiem ķieģeļiem apklātajā kupolā uz tiem kā lietus krit. Vai tas ir zelta lietus? Danaja gan ļaujas Kuka un Itālijas valsts tūrisma savienības viesiem, taču baudu neizjūt. Tā arī viņa neatklāj sevi dieva ieņemšanai. Persejs nepiedzimst. Medūza patur savu galvu un iekārtojas pilsoniski ērti. Un Jupiteris? Vai viņš kā neievērojams pensionārs mīt starp mums – mirstīgajiem? Varbūt viņš ir vecais vīrs American-Express biedrībā, Vācijas un Eiropas tūrisma klients? Jebšu viņš mīt aiz mūra sētas pilsētas nomalē, ieslodzīts trako namā, pakļauts ziņkāru psihiatru apskatei, vai arī smok kādā no valsts cietumiem? Zem Kapitola režģu iežogojumā viņi iespundējuši vilku māti, nabaga izmisušu dzīvnieku, vai tai gan vēl prātā zīdīt Romulu un Remu? Tūristu sejas Panteona gaismā šķiet kā no mīklas. Kurš maiznieks to mīcis, kura krāsns dos tai krāsu?”²

Šis citāts no Volfganga Kepena romāna “Nāve Romā” mums piedāvā atslēgas kodu Romas temata izmantojumam 20. gadsimta literatūrā, tajā skaitā arī varbūt ne daudzskaitlīgajām, bet ļoti zīmīgajām

Romas interpretācijām latviešu literatūrā. Kepena romānā vējš, tāpat kā senatnē, atnes pilsētai sveicienus no septiņiem pakalniem, bet vēja šalkās skan dievu izsmieklis. Kepenam un līdz ar to viņa varoņiem nav ilūziju par senās kultūras aktualitāti un nākotnes izredzēm. Eiropas laiks ir pagājis. Simboliski šis noskaņas ietvertas tēlu sistēmā. Galvenais varonis Zigfrīds ir homoseksuālists, atonālas mūzikas komponists, kura radītajās skaņās skan nāves bailes, mēra procesijas, beigu pasāzās saplūstot miglas vālos. Pats komponists atzīst, ka viņa mūzikai nav nekādas jēgas, bet tā varētu skanēt mazliet citādi, ja vien būtu kaut nedaudz ticības. Taču Roma šo ticību vairs nepiedāvā, drīzāk atņem pēdējo cerību. Arī otrs romāna varonis ir nāves iezīmēts. Mūks Ādolfs nav atradis glābiņu baznīcā. Vienīgā sabiedrība viņam ir senatnes akmens tēli, kuru priekšā ir jāraud, apzinoties distances nepārvaramību.

Pirmais nozīmīgais Romas atspulgs latviešu literatūrā ir Jāņa Poruka stāsts "Romas atjaunotāji" Tā nosaukums ir simbolisks un būtu attiecināms vai uz ikkatru latviešu rakstnieku, kas izmantojis Romas motīvu savā daiļradē, taču virsraksts un pats stāsts veido ironisku pretrunu, jo latviešu zemnieka Jāņa Silenieka centieni caur jūsmu par Seno Romu pietuvoties skaistā un daiļā pasaulei lemti neveiksmei. Poruka darbā nav pašas Romas un fiziskā izpratnē nav nāves, bet Jāņa vīzija par Romu, kas izskan aicinājumā skolas biedriem: *"Cīnīsimies kopīgi priekš visa, kas labs un daiļš! Necelsim gaisa pilis, bet strādāsim, mācīsimies! Atjaunotajai Romai ir vājš pasākums. Bet jācerē, ka viņa arvienu vairāk uzplauks, ka sēta, kuru mēs te apkārt taisījām, būs jāpaplašina, līdz kamēr Roma, kuras iedzīvotājiem būtu skaidras, šķīstas sirdis, kļūtu varena. [...] Barbari tikai cenšas iegūt miesai pārtikas līdzekļus, bet mēs bez tam lūkosim gādāt par augstāku laimību, par skaidru, drošu izredzi mūžībā,"*³ – konfrontācijā ar realitāti sabrūk. Cerību, kas vairāk izskatās pēc ilūzijām, sabrukums varoņa dzīvē ir līdzvērtīgs nāvei. Kā saka pats rakstnieks par saviem varoņiem – neveiksmīgajiem Romas atjaunotājiem, tie ir bāli, lēni zēni ar sapņainām acīm, patikamiem sejas vaibstiem, dienā viņi neizskatās lāgā, ir slimīgi un noguruši. Naktij ir divaina radniecība ar tiem. Jāni Sileniekā ir arī kaut kas patvaldniecisks, viņš,

pats to neapzinoties, izspēlē kādu sociālu iespēju, ko dzīve viņam liegusi. Tāpēc arī viss beidzas ar kautiņu un grautiņu, kurā nedraugam tiek izsista acs. Kā materiālās pasaules triumfu pār gara centieniem romantiķiem tradicionālā pretstatu poētikā Poruks rāda “Jauno Parīzi”, ko veido uzvarējušie baudkārie materiālisti barbari.

Līdzās Poruka radītajai romantiskajai vīzijai jau 20. gadsimta sākumā latviešu literatūrā parādās arī interese par Romas vēstures sižetiem, pakļautiem reālistiska vēstījuma nosacījumiem. Latviešu rakstnieku uzmanība ir fokusējusies uz trim Romas vēstures nozīmīgām figūrām – Tiberiju, Kaligulu un Spartaku. Edgara Ardensa romāns “Ap liesmu auļojošie” par imperatora Kaligulas trauksmaino valdīšanu un dramatisko nāvi ir publicēts 1926. gadā. Gladiatoru sacelšanās Spartaka vadībā ir rosinājusi Andreja Upīša (novele “Trāķietis Kilons”, traģēdija “Spartaks”) un Zigmunda Skujiņa (novele “Gladiatori”) iztēli. Imperatora Tiberija dzīvesstāstam ir pievērsies Ārijs Geikins romānā “..tad jums taps atvērts”, bet pie Kaligulas likteņa ir atgriezies Jānis Kalniņš novelē “Kaligula un Incitatus” Gan Edgara Ardensa, gan Jāņa Kalniņa tēlojums balstās Romas vēsturnieka Svetonija aprakstītajā imperatora nogalināšanā. Edgars Ardenss izvērs plašu biogrāfisku vēstījumu, kurā cilvēka liktenis pretstatīts varenajai Romai kā skaida jūras viļņiem. Savukārt Jānis Kalniņš no ekstravagantās Kaligulas dzīves epizodes – viņš savu zirgu ieceļ par senatoru – izvērs eksistenciāli smeldzīgu stāstu par varas un cilvēcīguma nesavienojamību. Kalniņš izmanoto dubultu vēstījumu – stāstu par pašu Kaligulu un par viņa zirgkopi Titu Vecāko un tā dēlu Titu Jaunāko. Kaligula ir ieguvis izteiktus 20. gadsimta cilvēka vaibstus. Viņš ir viens, atsvešināts un atsvešinājies. Ļaunuma pasaulē, kurai pats kļuvis par centru, uzticība un pieķeršanās iespējama vienīgi dzīvniekam, jo valdniekam nav iespējamās cilvēciskas attiecības. Zirgs ir arī vienīgais, kurš pārdzīvo valdnieka nāvi. Kaligulas dzīve ir sava veida nāves mistērija. Viss dzīvē iegūtais spožums un slava ir bijis tikai šķitums.

Ārijs Geikins raksta par kristietības dzimšanu. Viņā romānā ar austrumu gaismu saistīts daudz pozitīva apliecinājuma un patosa. Izmantodams reālistiskus vides tēlojuma paņēmienus, viņš rada

brīvu versiju par imperatoru Tiberiju, bet arī šajā versijā Romas pasaule ir saistīta ar nolemību, tā ir nāves un bojāejas pasaule.

20. gadsimta beigās latviešu literatūrā atgriežas ceļojuma uz Romu motīvs kā sirreāls vai mistificējošs paņēmieni, kas vērsts uz ikdienā netveramā un nenojaustā atklāsmi. Gundegas Repšes romāns “Stigma” (1990), kas iekļauts prozas ciklā “Septiņi stāsti par mīlu”, piedāvā dīvainu, sirreālu Romas ceļojuma versiju. Varoņu braucienu par ceļojumu var nosaukt ļoti nosacīti, tie drīzāk ir klejojumi, meklējot atgriešanos, kad ceļš ir pazaudēts. “Pazaudētā ceļa” metafora tiek izspēlēta ļoti burtiski, izmantojot savdabīgu vēstījuma tehniku, kurā lakoniski, koncentrēti varoņu dialogi mijas ar vēstītāja vērsanos ar lūgšanai un grēksūdzei līdzīgiem monologiem pie kādas metafiziskas personas: “..Tu elpo, dvašu dves, ziņu dod. Mēs krustojam paši savas pēdas, jo citas dzēsi Tu. Mēs izmisumā skrienam, viens otram gribot sevi dot, bet, tuvāk tiekot, tālāk esam.”⁴ Ceļotāji kļīst pa tukšu un dīvainu pasauli, nonākot Parīzē, Madridē, Barselonā, bet ceļš beidzas Romā, kuru mēs ieraugām gluži tādu pašu kā Volfganga Kopena romānā. Tā ir nāves, aizmirstības un neiespējamības pilsēta:

jūtams Romas tuvums, pasaules zarnu trakts ar smadzeņu pretenzijām. [...] Roma. Tibras ūdeņu dzesēta, kā vēstures izgāztuve, drūma un dārga. Ne bijīga acs to vairs neuzskata. Petrarka? Dante? Bokačo? Šie nelgas? Kā skaists, milzīgs liķis drūp, sairst un izzūd šis neķītrais skaistums, bijībā neatbalstīts. [...] Vestas un Saturna, Kastora un Polluksa tempļi Romas forumā, Tita un Septīmija Sevēra arkas kā bezzobu sirmgalvi gudribā sausā, Spāņu kāpnes nenes, nenes tālāk ne uz augšu, ne leju, kāpnes nenes.”⁵ Protams, viens no romāna varoņiem – Bertrams Romā mirst, bet viņa nāve ir arī kā upuris, kas ļauj izrauties no nenesošajām Eiropas pagātnes kāpnēm un atgriezties baltajos sniegos dziļa meža norā pie “galvu noliekušas pelēkbalķu mājas”

2003. gadā ar romānu “Pasaki Lukrēcijam...” literatūrā debitēja Liāna Miķelsone. Šis jaunākais Senās Romas motīvu izmantojums latviešu prozā ir arī viens no savdabīgākajiem un interesantākajiem. Autore izvēlējusies sarežģītu vēstījuma struktūru, kurā realitāte cieši

savijas ir vīzijām, mistiski, ar senatni saistīti notikumi vēstījuma gaitā kļūst aizvien spēcīgāki un nozīmīgāki, līdz realitātes šķitumu salauž kā palu ūdeņi izkurtejušu ledu. Romāna notikumu asi veido divas nāves – varones mīļotā cilvēka nāve un viņas pašas nāve, taču autore vēstījuma gaitā, to padarot aizvien ezoteriskāku, cenšas lasītāju pārlicināt, ka nāves nav. Romāna pirmajā daļā tas tiek darīts ar nojausmu un mājienu palīdzību un atstāj iespaidu, bet otrajā daļā, visu neskaidro cenšoties padarīt viennozīmīgu, romāns spēku zaudē. Mākslinieciski neviennozīmīgs ir paņēmiens, ar kādu autore cenšas sasaisīt divas realitātes, – galvenās varones biežie samaņas zaudējumi, kuri, kļūstot aizvien intensīvāki, ved lasītājus pretī nāves noslēpuma, “*par kuru mums tikai dažreiz varētu būt neskaidras nojausmas*”,⁶ atklāsmei. Par paralēlās darbības lauku romānā kļūst Pompeji, vulkāna izvirdumā bojā gājuši romiešu pilsēta, kuras iedzīvotāji un viņu gaitas kļūst par atslēgu varonei uz savas dzīves izpratni. Reālajā mūsdienu Romas tēlojumā autore gan kļūst plakana un neizteiksmīga. “Sapņu princis” Stefans ar visu savu galmu romānā šķiet neiederīgāks un neistāks par senajiem pompejiešiem. Lai arī romāna pamatjautājums ir nāve, autore pozīcija ir dzīvi apliecinoša, tādējādi 21. gadsimta sākumā Romas interpretācijā ir parādījušies jauni vaibsti, kas asi kontrastē ar 20. gadsimtam raksturīgo drūmo nolemtību. Piedzīvojumi Romā, Pompejos, piedzīvotā laika un telpas krustošanās varoni padara pārlaicīgu un mūžīgu, un romāna beigās mēs uzzinām, ka esam lasījuši miruša cilvēka vēstījumu, bet romāna kontekstā nāve ir atcelta.

“Pašā alejas galā parādījās mans vecais draugs – slimnīcas suns. Viņš gāja, galvu nokāris, laikam arī, nabags, noguris. Nu jā, tas karstums. Bet, kad vecais našķotājs pamanīja mani sēžam uz soliņa, tūlīt pārgāja uz vieglu riksi. Labi gan, ka man kabatā bija konfektes, citādi viņš būtu bēdīgs, ka skrējis velti, un es izrādītos nekur nederīgs draugs. Suns tuvojās, vakara vējš nezin kāpēc sašūpoja mierīgos, vecos parka kokus un atnesa saldu smaržu. Sāka reibinoši smaržot matiolas, kļuva tik viegli, nogurums bija nezin kur pazudis, un es jau gribēju celties, lai ietu tālāk. Bet nevarēju, jo biju mirusi.

Pēdējais, ko es vēl redzēju, bija suns, kas nezin kāpēc gaiši staroja un bija apstājies kādu gabaliņu no manis. Tad manā baltajā klēpi

zaļi iespīdējās telefona ekrāniņš [..], bet es vairs nespēju nospīst mazo taustiņu, lai viņam atbildētu, jo manis šeit vairs nebija.

Un tad, paldies Dievam, nāca mana gaisma, palsa, mirdzoša un mieru nesoša. Es tikai mazliet atpūtišos šajā svētīgajā gaismā un tad došos tālāk, jo man taču tik garš ceļš vēl priekšā.”⁷

ATSAUCES

- Монатти К. Античный Рим.* – Москва, 2003. – С. 162.
² *Keperis V. Nāve Romā.* – Rīga, 1967. – 19. lpp.
³ *Poruks J. Romas atjaunotāji // Poruks J. Raksti.* – Rīga, 1972. – 2. sēj. 283. lpp.
⁴ *Repše G. Stigma // Repše G., Rožkalne A. Poētiskā anatomija.* – Rīga, 1999. – 276. lpp.
⁵ Turpat. – 274. lpp.
⁶ *Miķelsone L. Pasaki Lukrēcijam...* – Rīga, 2003. – 34. lpp.
⁷ Turpat. – 270. lpp.

“THE RESTORERS OF ROME”: ROMAN THEMES IN LATVIAN PROSE

SUMMARY

The Latvian nation developed long after the end of the ancient world. Therefore the contact with the Hellenic and Roman heritage has been indirect and circuitous. However, the traces of the ancient Roman heritage in the Latvian culture have turned into fairly meaningful signs.

The themes of Rome are present in the Latvian literature already in the period of so called New Latvians when works by Horace and Ovid were used for localizations in effort to widen the perspective for the Latvian readership and to make more dynamic the stream of history which at that time was not very rich for Latvians. Latvian authors became the ‘restorers of Rome’ in their search for the essence of time.

Man and time, the transitory and the eternal is the main discourse in which the Latvian authors’ interest in the ancient Rome

has found its expression. Some efforts in this direction have acquired chrestomathic value in the Latvian literature, but most of them have remained in the periphery of the literary process. This shows how complicated is the task to integrate the Roman material into the Latvian mentality.

Man and the pressure of everyday life duties and necessities – a problem which is reflected both in the romantic short story "The Restorers of Rome" by Jānis Poruks and Andrejs Upītis' short story "Kylon, the Thracian". In the first short story the main character is ruined by his desire to elevate himself above the mundane everyday life, but in the latter short story the main character's instincts of survival rob him of human dignity.

In the modern Latvian prose there are four novels worth of attention. The latest of them – Liāna Miķelsone's literary debut "Tell Lucretius" – has been published this year. Ārijs Geikins has chosen Tiberius' life to show the new possibilities offered by Christianity. Miķelsone's debut hardly can be called a literary success, because the novel has too many artistic faults and shortcomings, however the work is symptomatic. Rome in "Tell Lucretius" has been described as an inner, parallel reality, which allows the main character to overcome the burden of time and to achieve eternal enlightenment. The way to this epiphany is reflected both in the plot (a trip to Italy, Pompea) and by the choice of the way of narration – the narrator is a dead woman, although the author reveals it only at the end of the novel.

SILVIJA RADZOBĒ

MIHAILA KUZMINA LUGA "NERONA NĀVE" SUDRABA LAIKMETA IDEJU GAISMĀ

Izcilais krievu modernists Mihails Kuzmins (1872–1936) bija universāli apdāvināts mākslinieks. Viņš rakstīja prozu, dzeju, lugas, apceres par literatūru un teātri, tulkoja no franču, vācu, itāliešu valodas, sacerēja mūziku teātrim, komponēja savus dzejoļus un bija viens no populārākajiem kabārē dziedātājiem, kura solo programmas kabārē "Klaiņojošais suns" I pasaules kara priekšvakarā bija Pēterburgas māksliniecišķās bohēmas pielūgsmes objekts.

Mihaila Kuzmina daiļrades pētnieki ir vienojušies, ka viņa mīts balstās uz trim vaļiem – homoseksualitāti, "brīnišķīgo skaidrību" un stilizāciju. Ne tikai tā laika izsmalcinātās krievu literārās pasaules, bet plaša lasītāju loka interesi Kuzmins piesaista jau ar savu pirmo nopietno prozas publikāciju – garo stāstu "Spārni", kas publicēts 1906. gadā žurnālā "Svari" ("Весы") un ko ir pamats uzlūkot par pirmo homoseksuālisma filozofijas atklātu manifestāciju krievu literatūrā. Kritikā atskan balsis, kas "Spārnus" pilnīgi bez pamata apsaukā par pornogrāfisko literatūru, tā radot stāstam dzelteno slavu un pret savu gribu vēl vairāk uzkurinot publikas interesi. Par "Spārnu" popularitāti liecina fakts, ka turpmāko 10 gadu laikā šis prozas darbs tiek atkārtoti nodrukāts vēl četras reizes. Homoseksuālā mīlestība ir galvenais apceres objekts arī Kuzmina poēmā "Forele caursit ledu", kas nāk klajā 1929. gadā un pamatoti pieskaitāma pie pašiem izcilākajiem krievu dzejnieku sasniegumiem liroepikā 20. gadsimta pirmajā pusē. "Dienasgrāmata", kuru Mihails Kuzmins raksta no 1905. gada līdz sava mūža galam un kura aizņem vairāk nekā 40 biezu burtnīcu, kļūstot par vesela laikmeta literāro hroniku, ļauj secināt, ka arī viņa paša dzīvei raksturīga homoseksuālā prakse. Atklātais un konkrētais izteiksmes stils, laikabiedru atstātās liecības nepieļauj versiju, ka rakstnieks dienasgrāmatā tikai stilizētu savu personisko dzīvi sokrātiskās tradīcijas garā,

kaut arī šādas tendences nebija svešas krievu sudraba laikmetā izplatītajam "dzīvesrades" (*жизнстворчество*) principam. Kuzmina slave-nāko intīmo draugu lokam pieder pirmais padomju valdības ārlietu ministrs Georgijs Čičerins, ar ko Kuzmins iepazīstas, mācoties ģimnāzijā, kornets un dzejnieks Vsevolods Kņazevs, gleznotāji Nikolajs Sapunovs un Sergejs Sudeikins, dzejnieks Jurijs Jurkuns. 1933. gadā Mihails Kuzmins, kura darbus kopš 1929. gada PSRS vairs nedrukāja un kurš padomju literatūrā kļuva par *persona non grata*, izšķiras par izmisīgu soli: lai nenomirtu badā, viņš Ļeņingradas Literatūras muzejam pārdod savu "Dienasgrāmatu", kuru 1934. gada februārī uz veseliem sešiem gadiem pēc Lavrentija Berijas pavēles rekvizē čekas orgāni. Kā raksta A. Timofejevs apcerējumā "Septiņi uzmetumi Kuzmina portretam", eksistē versija, ka 30. gadu otrajā pusē, veicot arestus Ļeņingradas literātu vidē, tai skaitā apcietinot Kuzmina draugu Jurkunu, čeka vadījusies pēc "Dienasgrāmatā" fiksētās informācijas. Tādā veidā, iespējams, Kuzmins kļuva par netīšu vaininieku ne vienā vien traģēdijā. Varbūt tieši šis tumši noslēpumainais fakts no Kuzmina biogrāfijas kairināja Annas Ahmatovas fantāziju, kad viņa savā "Poēmā bez varoņa" tēlo Kuzminu kā Jaungada karnevāla viesi ar Kaliostro ļauno masku.

Žurnāla "Apollons" 1910. gada 1. numurā Mihails Kuzmins publicē rakstu "Par brīnišķīgo skaidrību" ("*О прекрасной ясности*"). Nostabilizējies viedoklis, ka šī apcere ir pirmais akmeisma manifests krievu literatūrā. Turpretī Nikolajs Bogomolovs un Džons Malmstads grāmatā "Mihails Kuzmins: māksla, dzīve, laikmets" raksta, ka drīzāk tas ir Kuzmina radošās neatkarības manifests, kurā viņš kategoriski atsakās no piederības jebkādam literārajam virzienam. Taču, mēģinot objektīvi palūkoties uz Kuzmina daiļradi virzienu aspektā, jāsecina, ka priekšrevolūcijas periodā viņš neapšaubāmi saistīts ar simbolismu, precīzāk – postsimbolismu, kā arī akmeismu. Visai neparasti ir vērot, kā arī pēc 1917. gada, kad Kuzmins jau sen ir populārs rakstnieks, kuru gan jaunā sociālā realitāte pamazām izraida no literatūras, viņš turpina attīstīt savu māksliniecisko rok-rakstu, 20. gadu vidū, kad viņam jau ir pāri 50, sasniedzot visradošāko kondīciju, turklāt tieši dzejā. Jaunus estētiskos apvāršņus

rakstniekam sasniegt palīdz aizraušanās ar ekspresionismu – gan literatūrā, gan kinomākslā. Kuzmins jūsmo par austrieša Gustava Mairinka romānu “Rietumu loga eņģelis”, vairākas reizes noskatās vācieša Roberta Vīnes filmu “Doktora Kaligari kabinets” Otrs avots, kas principiāli ietekmē Kuzmina 20. gadu stilu, ir viņa tuvie sakari ar Ļeņingradas literārā avangardisma grupu oberiutiem, kā sevi dēvē pirmie krievu absurdisti, pie kuriem pieder arī viņa draugs Jurkuns. No ekspresionistiem un oberiutu estētikas Kuzmins pārņem vairākus principus. Piemēram, sižeta un laika sairšanu fragmentos un to organizāciju nevis pēc objektīvās, bet gan subjektīvās, slēptās loģikas, kuru bieži vien nosaka kāds kultūras, mitoloģijas vai pat ezoteriskais kods. Vispārliciecinot jaunais Kuzmina stils izpaužas tādos viņa 20. gadu darbos kā poēmā “Forele caursit ledu” un eksperimentālajā lugā “Nerona nāve”

Krievu sudraba laikmeta modernistiem, jo īpaši izsmalcinātajā Pēterburgā, bija raksturīga ļoti augstā līmenī attīstīta formālā meistarība un dzīves, tāpat arī mākslas teatralizācijas tendence, kas izpaudās kā aizraušanās ar stilizāciju. Par aktuālākajiem transformācijai pakļautajiem laikmetiem kļūst krievu baroks un klasicisms, slāvu pagāniskā folklorā, viduslaiki, Rietumeiropas 18. gadsimta rokoko, delartiskā komēdija, vācu romantisma tēmas un tēli. Stilizē visi – režisori Nikolajs Jevreinovs un Vsevolods Meierholds, apvienību “Mākslu pasaule” un “Zilā roze” gleznotāji, dzejnieki un vienlaikus lugu autori Aleksandrs Bloks, Nikolajs Gumiļovs, Marina Cvetajeva.

Stilizē arī Mihails Kuzmins. Vispirms jau – privātajā dzīvē, labprāt iesaistoties Vjačeslava Ivanova sievas – prozaiķes Lidijas Zinovjevas-Anibalas organizētā t. s. hafizītu pulciņa sanāksmēs 1906. gadā. Desmit spožākie Pēterburgas intelektuāļi, to vidū Mihails Kuzmins, Nikolajs Berdjajevs, Lidija Zinovjeva-Anibala, Vjačeslavs Ivanovs, divreiz mēnesī, tērpušies īpaši šūtos hitonos un grimējuši sejas, satikās, ne tikai lai jūsmotu par 14. gadsimta persiešu dzejnieka Hafiza gazelēm, kas slavināja vīnu un milas baudu, bet arī lai lasītu savus pantus, kas atdarināja Austrumu dzejas jutekliskumu, un lai paši baudītu – vīnu, sarunas par Erota universalitāti un klātesošās

sabiedrības maiguma burvību. Katram hafizītam tika dots vārds, kurā viņu uzrunāja pulciņa biedri un kurš tika lietots savstarpējā sarakstē. Vārdi tika izraudzīti no Senās Grieķijas un Senās Romas mitoloģijas un filozofijas, Vecās Derības, Tuvo Austrumu kultūras. Piemēram, Zinovjeva-Anibala kļuva par Diotimu, Berdjajevs – par Zālamanu, Somovs – par Aladinu, Gorodeckis – par Hermeju. Kuzmins pieņēma Antinoja – Romas imperatora Adriana mīlāja vārdu, kurš iemiesoja jauneklīgā skaistuma ideālu Senajā Romā. Kuzmins arī veltījis vairākus dzejoļus Antinojam.

Stilizācija ir bieži sastopams paņēmieni gan Mihaila Kuzmina prozā, gan arī viņa dzejā un dramaturģijā. Senās Grieķijas tēli aktualizēti garstāstā "Spārni", kas vēsta par notikumiem 20. gadsimta sākuma Pēterburgā. Stāstu "Romās brīnumi" un "Līgava" darbība pārnests uz Romas impēriju. Hellēnisma laikmets stilizēts vairākos darbos, kas veltīti teiksmainajai Aleksandrijai, piemēram, stāsti "Aleksandra Lielā varoņdarbi", "Stāsts par Ksantu, valdnieka Aleksandra pavāru, un viņa sievu Kalli", dzejoļu cikls "Aleksandrijas dziesmas" Nepabeigtais stāsts "Zeltītā debess" veltīts Romas dzejnieka Vergilija dzīves aprakstam. Franču 18. gadsimta piedzīvojumu romāna tradīcija izmantota stāstos "Emē Lebefa piedzīvojumi" un "Jāzepa Balzāmo, grāfa Kaliostro brīnišķīgā dzīve"

Kaut arī Mihails Kuzmins pavisam uzrakstījis ap četrdesmit teātrim veltītu darbu, taču, iespējams, dēvēt viņu par dramaturgu šī vārda ļoti nopietnā nozīmē diez vai ir pamats. Drīzāk viņš ir dzejnieks, kurš izklaidējas, rakstot sava prieka pēc virtuozas teatrālas rotaļas – mazas ludziņas – scenārijus kabare uzvedumiem, intermēdijas, baleta libretus, operešu tekstus. Savos dramatiskajos darbos Kuzmins apliecina izcilas agrāko laikmetu teatrālo modeļu zināšanas, viņš raksta ludziņas pēc franču voveiļas parauga ("Fenomenālā amerikāniete"), stilizē Rietumeiropas viduslaiku reliģiskā teātra žanrus – miraklu un mistēriju ("Komēdija par Jevdokiju no Heliopoles jeb atgrieztā kurtizāne"), rietumslāvu kultūrā pazīstamo reliģiskā teātra formu *verķep* ("Kristus dzimšana"), franču rokoko dramaturģijas manieri un itāļu delartisko komēdiju. Lugu autors iecienījis arī tēmas un tēlus, kas saistīti ar romantiskiem priekšstatiem par

orientālismu (“Ķīniskā luga”). Līdz šim plašākais Kuzmina lugu krājums izdots Amerikas Savienotajās Valstīs 1994. gadā ar nosaukumu “Teātris”, kas sadalīts četros sējumos, kuri publicēti divās grāmatās. Pirmajos trīs sējumos publicētas 26 lugas un ludziņas, 4. sējumā ar apakšvirsrakstu “Papildinājumi” apkopoti lielāki vai mazāki fragmenti vēl no 18 dramatiskajiem sacerējumiem.

1929. gadā uzrakstītā Mihaila Kuzmina luga “Nerona nāve” gan sasaucas ar autora iepriekšējo darbību dramaturģijā, gan arī principiāli atšķiras no tās. Lugai ir pilnmetrāžas apjoms – trīs cēlieni, kas sadalīti 28 ainās. Tā tēlo ainas no Romas imperatora Nerona bērnības, viņa valdīšanas gadiem, kā arī dzīves fināla, kad viņš izdara pašnāvību. “Nerona nāvē” Mihails Kuzmins turpina savā prozā un dzejā iemīļotās Senās Romas tēmu, kas viņu vilina ar jutekliskuma kultu – arī netradicionālas seksuālās orientācijas formā, reliģisko rituālu un astroloģisko zīmju mistiku. Tā “Nerona nāvē” Kuzmins tēlo Nerona pirmo seksuālo pieredzi 14 gadu vecumā, ko nākamais imperators gūst nevis ar sievieti, bet ar savu draugu Servīliju.

Kuzminam ir ļoti labas zināšanas par antīko laikmetu, viņš mācījies slavenajā Pēterburgas 8. ģimnāzijā, kuras direktors, kā arī latīņu un grieķu valodas pasniedzējs ir Innokentijs Anņenskis – dzejnieks simbolists un viens no sava laika labākajiem tulkotājiem, kas krievisko sengrieķu traģēdijas un Romas autoru dzeju. Lugai par Nerona dzīvi kā faktu pamatavotu rakstnieks izmantojis Gaja Svetonija Trankvilla darbu “Divpadsmit cēzaru dzīve”. Marī Luīze Bota rakstā “Par Mihaila Kuzmina lugas “Nerona nāve” uzbūvi” konstatē, ka Kuzmins atsevišķas detaļas aizņēmis arī no vēsturnieku Plūtarha un Tacita darbiem, tāpat daži motīvi, iespējams, attīstīti, izmantojot Rasina lugu “Britaniks” un poļu prozaiķa Henrika Senkeviča 19. gadsimta beigās sarakstīto romānu par Nerona laiku “*Quo vadis?*”.

Lugai ir sarežģīta kompozīcija – tajā paralēli attīstās divas gluži neatkarīgas sižeta līnijas. Taču īstenībā šī neatkarība ir tikai šķietama. Sižetus pirmkārt vieno darbības vieta – abi stāsti norisinās Romā. Te mūsu ēras 1. gadsimtā valda Nerons, te 1919. gadā apmeties trīsdesmit divus gadus vecais krievu dramaturgs Pāvels Lukins ar savu sievu Marī. Pats Kuzmins labi pazina Romu, viņš, tāpat kā

daudzi krievu rakstnieki, piemēram, Nikolajs Gogolis, burtiski iemīlējās "mūžīgajā pilsētā", kad to pirmoreiz apmeklēja agrā jaunībā 1897. gadā. Otrkārt, Pāvels ir uzrakstījis lugu par Neronu, ko viņš 1. cēliena 2. ainā nolasa saviem viesiem Romas hotela hallē. Mēs dzirdam Pāvela lugas pēdējās frāzes: "Lūk, uzticība! – mirst. Centurions aplāj ķermeņi ar apmetni. Lec saule." Mihaila Kuzmina lugas 3. cēliena 6. aina, kas tēlo Nerona nāvi, arī beidzas ar šo pašu tekstu. Tātad īstenībā autors piedāvā "lugu lugā" un vairāk nekā Pāvela un Nerona individuālās dzīves viņu interesē problēma par šo dzīvju savstarpējo ietekmi, citiem vārdiem – problēma par mākslas darba atgriezenisko ietekmi uz dzīvi, precīzāk – uz savu radītāju. Romanisms rada mistiski iekrāsoto ideju, ko manto un attīsta modernisti kā Rietumeiropā, tā Krievijā: tā ir ideja par mākslas darbu kā "dzīvo objektu", kurš līdzvērtīgi realitātes faktam spējigs ietekmēt dzīvi. Variācijas par šo tēmu sastopamas Ernesta Teodora Amadeja Hofmaņa daiļradē, šai tēmai veltīta Aleksandra Bloka luga "Balagāniņš" par leļļu sacelšanos teātra izrādes laikā. Vienā gadā ar Bloku analogai tēmai savu lugu "Balagāns" veltījis vācu dramaturgs Arturs Šniclers. Arī Aleksandrs Čaks to ievēd kā vienu no motīviem savā dramatiskajā poēmā "Matīss, kausu bajārs"

Kā Kuzmins realizē savā lugā ideju par mākslas ietekmi uz dzīvi? Dramaturgs Pāvels "saindējas" ar savas lugas varoņa Nerona idejām par pasaules glābšanu, jaunas realitātes nodibināšanu, iznīcinot veco. 2. cēliena 6. ainā vai nu Kuzmins pats ierakstījis tikai vienu vārdu "Ugunsgrēks", vai arī ilgajā lugas nepublicēšanas periodā teksts ir pazudis. Konteksts ļauj secināt, ka runa ir par Nerona izraisīto Romas dedzināšanu. Savukārt Pāvels, nonācis avantūristu un zagļu bandas ietekmē, kuri uzdodas par revolucionāriem, ekstāzē uzspirdzina viesnīcu, kurā pats apmeties. Viņš iztēlojas, ka, nodedzinot buržuju mītni, liek pamatus vispārējai cilvēku līdztiesībai. Mezdams uguni banknošu sainīšus, ko mantojis no sava tēva, Pāvels klieudz par labo vēsti, ko atnesis cilvēcei. Uzmācīgās idejas iznīcina gan Neronu, gan autoru, kas sarakstījis par viņu lugu. Nerons tautas sacelšanās laikā bailēs no atriebības izdara pašnāvību, Pāvels sajūk prātā un nonāk psihiatriskajā klīnikā.

Marī Luize Bota uzsver faktu, ka 20. gadu beigās Padomju Krievijas literatūrā, saasinoties autoritārajam režimam, aktualizējas sižeti par Senās Romas varmācīgajām personībām, lai Ezopa valodā atspoguļotu “varenās un nedalāmās” garīgo klimatu. Viņa blakus Kuzmina lugai kā literāru sacerējumu, kurā darbība paralēli risinās divos laika nogriežņos, no kuriem pirmais attiecas uz Krieviju 20. gados, bet otrais – uz Romas impēriju, min Mihaila Bulgakova romānu “Meistars un Margarita”, kur tik tiešām viena no sižeta līnijām veltīta Maskavas tālaika literārajai dzīvei, bet otra – Jūdejas prokuratora Poncija Pilāta un Ješuā, kas ir Jēzus Kristus hipostāze, attiecībām. Es pētnieces atziņām gribētu gan piebilst, gan iebilst. Pirmkārt, arī Bulgakova romānā Meistara sacerētais stāsts no Romas laikiem pilnībā piemeklē Meistaru tagadnē, tādējādi arī Bulgakovs attīsta tēmu par mākslas darbu kā aktīvu un reālu īstenības faktu. Atšķirība no Kuzmina lugas gan ir principiāla – Bulgakovam interesē nevis viņa sacerētā varmākas, bet gan nevainīgā upura liktenis. Meistars aiziet bojā tāpat kā Ješuā. Bet iebilde ir tāda, ka pētniece bezatbildīgi, bez neviena pierādījuma apgalvo, itin kā Bulgakovs, kurš savu romānu sāka rakstīt 1929. gadā, kad Kuzmins bija pabeidzis savu lugu, esot tieši ietekmējies no Kuzmina. “Nerona nāve” pirmoreiz publicēta tikai 1977. gadā Minhenē. Protams, teorētiski Bulgakovs varēja būt lasījis “Nerona nāvi” manuskriptā, kaut arī par to nav neviena fakta. Taču, pat ja tā būtu noticis, viņa romāns ir tik oriģināls un mākslinieciski nesalīdzināmā kvalitātē, ka labākajā gadījumā runāt var vienīgi par attālu strukturālu tipoloģisko līdzību.

“Nerona nāve” Kuzmina daiļradē ir iezīmīga ar to, ka tajā vienīgajā no visiem autora izteikti apolitiskajiem literārajiem sacerējumiem parādās alūzijas no Padomju Savienības 20. gadu aktuālās politiskās dzīves, kuras sastopamas tieši Nerona sižetā. Pirmkārt, Nerons spriež par četrgadēm, kurās tiks sasniegta neredzēta dzīves augšupeja. Tas, protams, korespondē ar 1927. gada Staļina izvīrīto piecgades konceptu, kas turpmāk noteica visu PSRS saimniecisko un politisko dzīvi. Otrkārt, Nerons spriež par to, ka Romai vajadzētu piešķirt viņa vārdu. Līdzīga iecere, kā zināms, tika realizēta pēc

Ļeņina nāves, kad Petrogradai piešķīra revolūcijas vadoņa vārdu. Kuzmins tēlo neražu un badu Romā, ko Nerons negrib saprast, likdams iedzīvotājiem paciesties, līdz būs uzcelta jaunā pilsēta un varēs atvēlēt līdzekļus arī pārtikas iegādei. Lidzīga attieksme pret t. s. vienkāršo iedzīvotāju bija raksturīga viscaur padomju režīmam, sākot jau ar Pilsoņu kara laiku.

Kuzmina daiļrades pētnieki ir sastrīdējušies, kurš no padomju valsts Komunistiskās (boļševiku) partijas līderiem – Ļeņins vai Staļins – ir kalpojis Kuzminam par prototipu, veidojot Nerona tēlu. Mari Luīze Bota ir pārliecināta, ka tas ir Staļins. Turpretī Kuzmina biogrāfi Malmstads un Bogomolovs ar citātiem no Kuzmina vēstulēm un dienasgrāmatas pierāda, ka tas varētu būt Ļeņins. Jo pirmais impulss rakstīt lugu par Neronu Kuzminam rodas, vērojot padomju tautas sēru ekstāzi Ļeņina bēru dienā. Ideja aktualizējas, kad Ļeņinam Sarkanajā laukumā tiek uzcelts mauzolejs. Šis notikums Kuzminā raisa vistiešākās asociācijas ar seno impēriju valdniekiem, kuri arī tika godināti dieviem līdzīgi. Bet savu lugu Kuzmins reāli rakstīt sāka tikai 1928. gadā, kad jau skaidri bija iezīmējušās Staļina politikas dzelzs kontūras ar nesen uzsāktajām partijas "tīrīšanas" operācijām, kuru prologu iezīmē paraugprocess pret "tautas ienaidniekiem" Donbasa ogļraču pilsētā, t. s. labējās opozīcijas, pie kuras piederēja Trockis, Kameņevs un Zinovjevs, sagrāve partijas 15. kongresā 1927. gadā. 1928. gadā Staļins pasludina pirmo industrializācijas piecgadi.

Taču, manuprāt, vēsturiski pamatoti ir runāt par to, ka Nerona tēlā saplūdušas asociācijas, ko var raisīt gan Ļeņins, gan Staļins kā Ļeņinam piemītošā "neroniskā" gara turpinātājs. Kuzmina lugā ir būtiska līnija, ko pētnieki parasti ignorē. Kad Pāvels nonācis psihiatriskajā klīnikā, ārprātīga meitene viņā "atpazīst" Neronu. Savukārt sižeta līnijā, kas veltīta Neronam, pēc pēdējās frāzes, ko uzrakstījis un arī nolasījis Pāvels saviem viesiem lugas sākumā, ir vēl viena – pēdējā aina, ko acīmredzot pierakstījusi pati dzīve. Pie Nerona kapeņēm ierodas meitene, kura nodēvēta sengrieķu nejaušības jeb gadījuma dievietes Tīhes vārdā. Viņa ir pārliecināta, ka Nerons nav miris, ka viņš drīz atkal ieradīsies uz zemes. Jo nevar mirt tas, kura

vārds vien skan kā labā vēsts. Tā Kuzmins, ironiski stilizēdams padomju lozungus par mūžam dzīvo Ļeņinu vai Staļinu, uzsver to, ka Antikrista ideja ir mūžīga, tā pārdzīvo savu katrreizējo iemiesotāju, lai atdzimtu nākamajā.

MIKHAIL KUZMIN'S PLAY *DEATH OF NERO*: HISTORY
OF ANCIENT ROME MIRRORED BY THE RUSSIAN SILVER AGE

SUMMARY

Death of Nero, the play by the outstanding Russian modernist Mikhail Kuzmin in late 1920s occupies a special place in his creative writing. It fits in his pre-revolution achievements and at the same time is different. With stylisation tendencies dominating in it, the object of stylisation is Ancient Rome at the time of Nero's childhood and his subsequent reign. M. Kuzmin is attracted by sensuality in Ancient Rome, its religion and the mysticism of astrological signs.

It is not only the Silver Age images and themes that make the play special for Kuzmin's creative work; Kuzmin employs paraphrase to introduce in Nero's speech and actions both direct as well as masked elements of Soviet reality: political slogans, references to socialist way of life and biographies of Soviet leaders. This is why the play was published only 41 year after the author's death in 1977 in Munich.

The structure of the play is complicated, with a play within a play – a much-favoured method in modernism literature. It expresses the modernist idea of a work of art as a “live object” that can influence reality.

Artistic ideas connected with an adequate use of Ancient Roman history and a similar view of art-life relationship are characteristic of other Russian modernists who were active creatively during the Soviet era, e. g. Mikhail Bulgakov and his world famous novel *Master and Margarita*.

Eirēnei – Miera dievieteī veltītā altāra fragments.
Centrā Itālijas zemes personificējums

ILZE RŪMNIECE

VITIA ELOCUTIONIS: VALODAS KĻŪDAS ANTĪKĀS VĀRDA MĀKSLAS TEORĒTIĶU SKATĪJUMĀ (KVINTILIĀNS)

Runas māksla antīkā sabiedrībā tika uzskatīta par izglītības stūrakmeni, jo šī prasme bija viena no galvenajām (ja ne pati būtiskākā), kas nodrošināja labas karjeras iespējas un zināmā laikposmā pat arī vienkārši pastāvēšanu pilsoņu sabiedrībā¹ – vārdam, pareizi izvēlētam un ietekmīgi izteiktam, bija vērtība un spēks. Un runas mākslas priekšraksti audzināja prasmi vārdu lietot – pareizi, pārlicinoši, izteiksmīgi, ietekmīgi.

Cik zināms, senākais šādu priekšrakstu apkopojums bijusi tāda kā daiļrunas rokasgrāmata, kuras autori – Koraks un Tisijs 5. gs. pr. Kr. Grieķijā. Ar laiku, pieaugot praktiskajai pieredzei gan runas mākslā, gan rakstos, vērsās plašumā arī teorētisko apcerējumu tradīcija, apjoms un saturiskais piepildījums. Pirmie zinātniskas kvalitātes sacerējumi ir gadsimtu vēlāk datējamie Aristoteļa darbi – “Retorika” un daudzviet arī “Poētikas” teksts. Aristotelis daudziem saviem sekotājiem domā un laikā bijis stabila autoritāte un atskaites punkts, attīstot un papildinot viņa pamatnostādnes valodas un stila jautājumos.

Antīkās pasaules pēdējais apjomīgākais romiešu klasicisma laika (1. gs.) sacerējums šai jomā ir Marka Fabija Kvintiliāna darbs 12 plašās nodaļās, kas mūsdienu grāmatas variantā iekļautos divos vidēja apjoma sējumos, – “*Institutio oratoria*” Sacerējuma nosaukumu varētu latviskot kā “runātāja izglītošana / izglītošanās / izglītība” Te gan jāpiebilst, ka šāds virsraksts vērtējams kā drīzāk konvencionāls (un publikai atpazīstams); darbā apkopotie norādījumi, piemēri, komentāri gūti ne tikai no oratorprakses (un attiecināmi uz to), bet iztīrā dažādu antīkās rakstniecības žanru materiālus. “*Institutio oratoria*” antīkās kultūras ietvaros ir vispilnīgākais sacerējums par valodas līdzekļu izvēli un lietojumu dažādos izteiksmes veidos un runas situācijās – tā varētu visumā raksturot tā saturisko pusi.

Kvintiliāna darbs lielā mērā atspoguļo gandrīz četrus gadsimtu izcilāko grieķu un romiešu šīs nozares speciālistu mācību būtiskākās nostādnes; autors tām palaikam dod savu vērtējumu – vai nu piekrišot, vai arī (retāk) izsakoties skeptiski vai noraidoši.

Antīkās retorikas speciālistu sacerējumos ne jau konsekventi un nebūt ne sistematizētā veidā tiek norādīts uz noteiktām likumbām, pareizajiem variantiem, iespējamo normu. Nereti tā noprotama no iztīrītajām izteiksmes kļūdām – *vitia*.

Izteiksmes kļūdas jeb trūkumus iespējams novērtēt, kā etalonu uzlūkojot kā grieķu, tā romiešu runas mākslas teorētiku darbos arvien izceltās izteiksmes, runas pamatkvalitātes jeb dotumus (tikumus) – *virtutes elocutionis / dicendi*.²

Labas izteiksmes pamatkvalitātes ir četras:

- pareiza, “tīra” valoda – *latinitas (puritas)*,
- izteiksmes / domas skaidrība – *perspicuitas*,
- atbilstoša, piedienīga valoda, izteiksme – *aptum (decorum)*,
- sakārtota, skaista izteiksme – *ornatus*³.

Kvintiliāna laikos šīs *virtutes* reducētas līdz trim, izvirzot labai runai / izteiksmei (*oratio*) prasību būt:⁴

- pareizai (bez gramatikas kļūdām) – *emendata*,
- skaidrai (saprotamai) – *dilucida*,
- sakārtotai, izdaiļotai – *ornata*.

Kvintiliāns arī paskaidro, ka vairums speciālistu izteiksmes pielāgotības, atbilstības jautājumus pakļauj sakārtotības jomai (*..dicere apte .. plerique ornatui subiciunt*).⁵

Protams, kļūda (*vitium*) arvien radīsies tad, ja runātājs vai rakstītājs nesekos šīm *virtutes*, kaut kādā ziņā atkāpsies no tām.

Tieši tādēļ Kvintiliāns, piebilstot, ka viņa sacerējuma uzdevums nav gramatikas likumu izklāsts (*neque autem grammaticam componere aggressi sumus*),⁶ četros izvērstos pirmās nodaļas paragrāfos (kuriem vēlākos laikos dots virsraksts *De Grammatice*) visvairāk iztīrīti tieši dažādu trūkumus, kuri liedz runai būt pareizai, t. i., bez kļūdām (*emendata*).

Jāpiezīmē, ka antikās izglītības struktūrā gramatika bija pamats tālākajām retorikas studijām; savukārt to augstākais līmenis filoloģiskā plāksnē bija stila jautājumi.

“Gramatikas” sadaļā autors izvērstāk vai paviršāk skar (kā to varam novērtēt mūsdienu valodniecības strukturējuma kontekstā) visus valodas līmeņus – fonētikas, morfoloģijas, sintakses, leksikoloģijas. Tomēr kā pamatu pamats, bez kura pārzināšanas nav iespējams novērtēt pārējo, tiek izcelts morfoloģijas līmenis: *nomina declinare et verba .. sciant* (“jāmāk locīt nomeni un verbi”).⁷ Šīs lietas, lai gan elementāras (kā atzīst arī pats autors), tomēr acimredzot bija vismaz pieminamas, jo pat mācītu cilvēku valoda ne vienmēr bija nevainojama.

Neprasme (vai paviršība, vai nepareizs ieradums) rīkoties ar kārtas, izteiksmes, laika, skaitļa, personas, dzimtes, locījuma formu kategorijām rada runā / rakstos solecismus⁸ – gramatiskas izteiksmes kļūdas. Piemēram: nevar atļauties teikt “kāpne” (*scala*), ja vārds valodas normā ir kā daudzskaitlinieks “kāpnes”; kļūdaini ir lietot vienskaitļa formu *abi* – “ej prom”, uzrunājot vairākus cilvēkus, un otrādi. Kļūdainis būs vārdu savienojums ģenitīva locījumā *amari corticis* – “rūgta mizas” (nevis “rūgtas mizas”), jo runātājs nomena nepareizi uzskata par vīriešu dzimtes vārdu (pareizi: *cortex, -icis, f*). Solecisms veidojas, uz pārsteiguma pilno jautājumu “Ko es redzu?!” atbildot “Es” (*Quem video!? – Ego.*),⁹ ignorējot šai gadījumā verba “redzēt” rekciju.

Tamlīdzīgu kļūmju piemēru netrūkst ne Kvintiliāna tekstā, ne, kā zināms, mūsu pašu valodas lietojumā. Kvintiliāns gan piebilst: kurš būs tik neprasmīgs (*imperitus*), ka tādas atļausies.

Sintakses līmeņa parādības Kvintiliāns gramatikas paragrāfos aplūko tikai sporādiski, tā ka daudzas izteikuma sintaktiskā veidojuma īpatnības (no normas viedokļa – neveiklības) viņš kvalificēs kā runas figūras, izklāstot stila paņēmienus (VIII nodaļā, iztīrējot *ornatus* līmeni).

Vitium rangā tiek pieminēti trejādi vārdu sakārtojuma jeb sasaisītes piemēri:¹⁰

- liekvārdība – *adiectio* (teiksim, saiklis “jo” lietots līdzās “tā kā”);
- apgriezta vārdu kārtība – *inversio* (*quoque ego; autem non habuit* – abi izceltie saikļi ir postpozitīvi latīņu valodas normatīvajā sintaksē, tādēļ nav pareizi ar tiem ievadīt izteikuma vienību);

– vārdu izlaišana – *detractio* (piemēram, nereti prievārdu iztrūkums: “eju [pa] ceļu” – *ambulo viam*).

Visvairāk uzmanības un piemēru, kā arī paša autora viedoklis veltīts leksikas līmenim.

Kā nopietns kvalitatīvas izteiksmes trūkums vērtējami *barbarismi*, kurus Kvintiliāns redz trejādus:

- *gente* – pēc izcelsmes / cilmes (Kvintiliāns min Spānijas, Āfrikas, persiešu ietekmes latīņu vārdu krājumā);
- *animi natura* – pēc lietotāja / runātāja rakstura, iedabas;
- burtu, zilbju pārstatījums, iestarpinājums vai elidējums (attiecībā pret vispārlietoto variantu) – šim “netikumam” Kvintiliāns īpašu apzīmējumu nedod.

Piemēram: *precula / pergula* – “mājas piebūve, būdiņa, lete” (par pareizu uzskatāms pirmais variants); verba deponentās / parastās verba formas lietojums: *adsentior / adsentio* – “piekritos” / “piekritu” (latīņu valodā plašāk lietots pirmais variants).

Vēl vietā būtu komentārs par pirmajiem diviem barbarismu veidiem. Ja nāktos definēt barbarisma jēdzienu pēc to abu pazīmēm, tad tas varētu būt “vārdi no citas valodas; raksturīgi svešai tautai (ne-romiešiem), tās paražām” Te Kvintiliāna izpratnē un izklāstā par barbarismiem savienots leksiski semantiskais un ētiski psiholoģiskais aspekts. Tā barbarismus, kuri rodas *animi natura*, autors raksturo aprakstoši šādiem vārdiem: “uzskata, ka barbariski runājis (*barbare locutus*) ir tas, kurš izteicies nekaunīgi (*insolenter*), draudīgi (*minaciter*) vai cietsirdīgi (*crudeliter*)”.¹¹ Te nav domātas svešas valodas leksēmas (tas būtu pirmais barbarismu veids – *gente*), bet gan citām, no romiešu viedokļa mazcivilizētām tautām raksturīga nesavaldīga, rupja izturēšanās, izrunāšanās; tāda, protams, gadās arī romiešiem, bet tad (tieši tāpēc) šāds izteiksmes veids vērtējams kā *vitium*.¹²

Valodas vārdu krājuma izvērtēšanas jomā skatīts arī jēdziens *peregrina verba* – “svešie vārdi, svešvārdi” (tas pretstatīts jēdzienam *verba latina*).¹³ Gallu, pūniešu, spāņu vārdi veido latīņu krājumā tikai nelielu grupu, bet grieķu ietekme ir ļoti būtiska un plaša. Līdz ar to aktuāli ir jautājumi par grieķu leksēmu “iedzīvošanos” latīņu

valodā, proti, to locīšanu. Kvintiliāna teksts norāda uz viedokļu dažādību viņa laikā: jaunākā tendence (*recentiores instituerunt..*)¹⁴ – grēcismus latīņu valodā lietot ar grieķu vārdu locījumu galotnēm. Autora viedoklis: grieķu vārdi, cik iespējams, jāpielāgo latīņu deklinēšanas paradigmai. Piemēram, grieķu personvārdi ar izskaņu *-ov* latīņu valodas vidē nominatīvā atdarināmi kā “*Plato*” (Platons), “*Palaemo*” (Palaimons); līdzīgi arī personvārdi ar izskaņu *-ας* – “*Hermagora*” (Hermagors), “*Aenea*” (Ainejs) – bez *s* galotnes nominatīvā, jo latīņu valodā neeksistē nomena modelis ar izskaņu *-on*; savukārt latīņu valodas vārdi ar nominatīva izskaņu *-as* ģenitīvā iegūst izskaņu *-tis* (kā *Maecenas*, *Maecenatis* – Mecenāts), kas pēc analogijas būtu attiecināma arī uz grieķu vārdiem *Hermagoras*, *Aeneas*. Tas tomēr nenotiek, jo tā taptu pārvērsts grieķu vārds, tas kļūtu neatpazīstams un neatbilstošs oriģinālparadigmai citos locījumos.

Jaunu vārdu darināšana antīkajās retorikās arvien vērtēta kā visumā bīstama lieta. Kvalitatīvai izteiksmei aizvien pieņemamāki ir *usitata verba*¹⁵ – pierastie, lietojumā akceptētie vārdi. Tomēr Kvintiliāns, piekritot Ciceronam, uzskata, ka vārddarināšana ir mēģināšanas vērtā, jo vārdu “pieņemšanu” regulēs laiks un ūzuss. Sākumā svešatni vai neveikli skanoši jaunvārdi ar laiku iejutīsies valodas lietojumā; turpretim “nepieņemtie” būs viela jokiem un izsmieklam.

Nedaudz citāds vērtējums attiecas uz senu, novecojušu vārdu lietojumu: tie visbiežāk kaitē vienam no kvalitatīvas izteiksmes parametriem, proti, skaidrībai (*perspicuitas*), tātad ir slānis, ar kuru jābūt uzmanīgam. Seni vārdi, protams, piešķir izteiksmei cēlumu un izdaļo to, tomēr tie nav lietojami bieži, nedrīkst īpaši izcelties: Kvintiliāns ironiski šai sakarā piemin arhaiskās Saliju svētku dziesmas, kuras pat priesteriem tik tikko vairs saprotamas. Izteikums, kuram nepieciešams skaidrotājs, uzskatāms par neveiksmīgu.

Iztirzājot *vitia* leksikas līmenī, Kvintiliāns piemin kā objektīvos, tā subjektīvos faktorus, kuri formāli vērtējamu kļūmi varētu attaisnot:

- pieradums / ūzuss – *consuetudo / usus*,
- [lietotāja] autoritāte – *auctoritas*,
- senatnīgums, [sena] tradīcija – *vetustas*,

– kļūme robežojas ar veiksmi (atkarībā no autora ieceres kontekstsituācijas darbojas kā stila paņēmieni) – *vicinitas virtutum* (burt. “tuvība izteiksmes kvalitātēm”).

Kvintiliāna laikos romiešiem, protams, ir savas autoritātes kā prozas jomā (pirmkārt, protams, Cicerons), tā arī dzejā (priekšplānā – Horācijs). Atkāpes no vispārpieņemtā var atļauties tikai ļoti erudīts, izglītots cilvēks un arī reti.¹⁶ Slavenības vai autoritātes valodā vēroto apstiprinās (vai arī ne) vispārīgais lietojums, jo paradums visbiežāk izrādās pārākš par autoritāti. Un ietiepīgi paturēt vispārīgā lietojuma atstumto (tātad galarezultātā neveiksmīgo), kā uzskata Kvintiliāns, ir mulķīgi, vieglprātīgi un augstprātīgi.

Sava sacerējuma pirmajā nodaļā iztirzājis jautājumus, kas saistīti ar pareizu runu (*emendate loqui*), autors atsevišķi solās runāt par izteiksmes sakārtotību / izdaiļotību (*ornate [loqui]*). Pie šī izklāsta Kvintiliāns atgriežas VIII nodaļā, atzīmēdams būtiskākos stila līmeņa trūkumus (*vitia*). Skaidrodams, kāpēc šī līmeņa apskatu viņš iesāk ar kļūdu uzskaitījumu, autors ir lakonisks un tiešs: *prima virtus est vitio carere* (“izvairīšanās no kļūdām – tas ir pirmais [izteiksmes] tikums”).¹⁷

Tā kā daudzi *De institutione oratoria* novērojumi un norādījumi saistās ar oratora, tātad mutvārdu praksi, saprotams, ka Kvintiliāns vispirms piemin *vitium*, kas rodas, veidojot vārdu sasaistē fonētiski neērti izrunājamas pozīcijas. Šim trūcumam, tāpat kā pārējiem, apzīmējumu devuši grieķi: *κακέωρατον* – “grūti, slikti izrunājams” No skaniskā viedokļa Kvintiliāna sniegtā piemēra *cum hominibus notis loqui* (“runāt par slaveniem cilvēkiem”) nelabskanīgums mums grūti novērtējams, bet latīņu fonētika tādas skaņu saskarsmes kā piemērā spilgtinātās uztvēra kā smagnējas, jo balss starp tādām bija vai nu jāpārtrauc, vai arī viena no blakusskanām izmainījās savā dabiskajā skanējumā.¹⁸

Atbilstošas leksikas izvēles jomā “*Institutio oratoria*” autors piemin vairākas acimredzot bieži vērojamas kļūmes. Piemēram, *vitium humilitatis* (*ταπεινωσις*) – piezemētas izteiksmes kļūda: tas ir kaitējums domas, pieminamā objekta cieņai, cēlumam (*rei magnitudo vel dignitas minuitur*). Arī pretējais variants (kuram gan Kvintiliāns

nemin atsevišķu apzīmējumu, pievienodams to iepriekšminētajam) – sīku, nenozīmīgu lietu, jēdzienu apveltīšana ar cildeniem, patētiskiem vai vienkārši pārlietu krietniem apzīmējumiem – uzskatāms par *vitium*. Tā tēva slepkavu (*parricida*) būtu neatbilstīgi un līdz ar to kļūmīgi nodēvēt par “nekam nederīgu, jokainu cilvēku” (*nequam homo*); arī par tādu, kurš pagalam nodevies izlaidīgai dzimumdzīvei, būtu par vāju teikt “ļaurprātis, bezgodis” (*nefarius*). Tā Kvintiliāns.¹⁹

Vārdu izvēles sfērā, kurai antiko teorētisku sacerējumos arvien pievērsta pamatuzmanība,²⁰ semantisko nianšu būtiskumu izceļ vēl kāds aspekts: Kvintiliāna tekstā to piesaka grieķu apzīmējums *περὶ-πυρία* (latīņu *supervacua operositas*) – burt. “gluži lieks darbīgums”, kad izvēlētā vārda nozīmei piemīt nevajadzīgi spilgts semantiskais izcēlums. Kvintiliāns, piemēram, norāda uz leksēmu pāri *diligens / curiosus*. Pirmā izteic tādas īpašības kā rūpība, cītība, zinātkāre, otrā raksturo pārāk ieinteresētu, pārcentīgu, ziņkārīgu cilvēku. Lietojot *curiosus* kontekstā, kurā iederētos vienkārši *diligens*, runātājs būs pieļāvis kļūdu.

Īpašs kļūmes paveids valodas vārdu krājuma jomā ir *σαρδισμός* – t. s. sardisms. Kvintiliāns šo grieķu jēdzienu skaidro aprakstoši: “no dažādu valodu krājumiem sajaukta izteiksme” (*mixta ex varia ratione linguarum oratio*).²¹ Savukārt latīņu valodas vidē šis *vitium* paveids drīzāk nozīmē dažādu leksikas slāņu sajaukumu: cēli vārdi lietoti pamīšus ar piezemētiem, arhaismi ar jaunvārdiem, poētismi ar sarunvalodas vārdiem.

Aprakstot izteiksmes trūkumus sintakses līmenī, “*Institutio oratoria*” autors uzskaitījis vairākus liekvārdības variantus, kurus, kā liecina paši apzīmējumi, arī noteikuši grieķi. Neveiksmīgs būs tāds “izteikums, kurš garāks nekā nepieciešams” (*longior quam oportet sermo*) – grieķu variantā *μακρολογία*.²² Nepieciešamību, protams, nosaka runas situācija, kā to uzskatāmi liecina arī paša Kvintiliāna piemērs – romiešu vēsturnieka Tita Livija teikums: *legati non impetrata pace retro domum, unde venerant, abierunt*. To pārceļot latviešu valodā, tiešām vērojams, ka teikums liekiem vārdiem nevajadzīgi izstiepts: “nepanākuši mieru, sūtņi devās atpakaļ uz mājām, no kurienes bija nākuši”

Nedaudz citu liekvārdības niansi izteic tāds trūkums kā pleonasms (grieķu *πλεονασμός*), kurš atkal skaidrots aprakstoši: *cum supervacuis verbis oneratur oratio* (“ja runa tiek pārkrauta pilnīgi tukšiem vārdiem”). Kvintiliāns, kurš bieži savā darbā izmanto Cicerona piemērus, arī šai gadījumā atsaucas uz dižgaru. Tas ironiski aizrādījis Hircijam par viņa izteikumu “māte dēlu desmit mēnešos iznēsājusi vēderā” (*filium a matre decem mensibus in utero latum esse*) – “ko, vai citas mēdz nēsāt somiņā?” (*quid, aliae in perula solent ferre*). Tāpat “redzēt pašam savām acīm”, kā sakām arī latviešu valodā, Kvintiliāna tekstā minēts kā piemērs pleonasma kļūmei. Tomēr palaikam līdzīgi izteicieni var vairot izteiksmību, radīt pārliecinošāku iespaidu. Robeža starp *vitium* un *virtus* šai gadījumā trausla, viss atkarīgs no konkrētā teksta veida (piemēram, dzejas teksts nav un nevar būt tik ļoti saistīts ar šiem norādījumiem par lieko izteiksmē).

Arī vārdu, līdzīgu izteikuma vienību atkārtošanas princips teikuma izveidē (*eiusdem verbi vel sermonis iteratio*, grieķu *ταυτολογία*) – lai gan ir “uz robežas” ar attiecīgu stila figūru – var tikt pieskaitīts pie kļūmīgas izteiksmes pazīmēm. Šai sakarā interesanti, ka Kvintiliāns Cicerona valodas piemērus palaikam izvēlas ne tikai kā pozitīvus, bet arī raksturojot neveiksmīgu izteiksmi. Viņa pieminētais Cicerona teksta fragments *non solum igitur illud iudicium iudicii simile, iudices, non fuit* (“tad nu ne vien šī tiesa nebija, tiesneši, tiesai līdzīga”) uzskatāmi demonstrē *vitium*, proti, vienas saknes vārdu atkārtojumu, kuram nav rodams īpašs saturisks vai stilistisks noslogojums.

Kā tautoloģija, tā pleonasms autora mērķtiecīgā iecerē un atbilstošā kontekstsituācijā var veiksmīgi izcelt un spilgtināt domu, pārtopot par izteiksmes dotumiem – *virtutes*. Tā, runājot par stila figūrām, Kvintiliāns kā izteiksmi spilgtinošu paņēmienu piemin sinonimiju. Te noderīgs izcilais piemērs no Cicerona pirmās runas pret Katilīnu, kuru Kvintiliāns savā darbā izmanto vairākkārt. Četri verbi sinonīmi bezsaikļu salikumā: *abiit, excessit, erupit, evasit* (“devās prom, aizgāja, izrāvās, izbēga”). Kvintiliāns netieši iebilst Cecīlija viedoklim, ka šai gadījumā vērojams pleonasms: viņaprāt,

acimredzot tā ir saturiski iederīga un semantiskā kāpinājumā sakārtoja sinonīmu grupa, kura uzverama kā stila figūra.

“Kopsaucējs” tēmai par lieko runā ir vienkāršs un skaidrs: ikviena izteikuma vienība, kura ir bez (sava konkrēta) uzdevuma un paliek pāri (*otiosum fuerit et supererit*), uzskatāma par neveiksmīgu, kļūmīgu.²³

Pie sliktas izteiksmes raksturlīnijām pieskaitāma arī liekvārdībai / tukšvārdībai pretēja parādība: ἔλλειψις – burt. “izlaidums, iztrūkums”, kad kāda izteikuma vienība tiek izlaista un teikums zaudē sintaktiskās pareizības un saturiskās pilnvērtības ziņā. Protams, šāds kļūmīgs, neskaidribu radošs izlaiduma gadījums jānošķir no tāda, kurš mērķtiecīgi iecerēts un ierindojams stila figūru līmenī. Pēdējā variantā iztrūkumu kompensē kontekstsituācija (kamēr pirmajā – *vitium* gadījumā tā neizrādās palīdzīga).

Līdzīgi no detrakcijas²⁴ tipa stilistikajiem paņēmieniem ambivalentas iezīmes ir arī figūrai *brevitas* – burt. “īsvārdība”, ar minimāliem vārdu resursiem pausta doma. Proti, šī visnotaļ uzteicamā prasme izteikties lakoniski reizēm var pārtapt par izteikuma neskaidribu (*obscuritas*) veicinošu faktoru.

Kā īpaši būtiskus vispārīgus trūkumus Kvintiliāns atzīst divas zināmā mērā pretējas parādības.

Pirmkārt, tā ir izteiksmes vienveidība, bezkrāsainība (grieķu *ὁμοειδέια*), šī iezīme pirmā norādīs uz neprasmīgumu vārda mākslā.²⁵

Otrkārt, zināms vienveidības pretmets ir *cacozelon* / *cacozelia* (grieķu *κακόζηλον*) – burt. “slikta, t. i., pārliecīga centība”, kas nevajadzīga, tātad kaitīga jebkurā izteiksmes žanrā. Gan uzpūstais, gan pārlietu samazinātais, gan pārsaldinātais, pārmērīgais, pievilktais un izspilētais²⁶ – viss savā būtībā pārspilētais ir *cacozelon* – kaitīga centība. Tiek arī aprakstoši skaidrota šīs izteiksmes iezīmes būtība: jebkas, kas ir ārpus / pāri labajam kvalitatīvajam (*virtus*), ir kaitīgi pārcentīgs (*cacozelon*).

Domājot par mūsdienu latviešu valodas lietojumu mutvārdos un rakstos, jāatzīst, ka tajā atrodams vairums pieminēto *vitia* piemēru. Šķiet, lielākā daļa šo “trūkumu” pieskaitāma Kvintiliāna nosaukto solecismu kategorijai. Tā vēl joprojām bieži par “klupšanas akmeni” uzlūkojama vārda “sāls” dzimte, indikatīva un imperatīva formu

neadekvāts lietojums (metiet / metat; piemēram: Metat lapiņas urnā! Jūs metiet nepareizi.), patskaņu garums noteiktās verba formu izskaidrās (mēs mēram / mēram).

Palaiķam dzirdamas / lasāmas arī kļūdas vārdu kārtības jomā: nereti tiek ignorēts prepozīcijas “dēļ” postpozitīvais raksturs (piemēram: ..dēļ viņu neapņēmības). Arī apzīmētāja grupas vieta teikumā reizēm izvēlēta kļūdaini, piemēram: ..mūsu zemes viens no lielākajiem.. (pareizi: viens no mūsu zemes lielākajiem).

Nereti mūsu valodā dzirdam (retāk lasām) pa kādam Kvintiliāna aprakstītam barbarismam. Tā līdzās pieņemtajam “Ziemassvētki” presē varam lasīt arī “Ziemssvētki” Un vai mazums nākas sastapties ar vārdu “pastāvīgs / patstāvīgs” kontekstam neadekvātu lietojumu (tas gan vairāk mutvārdos). Gadās dzirdēt arī tādu barbarisma paveidu, kurš Kvintiliāna laikos apzīmēts kā *animi natura* – izrietošs no cilvēka rakstura un dabas; ja augsta ranga valsts amatpersona uz jautājumu “Ko prognozējat, ja anesteziologi tiešām sāks nopietnu streiku?” atbild “Kas būs? Cilvēki mirs.” – tad šādu izteikumu, manuprāt, droši var kvalificēt kā Kvintiliāna pieminēto barbariskas runas veidu (trūkumu).

Citvalodu vārdu (*peregrina verba*) iedzīvošanās latviešu valodas vidē arvien ir tik daudzšķautņains jautājums, ka visam un visiem pieņemamus risinājumus ārkārtīgi grūti rast. Līdzīgas problēmas, kādas bijušas latīņiem ar grieķu vārdformām un to locīšanu, vērojām arī mūsu valodā. Teiksim, grieķu personvārdi *Sofokls*, *Hērakls* (t. s. tradicionālās formas) Raiņa valodā vērojami ar galotni *-is*; nesen publicētajā grieķu ārsta Hipokrata un viņa sekotāju tekstu latviešu tulkojumā analogs personvārds *Aristotelis* (šobrīd tradicionālā forma) atkal lasāms kā *Aristotels*.²⁷ Tātad ir viela sarunām par latviešu valodai pieņemamāko formu, gluži tāpat kā problēmas līmeni lieta atstāta Kvintiliāna tekstos attiecībā uz grieķu vārdformām latīņu vidē.

Saskaramies arī ar grieķu vārdu izrunas problēmjautājumiem. Tā, atkal pavērojot diahronā aspektā, vārdam *Eiropa* pagājušā gadsimta trīsdesmitajos gados bijis variants *Europa*, pret kuru šodien iebilst daļa valodnieku, jo mūsu valodā nepastāvot un ir grūti izrunājams divskanis *eu*. Diskusijā, kura pēdējā laikā izvērtusies sakarā

ar Eiropas vienotās valūtas nosaukuma normatīvu pieņemšanu latviešu valodā (*eiro / eira / euro*), iesaistījušies arī pretēja viedokļa paudēji: divskanis *eu* mūsu valodā pastāvēt un nav grūtību izmantot Eiropas instanču ieteikto naudas vienības nosaukumu ar pirmo zilbi *eu*.²⁸

Domājams, ka sardismu fenomens (citu valodu vārdu un dažādu valodas slāņu jaukums vienotā izteikumā) pēdējo gadu latviešu valodas lietojuma ainā arī nav reti sastopams. Tā ir ne vien sarunu valodas, bet arī t.s. profesionālo valodu vidē vērojama parādība: pirmajā ietekmju aina ir plašāka (piemērā “Fiksi **paķērām** pa suši, bet tad vēl līdz galā **tusiņam** bija laiks, un dabūjām mieloties ar **tiramisu**” jaukti dažādi leksikas slāņi), otrajā prioritāte pieder angļu valodas vārdiem, teicieniem.

Vārddarināšanas joma šodien tiek būtiski aktivizēta – un ar to saistītie procesi valodā grūti salīdzināmi kā apjomā, tā aspektu diapazonā ar latīņu valodas vidi pirms divdesmit gadsimtiem. Dažādu valodu intensīvā saskarsme Eiropas Savienībā, jaunu jēdzienu rašanās (un veco adaptēšana jaunuzņemto nāciju valodās) šajā plašajā ģeogrāfiskajā un politiskajā telpā rosina valodas vārdu krājuma strauju paplašināšanos. Te sava loma ir arī pēdējās desmitgades tehnoloģijām: nācies, piemēram, veidot pat īpašas vārdnīcas, kas pali dzētu datoru lietotājiem.

Tomēr atsevišķu vārdu izdzīvotspējai valodas vidē spēkā vēl joprojām ir valodas prakses / lietojuma (*usus*) kritērijs, kuru minējis arī Kvintiliāns.

Par visai mazsvarīgu mūsu valodā, šķiet, uzskatām labskanības jautājumu (grūti izrunājamas pozīcijas – *κακέφρατον* Kvintiliāna tekstā): maz ticams, ka rakstos vai mutvārdos kāds, pametis domas virzību un izteikuma saturisko pusi, pievērsīsies nelabskanīga vārdu savienojuma iznīdēšanai. Un slavenais teikums “šis žagaru saišķis ir svešs žagaru saišķis” kalpo tikai kā dikcijas vingrinājums aktieru runas nodarbībās, nevis kā kļūmīgas izteiksmes paraugs, kurā izteiksmes *vitium* ir grūti izrunājamas skaņu “sakabes”

Valodas stila jautājumu iztīrījumā Kvintiliāns palaikam izteicis arī dažādas vispārīgas atziņas. Viena no tām ir par “lietu trūkumiem”

jeb “trūkumiem, kļūmēm lietās” – *rerum vitia*. Tādi trūkumi tiek nosaukti četri: mulķīgais, p(a)rastais, pret dabīgais (kaitīgais), tukšais (liekais) – ..*rerum vitia sunt stultum, commune, contrarium, supervacuum*.²⁹

Kopumā, vērtējot ne tikai Kvintiliāna, bet visas antikās vārda mākslu apcerošās teorētiskās domas attieksmi pret pareizo (normu) un novirzi no tā, kļūdaino, jāsecina, ka vizizteiktāk tajā vērojams “zelta vidusceļa” princips: jebkura pārmērība pieskaitāma *vitium* kategorijai, prasme visā ieturēt mēru pati par sevi ir *virtus*.

ATSAUCES

- ¹ Tiesvedībā, piemēram, pirms profesionāļu laikiem pilsonim bija pašam jāuzņemas sev nepieciešamā aizstāvēšana vai kāda cilvēka apsūdzēšana. Pirmie, kas ņēmās palīdzēt pilsoņiem šādas iemaņas apgūt, bija grieķu sofisti; ne velti viņus uzskata par daudzu filoloģijas jautājumu ieskicētājiem.
- ² Četras šādas izteiksmes pamatkvalitātes acimredzot formulējis jau grieķis Teofrasts, Aristoteļa skolnieks, kura sacerējumi zuduši, bet uz kuru kā nepārprotamu autoritāti atsaucas vēlākie autori, arī romieši, īpaši Cicerons un Kvintiliāns.
- ³ Latīņu verbs *orno* etimoloģiski saistāms ar *ord(i)no* – “sakārtoju, sarindoju” (*Walde A., Hofmann J. B. Lateinisches Etymologisches Woerterbuch. 5-te Auflage. – Heidelberg, 1982. – Bd. II*). Sakārtotais ir arī skaistais (grieķu *κοσμέω* – “sakārtoju / izdaiļoju”); tā Kvintiliāna darbā nodaļa par *ornatus* pamatā veltīta mākslinieciskās izteiksmes limenim (figūras, tropi).
- ⁴ *M. Fabii Quintiliani Institutionis oratoriae Libri XII / Ed. L. Redermacher. Pars prior. – Lipsiae, 1959. – I, 5, 1.*
- ⁵ Turpat.
- ⁶ Turpat, I, 5, 54.
- ⁷ Turpat, I, 4, 22.
- ⁸ Latīņu *soloecismus* ir transkribēts grieķu vārds *σολοικισμός* – “valodas kļūda; nepiedienīga izturēšanās” Grieķu valodā ir arī verbs *σολοικίζω* – “slikti, nepareizi runāju” Etimoloģiski šis grieķu leksēmas, iespējams, saistāmas ar vietas nosaukumu *Σόλοι* – Soli, Kilikijas novadā (Mazāzijas dienvidos), kas romiešu laikos bijusi slavēna kā jūras laupītāju mitekļis.
- ⁹ *Quintilianus*. Op. cit., I, 5, 36.
- ¹⁰ Turpat, I, 5, 40.
- ¹¹ Turpat, I, 5, 9.
- ¹² Latīņu valodas etimoloģiskā vārdnīca (sk. 3. atsauci) norāda uz *barbarus*

- saistību ar *balbus* – “tāds, kas stostās, pārsakās, runā kā pa celmiem”. Sanskritā šīs saknes vārda daudzskaitļa forma apzīmē neāriešu tautas. Līdzīga nozīme ir arī grieķu leksēmai βάρβαρος – “negrieķisks, nesaprotams, svešzemju” Šī forma *barbarus* latīņu valodā, iespējams, pārņemta no grieķiem ap 3. gs. pr. Kr., līdzī nesot arī grieķu attieksmi pret citām tautām, kuras civilizācijas ziņā atpaliek no hellēņiem (latīņvalodīgā vidē – arī no romiešiem).
- ¹³ *Quintilianus*. Op. cit., I, 5, 55.
- ¹⁴ Turpat, I, 5, 63.
- ¹⁵ Turpat, I, 5, 71.
- ¹⁶ Kvintiliāns kā neveiksmīgu piemin Cēlija veidoto vārdu *parricidatus* (no *parricida* – tēva slepkava) – burt. “tēvslepkavotais” (tas, kuru nogalinājis viņa tēvs). Turpat, I, 6, 42.
- ¹⁷ Turpat, VIII, 3, 41.
- ¹⁸ Turpat, VIII, 3, 45, 46.
- ¹⁹ Turpat, VIII, 3, 48, 49. Kvintiliāns atzīmē, ka autors varētu *vitia humilitatis* izmantot, lai radītu ironisku noskaņu. Tai gadījumā runa jau par īpaši izvērētu, nevis kļūmīgu izteiksmi, tātad – par tropu.
- ²⁰ Gadus trīsdesmit par Kvintiliānu vecākais Dionīsijs Halikarnasietis – slavens grieķu vārda mākslas teorētiķis – uzsver, ka vārda mākslas pamatu pamats ir divas lietas: vārdu izvēle un vārdu izkārtojums (teikumā). Sk.: ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ. ΠΕΡΙ ΣΥΝΘΕΣΕΩΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ. 2, 10. – Lipsiae: Typis B. G. Teubneri.
- ²¹ Sardisms – no persiešu galvaspilsētas Sardu nosaukuma; grieķu valodas vidē tas apzīmēja svešu, pārsvarā persiešu leksēmu pielietojumu, kas, protams, raksturoja sliktu stilu. Kvintiliāns gan saka, ka grieķiem sardisms nozīmējot arī dažādu dialektu leksikas sajaukumu vienā tekstā (atiskais ar doriešu, joniskais ar aioliešu dialektu). *Quintilianus*. Op. cit., VIII, 3, 59, 60.
- ²² Par liekvārdības variantiem sk.: turpat, VIII, 3, 50–54.
- ²³ Turpat.
- ²⁴ Stila figūras grupējumu pēc “pievienošanas / izvēršanas” vai “izlaišanas / reducēšanas” principa izmanto, piemēram, H. Lausbergs (*Lausberg H. Handbuch der Literarischen Rhetorik.* – 1960), attiecīgās grupas apzīmējot *figurae per adiectionem* un *figurae per detractioem*.
- ²⁵ *Quintilianus*. Op. cit., VIII, 3, 52.
- ²⁶ .. *et tumida et pusilla et praedulcia et abundantia et arcessita et exultantia.* – Turpat, VIII, 3, 56.
- ²⁷ Hipokratiskie raksti. Izlase / A. Gailis un A. Van Hofas tulkojums no sen-grieķu valodas. – Rīga: Liepnieks & Rītups, 2003.
- ²⁸ Sk. baltu valodnieka Jāņa Kušņa viedokli presē: Neatkarīgā. Pielikumi. Hedvīgas kundzes avīze. – 2004. – 19. okt.
- ²⁹ *Quintilianus*. Op. cit., VIII, 3, 57.

VITIA ELOCUTIONIS: LANGUAGE FLAWS
AS VIEWED BY ANCIENT THEORETICIANS OF RHETORIC
SUMMARY

In ancient society rhetoric was the bedrock of education; this skill ensured career prospects and simply a place among fellow citizens because the word was endowed with value and power.

Quintilian's *Institutio oratoria* (Rome, 1st cent.) in the framework of ancient culture was the last substantial and exhaustive treatise on the choice and use of linguistic means for various types of expression and speech situations. In it the author described the views of famous predecessors as well as demonstrated his own opinions.

In the works of both Greek and Roman scholars of rhetoric the following essential points of good expression or basic qualities (*virtutes*) were singled out:

- grammatically correct language (*puritas*),
- clarity of expression (*perspicuitas*),
- language appropriacy (*aptum*),
- well-arranged and beautiful expression (*ornatus*).

Vitium – a flaw in the expression as a result of the speaker's / writer's failure to observe any of the above *virtutes*.

Quintilian's work contains numerous indications to specific flaws of expression that refer to various levels of the language use (from phonetics to style) as well as to the above mentioned four qualities of good expression.

In the course of her summative analysis of various instances of faulty speech the author of the present article has outlined a certain general idea of the correct and desirable features. (The ancient sources provide a sporadic and unsystematic mention of the latter, focusing in examples mostly on what is wrong or faulty.) The notion of 'correct/incorrect, successful/faulty' choice of language elements in most cases is determined by the context – this was acknowledged by ancient theoretical rhetoric when it advanced the appreciation of language means to the level of style.

The goal of the present article is to evaluate *vitia* and commentaries to them in ancient rhetoric and to transport them into the modern parameters of correct language/expression by carrying out a comparison with examples from modern Latvian use.

GITA BĒRZIŅA

PERSONAS KATEGORIJA KSENOFONTA DIALOĢISKĀS PROZAS VALODĀ

Ksenofons ir viens no daudzajiem Sokrata skolniekiem, kurš tiecās savos darbos, izmantojot dialoga formu, fiksēt izcilā Atēnu filozofa tēlu un atstāt nākamībai atmiņas par viņa personību un dialektisko praksi. Un tikai viens no diviem (līdzās filozofam Platonam), kura darbi sasnieguši arī mūsu dienas. Šo iemeslu dēļ viņa sacerējumi nereti kalpojuši vien par avotu vairāk vai mazāk pseidovēsturiskiem “īstā” Sokrata tēla meklējumiem. Tomēr pirmkārt tie uzlūkojami, interpretējami un vērtējami kā literāri sacerējumi, nevis vēsturiskas liecības.

Kā vairākkārt atzīmēts dažādos pētījumos, Ksenofonta apjomīgākais sacerējums, kas veltīts Sokrata iemūžināšanai, – “Atmiņas par Sokratu” ir darbs, kura kompozīcijai, teksta strukturējumam un vēstījuma izvērsumam nav precedenta antikajā literatūrā. Par tā žanrisko piederību izteiktas dažādas versijas, gan uztverot to par vienu no sokratiskā dialoga paveidiem,¹ gan kā dominējošās izceļot biogrāfijas iezīmes,² gan par primārām izvīzot tekstā izmantotās retoriskās stratēģijas.³

Šis raksts piedāvā literārā teksta apjēgsmi sākt ar lingvistiskās struktūras izpēti, precīzāk, viena aspekta – gramatiskās personas kategorijas funkcionējuma analīzi, izmantojot to sacerējuma vēstījuma struktūras šifrēšanā.

Gramatiskā persona ir viena no fundamentālām valodas kategorijām. Valodas centrā ir runājošs cilvēks, valodiskās saziņas vienība ir runas akts. Lingvistiskā personu definē kā verba gramatisko kategoriju, kas apzīmē darbības (arī procesa, kvalitātes) subjekta attiecību pret runājošo personu.⁴ Persona raksturīga arī vietniekvārdiem, kuri nosauc runas akta dalībniekus. Tādējādi personas kategorija fiksē runātāja dalību runā un daudzējādā ziņā nosaka runas struktūru.

Valodā jebkuram izteikumam ir autors, izteikums virzīts no *es* uz *tu* un vēsta lielākoties par *viņu* (*to*), kaut iespējams arī par *es* vai *tu*. “Es” ir tiešais runas autors (radītājs), “Tu” – runas adresāts, bet trešās personas forma “Viņš” apzīmē jebkuru cilvēku, kurš nepiedalās runā. Atbilstoši šiem trim runas akta dalībniekiem izteikumu veido pirmās, otrās vai trešās personas formā. Un tālāk šie tipi var kombinēties. Šāda veida strukturējums ir pamatā arī ikvienam literāram tekstam.

Konkrētā vēstījuma formējums noteiktas personas formā un atbilstošā runas autora pozīcija ir viens no svarīgākajiem faktoriem, kas nosaka runas raksturu, stilistisko nokrāsu un funkcionālo uzdevumu. Un līdz ar vēstījuma personas maiņu mainās arī intonācija, stāstījuma tonis un – kas ir īpaši būtiski literāra teksta interpretācijā – autora skatījuma rakurss. Tādējādi literatūrteorijas aspektā jautājums par personas kategoriju ir cieši saistīts ar jautājumu par redzētpunktu.

Fakts, ka personas kategorija marķē izteikuma saikni ar runas aktu, it īpaši ar runātāju (komunikatoru) un klausītāju (adresātu), norāda uz tās svarīgo lomu jo sevišķi dialogiska teksta formējumā. Noteiktā izteikuma subjekta attiecība pret dialogu (resp. komunikatīvo aktu) kalpo par pamatu zināmai personu nošķiršanai. Proti, pirmā un otrā persona (*es* un *tu*; arī attiecīgās daudzskaitļa formas *mēs* un *jūs*) ir savstarpēji koordinētas. Dialogā runātāji visu laiku savstarpēji mijas, mainās lomām, *es* kļūst par *tu*, *tu* kļūst par *es*. Tā pirmā un otrā persona ir savstarpēji saistītas un veido noslēgtu sarunas telpu. Kā dialoga dalībnieces tās ir pretstatītas trešajai personai, kurai nav saiknes ar dialogu, jo trešā persona attēlo to, kas ir ārpus komunikatīvā akta.⁵

Šīs personas kategorijas potences nozīmīgi atklājas literārā dialogiskā tekstā, un tālab mērķtiecīgi tās pētīt Ksenofonta sacerējuma “Atmiņas par Sokratu” valodā, jo darba lielākajā daļā izmantota dialogiska izteiksme, turklāt dialogs te iezīmējas vairākos līmeņos.

Ksenofonta “Atmiņas par Sokratu”, kā uzsvērts sacerējuma sākumdaļā, rakstītas ar nolūku atspēkot Sokratam izvirzītās apsūdzības par valsts atzīto dievu negodāšanu un jaunatnes samaitāšanu, reabilitējot

viņu atēniešu acīs, un pierādīt, ka viņš sodīts ar nāvi netaisnīgi. Autora iecerētajam apoloģētiskajam mērķim lielā mērā atbilst darba specifiskā forma. Vispirms pirmās grāmatas pirmajā un otrajā nodaļā Ksenofonts noliedz un pierāda izvirzīto apsūdzību nepamatotību, bet tālāk sniedz faktus “iz” Sokrata dzīves un mācības, lai apliecinātu, ka viņš – pretēji dažu apgalvotajam – bijis krietns un sabiedrībai visādā ziņā noderīgs (*ἀφελυμος*) Atēnu pilsonis. Pirmajā daļā dominē vienlaidus vēstījums, bet otrajā Sokrata sarunu piemēri sniegti galvenokārt tiešas dialogiskas komunikācijas formā.

Zīmīgs jau ar pirmajiem sacerējuma vārdiem ir autora izvēlētais redzespunkts.

*Πολλάκις ἐθαύμασα.. (Daudzreiz esmu brīnījies..)*⁶ (I, 1, 1)

Šeit atšķirībā no citu sengrieķu dialogiskās prozas autoru (Platona, Lūkiāna) sacerējumiem, kur, pašam autoram paliekot “aiz kadra”, teksts strukturēts tiešās runas formā kā dramatiska tēloto personu repliku mija, parādās kāds *es* (vienskaitļa pirmās personas forma), aiz kura pretendē stāvēt pats Ksenofonts. Un šis *es* adresē savu vēstījumu kādam *tu* (*jūs*), ar to paredzot lasītāju kā sacerējuma adresātu. Veidojas pirmā līmeņa komunikatīvā saikne, lai arī tekstā realizēta tikai vienā virzienā, jo atbildes no adresāta nav.

Ksenofonta vēstītājs uzsver savu klātbūtni Sokrata risinātajās sarunās, paziņo, ka atklās savas atmiņas par skolotāju, un tā tiecas akcentēt personisko pieredzi un memuāriskumu. Viņa pozīciju tekstā vistiešāk atklāj verba vienskaitļa pirmās personas formu un bieži uzsvērts attiecīgā personas vietniekvārda lietojums, kas grieķu valodā jo īpaši izceļ runas subjektu:

Θαυμάζω (*es brīnos*) (I, 1, 20), *ἐγὼ δε' οἶμαι* (*es domāju*) (I, 2, 10),

ἐγὼ δε' οὐκ ἀπολογήσομαι (*es neaizstāvēšu*) (I, 2,13),

διηγῆσομαι (*es izstāstīšu*) (I, 2, 13),

ἐγὼ .. ἠγοῦμαι (*es uzskatu*) (I, 2, 16),

ἐμοὶ ἐδόκει (*man likās*) (I, 2, 62; 3, 1; 4, 2; 6, 1; II, 1, 1; u. c.),

οἶδα (*es zinu*) (I, 2, 18; II, 9, 1; III, 3, 1; IV, 4, 5),

ὅρῳ (*es redzu*) (I, 2, 19; 22),

κἀγὼ δὲ μαρτυρῶ τοῦτοις (*arī es esmu vienispriāts ar viņiem*) (I, 2, 21),

οὐδὲ γὰρ ἔγωγε ἤκουσα οὐτ' ἠσθόμεν (jo es nedz esmu dzirdējis.. nedz manijis..) (I, 2, 31),

φαίτην δ' ἄν ἔγωγε (es teiktu) (I, 2, 39),

ἐγὼ δὲ περὶ τούτων οὐχ οὕτω γινώσκω (es par to tā nedomāju) (I, 2, 19),

τούτων δὴ γράψω ὅποσα ἄν διαμνημονεύσω (es uzrakstīšu, ko es no tā atceros), λέξω δὲ πρῶτον (vispirms es pastāstīšu) (I, 4, 2).

Šiem izteikumiem *es* formā pakļauts pārējais vēstījums par Sokratu, kas veidots aprakstam daudz piemērotākajās trešās personas formās. Izmantojot vienkāršu, galvenokārt stilistiski nemarkētu leksiku, tiek stāstīts par Sokrata pozitīvo personību un ikdienas aktivitātēm, viņa godbijīgo attieksmi pret dieviem un labvēlību pret līdzcilvēkiem, palīdzot tiem visdažādākajās situācijās, par viņa atturīgo, tikumisko dzīvesveidu un aicinājumiem līdzpilsoņiem izprast un kritiski novērtēt sevi, lai pilnveidotu savas fiziskās un garīgās dotības. Teksta pamatu veido šķietami neitrāla informācija par filozofa praksi un uzskatiem dažādos jautājumos, un tomēr nevar nepamanīt vēstītāja pozīciju, kas ienes būtisku subjektīvu momentu un ar savu “personiskumu” stiprina neoficiālo komunikatīvo saikni ar lasītāju, tiecoties raisīt tā uzticību paustajai informācijai.

Jāatzīmē, ka mākslinieciskajā literatūrā *es* kā stāstītāja tēla izmantojums nav retums ne antīkajos laikos, ne vēlākajā literārajā praksē. Un to nevajadzētu jaukt ar teksta autoru. Tā arī šajā gadījumā. Lai gan Ksenofonta “Atmiņu par Sokratu” vēstītājam ir zināma līdzība (rakstura, biogrāfijas ziņā) ar pašu sacerējuma sarakstītāju, tie nav identi, vēstītāja *es* nekādā ziņā nepiemīt visa Ksenofonta kā autora pieredze. Pirmās personas formu lietojums ir relatīvs, runas autors un tās subjekts nesakrīt. Kā vairākkārt jau atzīmējuši Ksenofonta sacerējumu pētnieki, galvenokārt tas ir stilizācijas līdzeklis, lai izceltu atklātās informācijas svarīgumu, lai pretendētu uz patiesības atklāšanu, maksimālu ticamību un autoritāti, kas ir īpaši nozīmīgi šajā gadījumā, kad autoram būtiski lasītāju pārliecināt par Sokrata nevainību.⁷ Arī tālākie paziņojumi par personisko klātesamību Sokrata sarunās attiecināmi uz vēstītāja *es*, taču ne vienmēr obligāti uz pašu Ksenofontu.⁸

Vēstītāja *es* formas Ksenofonta sacerējuma tekstā ienes tiešas komunikācijas intonācijas ar tām raksturīgo dabiskumu un emocijonalitāti. Tā vēstītājs nepastarpināti sniedz lasītājam savu tikumiskas dzīves izpratni, savu skatu uz notikušo un tiešu vērtējumu Sokrata personībai, pretendējot pārliecināt lasītāju. Šo *es* izteikto pozīciju līdzās gramatiskām personu formām balsta arī citi lingvistiskie elementi un paņēmieni. Vēstītāja runā parādās retoriski jautājumi, iespraudumi un izsaučieni, kas, signalizējot par runātāja balsi un līdz ar to nostājas klātbūtni izteikumā, raisa noteiktas emocijas adresātā un ievirza viņa izpratni par saņemto informāciju:

..Σωκράτης .. ἐπίστευε δὲ τῶν συνόντων ἑαυτῶς τοὺς ἀποδεξαμένους ἅπερ αὐτὸς ἔδοκίμαζεν εἰς τὸν πάντα βίον ἑαυτῷ τε καὶ ἀλλήλοις φίλους ἀγαθοὺς ἔσεσθαι. Πῶς ἂν οὖν ὁ τοιοῦτος ἀνὴρ διαφθεῖροι τοὺς νέους (*Sokrats ticēja, ka tie viņa sarunbiedri, kuri pārņēmuši viņa dzīves principus, visu dzīvi būs labi draugi gan viņam, gan arī savā starpā. Kā gan tāds cilvēks varētu samaitāt jauniešus?*) (I, 2, 8)

καίτοι τίς οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν αὐτὸν βούλεσθαι μῆτ' ἠλίθιον μῆτ' ἀλαζόνα φαίνεσθαι τοῖς συνοῦσιν (*Taču kurš gan nepiekritīs, ka viņš [Sokrats] draugu acīs nevēlējās būt ne muļķis, ne lielbnieks?*)

δῆλον οὖν ὅτι οὐκ ἂν προέλεγεν, εἰ μὴ ἐπίστευεν ἀληθεύσειν (*Skaidrs, ka viņš nebūtu devis nekādus padomus, ja neticētu, ka tie attaisnosies.*)

πιστεύων δὲ θεοῖς πῶς οὐκ εἶναι θεοὺς ἐνόμιζεν (*Un, tā kā viņš ticēja dieviem, kā tad viņš būtu noliedzis viņu eksistenci?*) (I, 1, 5)

Vēstītāja *es* nezūd arī tālākajās sacerējuma nodaļās, kad Ksenofonts citu pēc cita kā Sokrata pozitīvās prakses piemērus tiešās runas formā sniedz viņa dialogus ar dažādiem sarunbiedriem. Vēstītāja *es* parasti ievada konkrētās sarunas atveidojumu, atklājot lasītājam nepieciešamo ekspozīciju. Visbiežāk trešās personas formā saņemam informāciju par Sokrata partneri un konkrēto pārrunājamo tēmu, reizēm minēta tiešās komunikācijas motivācija.⁹ Piemēram, tā priekšā tiek stādīts bezdievīgais Aristodēms un citā sarunā par draugu vērtību – Antistens:

λέξω δὲ πρῶτον ἃ ποτε αὐτοῦ ἤκουσα περὶ τοῦ δαιμονίου διαλεγομένου πρὸς Ἀριστόδημον τὸν μικρὸν ἐπικαλούμενον. καταμαθῶν

γὰρ αὐτὸν οὔτε θύοντα τοῖς θεοῖς οὔτε μαντικῇ χρώμενον, ἀλλὰ καὶ τῶν ποιούντων ταῦτα καταγελῶντα· Εἰπέ μοι, ἔφη,

(*Pastāstīšu vispirms, ko reiz dzirdēju, viņam [Sokratam] sarunājoties ar Aristodēmu, tā saukto Mazo, par dievišķo. Uzzinājis, ka tas nedz upurē dieviem, nedz izmanto pareģojumus, bet vēl arī izsmej tos, kas tā dara, [Sokrats] teica: "Saki man .."*) (I, 4)

Ἦκουσα δέ ποτε καὶ ἄλλον αὐτοῦ λόγον, ὅς ἐδόκει μοι προτρέπειν τὸν ἀκούοντα ἐξετάζειν ἑαυτὸν ὅποσου τοῖς φίλοις ἄξιος εἴη. ἰδὼν γάρ τινα τῶν συνόντων ἀμελοῦντα φίλου πενία πιεζομένου, ἤρετο Ἄντισθένη ἐναντίον τοῦ ἀμελοῦντος αὐτοῦ καὶ ἄλλων πολλῶν·

(*Reiz es dzirdēju vēl citu viņa [Sokrata] sarunu, kas, man likās, pamudināja klausītāju pārbaudīt sevi, cik vērtīgs viņš ir [saviem] draugiem. Redzēdams, ka kāds no sarunbiedriem nerūpējas par draugu, kuru māca trūkums, viņš šī nevērīgā [cilvēka] un daudzū citu klātbūtnē jautāja Antistenam ..*) (II, 5)

Līdzīgi ievadītas sarunas ar nedisciplinēto, nesavaldīgo Aristipu (II, 1), materiālās grūtībās tuvinieku uzturēšanas dēļ iekļuvušo Aristarhu (II, 7), kautrīgo Harmidu, kurš, lai arī krietns un spējīgs, vilcīnās pievērsties valsts darbam (III, 7), un citiem, kurus Sokrats uzrunā, vēloties palīdzēt rast labāko risinājumu viņu problēmās. Pēc būtiskākās pamatinformācijas atklājuma vēstītāja pozīcijā tālākais teksts tiek sniegts tiešas dialogiskās komunikācijas formā Sokrata un viņa konkrētā sarunbiedra starpā.

Vēstītāja ievadvārdi lielākoties būtu vērtējami kā stilistiski neitrāli, ja vien atkal šo informāciju un spriedumus par Sokrata noderīgumu konkrētā brīdī nepavadītu iezīmēta *es* (vienskaitļa pirmās personas) pozīcija. Piemēram:

ὠφελεῖν ἐδόκει μοι τοὺς συνόντας.. (*man likās, ka viņš bija noderīgs saviem klausītājiem..*) (I, 3)

ἐδόκει δὲ μοι καὶ τοιαῦτα λέγων προτρέπειν τοὺς συνόντας ἀσκεῖν ἐγκράτειαν.. (*man likās, ka, tā runādams, viņš arī pamudināja klausītājus ievērot mērenību..*) (II, 1)

ἤκουσα δέ ποτε αὐτοῦ καὶ περὶ φίλων διαλεγομένου ἐξ ὧν ἔμοιγε ἐδόκει μάλιστα ἄν τις ὠφελεῖσθαι πρὸς φίλων κτῆσιν τε καὶ χρεῖαν (*Reiz es dzirdēju arī viņu sarunājamies par draugiem, no kā, man*

likās, ikviens varētu gūt ļoti daudz derīga attiecībā uz to, kā iegūt draugus un apieties ar tiem.) (II, 4)

Te izmantotās leksēmas ir stilistiski neitrālas, bez nozīmes papildkomponenta, bet pirmās personas formas konkrētajā sarunas kontekstā ienes papildu nianšes, liecinot par tuvu, neoficiālu, atklātību un ticamību garantējošu kontaktu ar lasītāju. Atsevišķos gadījumos to vēl vairāk stiprina verba izmantojums daudzskaitļa pirmās personas formā, skaidri iezīmējot autora iecerēto saikni ar viņa sacerējuma auditoriju. Piemēram, forma, kas pavisam tieši uzrunā lasītāju, – ἐπισκεψόμεθα (aplūkosim!) (I, 5; 7).

Uzsvērtā es pieredze piesaista lasītāju izteiktajam spriedumam un norāda, kā pareizi būtu uztverams tālākais teksts, kas atveidots tiešās runas formā. Turklāt reizēm vēstītājs saikni ar lasītāju vēlreiz stiprina pēc konkrētās sarunas atveidojuma, tiešo runu noslēdzot ar izteikumu, kas formēts no viņa es pozīcijas. Tā dialogā ar Aristodēmu par dievu eksistenci pēdējā savā replikā Sokrats pārlicina sarunas partneri, ka “dievībai ir tik liela vara un tādas spējas, ka tā vienlaikus visu redz, visu dzird, visur ir klāt un vienlaikus gādā par visu” Un tūlīt seko vēstītāja personisks komentārs ar vārdiem ἐμοὶ ..ἔδόκει:

ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα λέγων οὐ μόνον τοὺς συνόντας ἔδόκει ποιεῖν, ὁπότε ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὄρωντο, ἀπέχεσθαι τῶν ἀνοσίων τε καὶ ἀδίκων καὶ αἰσχρῶν, ἀλλὰ καὶ ὅποτε ἐν ἐρημίᾳ εἶεν, ἐπείπερ ἠγήσαιντο μηδὲν ἄν ποτε ὦν πράττειεν θεοὺς διαλαθεῖν.

(Man tad likās, ka viņš, tā runādams, panāca, ka viņa sarunbiedri atturējās no bezdievīgā, netaisnā un nekrietnā, ne tikai citiem cilvēkiem redzot, bet arī vienatnē, jo bija pārlicināti, ka nekas no tā, ko viņi dara, dieviem nepaliek apslēpts.) (I, 4)

Tādējādi Ksenofonta ievestā vēstītāja tēls sasaista kopā dažādas sarunu ainas vienotā veselumā un ar savu iezīmēto pirmās personas pozīciju, skaidrojot Sokrata rīcību un sarunas pēc savas izpratnes, akcentē dialogu ētisko didaktiskumu.

Šajos teksta posmos, kur vēstītāja pirmās personas stāstījums mijas ar Sokrata un viņa sarunbiedra komunikācijas atveidi tiešās runas formā, līdz ar dinamisku gramatiskās personas maiņu parādās

arī nepārtraukta redzespunkta maiņa. Vienskaitļa pirmās personas formu lieto vēstītājs, un tūlīt pamīšus tā var parādīties abu dramatiski atveidotās sarunas partneru replikās, kuri, mainoties komunikatora un adresāta lomām, savstarpēji mij *es – tu* formas un šai brīdī veido noslēgtu sarunas telpu, kurā neietilpst ne vēstītājs, ne darba lasītājs. Piemēram, fragments no Sokrata sarunas ar Antistenu par draugu vērtību, kuru ievada Ksenofonta vēstītāja ekspozicionāls komentārs:

Reiz es dzirdēju (ἤκουσα) vēl citu viņa sarunu, kas, man likās (ἐδόκει μοι), pamudināja klausītāju pārbaudīt sevi, cik vērtīgs viņš ir [saviem] draugiem. Redzēdams, ka kāds no sarunbiedriem nerūpējās par draugu, kuru māca trūkums, viņš [Sokrats] šī nevērīgā [cilvēka] un daudzu citu klātbūtnē jautāja Antistenam: “Vai, Antisten, arī draugiem ir kāda vērtība, tāpat kā vergiem? No vergiem viens ir divas minas vērts, otrs – pusminas, cits – piecas minas, cits atkal desmit, bet stāsta, ka Nikijs, Nikērata dēls, nopircis uzraugu savām sudraba raktuvēm par talantu. Tad es apsveru (σκοποῦμαι),” viņš teica, “vai arī draugiem, tāpat kā vergiem, ir kāda vērtība.” – “Jā, pie Zeva,” Antistens teica, “vismaz es drīzāk gribētu (ἐγὼ βουλοίμην) zināmu cilvēku iegūt sev (μοι) par draugu nekā [saņemt] divas minas, par citu es nedotu ne pusminas (οὐδ’ ἄν προτιμωοίμην), citu es nemtu (ἐλοίμην ἄν) par desmit minām, bet vēl cita draudzības iegūšanai es atdotu (ποιοίμην) visu savu mantu un pūles.” (II, 5, 1–3)

Šajā teksta fragmentā *es* forma sākotnēji tiek lietota vēstītāja runā, tad seko izteikumu autoru un attiecīgi viņu repliku mija ar atbilstošu vienskaitļa pirmās personas formu maiņu dialogiskā teksta ietvaros. No vēstītāja redzespunkta notiek pāreja uz Sokrata redzespunktu, kas mijas ar Antistena *es* pozīciju. Tādējādi te radusies jau cita komunikatīvā saikne, kurā vēstītājs vairs neiekļaujas.

Lasītājam ir iespēja netieši piedalīties šajā dialogiskajā komunikācijā, raugoties pārmaiņus no dažādām pozīcijām un mēģinot izsekot (piekritot / nepiekritot) izteiktajiem argumentiem. Sokratiskā dialoga kontekstā tas nav mazsvarīgi, jo – pēc Sokrata domām un viņa realizētās prakses – patiesības un tikumisko ideālu meklējumi iespējami tikai dialoga formā, tas ir, abpusēji aktīvā sarunā, balstoties uz partneru ieinteresētību un labprātīgu līdzdarbošanos.¹⁰ No

personiskā, individuālā notiek virzība uz vispārīgo, abiem sarunbiedriem kopīgo. Un lingvistiskā formā to galvenokārt apliecina cieša pirmās un otrās personas koordinācija un mija.

Ksenofonta sokratisko sarunu interpretācijā gan jāatzīmē kāda svarīga nianse verbu un vietniekvārdu personu formu lietojumā. Proti, Sokrata replikās gramatiski dominē vienskaitļa otrās personas, bet viņa partnera izteikumos – vienskaitļa pirmās personas formas. Analizējot plašāku sacerējuma kontekstu, tam iespējams rast zināmu izskaidrojumu. Lielākā daļa dialogu aizsākas Sokrata sarunbiedra nepamatotas, morāli neadekvātas rīcības vai citu viņa problēmu dēļ. Ksenofonta tēlotā filozofa nolūks ir palīdzēt partnerim viņa grūtībās, pirmkārt iztaujājot un ievirzot viņa domas pareizā gultnē. Līdz ar to, no Sokrata pozīcijas raugoties, komunikācijas centrā ir adresāts, respektīvi, *tu* forma (*Vai tu zini? Kā tu domā? Vai tu saproti?*). Savukārt attiecīgais sarunbiedrs koncentrējas galvenokārt uz savu personu, ko tekstuāli viņa replikās apliecina biežs vienskaitļa pirmās personas formas lietojums. Šādām atkārtotām, nošķirtās pozīcijās lietotām *es – tu* formām noteiktas sarunas tematiskā kontekstā atklājas papildu stilistisks tonējums, proti, šī ar *es – tu* apzīmētā persona izrādās morāli vājāka, atbalstāma un pamācāma. Un uz viņas fona savukārt atklājas Sokrata gudrība, tikums un zināšanas. Tādas ir sarunas ar Lamproklu (II, 2), kurš necienīgi izturējies pret savu māti; ar Hairekratu (II, 3), kurš sastrīdējies ar brāli; ar Aristarhu (II, 7), kurš nezina, kā uzturēt savas radnieces; ar Eitēru (II, 8), kuram Sokrats dod padomu par darba izvēli, un citas (III, 3; III, 6). Visos gadījumos komunikatīvās runas subjekts ir Sokrata sarunbiedrs un uz viņu attiecas lielākā daļa dialogā lietoto verbu personu un vietniekvārdu formu.

Tādējādi personas kategorijai Ksenofonta literārā sacerējuma ievaros iezīmējas visai daudzpusīgs funkcionējums un noteiktam formu izmantojumam reizēm vērojams arī stilistisks tonējums. Vienu un to pašu personu formu (piemēram, *es*) lietojums dažādās teksta situācijās un ar dažādu kontekstuālo noslodzi iezīmē noteiktu vairāku līmeņu dialogiskā teksta strukturējumu, vienlaikus atklājot specifisku autora skatījuma rakursu. Atšķirībā no citu dialogu autoru sacerējumiem Ksenofonta darbs “Atmiņas par Sokratu” veidots,

līdzās sokratisķajām sarunām raksturīgajai vairāku redzespunktu mijai dialogiskā teksta posmos ievēdot vēstītāja *es* pozīciju, lai ne tikai skaidri un atklāti vēstītu par filozofa personību un atzīstamo veikumu atēniešu labā, bet arī lai pēc iespējas tiešākā, nepastarpinātā veidā aicinātu sacerējuma lasītāju aplūkot un izvērtēt piedāvātos pierādījumus un līdz ar vēstītāja *es* vienoties par Sokrata izcilību. To atklāj kontekstuālā personu formu analīze, apliecinot lingvistiskās struktūras nozīmību literāra teksta apjēgmē un noteiktā izpratnē.

ATSAUCES

- ¹ Sk. Gera 1993, 32; arī Rutherford 1995, 10–15, 43–46.
- ² Momigliano 1971, 52–54; sk. arī Gera 1993, 6, Kahn 1999, 30.
- ³ Gray 1998.
- ⁴ Большой энциклопедический словарь. Языкознание. – Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 271.
- ⁵ Kalnača 1999, 62.
- ⁶ Šeit un turpmāk raksta autores tulkojums.
- ⁷ Sk. Gera 1993, 30; Gray 1998, 94–103; arī Breitenbach 1967, 1779–1780. Ć. Kāns norāda, ka Ksenofonts pirmās personas vēstītāju savos sokratisķajos sacerējumos, iespējams, ievējis, sekojot cita sokratiķa – Antistena paraugam, kurš “pēc savas pieredzes” un tātad acimredzot pirmās personas formā ievēdītā dialogā stāstījis par Alkibiādu (Kahn 1999, 20, 32–33).
- ⁸ Arī divi citi Ksenofonta sokratisķie sacerējumi “Dzīres” un “Mājsaimniecība” aizsākas ar līdzīgu uzstādījumu par “es” klātesamību: *..παρογενόμενος ταῦτα δηλώσαι βούλομαι* ([*pats*] *bijis klāt, vēlos to atklāt*) (Symp. I, 1) un *ἤκουσα δὲ ποτε αὐτοῦ καὶ περὶ οἰκονομίας τοιῶδε διαλεγόμενον* (*reiz es dzirdēju viņu [Sokratu] arī par mājsaimniecību tā sarunājāmies*) (Oec. I, 1). Šajos sacerējumos “es” pozīcija ir skaidra fikcija (“Dzīrēs” attēlotā mielasta laikā Ksenofontam bija mazāk par 10 gadiem, savukārt “Mājsaimniecībā” paustās Sokrata idejas un izteikumi viennozīmīgi pieder pašam sacerējuma autoram), tālāk tā netiek uzturēta un teksts tiek veidots tiešas dialogiskās komunikācijas formā atveidoto personu starpā.
- ⁹ Par *iso*, lakonisko (salīdzinot ar citu dialogiskās prozas autoru sacerējumiem) ekspozīcijas iezīmējumu Ksenofonta sokratisķo sarunu atainojumā sk. Gera 1993, 31–32.
- ¹⁰ Plašāk par to sk.: *Bērziņa G.* Dialogs kā literārs žanrs: sokratisķās tradīcijas ietekme // *Iraka. Antīkā kultūra: vērtības un pārvērtības.* – Rīga: LU, 2001. 53.–63. lpp.

LITERATŪRA

- Breitenbach H.* Xenophon // *Paulys Real-Encyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft*. IX A2. – Stuttgart, 1967. – Cols. 1567–2052.
- Gera D. L.* Xenophon's *Cyropaedia*: Style, Genre and Literary Technique. Oxford: Clarendon Press, 1993. – XII + 348 p.
- Gray V. J.* The Framing of Socrates: the Literary Interpretation of Xenophon's *Memorabilia*. – Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1998. – 202 p.
- Kahn Ch. H.* Plato and the Socratic Dialogue: the Philosophical Use of a Literary Form. – Cambridge, 1999. – XXI + 431 p.
- Kalnača A.* Verba personas kategorija un darbības vispārīgums // *Linguistica Lettica*, 5. – Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 1999. – 60.–71. lpp.
- Momigliano A.* The Development of Greek Biography. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1971. – 127 p.
- Rutherford R. B.* The Art of Plato. – London: Duckworth, 1995. – XV + 335 p.
- Xenophontis *Memorabilia* / Rec. C. Hude. – Lipsiae: Teubner, 1934.

GRAMMATICAL CATEGORY OF PERSON IN THE LANGUAGE
OF XENOPHON'S DIALOGICAL PROSE

SUMMARY

The article deals with decoding the narrative structure of Xenophon's *Memorabilia* making use of analysis of the functioning of the grammatical category of person. Linguistic person is one of the basic grammatical categories, which displays the role of a speaker within speech and determines to a certain extent the structure of the speech. It marks connection of utterance with the speech act, as well as with a communicator and addressee. This fact has an especial importance in forming the dialogical text, where continuous alternation of two different persons' *ego – tu* and as follows interchange of two different viewpoints is to be found.

Introducing the character of the narrator complicates the structure of the Xenophon's text, and *Memorabilia* appears to be a multi-level dialogue. The contextual analysis of grammatical persons' forms discloses the presence of the narrator's *ego* not only in the extensive narrative passages in the 3rd person on Socrates' practice and opinions, but also in the introductions and conclusions of the

fragments of direct dialogical communication, where the position of narrator's *ego* serves to reveal the necessary exposition of communication, as well as to direct the understanding of audience about Socrates' personality and conversational method. The viewpoint of narrator's *ego* interchanges with two different standpoints of characters presented in a dramatised way in the passages of dialogical communication, thus requiring an adequate many-sided analysis and interpretation of the text.

DZINTRA PAEGLE

KLASISKO VALODU ERUDĪTS AUGUSTS ĢIEZENS UN VIŅA LATVIEŠU GRAMATIKAS

Latvijas kultūras vēsturē Augusts Ģiezens pazīstams galvenokārt kā latīņu un grieķu valodas tulkotājs, kura izcilākais devums latviešu tautai ir Homēra “Iliādas” un “Odisejas”, Vergilija “Eneīdas” un daudzu citu antīkās dzejas un drāmas meistardarbu tulkojumi. Ģiezens sarakstījis arī vairākas latīņu valodas gramatikas un sastādījis latīņu hrestomātijas. Augstu novērtēts Latvijas valstī, apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni (V šķira), ko saņēmis 1938. gada 16. novembrī (sk.: Es viņu pazīstu, 183; Triju zvaigžņu, 359). Viņš pratis septiņas valodas: latviešu, krievu, lietuviešu, grieķu, latīņu, vācu un franču (sk.: Zanders. Mazāk nozīmīgs fakts biogrāfu skatījumā ir viņa sarakstītās latviešu valodas gramatikas, norādot to 17 izdevumus (Rubīna, 61; Ancītis, 167) vai tās pat nepieminot, piem., LPE 3, 720, 721).

Augusta Ģiezena uzvārds *Ģiezens* 20. gadsimtā vairumā gadījumu rakstīts ar īso *e*, pēc II pasaules kara 50. un 60. gados uzvārda izskaņa rakstīta ar garo *ē* = *Ģiezēns*, bet jau 70. gados atkal ar īso *e*, reizēm arī ar garo *ē*. Milēnbaha “Latviešu valodas vārdnīcā” vārds *ģiezens* rakstīts ar īsu nedrošu *e*, uztverams kā *ģiezenis*, tāds, kas noliesējis, izskatās kā skeletis; *izdilis kā ģiezens* (ME I, 701). Vārdi ar *ģiez-* šeit raksturoti kā lituānismi. Izskaņa *-ens* varētu būt veca adjektīvu izskaņa, līdzīgi kā vārdos *slavens*, *slepens*, *drupens*. Īso *e* vārdā *ģiezens* varētu skaidrot arī kā substantīva izskaņu *-enis* ar *i* izkriatumu. Pats Augusts Ģiezens konsekventi savu uzvārdu lietojis tikai ar īso *e*, tāpat rīkojusies arī šī raksta autore. Interesanti, ka Augusta Ģiezena brāļa ģimene ir reģistrēta kā *Jiezēni*, piem., brāļadēls Konstantīns Jiezēns. Par *ģ* un *j* savstarpējo atbilstmi Endzelīns raksta: “Dažās izloksnēs *j* radies no *ģ*; piem., vārdā *jelzis* U = *ģelzis* ‘neass nazis’ (sal. leišu *ģelžis* ‘dzelzs’).. leišu valodas piemērus ar *j* no *ģ* min Becenbergers Lit. Forsch.VIII (Endzelīns Lvg 1951, 155–156).

Tātad Ģiezens varētu būt pārvērties par *Jiezēnu* izlokšņu valodā. Tomēr *Jiezēns* varētu rasties arī kā Baltijas vāciešu izrunas atspoguļojums, jo, kā rakstījusi Marta Rudzīte, viņi vārda sākumā palatāla patskaņa priekšā *g* vietā runājuši *j* (Rudzīte, 293). Bez tam šis vārds reizēm rakstīts arī kā *Ģiezens*.

Augusts Ģiezens dzimis 1888. gada 15. decembrī Jaunpiebalgas Murdēnos (Mazmurdēnos) zemkopju Andža (1835–1906) un Katrīnas Marijas (1853–1894) ģimenē, kurā dzimuši 11 bērni, bet izauguši tikai četri – Emma Karlīna Anna (1879–1977), Emīls (1881–1961), Augusts (1888–1964) un Alberts (1892–1916). (Par Ģiezēna dzimtu sīkākas ziņas devusi Zanda Zaķe, Augusta Ģiezēna māsas mazmazmeita, sk.: Zaķe.) Pirmo izglītību Augusts Ģiezens guvis Jaunpiebalgas Pētera skolā pie dzejnieka Ceriņu Pētera (1849–1903), kas rosinājis viņu mācīties tālāk. Izglītība turpināta Vecpiebalgas draudzes skolā, kur latviešu gramatiku un literatūru mācījis skolotājs Jānis Sliede. Domājams, ka šeit, Vecpiebalgas draudzes skolā, Augusts Ģiezens licis pamatus latīņu valodas prasmei. Izglītību viņš turpinājis Baltijas skolotāju seminārā Kuldīgā (1905–1910). No 1910. līdz 1911. gadam strādājis par skolotāju Mālpils draudzes skolā, no 1911. līdz 1915. gadam – Bērzaunes 2. klases ministrijas skolā. 1914. gada jūlijā iesaukts Krievijas armijā un īsu laiku dienējis gvardē Pēterpilī. Vēlāk dienējis arī Latvijas nacionālajā armijā. 1915. gadā iestājies P. Šmithena un L. Bērziņa privātģimnāzijā Dubultos, ko beidzis 1916. gadā. Pēc tam mācījies klasisko filoloģiju Tērbatas universitātē (1916–1918) un Petrogradas universitātē (1919). Studijas beidzis Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātē (1919–1920) kā “pirmais Universitātes diplomētais klasiskās filoloģijas speciālists” (Šuvajevs). Līdztekus mācībām strādājis Cēsu pilsētas 3. pamatskolā (1918–1919), Rīgas Valsts tehnikumā (1919–1920). 1925. un 1926. gadā papildinājis zināšanas Berlīnes universitātē. Mācību laikā morālu un finansiālu atbalstu viņam sniedza māsa Emma Karlīne Anna Papēde, radnieks Valdemārs Šermāukšs un skolotājs mātesbrālis Fricis Lože (1861–1939). Augusts Ģiezens strādājis par skolotāju Rīgas 2. pilsētas ģimnāzijā (1920–1924), šajā laikā arī Valsts vidusskolā pieaugušajiem, Latvijas Jaunatnes savienības valodu kursus

(1921–1924), pēc tam Rīgas pilsētas amatnieku skolā un tehnikumā (1926–1927) un Rīgas 1. pilsētas ģimnāzijā par latīņu valodas skolotāju (1927–1951; Rīgas 1. pilsētas ģimnāzija 1945. gadā pārdēvēta par Rīgas Leona Paegles 1. vidusskolu). 1924. gadā viņš nodibinājis un līdz 1932. gadam vadījis latīņu valodas kursus. 1951. gadā Ģiezenam bija jāaiziet pensijā – “latīņu valodu no vidusskolas kursa svītvoja pavisam. Ģiezens no 1. vidusskolas bija spiests aiziet.. neilgu laiku Medicīnas institūtā mācījis primitīvu, virspusēju viengadīgu latīņu valodas kursu, bet drīz vien aizgāja no šī darba. Tā patieso vērtību greizas izpratnes un netaisnīguma gaisotnē aptuveni vienlaikus pedagoģisko darbu atstāja pasaules mēroga baltu valodnieks Jānis Endzelins un viens no vislielākajiem antiko valodu zinātājiem Latvijā – Augusts Ģiezens” (Lazovskis, 66). Nabadzībā, nepārtraukti strādājot un slimojot, Rīgā, Engelsa ielā 19, dz. 20, aizrit dzīves pēdējie gadi. A. Ģiezens miris 1964. gada 23. janvārī 75 gadu vecumā, apglabāts Jaunpiebalgā Jaunajos kapos. Kapa pieminekli ir iekalts:

MAG. PHIL.	ΙΑΙΑΣ
AUGUSTS ĢIEZENS	ΟΔΥΣΣΕΙΑ
	AENEIS

Kapa pieminekli veidojis tēlnieks Egons Zvirbulis. Ģiezena nepublicētie darbi glabājas Misiņa bibliotēkā.

Augusts Ģiezens 40 gadus ir bijis skolotājs, galvenokārt mācījis latīņu valodu. No publicētajām biogrāfijām nav nojaušams, kuras valodas Ģiezens ir mācījis skolotāja gaitu sākumā Mālpils draudzes skolā (1910) un Bērzaunes 2. klases ministrijas skolā (1911–1915), iespējams, ka arī latviešu valodu. Latīņu valodai, kā domā Igors Šuvajevs, viņš īpaši pievērsies Arvīda Peiņa (Sudrabkalna) iespaidā Bērzaunes ministrijas skolas laikā (sk.: Šuvajevs).

1922. gadā iznāk Ģiezena pirmā latviešu gramatika – “Praktiska latviešu gramatika. Pamatkurss”. Šajā laikā viņš jau ir publicējis pirmos antikās literatūras tulkojumus, piem., Sofokla “Antigoni”, un recenzējis Augusta Brača “Pareizrunas mācību” (sk.: Ģiezens rec.). Latviešu valodniecībā kopš 1907. gada ir jau pazīstama Jāņa Endzeļina un Kārļa Milenbaha “Latviešu gramatika” (EM Lg 1907) un

“Latviešu valodas mācība” (EM Lvm 1907), 1922. gadā iznāk Endzelīna “Lettische Grammatik” (Endzelīns 1922), kā arī citu autoru – A. Aipranka (Kārļa Dēķena) un Viktora Ramāna skolu mācību grāmatas.

Augusts Ģiezens latviešu valodas mācībgrāmatu vēsturē pieminams ar trīs darbiem. Pirmais – jau minētā “Praktiska latviešu gramatika. Pamatkurss”, vēlāk nosaukumā vārds *pamatkurss* mainīts ar *pamatskolām* (sk. raksta beigās Augusta Ģiezena latviešu gramatiku rādītāju). Praktiskajai gramatikai ir daudzi pārstrādāti un laboti izdevumi. “Praktiskā latviešu gramatika” līdz 1930. gadam izdota 11 iespiedumos ar pārļabojumiem, bet, sākot ar 12. iespiedumu, Ģiezens šo pamatskolas kursu daļa pa klasēm sīkākos izdevumos, pārveidojumus apzīmējot ar vienu iespieduma numuru. Tā 12. iespiedums aptver 3 grāmatiņas (1. un 2. klasei; 3. un 4. klasei; 5. un 6. klasei), 13. iespiedums – 7 grāmatiņas (kopējs kurss visai pamatskolai un atsevišķi 1., 2., 3., 4., 5. un 6. klasei), 14. iespiedums – 7 grāmatiņas (tāpat kā 13. iespiedums), 15. iespiedums – 6 grāmatiņas (1., 2., 3., 4., 5. un 6. klasei), 16. iespiedums – 3 grāmatiņas (3., 4. un 5. klasei), bet 17. iespiedums 1939. gadā – tikai viena grāmatiņa – “Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 3. klases kurss” Tātad 17. izdevums ir tikai 3. klasei, bet ne visām pamatskolas klasēm. Rīgas lielākajās bibliotēkās un pat bibliogrāfiskajos rādītājos nav atrodami visi atkārtotie izdevumi (rādītājā tie norādīti ar jautājuma zīmi un slīprakstu).

Otrā grāmata – “Latviešu gramatika. Sistemātisks kurss vidusskolām. Pirmā daļa. Fonētika un morfoloģija” (1925) un trešā grāmata – “Latviešu gramatika. Sistemātisks kurss vidusskolām. Otrā daļa. Sintakse” (1926). Bibliotēkās un bibliogrāfiskajos rādītājos nav izdevies atrast, ka vidusskolas grāmatām būtu atkārtoti izdevumi, tomēr vēl 1935. un 1936. gada “Praktiskās latviešu gramatikas” 13. iespieduma 5. klases kursa un 14. iespieduma 4. klases kursa beigu reklāmas lapā ir norāde, ka šīs grāmatas vēl nopērkamas, bet, vai tās ir 1925. un 1926. gada izdevumi vai citi, ziņu nav.

Rakstā sīkāk aplūkota Augusta Ģiezena pirmā grāmata valodas mācībā “Praktiska latviešu gramatika. Pamatkurss” (Ģiezens 1922), pievēršot uzmanību gramatikas terminiem, gramatikas satūra

traktējumam, valodas vingrinājumu tekstu izvēlei, kā arī paša Ģiezena valodai, reizēm salīdzinot pirmo izdevumu ar citiem izdevumiem.

20. gadsimta sākumā Latvijā bija divējāda pieceja latviešu valodas mācīšanās. Vieni uzskatīja, ka latviešu valoda jaunākā vecuma skolēniem jāmacās bez valodas likumiem; viņus varētu saukt par gramatikas noliedzējiem, modernās darba skolas piekritējiem, kuru uzskatu pamatus veidoja Marija Montesori, itāliešu psiholoģe un pedagoģe, un viņiem sākotnēji pieslējās Vilis Plūdonis, Kārlis Dēķens, Fricis Jansons, Kārlis Dziļleja u. c. Otri bija gramatikas atzinēji, starp tiem Augusts Ģiezens, kuram vēlāk pievienojās arī Kārlis Dēķens, Vilis Plūdonis u. c. Gramatikas likumu atzinējus skolu mācību grāmatu kritiķi sauca par dogmatiķiem un vecmodīgiem. Arī Augusts Ģiezens saņēmis nicinošu kritiku par savu latviešu valodas mācību no gramatikas noliedzējiem, tomēr pat šie vērtētāji spiesti atzīt, ka “Ģiezena grāmata pelna, ka to ņem nopietni. [...] Ģiezens izvēlējis tikai nepieciešamo un vajadzīgo. Definējumi visur vienkārši, noteikti, skaidri un bērniem viegli saprotami” (Jansons, 621). Ģiezens mācību grāmatā vispirms skaidro valodas likumus un tikai pēc tam min ilustratīvos piemērus un uzdevumus, nevis otrādi, kā to vēlas induktīvās metodes piekritēji.

Ģiezens vairumā gadījumu lieto to valodniecības terminoloģiju, kas bija pieņemta 1902. gada 3. septembrī Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas sēdē (sk.: Paegle 1999, 76–81; Paegle 2001, 82–95; u. c.). Vēlāk 1907. gada Endzelīna un Milenbaha “Latviešu gramatikā” ir daži jauninājumi: lietoti termini *patskaņi*, *divskaņi*, *līdzskaņi*, nevis *patskaņas*, *saliktas patskaņas*, *līdzskaņas*; Endzelīns lieto terminu *zilbe*, nevis *balsiens*, kā tika nolemts, *priedēklis*, nevis *iebal-siens*, *darāmā kārta*, *ciešamā kārta*, *vidējā kārta*. Savukārt Ģiezens izmanto terminus *patskaņi*, *līdzskaņi*, kā arī vecāko terminu – *salikti patskaņi* (nevis *divskaņi*), termins *zilbe* viņam nepatīk, viņš lieto apstiprināto un tolaik ierasto *balsiens*, bet Endzelīna ieteikto jauno terminu *priedēklis* nelieto, tā vietā izmanto terminu *priekšbalsiens* (Ģiezens 1922, 24, 55, 56, 74 u. c.). Vēlāk citos izdevumos viņš tomēr lieto terminu *priedēklis*, norādot, ka tas ir tas pats *priekšbalsiens* (Ģiezens 1925, 133), tāpat arī *divskaņi*. Arī divvārdu terminu

darāmā kārtā Ģiezens aizstāj ar *darotni*, *ciešamo kārtu* – ar *ciešotni*, *vidējo kārtu* – ar *atdarotni*. Terminus *darotne*, *atdarotne* un *ciešotne* jau iepriekš (1910) lietojis Vilis Plūdonis “Pirmajā vadonī praktiski teorētiskā latvju valodas mācībā” (Plūdonis, 159, 160 u. c.). Ģiezens vārdu saistāmības raksturošanai lieto terminus *saskaņojums*, nevis Milenbaha *saskaņa* (sal. EM Lg, 209), un *valdījums*, ko viņš grāmatas 2. izdevumā aizstāj ar vārdu *rekcija*. Citādi Ģiezena termini atbilst tā laika terminu lietošanas tradīcijai.

Latviešu gramatikas aprakstu vērtējot, var secināt, ka Ģiezens nav bijis tikai Endzelīna un Milenbaha “Latviešu gramatikas” (1907) metodiskas apdares veidotājs. Viņam gramatikā ir pašam savas nostādnes. Minēsim dažas. Ģiezens “Praktiskās latviešu gramatikas” priekšvārdā raksta, ka lielāka vērība pievērsta skaņu mācībai, darbības vārdam un pieturzīmju lietošanai. “Līdzšinējā patskaņu un līdzskaņu definīcija, kurai par izejas punktu nodereja zināms skaņas izrunas vieglums un grūtums, atmetama kā nepareiza, jo tikpat viegli izrunājami līdzskaņi, piem., *s* un *l*, kā patskaņi *a* un *i*. Patskaņu un līdzskaņu definīcijai par izejas punktu jāuzskata runas orgānu nostāšanās pret mutes dobumā plūstošo gaisa straumi.” Tāda tradīcija tiešām bija, piem., Pētera Abula “Latviešu valodas mācībā pilsētu un lauku skolām” (1902) rakstīts: “Skaņas *a*, *e*, *i*, *u* sauc par patskaņām. Viņas vienas pašas viegli izrunājamas” (Abuls, 1) un “Skaņas *b*, *c*, *d*, *dz*, *g*, *j*, *k*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *š*, *t*, *v* ir līdzskaņas. Viņas vienas pašas grūti izrunājamas” (Abuls, 2). Ģiezens patskaņus definē šādi: “Par patskaņiem sauc tādas skaņas, kuras izrunājot balss straume mutes dobumā nesastop nekādus šķēršļus” (Ģiezens 1922, 48) un “Par līdzskaņiem sauc tādas skaņas, kuras izrunājot balss straume mutes dobumā sastop dažādus šķēršļus” (Ģiezens 1922, 50). Šādas Ģiezena skaņu definīcijas vēl tagad sastopamas skolas mācību grāmatās.

Skaņu mācība nozīmīga pareizrakstībā, it sevišķi 20. gadu sākumā, jo no 1922. gada 1. augusta skolas pārgāja uz jauno ortogrāfiju, kurā svarīgs morfoloģiskais princips – neatkarīgi no skaņu izrunas vārdā rakstos saglabā morfēmas rakstību, kāda dzirdama skaidrajā pozīcijā, piem., priedēklis *iz-* vienmēr rakstāms ar *z*, kaut arī izrunā *s*, piem., *izsaukt* [*issaukt*]. Galvenie pareizrakstības principi

aprakstīti Jāņa Endzelīna un Pētera Šmita "Izrunas un rakstības vadoni" (1921). Viņu darbs adresēts pieaugušajiem, nevis skolēniem, pareizrakstības izskaidrošanas darbs jāveic skolotājiem un mācību grāmatu autoriem. Un Ģiezens skolas grāmatā uzskatāmi, bērniem saprotamā veidā rāda balsīgo un nebalsīgo līdzskaņu atbilstmi izrunā: "Balsīgie līdzskaņi: b, d, g, ģ, z, ž. Nebalsīgie līdzskaņi: p, t, k, ķ, s, š" (Ģiezens 1922, 51). Arī divskaņu pareizrakstības raksturojumā šāds skaidrs komentārs: "salikti patskaņi ai, au, ei, ui, ie un o jau no dabas gari, tāpēc viņu garums nav vairs jāapzīmē" (Ģiezens 1922, 3).

Endzelīns un Milenbahs latviešu gramatikās nostiprināja instrumentāli kā regulāru locījumu, kaut arī mūsu dienās instrumentāli lokāmajiem nomeniem vienskaitli ir vienādas galotnes ar akuzatīvu, bet daudzskaitli – ar datīvu. Ģiezens atradis labu veidu, kā šo locīšanas īpatnību parādīt. Viņš raksta: N. *kalns*, Ģ. *kalna*, D. *kalnam*, A. I. *kalnu* utt., daudzskaitli D. I. *kalniem* (Ģiezens 1922, 63). Vēlākajos izdevumos 30. gados viņš norāda instrumentāli kā atsevišķu locījumu, bet prepozīciju *ar* – joprojām par akuzatīva prepozīciju.

Ģiezens labi izjutis verba laiku nozīmes saistību ar verbu pabeigtību un nepabeigtību. Priekšvārdā viņš raksta: "Man šķiet, ka tā saucamo "pabeigto tagadni" labāk pieskaitīt pagātnes laikiem, jo tagadne ir tikai viens moments un tāpēc nevaram runāt par kaut kādu "pabeigtu tagadni". Darbības vārdam seši laiki: tagadnei 1 laiks, pagātnei 3 laiki un nākotnei 2 laiki. Pagātnes laiki ir šādi: 1) pagātne, 2) I saliktā pagātne, 2) II saliktā pagātne [...] *es lasīju, es esmu lasījis, es biju lasījis*" (Ģiezens 1922, 92). Šādi uzskati, iespējams, balstīti latīņu valodas gramatikās, tie saglabāti arī viņa latviešu gramatiku turpmākajos izdevumos.

Ģiezens "Latviešu gramatikas vidusskolām" II daļā (1926) min vērojumu: konstrukcijās ar substantīvu verbi ar piedēkli *pie-* un *uz-* tuvošanās nozīmē biedrojas ar datīvu, t. i., teikumā atmet prievārdu. Piemērs: *milzis pienāca muļķītim un uzkliedza tam salīdzinājumā ar milzis pienāca pie muļķīša un uzkliedza uz to* (sk.: Ģiezens 1926, 111). Par šādām bezprievaru konstrukcijām ar datīvu izvērās plaša diskusija "Literatūrā un Mākslā" 1973. gada februārī, martā un aprīlī.

Ģiezenam labi izdevies aprakstīt divdabja formu veidošanu, kas bijis klupšanas akmens viņa priekšgājējiem, kā arī labi aprakstījis vārddarināšanu, jo izpratis valodas būtību.

Tomēr ne uzreiz Ģiezens atzīst visus jauninājumus un precizējumus, kas ieteikti Endzelīna un Milenbaha “Latviešu gramatikā” Tāpat kā viņa priekšgājēju, piem., Andreja Stērstes (Stērste, 25) un Pētera Abula (Abuls, 50) skolas mācību grāmatās, arī Ģiezens raksta, ka adjektīvu vispārākās pakāpes nozīmi piešķir pronomens *tas*: “Vispārākam pakāpienam bez *vis-* var priekšā nostāties vārdiņi *tas, tā, pats, pati*; piem., *visaugst-ākais, visdziļ-ākais, vislab-ākā, vismeln-ākā; pats dziļ-ākais, pati dziļ-ākā, pats lab-ākais, pati lab-ākā; tā meln-ākā, tas meln-ākais*” (Ģiezens 1922, 74). Milenbahs jau 1907. gadā rakstījis: “Jāsargās arī vispārākajam pakāpienam piebiedrot vietnieka vārdu *tas*, lai gan tautā *tas* diezgan parasts. *Tas (!) taisnākais ceļš ir tas isākais*. Bez vācu valodas gara piejaukuma: *Taisnākais ceļš ir isākais jeb visīsākais*. Ka pie vispārākā pakāpiena *tas* ieviesies latviešu valodā no vācu valodas, to pierāda tādi verdziski tulkojumi kā: *uz to (!) (= auf das) negantāko, uz to (!) labāko*” (EM Lg 1907, 115). Pronomeni *tas, tā* kā adjektīva pārākās pakāpes nozīmes pastiprinātāji vairs netiek minēti Ģiezena gramatiku izdevumos 30. gados, piem., 13. pārlabotajā izdevumā 5. klasei (Ģiezens 1935, 23).

Runājot par verbu daudzskaitļa 2. personas galotni īstenības izteiksmes tagadnē, nākotnē un pavēles izteiksmē, parastāka visos gadījumos liekas galotne *-at*, piem., *jūs mazgājat* (tagadnē), *jūs mazgāsat* (nākotnē), *jūs mazgājat!* (pavēles izteiksmē). Arī vingrinājumu uzdevumus Ģiezens sāk ar šādām pavēles izteiksmes formām: *lokat, uzrakstat, pierakstat, norakstat, liekat, uzrādat, noteicat* u. tml. Verbu locīšanas paradigmā viņš kā pirmo min galotni *-at*, bet kā otru paralēlo variantu nākotnē *-it*, pavēles izteiksmē *-iet*. Otrajā izdevumā gan otrādi – atbilstoši Endzelīna ieteikumiem (sk., piem., Ģiezens 1922, 96–98).

“Praktiskās latviešu gramatikas” vingrinājumu tekstus pirmajam izdevumam Ģiezens izvēlējies dažādus. Reti tie ir pazīstamu vārda meistarū citāti. Piemēri: *Pelēkās noriņās, alksnišos sikos, pazemās prieditēs, bērziņos likos meklēju zudušo jaunības pēdu*. (Kārlis Skalbe.)

Zem egles dus govīs, / Gremo un laizās, / Un baltaitas blēj / Pie lazdu aizās. / Uz sūnaina akmeņa / Stāv meitenīts, / Un baltās rociņās / Tai adīklītis. / Pa noru veļas / Vilnas kamolīts, / Un saulē laižas / Zelta taurenītis. (Jānis Poruks.) Arī vēl npublicētā Ziemeļnieka dzejas rindas: *Vist ozola vaināgi klētiņā... Ar ko tu, māt, nakts stundā runāji?* – u. c. Tomēr vairumā gadījumu Ģiezens vingrinājumiem izvēlas atsevišķas dzejas rindas bez autora norādes, tautasdziesmu frāzes vai sakāmvārdus. Piemērs: *Viršū noecēts, apakšā izvagots. Žēli raud sila priede, smaga lietus pielijusi. Pērn es pinu rožu kroni, šogad balta āboliņa. Dziedi skaisti, lakstīgala! Kas dziedāja ritā agri, kas dzied vēlu vakarā. Kapsētā reiz guldīts klusi, kas še ligsmi [tā!] dzīvoji. Kur cērt, tur skaidas lec. Kā sauc, tā atskan. Latviski lai atskan dziesmas! Klusām nakts uz zemi slid. Pamazām brauciet un lēni! Visur vakars valda. Apkārt kalnu gāju. Kā atnāca, tā aizgāja. It kā balsis turpu mani aicina. Vingrinājumos ir pat dzejas pārfrāzējumi, piem., Jura Neikena dzejolis “Puisēns un oliņa” ir pielāgots tiešās runas jeb atkārtota teikuma pareizrakstības mācīšanai: *Puisēns un oliņa. Puisēns jautāja oliņai jūrmalā oliņa kā tu tik gludena oliņa atbildēja viņi mani tūkstoškārt šurpu turpu mētāja kaut jel tā spīdētu puisēns sacīja man ar reiz svārciņi oliņa atteica neguli vien aizkrāsnē tad to panāksi* (Ģiezens 1922, 155). Patiesībā minētais dzejolis skan šādi: *Oliņa jūrmalā, / Kā tu tik gludena? / Viņi man tūkstoškārt / Šurp un turp mētāja. / Kaut jel tā spīdētu / Man ar reiz svārciņi! / Negul' vien aizkrāsnī, / Tiešām to panāksi* (sk. Neikens). Ģiezena vingrinājumos minēti tādi viņam mīļi ipašvārdi kā *Latvija, Latvijas valsts, Piebalga, Vecpiebalga, Alūksne, Jelgava, Liepāja, Gaiziņkalns, Cēsis, Valka*, kā arī *Carnikava* piemērā – *Nēģus zvejo pie Carnikavas* (Ģiezens 1922, 60). Ir arī tādas frāzes kā *līdz Romai tālu* (Ģiezens 1922, 134), tāpat plašākas sengrieķu teikas par Jupiteru un aitu (Ģiezens 1922, 32), Aleksandru Lielo, Maķedonijas ķēniņu, kas iekaroja Persiju (Ģiezens 1922, 131), par Aleksandru Lielo un Diogenu (Ģiezens 1922, 155).*

Vingrinājumu tekstos var atrast vārdus, kuru gramatiskais noformējums literārajā valodā tagad ir cits: *skudre* (Ģiezens 1922, 8, 10, 38), *pulkstens* (Ģiezens 1922, 18, 68), *pērkonis* (Ģiezens 1922, 23),

dzeltēna (Ģiezens 1922, 2), tie atkārtotajos izdevumos laboti. Vingrinājumos Ģiezena valoda ir dabiska, viņš konsekventi lieto vārdu *paliek* ‘būt, tapt’ nozīmē, piem., *māja paliek veca* (Ģiezens 1922, 38), *krējums palicis skābs* (Ģiezens 1922, 7), *dienas paliek garas* (Ģiezens 1922, 23). Ģiezens vārdu formas *ir, bij, būs, tiek, nav, paliek, top* uzlūko par saitiņām pie izteicēja (Ģiezens 1922, 27). Vēlāk Endzelīns *palikt* vietā tapšanas jeb procesa nozīmē iesaka lietot palīgverbus *tapt, kļūt* (sk.: Endzelīna atbildes, 94, 156). Ģiezena vingrinājumos atrodams Andreja Stērstes novērotais atstāstījuma debitīvs *man jādarot*. Stērste to apraksta šādi: “Dažos apgabalos palīga verba konjunktīvs tagadnē savienojās [tā] ar debitīvu vārdā, caur ko debitīvs pieņemj konjunktīva galotni *-ot*. Šī forma saglabājas arī rakstu valodā. P. p. *Man esot jādara = man jādarot*” (Stērste, 29). Un šādas formas ir arī Ģiezena sastādītajā vingrinājumā: *Zirdziņš atbildēja, ka būtu gan gājis staigāt un rotāties, jo jāarot lauks un jāpelnot maize* (Ģiezens 1922, 105).

Ģiezena gramatikas pirmajā izdevumā satopamas dažādas nesaķārtotas pareizrakstības lietas, piem., *lūzt* un *izkaps* rakstība, dažādi citi ortogrāfijas negludumi, kas laboti un pārstrādāti turpmākajos izdevumos, un mācību grāmatas 30. gadu izdevumi iegūst pilnīgu veidu.

Ģiezena latviešu gramatikas skolām liecina par viņa neatlaidīgo darbu latviešu gramatikas mācības veidošanā – mācību grāmatas regulāri tiek pārstrādātas, pilnveidotas un saskaņotas ar skolu mācību programmām, jaunākajiem atzinumiem valodniecībā un metodikā, saglabājot pārliecību, ka gramatikas teorija ir valodas mācības pamatā. Tajās atspoguļojas valodas praktiķa skatījums, grieķu un latīņu valodas atdzejojātāja pieredze.

LITERATŪRA

- Abuls – *Abuls P.* Latviešu valodas mācība pilsētu un lauku skolām. – Rīga: Šēnfelda drukātava, 1902. – 111 lpp.
 Ancītis – *Ancītis A.* Skolotājs, valodnieks, dzejnieks. A. Ģiezenam 115 // Senču kalendārs 2003. – [Saldus]: Signe, 2002. – 166.–168. lpp.
 EM Lg 1907 – *Endzelīns J., Milenbahs K.* Latviešu gramatika. – Rīga: Zihmaņa apgāds, 1907. – 248 lpp.

- EM Lvm 1907 – *Endzelins J., Milenbahs K.* Latviešu valodas mācība. – Rīga: Zihmaņa apgāds, 1907. – 140 lpp.
- Endzelins un Šmits – Ižrunas un rakstības vadonis / Sastādījuši J. Endzelins un P. Šmidts. – Rīga: Izglītības ministrija, 1921. – 16 lpp.
- Endzelins 1922 – *Endzelins J.* Lettische Grammatik. Herausgegeben vom Lettischen Bildungsministerium. – Rīga: Kommissionsverlag A. Gulbis, 1922. – XII + 862. lpp.
- Endzelins Lvg 1951 – *Endzelins J.* Latviešu valodas gramatika. – Rīga: LVI, 1951. – 1100 lpp.
- Endzelina atbildes – Profesora J. Endzelina atbildes. Rīgas Latviešu biedrības valodniecības nodaļas sēžu protokoli 1933–1942 / Pēteris Kļaviņš priekšvārdi un rādītāji. – ASV: Ramave, 2001. – 257 lpp.
- Es viņu pazīstu – Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca. – Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939. – 262 lpp.
- Ģiezens rec. – *Ģiezens A.* Augusta Brača Pareizrunas mācība. Ābece un lasāmgrāmata starptautiskos skaņu rakstos. Palīgs visiem, kas grib iemācīties pareizu, no izlokšņu savādībām brīvu latvisku izrunu. – Cēsis: O. Jēpes izdevums, 1922 // Latvju Grāmata. – 1922. – 2. nr. – 29., 30. lpp.
- Ģiezens 1922 – *Ģiezens A.* Praktiska latviešu gramatika. Pamatkurss. – Rīga: LETA, 1922. – 167 lpp.
- Ģiezens 1925 – *Ģiezens A.* Latviešu gramatika. Sistemātisks kurss vidusskolām. Pirmā daļa. Fonētika un morfoloģija. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1925. – 151 lpp.
- Ģiezens 1926 – *Ģiezens A.* Latviešu gramatika. Sistemātisks kurss vidusskolām. Otrā daļa. Sintakse. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1926. – 126 lpp.
- Ģiezens 1935 – *Ģiezens A.* Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 5. klases kurss. V daļa. 13. pārlabots iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1935. 77 + (3) lpp.
- Jansons – *Jansons F. A.* Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika. Pamatskolas kurss. Rīgā, 1922. Grāmatu apgādniecība Leta // Mūsu Nākotne. – 1922. 21. nr. – 620., 621. lpp.
- Lazovskis – *Lazovskis I.* Mans skolotājs // Varavīksne 1988. Literārā mantojuma gadagrāmata. – Rīga: Liesma, 1988. – 62.–68. lpp.
- LPE 3 – Ģiezens Augusts // Latvijas padomju enciklopēdija. 3. sēj. – Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1983. – 720., 721. lpp.
- ME I – K. Milenbaha Latviešu valodas vārdnīca. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelins. I sēj. – Rīga: Izglītības ministrija, 1923–1925. – 839 lpp.
- Neikens – *Neikens J.* Puisēns un oliņa // Dzejas priekšs. Skolu un jaunatnes dzejas krājums / Sakārtojuši J. Kadilis un N. Klēģeris. – Rīga: Valtera un Rapas apgāds, 1938. – 42. lpp.

- Paegle 1999 – *Paegle Dz.* Latviešu valodas mācībgrāmatu paaudzes. Pirmā paaudze 1874–1907. Teorija un prakse. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. – 103 lpp.
- Paegle 2001 – *Paegle Dz.* Latviešu valodas mācībgrāmatu paaudzes. Otrā paaudze 1907–1922. Teorija un prakse. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2001. 163 lpp.
- Plūdonis – Pirmais vadonis praktiski teorētiskā latvju valodas mācībā. Trijos koncentriskos posmos / Sastādījis Plūdons. – Rīga: A. Golts, 1910. – 176 lpp.
- Rubīna – *Rubīna I.* Augustu Ģiezēnu atceroties. Īsi biogrāfiski dati // *Varavīksne* 1988. Literārā mantojuma gadagrāmata. – Rīga: Liesma, 1988. 61., 62. lpp.
- Rudzīte – *Rudzīte M.* Latviešu valodas vēsturiskā fonētika. – Rīga: Zvaigzne, 1993. – 382 lpp.
- Stērste – *Stērste Andreja* Latviešu valodas mācība, sistemātisks kurss. Pirmā daļa. Etimoloģija. – Rīga; Tērbata: Šnakenburga spiestuve, 1879. – 70 lpp.
- Šuvajevs – *Šuvajevs I.* Kam dziedās dievišķā mūza... Pēc simts gadiem // *Skolotāju Avīze*. – 1988. – 14. dec. (Te arī: Augusta Ģiezēna vēstules E. Papēdei, V. Ancītim, F. Ložem un vēstules Ģiezēnam – no P. Ķīkauskas, J. Sudrabkalna.)
- Triju zvaigžņu – Augusts Ģiezēns // *Triju Zvaigžņu gaismā*. Pirmā grāmata. 1924–1940. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997. – 359. lpp.
- Zaķe – *Zaķe Z.* Augusts Ģiezēns latviešu kultūrā. Bakalaura darbs. Latvijas Kultūras akadēmija. Zinātniskā vadītāja prof. Janīna Kursīte. – Rīga, 1999, npublicēts; arī tās pašas autore kursadarbs, npublicēts.
- Zanders – *Zanders O.* Nevis klejojumi, bet darbs // *Literatūra un Māksla*. 1968. – 5. dec.

AUGUSTA ĢIEZĒNA LATVIEŠU GRAMATIKU RĀDĪTĀJS

1. A. Ģiezēns. Praktiska latviešu gramatika. Pamatkurss. – Rīga: LETA, 1922. 167 lpp.
2. A. Ģiezēns. Latviešu gramatika. Sistemātisks kurss vidusskolām. Pirmā daļa. Fonētika un morfoloģija. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1925. – 151 lpp.
3. A. Ģiezēns. Latviešu gramatika. Sistemātisks kurss vidusskolām. Otrā daļa. Sintakse. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1926. – 126 lpp.
4. A. Ģiezēns. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 2. pārlabots un papildināts iespiedums. – Rīga: J. Rozes apgāds, 1923. – 184 lpp.
5. A. Ģiezēns. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 3. papildināts iespiedums. – Rīga: J. Rozes apgāds, 1923. – 184 lpp.

4. un 5. iespiedums?
6. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 6. iespiedums, pārlabots un papildināts. – Rīga: Ausma, 1925. – 192 lpp.
7. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 7. iespiedums, pārlabots un papildināts. – Rīga: Ausma, 1926. – 192 lpp.
8. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 8. iespiedums, pārlabots un papildināts. – Rīga: Ausma, 1927. – 192 lpp.
9. A. Ģiezens. *Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 9. iespiedums, pārlabots un papildināts.* – Rīga: Ausma, 1929. – 192 lpp.
10. A. Ģiezens. *Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 10. iespiedums, pārlabots un papildināts.* – Rīga: Ausma, 1929. – 192 lpp.
11. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 11. iespiedums, pārlabots un papildināts. – Rīga: Ausma, 1930. – 192 lpp.
12. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 1. un 2. klases kurss. I daļa. 12. iespiedums, pārlabots un papildināts. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1930. – 96 lpp.
13. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 3. un 4. klases kurss. 2. daļa. 12. iespiedums, papildināts un pārlabots. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1930. – 132 lpp.
14. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. Sistemātisks kurss. [V un VI klasei] 3. daļa. 12. pārlabots iespiedums. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1931. – 132 + (4) lpp.
15. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 13. iespiedums. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1931. – 183 lpp.
16. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 1. un 2. klases kurss. I daļa. 13. iespiedums. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1934. – 95 + 1 lpp.
17. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 3. un 4. klases kurss. II daļa. 13. iespiedums. – Rīga, [bez gada]. – 132 lpp.
18. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 3. klases kurss. III daļa. 13. pārlabots iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, [1935]. – 64 lpp.
19. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 4. klases kurss. IV daļa. 13. pārlabots iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1935. 62 + (2) lpp.
20. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 5. klases kurss. V daļa. 13. pārlabots iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1935. – 77 + (3) lpp.
21. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. Sistemātisks kurss. Sestai klasei. 13. pārlabots iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1935. – 112 lpp.

22. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 14. iespiedums. – Rīga: A. Gulbja apgāds, [1933]. – 180 + 4 lpp.
23. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 1. klases kurss. Pirmā daļa. 14. iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1936. – 48 + (1) lpp.
24. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 2. klases kurss. Otrā daļa. 14. pārlabots iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1936. 56 lpp.
25. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 3. klases kurss. 14. iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1936. – 64 lpp.
26. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 4. klases kurss. 14. iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1936. – 63 lpp.
27. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 5. klases kurss. 14. pārlabots iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1937. – 56 lpp.
28. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. Sistemātisks kurss. 6. klasei. 14. pārlabots iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1937. – 112 lpp.
29. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 1. klases kurss. 15. pārlabots iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1938. – 56 lpp.
30. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 2. klases kurss. 15. pārlabots iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1938. – 47 lpp.
31. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 3. klases kurss. 15. iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1937. – 64 lpp.
32. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 4. klases kurss. 15. iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1938. – 62 + (2) lpp.
33. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 5. klases kurss. 15. iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1938. – 56 lpp.
34. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. Sistemātisks kurss. 6. klasei. 15. pārlabots iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1939. 112 lpp.
35. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 3. klases kurss. 16. iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1938. – 64 lpp.
36. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 4. klases kurss. 16. pārlabots iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1939. – 62 + (2) lpp.
37. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 5. klases kurss. 16. iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1939. – 56 lpp.
38. A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 3. klases kurss. 17. iespiedums. – Rīga: Autora izdevums, 1939. – 64 lpp.

RECENZIJAS PAR A. ĢIEZENA LATVIEŠU GRAMATIKĀM

- Baltpurviņš A[ugusts].* A. Ģiezens. Latviešu gramatika. Sistemātisks kurss vidusskolām. Pirmā daļa. Fonētika un morfoloģija. Rīga, A. Gulbja apg. 1925 // *Latvju Grāmata.* – 2. nr. – 129., 130. lpp.
- E. Jaunākās grāmatas (Te arī: A. Ģiezens.* Praktiska latviešu gramatika pamatskolām. 13. izd. 3.–6. kl.) // *Brīvā Zeme.* – 1935. – 274. nr. (2. dec.).
- Jansons Fr[īcis].* A. Ģiezens. Praktiska latviešu gramatika. Pamatskolas kurss. Rīgā, 1922. Grāmatu apgādniecība Leta // *Mūsu Nākome.* – 1922. – 21. nr. – 620., 621. lpp.
- Dziļleja K[ārlis].* Mūsu jaunākās valodas mācību grāmatas (Te A. Ģiezena “Praktiska latviešu gramatika”. Pamatkurss. Letas apgādn. 1922. 167 lpp.) // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.* – 1923. – 3. nr. – 344.–349. lpp.
- Šops K[ārlis].* A. Ģiezena Praktiska latviešu gramatika. Pamatkurss. Izdevn. Leta. Rīgā, 1922. 167 lpp. // *Latvju Grāmata.* – 1923. – 5./6. nr. – 49., 50. lpp.
- Šops K[ārlis].* A. Ģiezena Praktiska latviešu gramatika pamatskolām // *Brīvā Zeme.* – 1924. – 5. nr. (7. janv.).

AUGUSTS ĢIEZENS AND HIS GRAMMAR BOOKS
OF THE LATVIAN LANGUAGE

SUMMARY

In the history of Latvian culture Augusts Ģiezens (1888–1964) is known principally as a translator from Latin and Greek, his outstanding contribution being the translation of Homer’s “Iliad” and “Odyssey”, Virgil’s “Eneid” and many other works of ancient poetry and drama. A. Ģiezens is the author of several grammars of the Latin language and the compiler of Latin readers. He was awarded the Three Star Order, the highest award in Latvia. He knew seven languages: Latvian, Russian, Lithuanian, Greek, Latin, German and French.

His grammars of the Latvian language have been considered of minor importance. There were three books:

Practical Latvian Grammar. Basic Course. It has been improved and reprinted numerous times.

Latvian Grammar. Systematic Course for Secondary Schools. Part I. Phonetics. Morphology. (1925)

Latvian Grammar. Systematic Course for Secondary Schools. Syntax. (1926)

Riga's major libraries do not possess all editions of Ģiezens's course books, neither do the bibliographic indices show if the school books had been reprinted.

In his *Practical Latvian Grammar* Ģiezens has used peculiar terms and introduced new ones. He has also provided precise and new definitions for Endzelīns' and Milēnbahs' "Latvian Grammar" (1907).

Training exercises in Ģiezens's books are illustrative of the study material as well as the author's own idiolect and linguistic interests.

The author has reworked and improved each reprint with a view to the school syllabi and the latest developments in linguistics and methods of teaching.

The printed biographies, unfortunately, repeat the same facts, which sometimes are faulty, and scantily reveal the personality of Augusts Ģiezens.

DACE STRELĒVICA

HIPERURBĀNISMA JĒDZIENS VALODNICĪBĀ: URBS (PILSĒTA) KĀ PAREIZĪBAS SIMBOLS CILVĒKU APZIŅĀ

Sāksim ar to, ka precizēsim rakstā lietotos terminus. “Hiperurbānisms”, kā zināms, ir termina “hiperkorekcija” retāk lietots sinonīms. Ar hiperkorekciju jeb hiperurbānismu valodniecībā saprot parādību, kad valodas lietotājs, juzdamies nepārliecināts par savām zināšanām un cenždamies sevi labot un runāt pareizi, “pārcenšas” un rada neeksistējošas formas. (Tradicionāli par hiperkorekciju runā sakarā ar konkrētu valodas vienību lietojumu, bet reizēm to mēdz attiecināt arī uz attieksmi, piemēram, kad kāda forma tiek nepamatoti negatīvi vērtēta kā negramatiska, neliterāra vai citādi “nepareiza”.)

Kā norādījis britu valodnieks Deivids Kristāls (*David Crystal*), hiperkorekcija var izpausties gan vienas valodas ietvaros, dialekta runātājam cenšoties runāt literārajā valodā, gan arī mācoties svešvalodu.¹

Angļu valodā hiperkorekcija visbiežāk izpaužas fonētikā, jo tieši izruna visvairāk atšķir dažādus angļu valodas variantus. Klasisks piemērs ir fonēmas [h] lietojums vārdu sākumā – kā zināms, dažos angļu valodas dialektos šī skaņa šādā pozīcijā tiek atmesta, piemēram, vārdu *have* izrunājot kā [æv]. Nereti gadās, ka šo dialektu lietotāji, cenšoties runāt angļu literārajā valodā (*Standard English*) un lietojot tā saukto RP jeb *Received Pronunciation* (“pieņemto”, t. i., literāro izrunu), pievieno [h] arī vārdos, kas sākas ar patskani un kur šī skaņa nekad nav bijusi, piemēram, priedēkli *at* [æt] izrunājot kā [hæt]. (Šo hiperkorekcijas izpausmi man ir gadījies novērot arī, kad angļiski runā cilvēki, kam dzimtā ir franču valoda, kurā h neizrunā vispār.)

Latviešu valodā par fonētiskas hiperkorekcijas gadījumiem varētu uzskatīt, piemēram, dažreiz novērojamo nepamatoto uzsvara likšanu uz otrās vai vēl tālākas zilbes, izrunājot latviski atveidotos

citvalodu īpašvārdus, pat ja oriģinālā tiem ir pirmās zilbes uzsvars – runātāji vēlas tos padarīt “ārzemnieciskākus”, jo pirmās zilbes uzsvars liekas pārāk “latvisks” (Šāduš cittautu īpašvārdu izrunas gadījumus ir pieminējuši vairāki latviešu valodnieki, piemēram, Jānis Kušķis, aplūkojot dažādas valodas kļūdas.²)

Hiperkorekcija ir arī, piemēram, arhaisms *skunste* ‘māksla’, radies no vācu vārda *Kunst*, bet šādu formu ieguvis lībiešu valodas iespaidā. Tā kā somugru valodās senāk vārdu sākumā nebija sastopamas līdzskaņu kopas *sk-*, *sp-* u. tml., tad aizguvumos s mēdza atnest, bet vēlāk hiperkorekcijas rezultātā šo fonēmu nereti pievienoja arī vārdos, kur tā sākotnēji nemaz nebija bijusi. (Par šo parādību rakstījis Jānis Endzelīns, minot citus piemērus un lietojot citu termina “hiperkorekcija” sinonīmu – “hipernormālisms”.³)

Hiperkorekcija, protams, var izpausties arī morfoloģijā, sintaksē un citos valodas līmeņos. Kā trāpīgi izteicies amerikāņu valodnieks Kenets Vilsons (*Kenneth G. Wilson*) no Kolumbijas universitātes: “Hiperkorekcijas ir jaunās kļūdas, kuras mēs pielaižam, pūlēdamies izvairīties no vecajām.”⁴

Taču šai rakstā mēs pievērsīsimies jautājumam, kādēļ aplūkotās parādības apzīmēšanai lieto ne vien terminu “hiperkorekcija” (grieķu *hyper* ‘pāri’ + latīņu *correctio* ‘labošana’), bet arī “hiperurbānisms” (*hyper* + latīņu *urbanus* ‘pilsētas-’). T. i., kādēļ pilsētas un pilsētnieciskuma jēdziens ir saistīts ar pareizību un vēlēšanos pareizi lietot valodu.

Interesanti, ka pilsēta vispār ieņem diezgan nozīmīgu vietu sociolingvistu pētījumos. Sociolingvistikas profesors Lui Žans Kalvē (*Louis-Jean Calvet*) no Provansas universitātes savā rakstā “Sociolingvistika un pilsēta: nejaušība vai nepieciešamība?”⁵ runā par pilsētas jeb urbāno sociolingvistiku (*sociolinguistique urbaine*). Viņš uzsver, ka jau vienā no pirmajiem sociolingvistu kongresiem 1964. gadā Kalifornijas universitātē bijis redzams, ka pilsēta pieskaitāma galvenajām sociolingvistu darbības jomām.

Un tas nav nejauši, jo, kā izsakās Kalvē, “pilsēta jau pēc definīcijas ir valodu variantu un kontaktu vieta, [...] vieta, kur rodas konflikti un kur komunikācijas problēmas atrod risinājumus kopīgas saziņas valodas veidā”.⁶ Kalvē domu, ka “sociolingvistika nevar būt

citāda kā vien urbāna”, pamato šādi: “Sociolingvistikai ir vajadzīgs plurilingvisms, [...] vajadzīga dažādu kopienu līdzāspastāvēšana un konflikti,”⁷ – un tieši pilsētā šie procesi ir visintensīvākie. (Precizēsim, ka runa, bez šaubām, ir ne tikai par etniski atšķirīgām kopienām, bet arī dažādu vienas valodas variantu lietotājiem, par dažādu lingvistisko attieksmju atbalstītājiem un vēl citādiem kontaktiem un konfliktiem, kurus pēta sociolingvistika.) Tādēļ, Kalvē atzīst, pilsēta sociolingvistikai darbībai ir “privileģēta teritorija” (*un terrain privilegié*).⁸

Vēl vairāk – pilsētai nereti mēdz būt visai nozīmīga loma etnosa dzīvē, jo lielas pilsētas, galvaspilsētas attīstīšanās veicina arī attiecīgā etnosa valodas literārā jeb standarta varianta attīstību. (Literārā valoda, kā zināms, ir etnosa kopīgs oficiāls saziņas līdzeklis.) Kad pilsēta kļūst par kādas teritorijas administratīvo un kultūras centru, respektīvi, galvaspilsētu, tajā saplūst cilvēki no dažādiem tuvākiem un tālākām apvidiem – un viņiem ir nepieciešams savā starpā saprasties. Literārā valoda nereti sāk veidoties kā koinē jeb *lingua franca* šādiem vienas pilsētas iedzīvotājiem.

To apstiprina daudzi zinātnieki. Kalvē rakstā par sociolingvistikas un pilsētas saistību citē, piemēram, Entoniju Lodžu (*Anthony Lodge*), kurš pētījis franču valodas vēsturi un saistījis franču literārās jeb standartvalodas attīstību ar pilsētas – šai gadījumā Parīzes attīstību.⁹ Kalvē atsaucas arī uz kādu Pola Gārvina (*Paul Garvin*) un Madlēnas Matiotas (*Madeleine Mathiot*) pētījumu, kurā uzsvērts, ka valodas standartizācija (t. i., literārās valodas izveidošanās) ir tieši saistīta ar tās runātāju urbanizāciju.¹⁰ Vairāki valodnieki atzīmē Londonas lomu angļu literārās valodas jeb standartvalodas (*Standard English*) attīstībā, jo Londona ap Elizabetes I laiku bija politiska, ekonomiska u. c. metropole un Londonas dialekts tika uzskatīts par zelta vidusceļu starp dažādu Anglijas novadu dialektiem, kuriem sajaucoties tas bija izveidojies. Britu valodnieks Džons Hanijs (*John Honey*) atzīst, ka Lielbritānijā ap 18. gadsimtu “akcents, kas bija radies metropolē, jau bija kļuvis par vispārpieņemtu normu”.¹¹

Arī latviešu literārās valodas veidošanās sākumposmā (ap 16. gs.) svarīga loma bija Rīgai, jo tur saplūda un sakusa dažādas latviešu izloksnes, un šo valodu centās atdarināt pirmo latviešu tekstu autori –

vācu mācītāji. Par to izteikušies daudzi valodnieki – Aina Blinkena un Anna Bergmane,¹² Pjetro Dini¹³ u. c. Ernests Blese rakstīja, ka, “lietodami Rīgas valodu, provinces mācītāji varēja arvienu atsaukties uz zināmu, kaut arī relatīvu lingvistisko normu”.¹⁴ (Kā zinām, vēlākajos gadsimtos par literārās valodas pamatu gan vairāk tika izmantotas Zemgales un pēc tam Vidzemes izloksnes – šo fenomenu, kas daļēji ir pretrunā ar standartizācijas un galvaspilsētas saistības teoriju, derētu vairāk aplūkot tieši no sociolingvistiskā viedokļa.)

Un, protams, viena no nozīmīgākajām galvaspilsētām, kādas bijušas Eiropas kultūrtelpā, t. i., *Urbs aeterna*, arī nav bijusi izņēmums, un mēs nešauboties varam teikt, ka latīņu literārās valodas izveidē un attīstībā Romai kā galvaspilsētai bija nozīmīga loma.

Tādā gadījumā, ņemot vērā visu iepriekšminēto, nav brīnums, ka jēdzieni “pilsēta”, “literārā valoda”, “pareizība” un “prestīžs” valodas lietotāju apziņā tiek saistīti. Kad izveidojusies literārā valoda, kas tiek pieņemta kā norma, tā tiek uzskatīta par valodas “pareizo” variantu. Tā kā literārā valoda vairumā gadījumu veidojas pilsētā, par pareizu tiek uzskatīts tas, kas ir pilsētniecisks. Un, tā kā tas ir “pareizs”, tas arī tiek uzskatīts par prestižāku, labāku nekā tas, kas ir ārpus pilsētas.

Tā sauktās klasiskās latīņu valodas laikmetā varam atrast ne mazums piemēru šādam viedoklim. Juris Plāķis uzsver, ka 81.–14. gadā pr. Kr., kad nodibinājās stingri normētā klasiskā latīņu valoda, “izglītotākā sabiedrības daļa atšķiņ literāri izkopto valodu *urbānitās* jeb *sermō urbānus* [‘pilsētnieciskā runa’] no vienkāršās, neizkoptās valodas *rūsticitās* jeb *sermō plēbēius*, *rūsticus* [‘laucinieckā runa’]”.¹⁵ Amerikāņu valodnieks Malkolms Haimans (*Malcolm Hyman*) piemin romiešu rakstnieka Aula Gellija (*Aulus Gellius*) citēto Nigidiju Figulu (*Nigidius Figulus*), kurš savā darbā “*Commentarii Grammatici*” runā par *rusticus sermo*, ar to domājot nepareizu valodu.¹⁶

Jāpiemin, ka Senajā Romā vispār valodas pareizībai tika pievērsta visai liela uzmanība un valodniecība bija diezgan preskriptīvi orientēta. Daudzu pētnieku darbos citētais Marks Fabijs Kvintiliāns (*Marcus Fabius Quintilianus*)¹⁷ nosaucis gramatiku par “*recte loquendi scientia*” – ‘pareizas runāšanas mākslu’, un šis apzīmējums uzsver tās preskriptīvo, nevis deskriptīvo dabu.

Un, kur ir preskriptīvisms, tur ir arī hiperkorekcijas jeb hiperurbānisma gadījumi – gan neapzināti, gan arī apzināti un humoristiski. Tā, piemēram, Kalvē, pieminēdams faktu, ka ap 1. gs. pr. Kr. kādās latīņu valodas izloksnēs izrunāts [o] tajās pozīcijās, kur literārajā valodā izrunā [au] (starp citu, viņš šos divus variantus raksturo kā *urbaine* un *rurale*), citē kādu Svetonija (*Suetonius*) aprakstītu gadījumu. Vespasiānam (*Vespasianus*) kāds cilvēks, vārdā Flors (*Florus*), aizrādījis, ka pareizi jāsaka *plaustra* ('rati'), nevis *plostra*. Nākamreiz satīkdams šo cilvēku, Vespasiāns uzrunājis viņu par Flauru (*Flaurus*), nevis Floru.¹⁸

Haimans atzīmē, ka antikajās valodas mācības grāmatās (*artes grammaticae*) parasti bija nodaļa, veltīta gramatiskām kļūdām (*vitia orationis*) – barbarismiem un solecismiem. (Par barbarismu tika saukts kļūdainais vārds, par solecismu – vārdi, kas negramatiski salikti kopā.) Viņš raksta: "Mācība par barbarismiem un solecismiem – citiem vārdiem sakot, par to, no kā valodā ir jāizvairās, – antikajos laikos veidoja ievērojamu gramatikas mācību programmas daļu; daudzi zinātnieki veltīja lielu savu pētījumu daļu šiem jautājumiem. Kāds bija visa šī negatīvā preskriptīvisma sociālais konteksts?"¹⁹ Haimans uzsver, ka Romas impērijā valdīja liela lingvistiskā dažādība, it īpaši seno laiku beigu posmā. "Nav brīnums, ka preskriptīva gramatika rodas kā reakcija uz zināmiem sociāliem notikumiem."²⁰ Tā kā par Romas pilsoņiem laika gaitā kļuva ne vien dažādu dialektu, bet arī dažādu valodu un valodu saimju runātāji, šī lingvistiskā dažādība ietekmēja un mainīja latīņu valodu, un gramatiķiem u. c. intelektuāļiem, gluži dabiski, radās vēlēšanās to normēt un saglabāt.

Savā ziņā paradokss ir tas, ka lingvistiska dažādība, kas sākumā ir literārās valodas rašanās priekšnoteikums, vēlāk tiek uztverta kā literārās valodas ienaidnieks, bet tas laikam ir likumsakarīgs process, kas novērojams dažādās kultūrās un laikmetos.

Starp citu, es varbūt daudz nemaldīšos, sakot, ka varbūt tieši Romā īsti sākās Rietumu preskriptīvisma tradīcija. Jo, kā atzinuši vairāki zinātnieki, grieķi savos valodnieciskajos pētījumos bija vairāk nodarbināti ar nozīmēm un to saistību ar realitāti, bet romieši – ar valodas formu. (Iespējams, tādēļ ka viņiem atšķirībā no grieķiem

bija intensīvāka saskarsme ar svešvalodām, un romieši tāpēc labāk apzinājās robežas starp dažādām valodām un valodas variantiem, tātad – arī starp literāru un neliterāru valodu.)

Katrā ziņā preskriptīvisma idejas un cenšanās valodā būt “pilsētnieciski pareizam” (un tādējādi izraisot hiperkorekcijas jeb hiperurbānisma gadījumus) droši vien pastāvēs vienmēr. Tāpat kā Eiropā un Eiropas kultūrā ir *Urbs aeterna*, droši vien valodniecībā vienmēr būs arī *prescriptivismus aeternus* un *hypercorrectio aeterna*.

ATSAUCES

- ¹ *Crystal D.* Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Blackwell Publishers, 1997. – P. 186.
- ² *Kušķis J., Paegle Dz.* Kā latvietis runā... – Rīga: Zvaigzne, 1994. – 140. lpp.
- ³ *Endzelīns J.* Latviešu valodas gramatika. – Rīga, 1951. (Citēts pēc: *Rudzīte M.* Latviešu un lībiešu valodas savstarpējā ietekme // *Lībieši. Rakstu krājums.* – Rīga: Zinātne, 1994. – 299. lpp.)
- ⁴ *Wilson K. G.* The Columbia Guide to Standard American English. – Columbia University Press, 1993. – www.bartleby.com/68/62/3062.html
- ⁵ *Calvet L.-J.* La sociolinguistique et la ville: hasard ou nécessité? // *Marges linguistiques.* – Nr. 3. Mai 2002. www.marges-linguistiques.free.fr/bdd_ml/archives_pres/doc0112presentation.htm (turpmāk – Calvet 2002).
- ⁶ Turpat.
- ⁷ Turpat.
- ⁸ Turpat.
- ⁹ *Lodge A.* French: from Dialect to Standard. – London: Routledge, 1993. (Citēts pēc: Calvet 2002.)
- ¹⁰ *Garvin P., Mathiot M.* The Urbanization of the Guarani Language // *Cultures. Selected Papers of the 5th International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences / Ed. A. F. C. Wallace.* – Philadelphia, 1960. (Citēts pēc: Calvet 2002.)
- ¹¹ *Honey J.* The Establishment of the English RP Accent: a Flawed Interpretation? // *Bulletin of the International Association of University Professors of English.* – Autumn 2000. – www.phon.ucl.ac.uk/home/estuary/honey-muggles.htm
- ¹² *Bergmane A., Blinkena A.* Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi. – Rīga: Zinātne, 1986 (turpmāk – Bergmane, Blinkena 1986).
- ¹³ *Dini P. U.* Baltu valodas. – Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2000. – 333. lpp.

- ¹⁴ *Blese E.* Mūsu rakstniecības pirmo pieminēto valoda // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1925. – Nr. 8. (Citēts pēc: Bergmane, Blinkena 1986.)
- ¹⁵ *Plāķis J.* Latīņu valodas vēsturiskā gramatika. – Rīga: Latvju grāmata, 1943. – 13. lpp.
- ¹⁶ *Hyman M. D.* Bad Grammar in Context. – March 5, 2002. – <http://archimedes.fas.harvard.edu/mdh/bad-grammar.pdf> (turpmāk – Hyman 2002).
- ¹⁷ *Quintilianus M. F.* Institutio Oratoria, Liber I: 4, 2. – <http://www.thelatinlibrary.com/quintilian/quintilian.institutio.shtml>
- ¹⁸ Calvet 2002.
- ¹⁹ Hyman 2002.
- ²⁰ Turpat.

THE NOTION OF HYPERURBANISM IN LINGUISTICS: URBS
(CITY) AS A SYMBOL OF CORRECTNESS IN PEOPLE'S MINDS

SUMMARY

'Hyperurbanism' is a synonym of the more frequently used term 'hypercorrection'. In linguistic 'hypercorrection' or 'hyperurbanism' is used to describe phenomenon when a language user, not being sure about his or her knowledge but willing to speak correctly, 'overdose it' and creates non-existent forms. (Traditionally we speak of hypercorrection, regarding the use of concrete linguistic units, but sometimes it is used to describe an attitude, e. g., when a form is unjustly judged ungrammatical, non-standard or otherwise 'incorrect'.)

The meaning of the term 'hypercorrection' is clear to everyone who knows Greek and Latin, and seems quite logical and appropriate for the phenomenon it denotes. But why does the term 'hyperurbanism' contain the notion of city and urbanism?

This paper, making references to various linguists and other scholars, try to answer some questions: why, in the people's minds, city should seem as a place where one talks or ought to talk 'correctly'; what is the role of the city in language standardization and in the development of prescriptivist ideas; and, certainly, what has been the role, in the history of these ideas, of the city carrying the name of URBS AETERNA.

ANNALS

BALTIJAS JŪRAS VALSTU KLASISKO STUDIJU SADARBĪBAS TĪKLS COLLOQUIUM BALTICUM

Būtiska klasiskās filoloģijas daļa ir informācijas apmaiņa un jaunāko pētījumu apspriešana, tāpēc tika realizēta ideja izveidot sadarbības tīklu (*Colloquium Balticum*), kura ietvaros katru gadu notiek konference, mainoties vienīgi norises vietai. Ar šo konferenču starpniecību ir iespējams sekot līdzi citās valstīs notiekošajām aktivitātēm klasiskās filoloģijas jomā. Šī projekta ietvaros jau ir notikušas četras konferences: 2001. gadā – Zviedrijā, Lundā, 2002. gada 8. un 9. novembrī – Vācijā, Greifsvaldē, 2003. gada 15.–18. novembrī – atkal Lundā un 2004. gada oktobrī – Rīgā.

Ka šāda veida konferences ir nepieciešamas, liecina paprāvais interesentu skaits (2002. gadā – 39, 2003. gadā – 47). Greifsvaldē ziņojumus nolasīja 19 referenti, 2003. gadā profesora J. Blomkvista (*Blomqvist*) rīkotajā konferencē Lundā ar saviem pētījumiem uzstājās 20 dalībnieki. Konferencēs satikās zinātnieki no Greifsvaldes, Lundas, Rīgas, Tartu un Viļņas, lai dalītos pieredzē ar citiem kolēģiem par latīņu un sengrieķu valodā rakstīto darbu analizēšanu un salīdzināšanu ar literārajiem darbiem savā valodā.

Gan Greifsvaldes, gan Lundas konferencēs referāti izskanēja vācu vai angļu valodā, taču 2002. gada konferencē zinātnieks no Greifsvaldes I. Musaus sava referāta par Hēsiodu ievaddaļu bija sagatavojis latīņu valodā, kas skaidri parādīja šīs valodas nemirstību,

neskatoties uz to, ka vairums ar klasisko filoloģiju nesaistītu cilvēku latīņu valodu uzskata par sen mirušu un ikdienā neizmantojamu, kā arī patīkami pārsteidza klausītājus un ļāva viņiem iejusties senā romieša ādā, vērtējot senās valodas skanējumu. Arī 2003. gada konference Lundā neiztika bez latīņu valodas demonstrēšanas “dzīvā” veidā, jo tika izrādīts Alana Milna populārā stāsta “Vinnijs Pūks un viņa draugi” vienas nodaļas iestudējums latīņu valodā, sagādājot pārsteigumu konferences dalībniekiem.

Par antikās kultūras recepcijas aktualitāti liecināja lielā tēmu dažādība Greifsvaldes konferencē. Divu dienu laikā darbs notika trijās sekcijās: “Antīko žanru un autoru recepcija”, “Antīkā recepcija mūsdienu dzejā” un “Recepcijas process antīkajā literatūrā” Referāti atklāja būtiskus aspektus antīkā kultūrmantojuma uztverē, uzskatāmi parādot antīkās un mūsdienu pasaules saskarsmes laukus. Par katru referātu izvērsās spraigas diskusijas, kas veicināja aktīvu domu apmaiņu konferences dalībnieku starpā.

2003. gada Lundas konferencē pieteiktie referāti netika sadalīti pa sekcijām. Tajos salīdzinošā aspektā tika apskatīti romiešu / grieķu darbi un mūsdienu literatūra. Par antīkās pasaules un Latvijas kultūras sasauksmēm konferences dalībnieki varēja uzzināt referātos par Indriķa hroniku (V. Paparinska), Raiņa daiļradi (I. Kalniņa) u. c.

2004. gada oktobrī ceturtnā *Colloquium Balticum* dalībnieki pulcējās Rīgā. Zīmīgi, ka Latvija bija pirmā no Austrumbloka valstīm, kas uzņēmusies organizēt šāda mēroga konferenci antīkās pasaules mantojuma izpētes jautājumos. Finansiāli šo pasākumu nodrošināja Latvijas Universitātes Attīstības departaments un Filoloģijas fakultāte, tika izmantoti arī Grieķijas Kultūras ministrijas līdzekļi, kas atvēlēti Hellēnistikas centra vajadzībām.

Par pieaugošu interesi šobrīd kolokvijā iesaistīto valstu augstskolās liecina Rīgas pasākuma dalībnieku skaits – 55, no kuriem divas trešdaļas veidoja studenti (vairāk gan klausītāju statusā) un doktoreanti. Tātad klasisko pētījumu jomai ir droša nākotne.

Divas dienas LU Mazajā aulā sešu sekciju sēžu darbā tika uzklautas un iztirzātas (par darba valodām izmantojot vācu un angļu) tēmas kā literatūras, tā valodas jautājumu jomā.

Latvijas Universitātes klasiskie filologi Lundas universitātes bibliotēkā 2003. gada *Colloquium Balticum* laikā

Gauži vispārīgā tēmu diapazona ieskicējumā varētu pieminēt Lundas universitātes profesora K. Tsipara (*Tsiparis*) ziņojumu par papirologu atradumiem un pētījumiem Zviedrijā, lietuvieša T. Veteiķa (*Veteikis*) referātu par tā saucamo okazionālo dzeju grieķu valodā 16.–17. gs. Lietuvas lielkņazistē, Tartu Klasiskās filoloģijas katedras vadītājas profesores A. Lilles (*Lill*) ieskatu sengrieķu traģēdijas mūsdienīgās interpretācijās igauņu teātrī, Tartu doktorantes M. Lotmanes (*Lotman*) referātu par antīkās versifikācijas principu recepciju

19.–20. gs. igauņu dzejas sillabatoniskajā tradīcijā, Greifsvaldes universitātes mācībspēka B. Dunša (*Dunsch*) ziņojumu par 17. gadsimta latīņvalodīgām epigrammām, kas atrodamas šīs universitātes bibliotēkas retumos, Greifsvaldes universitātes doktoranta M. Vegena (*Wegen*) referātu par latīņu valodas klātbūtnes efektu romānos par Hariju Poteru.

Konferences noslēgumā Greifsvaldes universitātes studenti nāca klajā ar informāciju par jaunizveidotu *Colloquium Balticum* mājas lapu internetā. Tātad darbošanās, pētījumi, to rezultātu publiskošana un informācijas apmaiņa nebeidzas ar pēdējās sekcijas sēdes izskaņu, tas viss var turpināties tīmeklī līdz nākamajam – 2005. gada rudens kolokvijam, kuru atkal laipni apņēmušies organizēt lundieši.

Rīgai un LU 2004. gada *Colloquium Balticum* bija laba iespēja un vērtīga pieredze ekskluzīvas tematikas starptautisku konferenču rīkošanā, mūsu studentiem un mācībspēkiem radoša pieredzes apmaiņas un jaunu akadēmisko kontaktu dibināšanas reize.

Ieva Bargā

ANTĪKĀS DZEJAS DIENAS

*Un, kaut ar dzenamais mans Pēgass brēcot ceļas
Un skaļiem pakaviem sist ceļu sāk,
Pats savā izmisumā sevīm spēkus smeļas,
Līdz izdejojot visgrūtās dejas māc.*

(V. Eglītis. Rezignācija)

2002. gada 29. novembris

Diena, kad Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes ierastais darba un laika ritējums pašā dienas vidū pēkšņi apstājas. Viegls un nemanāms atlaižas Pēgass. Gaisā virmo viņa mūžīgi nerimstošā iedvesmas dvaša un spēcīgo spārnu švikstoņa pulcē kopā visus tos, kuri sirdī jūt aicinājumu vai varbūt arī izaicinājumu kļūt par vēl nepieredzēta, skaista pasākuma lieciniekiem. Klasiskās filoloģijas

2002. gada Antikās dzejas dienas dalībnieces –
klasiskās filoloģijas studentes un maģistrantes

lektoru un studentu kopīgu interešu un aktīva darba rezultātā Filoloģijas fakultātes kultūras dzīvi bagātina Antikās dzejas diena.

Pasākums sākas plkst. 12.30, kad fakultātes lasītavā visi ieinteresētie *akadēmiskās strofas* ietvaros var ieklausīties Indras Brūveres, Ojāra Lāma un Ilzes Rūmnieces priekšlasījumos un antikvitātes refleksijās. Pēc tam seko *gastronomiskā antistrofa* jeb neliels *ēšanas* pārtraukums otrā stāva vestibilā. Iebaudījuši garneles, žāvētu ābolu šķēlītes ar vīnu, Antikās dzejas dienas dalībnieki pamazām pārvietojas uz ceturto stāvu, kur blakus lielajai zālei atrodas ērta, mūsdienīgi izremontēta auditorija, paredzēta galvenokārt itāliešu valodas apgūšanai un itāliešu kino kluba apmeklētājiem. Tur tad arī norisinās pasākuma otrā daļa – *poētiskais epods*.

Ienākot šajā telpā, pārņem maģiska, neparasta sajūta. Varbūt iespaido telpas noformējums, kurā izmantoti antikvitāti raksturojoši elementi – efejas, vīnstīgas, grieķu dievu silueti...

Izdziest gaismas. Izgaismota paliek tikai tā telpas daļa, kurā iekārtoja skatuve. Ļaužu balsis pieklust. Un tad sākas! Uz skatuves parādās poētiskās pēcpusdienas vadītājs Hermejs. Tas nepavisam nav senais, mitoloģiskais dievu vēstnesis, bet tikai adaptētais – priekšnesuma vajadzībām izvēlētais klasiskās filoloģijas students (tolaik 3. kursa students Mārtiņš). Un telpā viņš neielido, bet ieslido uz skrituļslidām. Kopā ar viņu ierodas arī liriskais dziedonis Orfejs (maģistrantūras 1. kursa studente Ieva Bargā). Orfeja uznācienu pavada aplausu un smieklu šalts. Klasiskā mitoloģiskā traģiskā dziedoņa gars šoreiz reinkarnējies 21. gadsimta metālista tēlā – teju vai suņa ķēdē piestiprināta, kaklā pakārta latviešu tautiskā kokle (nevis lira, kā to varētu gaidīt), melna ādas jaka, ādas bikses, melnas brilles uz acīm, galvā melns lakatiņš ar miroņgalvām... Tāds ir šis Orfejs. Negaidīti. Nepierasti. Asprātīgi.

Atskanot pirmajām kokles mūzikas taktīm, baltā viduslaiku mūka tērpā nāk orfisko himnu skandētājs (maģistrantūras 1. kursa studente Sarmīte Blaua) un, lai sengrieķu mēlē skanošā dzeja būtu saprotama katram klausītājam, viņam līdzī – tulks (3. kursa studente Gunta Plataiskalna), kurš himnas pārceļ dzimtajā latviešu valodā. Piesaucis mūzu labvēlību, viņš iet prom, lai viņa vietā stātos Solons (4. kursa studente Daina Ozoliņa). Ieģērbies tumši sarkanā švītīgā uzvalciņā, saskrullētiem matiem, olīvlapu vainagu galvā, enerģiski vēcinot rokas, viņš runā par valstiski svarīgām lietām. Viņa *performanci* pavada apburošās Atēnas (4. kursa studente Krista Jurgenovska) liegās flautas skaņas. Un, tāpat kā orfisko himnu poētam, arī Solona grieķiskās vārsmas tiek atdzejotas latviešu valodā (tulko 4. kursa studente Anda Ozoliņa).

Pēc Grieķijas vēsturē nozīmīgā dzejiskā valstsvīra Solona uz skatuves atkal parādās orfisko himnu dziesminieks, lai ar romantisko himnu zvaigznēm pieteiktu nākamo antikās dzejas pārstāvi – sievišķīgi maigo, ēterisko Sapfo (4. kursa studente Laura Krēgere). Pēc šīs vienīgās daiļā dzimuma pārstāves mīlas sāpju piesātinātās poēzijas miklains orfiķis ar himnu skarbjam Ziemeļvējam (*Borejam*) ievada nākamā dzejdara atnākšanu. Sirmiemi mati un bārdu, tērpies melnā frakā, lēnā, aristokrātiskā gaitā telpā iesoļo Pindars (maģistrantūras

1. kursa studente Iveta Ivanova). Apzinādamies savu pārākumu un ģenialitāti, dzejnieks ar klātesošajiem sasveicinās visai pavirši un izturas tā, it kā šeit būtu ieradies tikai tā starp citu, garāmejot... Nolasījis dažus savas dzejas fragmentus, viņš no visiem atvadās un tikpat cienīgi, kā atnācis, auditoriju arī atstāj.

Orfiskā himna kaprīzajai un nepastāvīgajai veiksmes dievei Tihei sagatavo klausītājus *noskrandušā intelektuāļa* Hiponakta (4. kursa studente Ruta Zimnoha) brāzmainajam parādīšanās brīdim – viņš aklajam Plūtam nepārtraukti pieprasa sandales un ziemas mēтели (hitonu) un sūdzas par savu nabaga likteni.

Pēc Hiponakta aizraujošā *numura* izskan pēdējā orfiskās manieres himna, šoreiz – Erotam, un tā likumsakarīgi piesaka rotaļīgā, *erotiskā* Anakreonta (4. kursa studente Agnete Nikmane) ierašanos, kas tajā vakarā tad arī ir pēdējais seno hellēņu dzejnieku plejādes pārstāvis.

Efektīvi ir tas, ka katrs antikās Grieķijas poēzijas *quasi delegāts* padomājis ne tikai par sava dzejnieka iespējamo vizualizējumu, bet arī par balss intonācijas, izturēšanās, kustību, pat kādu zīmīgu rakstura īpašību atveidošanu, pamatojoties uz attiecīgā dzejnieka dzejā sajūtāmā, uztaustāmā gara iespaidu... Pasākuma norisei tas piešķir ne tikai daudzkrāsainību, bet arī dziļu personiskumu. Turklāt grieķiskā vārda latviskotais skanējums it kā nojauca laika robežas un satuvina gadsimtus, seno domu un vārdu padarot sasniedzamu arī mūsdienu cilvēkam.

Patīkamu noskaņu rada arī mūzika, kas brīžam Orfeja kokles, brīžam Atēnas flautas skaņās pavada dzejas deklamācijas, izskanējušam vārdam tādējādi piešķirot vēl papildu noslēpumainu burvību un enerģētisku iedarbību.

2002. gada Antikās dzejas diena noslēdzas ar *dionīsisku eksodu*, kur viesi tiek cienāti ar tematiski rotātu torti – uz tās attēlots spārnotais Pēgass – un sarkanvīnu.

2004. gada 20. decembris

Pēc divu gadu pārtraukuma LU Filoloģijas fakultātē atkal parādās plakāti ar uzrakstu “Antikās dzejas diena” Pasākumam paredzama biennāles tradīcija. Šoreiz ar apakšvirsrakstu “πολυαγων” –

maģistrantūras studentu rosināts nosaukums, kurā kombinēti vārdi “poligons” un “agons” (kā modernais jēdziens treniņu un cīņu vietas apzīmēšanai un sengrieķiskais “sacīkstes” apzīmējums). Hellēnistikas centrs, atbalstot Klasiskās filoloģijas katedrai, aicina gada priekšpēdējās pirmdienas vakaru ziedot sengrieķu un latīņu dzejas baudišanai.

Pasākums šoreiz noris Filoloģijas fakultātes lielajā zālē. Katram dzejas dienas dalībniekam, ienākot šajā telpā, tiek izsniegta viena sarkanas nokrāsas pupa, kas, kā tiek paskaidrots, paredzēta balsošanai par savu (skatītāju un klausītāju) simpātiju (pēc antikās pasaules parauga).

Dzejskās norises ievada Klasiskās filoloģijas katedras profesore Ilzes Rūmnieces uzruna “*Saeculum mobile*”, kurā ieskanas nožēla un skumjas par laikmeta nepastāvību, mainību, nemitīgu, acis žilbinošu steigu un spriedzi, kas cilvēku pārņem tik ļoti, ka visai maz laika atliek pašam sev un kam paliekošam, nezūdošam, teiksim, dvēseles veldzēšanai un bagātināšanai, kaut vai ik dienas piecas minūtes lasot dzeju... Bet dzeja, kas sacerēta pirms vairāk nekā divdesmit gadu simtiem, bez šaubām, prasa īpašu iedziļināšanos, lasītāja vai klausītāja līdzdalību.

Seko divi zinātniskie priekšlasījumi: klasiskās filoloģijas maģistrante Sanita Ļevčūna runā par populārākajiem mītu personāžiem antikajā dzejā un maģistrante Jolanta Bērzmārtiņa – par Horācija atdzejojumiem latviešu valodā.

Atšķirībā no 2002. gada Antikās dzejas dienas pasākuma, kas, moderni izsakoties, bija veidots galvenokārt kā šovs, skatītājus izklaidējošs pasākums, šī gada dzejas dienas pamatā ir sacensība – agons, kur jaunie antikās dzejas latviskotāji savstarpēji sacenšas gan skatītāju, gan žūrijas priekšā. Jāteic, arī šogad aktiermeistarība un radoša pieeja antikās dzejas iedzīvināšanai nelielās teatrālās ainās nav apsīkusi. Studentu izdoma un fantāzijas lidojums ar katru jaunu *dzejisko* uznācienu skatītāju pārsteidz arvien vairāk. Trešā kursa studente Madara Mieriņa pat sacerējusi mūziku Horācija Odaī III, 9 (*Donec gratus eram...*). Būtiski atzīmēt, ka tulkotās dzejas prezentēšanā publikai piedalījās ne tikai klasiskās filoloģijas studenti, bet

vairāki viņu vienaudži, kuriem citas studiju un darba intereses, bet acīmredzot senatnes vilinājums bijis spēcīgs un atlicināts laiks daudziem mēģinājumiem un skaistam iznācienam pašā dzejas agonā.

Šogad studentu uzmanības lokā bijuši kā romiešu, tā grieķu autoru darbi. Atdzejotas izskan tādu senatnes gigantu kā Arhilohs, Horācijs, Katulls, Ovidijs vārsmas; arī tāds sens žanrs kā himnas – gan homēriskās, gan orfiskās.

Kad visi priekšnesumi ir noskatīti, žūrija, kuras sastāvā ir dzejniece Astrīde Ivaska, Kultūras akadēmijas profesori Raimonds Briedis un Valda Čakare, no pašu mājām asociētie profesori Māra Grudule un Ojārs Lāms, dodas apspriesties. Bet pa to laiku zālē noris skatītāju balsojums (ar pupām) par savu simpātiju. Klausītāji bauda arī “paraugdemonstrējumus” seno autoru atdzejā: absolvente Daiga Lapāne un doktorante Ieva Bargā lasa savus grieķietes Sapfo un romieša Marciāla dzejas latviskojumus.

Kad žūrija atgriežas, studentu darbs un priekšnesumi tiek apbalvoti šādās nominācijās: pārliecinošākā interkulturalisma manifestācija, dekadentiskākā vizualizācija, avangardiskākā interpretācija, veiksmīgākais sniegums multimedialitātē, senajam pantmēram draudzīgākais sniegums, skanīgākais latviskojums un iespaidīgākais ietērps.

Šajā sacensībā uzvarētāji ir visi, jo balvu galu galā guvuši arī klausītāji. Katrs priekšnesums tiek nominēts kādai balvai, un neviens netiek atstāts bez godalgas.

Pasākuma veiksmīgu norisi nodrošināja LU un Grieķijas Kultūras ministrijas finansiālais atbalsts.

2004. gada Antikās dzejas diena, kā jau ierasts, noslēdzas ar dionīsiskajiem rituāliem.

Vispārēja pacilātība. Patikams, negaidīts pārsteigtums. Patiess prieks par redzēto, piedzīvoto... Tāds ir emocionālais noskaņojums, kas valda gan 2002., gan 2004. gada dzejisko norišu izskaņā.

Visiem ir skaidrs – šādi pasākumi netiek rīkoti katru otro dienu. Tie notiek reti. Taču, kad notiek, vēl ilgi atstāj patīkamas un siltas emocijas ikviena sirdī, kas tajos piedalījies un līdzdzīvojis.

Bet atdzejotais materiāls nepaliek, tikai izskanējis vien, tas tiek

uzkrāts tālākai apstrādei un atlasei, jo viena no Hellēnistikas centra iecerēm ir veidot grieķu dzejas latviskojumu antoloģiju, aptverot laika diapazonu no senākajiem tekstiem 7. gs. pr. Kr. līdz mūsdienām. Tās veidotāji pamatā būs klasiskās senatnes un mūsdienu grieķu valodas studētāji.

Tātad šīs Antīkās dzejas dienas vienlaikus ir arī darbs pie kā paliekošāka.

Sarmīte Blaua-Rītiņa

STARPTAUTISKA KONFERENCE
PAR ROMAS TĒMĀM
(2003)

2003. gada 25.–26. septembrī LU Filoloģijas fakultātē norisinājās Rīgas III starptautiskā klasisko studiju konference *Antiquitas viva*. Šoreiz pasākums aizritēja *urbs aeterna – mūžīgās pilsētas* un tās radīto kultūrvēsturisko zīmju iespaidā. Konference, kas jau trešo reizi aicināja uz diskusiju dažādas personības no vietējām un ārzemju akadēmiskajām aprindām, iezīmēja jau zināmu pēctecību un tradīciju pārmantojamību. Antīkās pasaules kultūras un sociālās dimensijas ir neizsmeļamas, un tagad kārtā to vēlreiz apliecināt bija pienākusi Romai, kas bija galvenais motīvs lielākajai daļai priekšlasījumu.

Runājot par antīkās pasaules reālijām, svarīgākais jautājums allaž ir bijis, ko tās devušas un, iespējams, vēl šobrīd spēj sniegt 21. gadsimta sliekšni pārkāpušam individam. Pārāk bieži jāatskatās pagātnē, jo nomāc nākamības radītās šaubas. Šķiet, ka tur arī slēpjas *urbs aeterna* būtība, kas divus tūkstošus gadu vecu patiesību liek par tādu uztvert arī šodien. Lai patiesība būtu uztverama pēc iespējas objektīvāk, liecinājumus par to, kā *klasiskā* dzīve rit uz priekšu citur pasaulē, sniedza viesi no Igaunijas, Krievijas, Vācijas un Maltas. Internacionālitate jebkura veida pasākumam piešķir papildu nozīmīgumu un kolorītu. Nacionalitātes faktors ir vēl viens arguments ja ne gluži

pretējam, tad atšķirīgam redzējumam, kas rada ieinteresētību un aizrautību gan pašos pasākuma dalībniekos, gan nejaušos aculieciniekos. Šādā veidā iztirzātie temati ļoti veiksmīgi papildināja kopainu, piemēram, vācu profesora Horsta Šneidera *urbs aeterna* skatījums caur dimanta daudzšķautņaino spožumu uz to, kā ir un tai pašā laikā nav mainījusies cilvēku attieksme pret šo merkantilās pasaules simbolu, kā arī cilvēces vispārējā atkarība no taustāmā labuma. Impērijas mirdzums, kas pagasis mūžībā, nav zudis no cilvēces apziņas, un Romas spožums un posts ir kļuvis par prototipu mūsaiņu lielvaru imperiālistiskajiem centieniem. Vēstures spirālveida kustība ir devusi iespēju vairākām nācijām sevi apliecināt pārbaudījumā ar varu, bet neviens šo pārbaudījumu nekad nav varējis izturēt līdz galam. Par to runāja Latvijas Kultūras akadēmijas profesors Harijs Tumans, referējot par senajiem romiešiem kultūrtipoloģiskā salīdzinājumā ar vāciešiem un amerikāņiem. Romas mūžīgumu apliecinošs faktors ir arī tās reālības, kas kalpo par stūrakmeni vispārējām Rietumu civilizācijas vērtībām. Par vienu likumu un vienu taisnību visiem neiedomājās tikai aizvakar. Šis skaļais sauklis atbalsojas dižākās vergturu citadeles annālēs, kur likumi un tiesības bija stingri reglamentētas. Par to, cik ļoti šie reglamenti ir ietekmējuši mūsu pašu konstitūciju, atgādināja lektora Māra Strada priekšlasījums par romiešu tiesību recepcijas vēsturi, bet Igaunijas pārstāvju spriedumi par Romas mūžību savukārt balstījās nācijas akadēmiskā šūpuļa – Terbatas universitātes tīstokļos – 17. gadsimtā sacerētajos latīņu tekstos.

Maltas pārstāvis profesors Horācijs Vella daudz vairāk centās akcentēt kultūrdzīves aspektus, raugoties no nemirstīgā Vergilija pozīcijām, un, atgriežoties pie Latvijas pārstāvju – gan no Latvijas Universitātes, gan Latvijas Kultūras akadēmijas, gan Daugavpils universitātes – runātā, redzams, ka latvieši savas identitātes un iedvesmas meklējumos pieturējušies pie tām pašām vērtībām, kas ir visas Rietumu civilizētās pasaules pamatā. Latviešu literatūrā un mākslā ir gana daudz piemēru Romas uzburtās vizijas tēlojumam. Kā spilgti piemēri tika minēti latviešu inteliģences pārstāvji, kuri garīgo spēku smēlušies Itālijas sirdī (Daces Lūses referāts “Roma latviešu literātu un mākslinieku likteņos un darbos”, Māras Grudules priekšlasījums

“19. gadsimta Romas ceļojumi Latvijas iedzīvotāju atmiņās”). Romieši veiksmīgi atdarināja izcilākos grieķu kultūras paraugus. Vēlāk šie motīvi transformējušies Rietumeiropas kultūrā, ar kuru nesaraujami saistītas mūsu indoeiropiskās saknes.

Atgriešanās *pie saknēm* bija svarīgs Romas sabiedrības diskusiju temats. Pilsoniskās apziņas stiprināšanai bija ļoti nozīmīga apzināšanās, ka esi, iespējams, ļoti nozīmīga šīs nācijas sastāvdaļa, kam lemts pavēlēt un valdīt. Viens no romiešu valdīšanas gadsimtu lielākajiem sasniegumiem, ko tie spēja sev izkarot, bija *otium* – atpūtas stāvoklis, brīvs brīdis. Ir vēl dažādas citas šīs leksēmas latviskošanas iespējas, taču tās nevienā gadījumā pilnībā neattēlo vārda patieso būtību. *Otium* fenomens, ko apskatīja lektore Vija Vilcāne, gluži tāpat kā Horsta Šneidera dimanta prizma, sniedz divus iespējamus skatpunktus – pilnveidošanās un pašiznīcināšanās. *Otium* deva iespēju dižākajiem prātiem radīt paliekošas vērtības, t. sk. arī literatūrā, kur atsevišķu autoru darbi disonē tikpat krasi kā paša *otium* izmantošanas iespējas. Liekas, ka Marciāla satīrās personificētais pilsētas pusnopietnais tēls, kas atklājās profesores Ilzes Rūmnieces priekšlasījumā, nevar būt tā pati vieta, par ko raksta Tacits, – Roma, kas tuvojas morālai katastrofai (docentes Vitas Paporinskas referāts).

Referātu kā domas rosinātāju vērtību apliecināja arī spraigās debates, kas sekoja katram priekšlasījumam. Interesentiem ir iespēja smelties arī no pirmavotiem, jo vērtīgākie konferencē nolasītie referāti ir pārtapuši par rakstiem un publicēti šajā grāmatā.

Andris Bullis

KRĒTA... GRIEĶIJA... PASAULE.
MŪSLAIKU GRIEĶU LITERATŪRA LATVIJĀ:
NIKS KAZANDZAKIS

2004. gada aprīlī Latvijas Universitātes Hellēnistikas centrā notika jau otrā tikšanās ar krētiešu rakstnieka Nika Kazandzaka (Νίκος Καζαντζάκης, 1883–1957) biedrības vadītāju Jorgu Stasinaki. Biedrība

Starptautiskās N. Kazandzaka biedrības priekšsēdis J. Stasinakis kopā ar I. Rūmnieci un Latvijas grieķu apvienības PATRIDA pārstāvi I. Kolodzinu Latvijas Universitātē 2003. gadā

daudzās valstīs darbojas kopš 1988. gada, tās mērķis ir izplatīt pasaulslavenā grieķu rakstnieka, dzejnieka, publicista Nika Kazandzaka atstāto literāro mantojumu un tādējādi popularizēt mūsdienu Grieķijas kultūrvērtības; biedrības atzari ir visā pasaulē – Austrālijā, Kiprā, Islandē, Azerbaidžānā, Kongo, Kirgizstānā, Armēnijā, Polijā, Saūda Arābijā, Krievijā u. c. Biedrības centrālā nodaļa atrodas Šveicē, no kurienes ieradās arī Jorgs Stasinakis.

Par tikšanās priekšvēsturi. No 2003. gada novembra pēc Helēnistikas centra iniciatīvas cikla *Grieķu lasījumi* ietvaros interesentu grupa – LU mācībspēki, studenti un absolventi – sāka kopīgi lasīt Nika Kazandzaka romānu *Atskaite Greko*. Pulcējoties reizi nedēļā, sniedzām “atskaiti” ne tikai cits citam par izlasīto un pārdomāto, bet arī pāršķirām kādu nodaļu Kazandzaka dzīvē. Romāna satura rādītājā lasām: *Senči, Māte, Dēls, Jeruzaleme, Maskava, Atēnas, Krēta* – it kā parasti, nepretenciozi nosaukumi. Varētu domāt,

ka autors vienkārši stāstīs par kādu radnieku vai vietu. Un stāsta! Taču neieslīgst sīkumainībā, bet atklāj vienmēr vienotu telpu – cilvēks, konkrētā vieta, pasaule. Nekas nav sadalīts, viss ir vienots. Kā Kazandzakis raksta romāna nodaļā *Atēnas* – pāra skaitļi ir pretrunā ar viņa sirdi, viņa sirds skaitlis ir nepāra skaitlis, tas ir kas tāds, kas vēl jāpiepilda.

Šis Kazandzaka meklētāja un ceļotāja gars iemāojis arī viņa biedrībā, kuras galvenās aktivitātes ir dažādas konferences, kolokviji, izstādes, mūzika, filmas, literārie konkursi. Kopš 2003. gada februāra biedrības apakšnodaļa darbojas arī Latvijā, tās aktivitātes līdz šim nodrošinājis LU Hellēnistikas centrs.

Jorga Stasinaka viesošanās Rīgā bija saistīta ar vēlmi gūt priekšstatu par Latvijā dzīvojošo Nika Kazandzaka daiļrades interesentu un potenciālo pētnieku atskārsmēm un viedokļiem, sākot iepazīt izcilo grieķu rakstnieku.

Tomēr mūsu – latviešu lasītāju paustos iespaidus par romānu *Atskaite Greko* neapšaubāmi darīja bagātākus Jorga Stasinaka lekcija – kopsavilkums par Nika Kazandzaka dzīvi un darbiem.

Te vietā daži fragmenti no Jorga Stasinaka teiktā.

Askēts, misticists, filozofs, romānu autors, dzejnieks, dramaturgs, pareģis, sapņotājs – tie ir tikai daži no Nika Kazandzaka raksturotāmvārdiem, turklāt atzinīgie. Pastāv arī negatīvie: politikas, reliģijas, literatūras darboņi viņu palaikam raksturojuši kā bezdievi, komunistu, antinacionālu elementu, antikristu, anahronisku rakstnieku.

Par Nika Kazandzaka domu un darbu pasauli arvien pastāvējuši pretrunīgi spriedumi. Tāpēc vienīgais veids, kā šai pasaulei pietuvoties mazāk pastarpināti, ir viņa teksti, uzcītīga to pētišana, atsauksšanās uz tiem.

Niks Kazandzakis pats sevi arvien uzskatījis par dzejnieku (viņa romānista laiks ir dzīves pēdējie gadi). Dzejas jomā viņa lielākais un pazīstamākais darbs – *Odiseja*. Tas ir monumentāls dzejojums: 33 333 rindas. Šajā fundamentālajā darbā autors izgaismo gan Odiseja piedzīvojumus, gan paša ceļojumu, mūsaiķu cilvēka ceļa gājumu.

Nika Kazandzaka romānu klāstā visvairāk tulkotie un pazīstamākie ir *Aleksis Zorba*, *Pēdējā kārdināšana*, *Kristus vēlreiz krustā sists*;

tie devuši iedvesmu citām mākslām (teātris, kino, opera). Bet paša Nika Kazandzaka iedvesmas un ietekmju avoti ir pamatā trīs: helēņi, Austrumi, Rietumi. Visbiežāk Kazandzaka darbos jūtama grieķu gadu tūkstošiem ilgās vēstures un mītu klātbūtne. Viņš atklāj grieķu tautas dzīvi, tikumus, viņa teksti palaikam ir kā nacionālo iezīmju enciklopēdija, īpaši, kad viņš stāsta par Krētu.

Sarakstē Kazandzakis min faktu, ka viņa senči bijuši arābi, viņā rit arābu–afrikāņu asinis. Tāpēc viņam tuva musulmaņu kultūra, māksla. Ceļojumos iemilētas Vidējo Austrumu zemes, Padomju Savienība. Tagore, Gandijs, Buda labu laiku ir Kazandzaka uzmanības lokā, viņš aktīvi interesējas par jūdu, japāņu, ķīniešu tradīcijām.

Jaunības gados Niks Kazandzakis baudījis eiropiešu izglītību Francijā, iepazīs Rietumu kultūru. Lai arī pamatstudiju joma ir jurisprudences, Kazandzakis iet klausīties Bergsona lekcijas, studiju gados atklāj sev Niči. Vairākus gadus viņš pavadīja Vinē, Madridē, Berlīnē. Citās zemēs gūtie iespaidi kopā ar krētisko hellēnisma apziņu veido un briedina Nika Kazandzaka domas un atziņas. Tajās galvenie atbalsta punkti, kas cilvēkam svarīgi visā mūža garumā, ir: būtības un brīvības meklējumi, dabas pielūgsmes, gara/garīguma prioritāte un nepieciešamība pārvarēt šaurību, vispārināt.

Kā daudzi grieķi un arī cittautu inteliģence, Niks Kazandzakis ietekmējies no sava laika lielajiem politiskajiem un sabiedriskajiem strāvojumiem, tomēr nekad nav galīgi pievienojies kādam no tiem. Nacionālisms, komunisms, sociālisms, sociāldemokrātija – nekad Kazandzakis nav piederējis kādai partijai. Kā jau brīvs cilvēks, viņš citādi nevarēja. Tomēr šis fakts nebija par traucēkli, lai viņš istajā brīdī atbalstītu apspiestos, lai iestātos pret badu, karu, par mieru. Arvien viņš bijis cilvēcības, morāles jautājumu risinātājs, nekad nav aizrāvis ar pseidopolitiskām nodarbēm.

Interesanta ir Kazandzaka attieksme pret reliģiju, Dievu. Dievs nav “dotais”, stabilais. Dievs ir nepārtraukti meklējamais. Cilvēki Dievu gan rada, gan arī iznīcina. Viņu ciņa par Dieva glābšanu ir ieguldījums pasaules radošajā, garīgajā attīstībā.

Nika Kazandzaka darbu “sākumpunkts” ir viņa dzimtā Krētas sala – zeme, valoda, vēsture, ļaudis, tradīcijas. Bet rakstnieks, protams,

nav šaurs lokālpatriots. Būdams īsts krētiets, viņš ar savu domu, darbiem izlaužas tālu ārpus šīs grieķu salas. Saknes Krētā, doma pasaulē. Rakstot par Krētu, Nīks Kazandzakis raksta par jautājumiem, kuri būtiski visiem cilvēkiem jebkurā pasaules malā – viņš sintezē, vispārina.

Romānā, kuru vairākus mēnešus lasījām un pārsprīdām, autors no personu un vietu apraksta nemanāmi vij rindas, līdz lasītājs jau atpazīst Grieķijas dabas ainavā, pats īsti neizšķirdams, vai lasa par jauno vai seno Grieķiju: “Kādu pavasara svētdienu atcerējos divus trīs ziedošus ķiršus kādā ziedošā sarkanā pļavā, mana sirds pildījās ar svētlaimi. Tajā brīdī uzlēca un atmirdzēja saule kā pirmajā dienā, kad iznāca no Dieva rokām: atmirdzēja Saroniku jūra, tālāk Egina rītausmā pildījās rožsārtuma; divi kraukļi pa labi no manis meta skaistus riņķus, un viņu spārni sasitās kā loka stīgas. No vienas puses viņi kā homēriskie zirgi ar baltām krēpēm, svaigas plaši izpletušās Homēra vārsmas, un no otras puses Atēnas olīvkoks – viss eļļa un gaisma un Apollona laurkoki. Māja, atturīga zeme, rozā klintis saules gaismā, zili kalni viegli kustējās, kūpēja gaismā. Gluži kaili mierīgi žāvējās saulē, nesatraukti kā atlēti” (*Anafora ston Gkreko, Athina*, 135. lpp.).

Gan tikšanās ar Stasinaka kungu, gan Kazandzaka rakstītās nodaļas beidzas “pēkšņi” Klausāmieš, runājam, pētām – un tikšanās jau ir beigusies; lasām, domājam, gribam pāršķirt lapu – bet sākas jau cita nodaļa. Ir sajūta, ka palicis kas nepateikts, nepabeigts – kā nepāra skaitlis. Un atliek vien izbaudīt laurlapu pēcgaršu uz mēles – kā nodaļā *Atēnas*.

Par Kazandzaka vietu pasaules kultūrtelpā liecina arī tas, ka Grieķijas Kultūras ministrija viņa vārdu iekļāvusi kultūras olimpiādes “dalībnieku” sarakstā, – 2004. gadā no marta līdz augustam Krētā notikuši visdažādākie Kazandzaka dzīvei un darbam veltītie pasākumi.

Nīka Kazandzaka daiļrades būtiskākā ass ir pārliecība, ka cilvēkam jājūt un jāzina savas saknes, bet vienlaikus jāiepazīst arī citas kultūras, citādas vērtības. Grieķiskā kultūridentitāte, bet arī kosmopolitiskais redzējums ir Nīka Kazandzaka domu pasaules vērtīgākie parametri.

Romānā *Atskaite Greko* autors piemin trīs cilvēku kategorijas: tie, kuri skatās pagātnē, meklē romantisko, bēg no tagadnes; tie, kuri dzīvo tagadnē, redzot to sapuvušu, pasauli – nelidzsvartu; tie, kuri raugās tālu nākotnē un darbojas, lai ieraudzītu nākotnes seju, lai “satvertu” cilvēces nākamības veidolu. Nīks Kazandzakis pats, bez šaubām, pieder pie pēdējiem.

Atšķirībā no igauņiem un lietuviešiem mums vēl nav izcilā grieķa Nika Kazandzaka darbu tulkojumu dzimtajā – latviešu valodā. Jorga Stasinaka vēlējums – enerģiski ķerties pie to tulkošanas. Cerams, ka iepriekšējo gadu *Grieķu lasījumi* (veltīti tieši mūsaiķu grieķu literatūras iepazīšanai) izrādīsies auglīga augsne šo tulkojumu tapšanai.

Ieva Terēze Treibaha

KLASISKĀS FILOLOĢIJAS NOZĪMĪGIE VĀRDI LATVIJĀ: LU PROFESORS PĒTERIS ĶIĶAUKA (1886–1967)

Klasiskā filoloģija pieder pie tām zinātņu nozarēm, kuras stāvējušas pie Latvijas Universitātes pirmsākumiem. Tradicionāli visur pasaulē tās pārstāvēniecība universitātes kopto disciplīnu lokā nodrošina akadēmiskajai iestādei klasiskas, tradīcijām bagātas un augstas garīgās kultūras nesējas statusu. Protams, svarīgs nosacījums – lai šai zinātņu jomā mācībspēku vidū būtu savi korifeji.

Latvijas pirmās brīvvalsts divdesmit piecos gados klasiskās filoloģijas profesors Pēteris Ķiķauka neapšaubāmi ir bijis tāds korifejs. Un tā nav akadēmiskas virsotnes iekarojuša profesora retoriska apjūsmošana; tās ir vērtības, kas no šīm akadēmiskajām virsotnēm tika un palika studentiem, tālām jo tālām nākamajām kultūrpaudzēm.

Šodien mūsu topošie (un arī jau tapušie) klasiskie filologi neatrod dzimtajā valodā stabilākas, zinātniskās informācijas un tās optimālā izklāsta ziņā pilnīgākas un uzticamākas grāmatas kā Pētera Ķiķaukas 1926. un 1934. gadā iznākušo “Grieķu valodas gramatiku”

(I-II daļa) un 1944. gadā publicēto "Grieķu literatūras vēsturi". Vēl joprojām tieši šo grāmatu meklējumos interesenti rūpīgi uzmana antikvariātu krājumus (lai gan šķiet, ka nu jau vecākās paaudzes mājas bibliotēkas būs iztukšotas...).

Nu jau stabili stāvēt 21. gadsimtā un domājot par gadu loku kopš Pētera Ķiķaukas dzimšanas (tas iesniedzas jau otrajā simtā) un par paliekošo, kas, cilvēkam aizejot, iztur gadsimtus, akcentējamas profesora personības un darbības īpašās kvalitātes, gribētos pat teikt – zināma unikalitāte, ja vērtējam salīdzinājumā ar mūslaiku faktiem un zināmām akadēmiskās dzīves tradīcijām.

Un katras zinātnē ražīgas personības mūža *stāja* un mūža devums *kā tāds* nes sevī kādu mācību, pieredzi nākamajām šīs nozares paaudzēm – tām atliek gribēt un prast to apzināt.

Zināms, ka 3 ir maģisks skaitlis; arī profesora Pētera Ķiķaukas darbā Latvijas Universitātē un viņa kā kultūras cilvēka darbā izglītotas Latvijas labā dominē, manuprāt, trīs aspekti.

Vispirms jāatzīmē, ka profesors darbojies kā talantīgs un dziļš *klasiskā tipa* filologs – mūslaikos, nepārtraukti arvien šaurāk specializējoties, tā ir nepelnīti tikpat kā izskausta parādība filoloģijā. Labākais apliecinājums tam, ka profesors vienlīdz veiksmīgi strādājis gan kā valodnieks, gan literatūrzinātnieks, ir abi jau pieminētie fundamentālie darbi: grieķu valodas gramatikas grāmata divās daļās (no fonētikas līdz sintaksei, ar ļoti augstvērtīgu vispārlingvistisko komentāru) un tikpat fundamentāls grieķu literatūras vēstures izklāsts, arī ar savam laikam augstvērtīgu zinātnisko komentāru – otras tādas grāmatas par sengrieķu literatūru latviešu valodā joprojām nav.

Par pirmo grāmatu Pēterim Ķiķaukam, tolaik vēl universitātes vecākajam docentam, piešķirta Latvijas Kultūras fonda prēmija par "Zinātnes grāmatu" 1000 latu apmērā. Līdzīgu novērtējumu neapšaubāmi būtu izpelnījusies arī "Grieķu literatūras vēsture", ja tās publicēšanas gads nebūtu – 1944.

Iespējams, prasme un spēja nenorobežoties tikai valodas vai literatūrpētniecības jomā zināmā mērā saistāma ar Pētera Ķiķaukas īpašo filoloģiskā talanta liktājiem pamatiem; tā profesors Ernests Blese, atzīmējot Pētera Ķiķaukas ievēšanu LU profesora amatā, starp viņa

Pēteris Ķiļauka
20. gs. 20. gadu beigās

dzīves faktiem min, ka “to grieķu valodu, no kuras pat daudzi ģimnāzisti bēg kā no nelabā, viņš bez piespiešanās mācās jau pamatskolas laikā, vasarā ganos iedams” (Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1931, nr. 4).

Savu kandidāta darbu Terbatas universitātes Klasiskās filoloģijas nodaļā students Pēteris Ķiļauka saraksta sengrieķu valodā – tā ir unikāla parādība arī tajos laikos (autors ar šo savu darbu kļūst visā universitātē slavens!), nemaz nerunājot par mūsdienām.

Pieminot nākamo akadēmiskās pilnveidošanās pakāpi – doktora darbu, atkal īpaši jānovērtē Pētera Ķiļaukas zinātnisko interešu joma, proti, sengrieķu dzejas metrika, kas no klasiskās filoloģijas specializēšanās laukiem arvien tikusi uzskatīta gandrīz vai par vissarežģītāko. Doktora disertācija “*Metres de la poesie grecque monodique*” (Grieķu monodiskās dzejas pantmēri) tiek prezentēta gan LU Lielajā aulā, gan Sorbonnā Parīzē; starptautiskajās bibliogrāfijās par grieķu metrikas jautājumiem (visā pasaulē samērā šaura zinātnieku loka pētiem) ir arī viena latviešu autora vārds...

Filologa (vēlreiz uzsveru: šī vārda klasiskajā nozīmē!) atvērtība jebkuriem faktiem, kas saistīti ar šo nozari, domājams, mudinājusi profesoru Ķīķauku ieinteresēti un auglīgi darboties visai plašā tālaika kultūrdzīves norišu diapazonā.

Te nu paveras *otrs* būtisks profesora personības un darbības aspekts. Profesors Ērihs Dīls, suminot Pēteri Ķīķauku 50 gadu jubilejā, raksta, ka gaviļnieka līdzšinējais darbs ir “Latvijas garīgās kultūras labā” (Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1936, nr. 12). Dziļi vārdi, kādus varētu veltīt Krišjānim Baronam vai Eduardam Smiļģim... Par Pēteri Ķīķauku – tie patiesi nav tikai rota piecdesmitgadniekam jubilejas reizē.

Lai runā fakti!

Profesors Ķīķauka ir ilggadējs Latvijas Universitātes Fundamentālās bibliotēkas darbinieks. Ērihs Dīls jau pieminētajā jubilejas rakstā pamatoti atzīmē, ka “šo kluso darbu ne vienmēr citi novērtē” Jā, tomēr tolaik šis “klusais” darbs novērtēts ar Triju Zvaigžņu ordeni. Vēstures, filozofijas, filoloģijas un īpaši klasiskās filoloģijas grāmatu krātuves, kuru komplektēšanā darbojies Pēteris Ķīķauka, tālaika samērā pieticīgajām materiālajām un arī sakaru iespējām ir izcilas.

Profesors Dīls šajā pašā 1936. gadā (tātad 17 gadu pēc LU dibināšanas) publicētajā rakstā atzīmē, ka LU speciālistiem “grūti strādāt zinātniskus darbus mūsu apstākļos, kad mūsu universitāte vēl tik jauna un mūsu bibliotēkas vēl nevar līdzināties Vakareiropas lielākajiem zinātnes centriem” Filoloģijas jomā mūsu bibliotēka, domājams, tolaik neatpalika no Vakareiropas. Diemžēl vēlāko laiku ideoloģiskajās vētrās daudz kas no šiem rūpīgi un grūti veidotajiem fondiem gāja zudībā...

Deviņdesmitajos gados klasiskās filoloģijas atjaunotni Latvijas Universitātē lielā mērā balstījusi divdesmitajos – trīsdesmitajos gados komplektētā bibliotēka. (Un klasiskās filoloģijas jomā ne vienmēr jāvairās no grāmatas, kas sarakstīta pirms 30 vai 50 gadiem; drīzāk palaikam kritiskāk jāvērtē tās, kuras tapušas jaunlaikos.)

Jā, Pētera Ķīķaukas “klusos darbus” filologu klasiķu paaudzes Latvijā pratušas, prot un, domājams, prātis novērtēt.

Ari *klasiskās filoloģijas* speciālists Pēteris Ķīķauka bijis šī jēdziena *klasiskajā* izpratnē, proti, apkopis, pētījis un atklājis plašākai latviešu publikai antīko pasauli kā *vienotu* paliekošu kultūrvērtību kopumu, nenoslēdzoties tikai seno valodu un literatūras vērtību lokā.

Ari tā ir darbošanās tautas “garīgās kultūras labā”; šaura vērtība ir zināšanām, kuras nestaro savu enerģiju iespējami plašā diapazonā.

Pētera Ķīķaukas recenzijas un citas publikācijas periodiskajos izdevumos, rakstu krājumos, enciklopēdijās aptver visai plašu kultūrvēsturisku tēmu loku: no Grieķijas ceļojumu iespaidiem (universitātes piešķirts zinātnisks komandējums), kas, tulkoti grieķiski, nonākuši pat žurnālā “*Nea Politiki*” (Atēnas, 1937, nr. 10), līdz grāmatu kā kultūrfenomena vēsturei (Brīvā Zeme, 1935, nr. 9), no grēcismiem latviešu valodā (rakstu krāj. “Ceļi”, 1933) līdz Grieķijas kultūras iespaidam uz mūsu kultūru (Brīvā Zeme, 1927, nr. 4) un valodu jautājumam mūsu skolās (Burtnieks, 1927, nr. 8).

Tie ir arī raksti par vispārlingvistiskiem un latviešu valodas un tās kultūras jautājumiem – jā, īsts klasiskās filoloģijas pārstāvis antīkās vērtības arvien samērojis ar nacionālajām. Profesors Ķīķauka nacionālās vērtības saista ar senajām, pat iztulkojot sengrieķu valodā latviešu tautasdziesmu kopu (Grieķu valodā tulkotas latvju dainas. Ar piezīmēm par pantmēriem. – Senatne un Māksla, 1936, nr. 4).

Tā varētu uzskaitīt vēl un vēl daudzas citas tēmas, kuras profesora Ķīķaukas kontā apliecina vienu: universitātes mācībspēka zināšanas kalpo ne tikai *urbi*, bet arī *orbi* – ne tikai *Alma Mater* sienās, bet ar klasisko vērtību devu profesors dāsni cenšas būt arī donors visam tālaika Latvijas kultūrklīmatam.

Ja atceramies, ka arī tolaik Latvijai “sadarbošanās” ar Eiropu bija aktuāla, iespējams novērtēt, cik patiesībā būtisks (kaut pirmajā skatījumā it kā ne “pirmā ranga”) darbs bija šāda seno, no grieķiem mantoto kultūrpamatu atgādināšana un attiecīgu tēmu popularizēšana.

Un *trešais* aspekts, kas izceļ zinātnieka Pētera Ķīķaukas gaitu, – neatlaidīgs un talantīgs *klasiskās izglītības* (latīņu, grieķu valodas un antīko kultūrvērtību) reklamēšanas darbs.

Daudzas profesora publikācijas izdevumos “Latvis”, “Brīvā Zeme”, “Izglītības Ministrijas Mēnešraksts” gudri un argumentēti polemizē

ar reāltipa izglītības kā vienīgi vērtīgās, “dzīvotspējīgās” enerģiskajiem aizstāvjiem.

Lūk, dažas domas no Pētera Ķiķaukas rakstu sērijas par šo tēmu.

Uz tēzi, ka skolu jāpieņem dzīves prasībām, viņš atbild ar retorisku pretjautājumu: “Bet ko nozīmē “dzīve”, un kas ir “gatavot dzīvei”?” (Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1926, nr. 2.) Dzīve ir ļaunuma un trūkumu pilna – turpina Pēteris Ķiķauka –, vai koncentrēties uz tiem? Nē, saka oponenti, bet izglītībai jāpieņem dzīves prasībām. Vai tikai tām izteikti materiālajām, patērētāja prasībām, kādas tās pa lielākai daļai šobrīd dzīvē dominē, – tā atjautā Pēteris Ķiķauka un izsaucas: “Lai liktenis ir zēlīgs un pasargā mūs no tādas skolas!”

Aizstāvot klasisko ģimnāziju pozīcijas Latvijas izglītības sistēmā, Pēteris Ķiķauka raksta: “Un tikai tas man pagaidām liekas nesaprotams, kāpēc daži šo skolu (lasi: reālskolu) aizstāvji domā, ka Latvijas druvās rudzi un mieži labāk augs, ja Latvijā nebūs [izcēlums mans. – I. R.] klasisko ģimnāziju, un kāpēc viņi vispār domā, ka, ja kāda tauta rūpējas par materiālo kultūru, tad garīgo viņai vajag ignorēt, it kā šīs divas lietas būtu viena otras pretstats un nevis papildinājums!” (Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1926, nr. 2.)

Uz repliku, ka klasiskā ģimnāzija ir aristokrātiska skola, divdesmito gadu Latvijas apstākļos Pēteris Ķiķauka gudri ironiski atbild: “Klasiskā ģimnāzija tiešām ir greznums, tāds pats kā kultūra vispārīgi. Ka kultūra cilvēkam nav nepieciešama, to taču pierāda daudzas mežoņu tautas, kas bez kultūras iztiek tikpat labi kā mēs bez klasiskām ģimnāzijām. Un aizrādījumu, ka klasisko skolu ir radījusi aristokrātu šķira, varētu papildināt vēl ar to, ka aristokrātija ir radījusi mākslu un vispārīgi kultūru .. aristokrātiskais raksturs vislabāki pierāda šīs skolas [tātad arī šādas izglītības. – I. R.] svarīgo nozīmi un vērtību.”

Lai atļauts šeit iestarpināt kādu retorisku jautājumu: vai šāda pirms 70 gadiem Latvijas izglītības laukā raisījusies polemika neskan visai mūsdienīgi arī 21. gadsimtā?!

Pēckara gadi profesoru, tāpat kā jo daudzus tālaika latviešu inteliģentus, aizved emigrācijā, kur viņš turpina strādāt augstskolās par klasiskās filoloģijas disciplīnu pasniedzēju. Pētera Ķiķaukas mūžs izdzīst Burlingtonā 1967. gada 6. augustā. Izdevumā “Laiks” (nr. 64,

5. lpp.) viņa aiziešanu atzīmē rindas – “Kanādā miris prof. Pēteris Ķiķauka: viņa mūža darbs bija veltīts grieķu filoloģijai un dzejai”. Tik lakoniski, ka neviļus prātā nāk salīdzinājums ar slaveno sengrieķu traģēdiju autoru, šī žanra pamatlicēju Aishilu, kura autoepitāfijas divrindē minēts vienīgi fakts, ka viņš droširdīgi cīnījies hellēņu karos pret iebrucējiem persiešiem, – ne vārda par to, ar ko iemantojis slavu gadsimtos...

Bet arvien vēl ir laiks, vajadzība un interese pilnīgāk izvērtēt profesora Pētera Ķiķaukas domu un darbu, kas, runājot profesora Ernesta Bleses vārdiem, “arī mūsu tautas inteligences aprindās ielietu kādu daļu no tā dievišķā gara, ar kuru augstākās varas tik izšķērdīgi bija apveltījušas senos grieķus” (Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1931, nr. 4, 413. lpp.).

Ilze Rūmniece

PIE OLIMPISKĀ GARA SAKNĒM...

O. Lāms, I. Rūmniece, H. Tumans.
Olimpiskās tradīcijas kultūrvēsturiskā
dimensija. – Rīga, 2004. – 106 lpp.

Antīkajā pasaulē, Senajā Grieķijā sākumi meklējami ne tikai Eiropas vārda mākslai, politiskajai un filozofiskajai domai, dažādām zinātnēm, bet arī tādām šodien visā pasaulē svarīgam sporta fenomenam

kā olimpiskās spēles. 2004. gads ir īpaši zīmīgs, jo olimpiskās spēles atgriežas savā “dzimtenē” – Grieķijā, Atēnās. Un varbūt tieši tāpēc, visai pasaulei apjaušot šī fakta sevišķumu, šai laikā vairāk nekā jebkad tiek aktualizēta olimpiskā tradīcija, tiek runāts par tās saknēm un ideāliem. Turklāt zīmīgi, ka visaptverošajā *ap-olimpiādes* kontekstā iesaistās ne tikai tiešāk vai netiešāk ar sportu saistītie cilvēki un organizācijas. Atsaukties uz Grieķiju, piesaukt olimpisko garu liekas vilinoši visdažādāko jomu pārstāvjiem (no kultūras olimpiādēm līdz dažādu veikalu reklāmām un banku kredītu piedāvājumiem).

Taču kā isti radies olimpiskais fenomens, kas mūsdienās, pēc gandrīz trīstūkstoš gadiem kopš tā aizsākumiem, aizrauj visas pasaules cilvēkus? Kādas ir olimpiskā gara saknes un būtība? Atbildes uz šiem jautājumiem tiecas ieskicēt īsu mirkli pirms Atēnu olimpiskajām spēlēm kļajā nākusi grāmatiņa *Olimpiskās tradīcijas kultūrvēsturiskā dimensija* – Ojāra Lāma, Ilzes Rūmnieces un Harija Tumana sastādīta, Grieķijas Kultūras ministrijas finansiāli atbalstīta, LU Hellēnistikas centra un Klasiskās filoloģijas katedras izdota. Vizuāli klasiski atturīga – uz vāka līdzās autoru vārdiem un grāmatas nosaukumam izcelta vien harmoniska diska metēja figūra.

Izdevuma pamatā ir priekšlasījumi, kas 2004. gada maijā, piedaloties Grieķijas Republikas vēstniekam (Zviedrijā un Baltijas valstīs) N. Kuninotim un LU rektoram profesoram I. Lācim, izskanēja tāda paša nosaukuma sarīkojumā LU Mazajā aulā. Rikotājiniciatīva pieder LU Hellēnistikas centram, kura aktivitāšu pamatmērķis – pētīt un popularizēt Latvijā grieķu kultūras fenomenus no senatnes līdz mūsdienām; olimpiskās tradīcijas atgriešanās Hellādā 21. gadsimtā ar šo pasākumu tika atzīmēta arī Latvijas Universitātē.

Grāmatas satura rādītājā pieteiktas divas daļas – *Raksti par senatni* un *Senatnes raksti*, taču patiesībā atrodama vēl trešā. Astoņos attēlos fiksēta olimpiskā tradīcija: gan senais Olimpijas stadions, gan sacīkšu momenti un ar sacensību saistītās dievības – šīs vizuālās liecības balsta un atdzīvina izdevuma verbālo informāciju par olimpisko spēļu kultūrvēsturiskajām niansēm.

Pirmajā daļā *Raksti par senatni* trīs autori – antīkās pasaules kultūras, vēstures un literatūras zinātnieki –, aplūkojot dažādus ar Senās

Grieķijas sacensību tradīciju saistītus aspektus, vieniem atklāj, bet citiem atgādina, no vienas puses, olimpiskā fenomena tapšanu, no otras, – daudz plašākas seno hellēņu pasaules izpratnes un vērtīb-orientācijas koordinātas.

H. Tumans uzmanības centrā izvirza seno olimpisko sacensību būtību un ideoloģiju un sniedz šai ziņā lasītājam bagātīgu informāciju. Sākot ar dažādām mītu versijām par spēļu iedibināšanu un kā vienlīdz būtisku izvēršot gan sacīkšu sakrālo, reliģijā balstīto, gan sociokulturālo aspektu, autors iezīmē sacensību garu kā nozīmīgu visas grieķu dzīves sastāvdaļu. Te gan jāatzīmē, ka saistošajā izklāstā gadās arī pa kādam pārlietu entuziastiskam izteikumam. Tā, piemēram, apgalvojums, ka “šis [sacensību] gars radija grieķu aristokrātiju” (13. lpp.), šķiet nedaudz pārsteidzīgs vai vismaz precizējams. Aristokrātija antīkajā pasaulē tomēr veidojās citu apstākļu dēļ, un sacensība šī slāņa eksistencei diez vai bija primārais priekšnosacījums.

Svarīgi, ka jau šajā pirmajā rakstā ieskanas doma par ētiski estētisko kvalitāšu nozīmi, to obligāto *klātesamību* senajās olimpiskajās sacīkstēs. Tikumisko vērtību akcentējums, pārliecība, ka fizisks skaistums tikai apvienojumā ar morāli un gara spēku veido pilnvērtīgu, harmonisku personību, ir īpaši nozīmīga Senās Grieķijas kultūras kontekstā, un šī doma atbalsojas visā krājumā.

Minētais uzstādījums cieši saistīts ar tādiem H. Tumana tālāk aplūkotiem un jebkurām sacīkstēm, plašāk – jebkurām cilvēciskām aktivitātēm būtiskiem aspektiem kā motivācija un balva par veiksmi (godināja taču nevis uzvaru, bet uzvarētāju – cilvēku (!) ar viņa īpašajām kvalitātēm). Šajās koordinātās, respektējot intelektuālā plāna klātbūtni, līdzās olimpisko spēļu garīgo un vēsturisko sakņu atsegšanai autors iezīmē arī olimpisko ideālu “attīstību”, raksturojot to kā norietu, un līdzās akcentē, viņaprāt, būtiskākās līdzības un atšķirības seno hellēņu un šodienas izpratnē. Tādējādi te nav meklējama vien sporta spēļu vēsture, bet rodas iespēja iepazīt daudz plašākas dimensijas, apjaušot olimpiskās tradīcijas daudzšķautņainību izvērstākā kultūras kontekstā, ko balsta arī vietumis piesauktas paralēles ar citām senajām tautām. Turklāt izvirzās vēl tādi antīkās un mūsdienu

pasaules aktuālo vērtību sastatījumi kā garīgā, tikumiskā dominante pār fizisko, slava un gods līdzās materiālai ieinteresētībai u. tml.

H. Tumana skatījumu uz seno grieķu sacensību gara caurstrāvētās kultūras unikalitāti savā ziņā turpina arī pārējie raksti, vairāk koncentrējoties uz literārām reminiscencēm.

O. Lāms atzīmē agona jēdziena etimoloģiju un tālāk atklāj tā semantiku, izgaismojot Eiropas senāko literāro tekstu, proti, Homēra un Hēsioda eposu liecību lauku. Būtiski te iezīmējas atsevišķas senā hellēņa pasaules un cilvēka esības izpratnes un mitoloģisko priekšstatu īpatnības, ciņa un sacensība to kontekstā. Dzīve un nāve. Pasaules tapšana. No agona dievu pasaulē, ciņām dažādu dievu paaudžu un pašu Olimpa vareno starpā līdz mirstīgo atlētu sacīkstēm. No indivīda fiziska varējuma līdz dievišķam atbalstam uzvaras gūšanā. No uzvaras vienās sacīkstēs līdz vispārējai slavai, sabiedrības respektam (un cerībām vismaz uz vārda nemirstību). Lai arī pēdējie aspekti nav izvērsti, vien ieskicēti un agona tēmas risinājums sen grieķu eposu materiālā kādam var šķist attālāks no tiešās olimpisko spēļu tradīcijas, vispārējā grieķu sacensību gara fiksējumi plašākās koordinātās rada nepieciešamu kontekstu arī olimpisko sacīkšu būtības apjaušanai.

I. Rūmnieces raksts veltīts unikālam dzejas žanram – epinīkijiem, kas vistiešāk atspoguļo vārda mākslas atsaukšanos agonālā gara dzīves izpausmēm, Visgrieķijas sacīkšu kulminācijas – uzvaras mirklī. Sevišķa uzmanība pievērsta šī žanra izcilākā pārstāvja Pindara devumam. Gan redzam izgaismotas būtiskākās uzvarētājus slavinošās dzejas satura un formas kvalitātes, gan izsekojam mīta kā epinīkija “kompozicionālās un saturiskās vienotības organizējošās ass” nozīmes šifrējumam. Dzirdam Pindara dzīves filozofijas atklāsmes un morāla rakstura didaktiskas pārdomas. Caur literārā teksta prizmu ieraugām iezīmējamies senā grieķa mītisko apziņu un dzīves vērtīb-izpratni.

I. Rūmnieces raksts, šķiet, visskaidrāk atklāj šī krājuma adresātu. Atšķirībā no iepriekšējiem autoriem, sevišķi H. Tumana, kura raksts veidots pēc visām zinātniskā darba tradīcijām – ar plašām zinātniskās literatūras norādēm, galvenokārt tikai klasiskās filoloģijas speciālistiem

saprotamām atsaucēm uz antīkiem avotiem (tos pilnībā neatšifrē arī reizēm neprecīzais saīsinājumu saraksts raksta beigās), dažādu zinātnieku uzskatu sastatījumiem un izvērtējumu, I. Rūmniece izvēlēto tēmu risina konsekventi skaidri un saprotami arī nespeciālistam, izklāsta gaitā komentējot it visu specifisko. Tādējādi krājums neapšaubāmi ir interesants klasiskās jomas zinātniekiem, taču vēl vairāk šai grāmatiņai vajadzētu uzrunāt tos, kuriem Grieķija un olimpiskās spēles zināmas vairāk vienā plaknē – kā mirklīga mūsdienu aktualitāte un to daudzīnātā kultūrvēsturiskā tradīcija ir “lielais nezināmais”

Krājuma otrā daļa *Senatnes raksti* sniedz iespēju caur dažiem pašu hellēņu vārda mākslas sacerējumiem (vien tulkojuma pastarpinātiem) iepazīt un izjust viņu agonālo dzīves tvērumu tā dažādās izpausmēs.

Te iekļautais Homēra *Iliadas* XXIII dziedājums – senākā rakstu liecība par atlētu sacīkstēm, kuras Ahillejs rīko par godu mirušajam Patroklam, – latviski jau agrāk publicēts. Turpretim pārējie trīs dzejas teksti – Pindara 4. nemejiskais epinīkijs Timasarham Aigīnietim par uzvaru zēnu cīņā un orfiskās himnas veiksmes dievietei Tihei un uzvaras personifikācijai Nikei – latviešu valodā pieejami pirmoreiz, turklāt to atdzejojumus piedāvā klasisko filologu jaunā paaudze: 2004. gada absolventes Iveta Ivanova, Sarmīte Blaua un maģistrante Brigita Kukjalko. Viņu mēģinājumus seno grieķu tekstu poētiku atveidot latviešu valodā gribas īpaši uzteikt, it sevišķi I. Ivanovas “cīņu” ar epinīkiju meistara Pindara vārsmām.

Tulkotājas savos latviskojumos centušās pēc iespējas saglabāt oriģināla saturiskās iezīmes un izteiksmes toņus. Fragmenti ir tik dažādi gan pēc apjoma, gan sarežģītības, un vietām atdzejojums izdevies veiksmīgs, ļaujot lasītājam tvert hellēņu pasaules izjūtu un dzīves vērtību niansas. Citās rindās savukārt veidojas pārlietu liels poētiskās informācijas blīvums un doma grūtāk šifrējama. Galvenokārt tas sakāms par Pindara epinīkiju, kura jēgas un izteiksmes sarežģītību apliecina arī pievienotie plašie komentāri. Reizēm adekvātu dzejisko intonāciju veidojumam traucē ne īpaši veiksmīgi attiecīgajām oriģināltekstā izmantotajām grieķu valodas poētiskajām leksēmām rasti latviešu ekvivalenti. Par himnai raksturīgo patosu un

krāšņo valodas pompozitāti diezin vai liecina, piemēram: *tumsībā virpināt plānus* (5. strofa), *drosu man devis* (6.), *ar zobenu grezno tam perina nāvi* (8.), *pagriez uz Eiropas krastu tad nešļavas kuģi* (9.), *varēkļus pierādot* (10.), *lietišas sapiņķerējis* (12.). Ne vienmēr liekas attaisnojama arī oriģināla salikteņu saglabāšana, piemēram: *nikncīkšu lauvu* (8.), *Treजारacilātāja smagdimža* (11.). Himnas pantmēru nerespektējot, labskanība būtu vēl izkopjamāka.

Savukārt orfiskajās himnās saturiskās nianse latviskojumā sabalansējamas ar heksametra vārsēm. Lielākoties atdzejotājām tas izdevies, tomēr atsevišķās vietās pantmēra “negludumi” vēl novēršami: *Himnā Tihei* – 3. rindas beigās, 4. sākumā, arī 7. rindas beigās; *Himnā Nikei* – 5. un 8. rindas beigās vārsmojumā neiederas trīszilbīgi vārdi. No uztveres, arī poētiskas izteiksmes viedokļa ne visai veiksmīga *Himnā Tihei* ir frāze – *tev birīga pārplīne blaku*, bet *Himnā Nikei* nav saprotams datīva formas lietojums 7. rindā – *dzīvēji kas piepilda* – varbūt kļūda?

Tādējādi, kaut arī, piesakot izsekojumu olimpiskajai tradīcijai, priekšplānā šķietami izvirzās seno grieķu atlētu sacensības, visā krājumā – gan rakstu daļā, gan pašu hellēņu literārajās liecībās, gan izdevumā iekļautajos attēlos – atklājas plašākas Hellādas kultūrainas iezīmes un caur olimpiskā gara prizmu izzināmi arī noteikti antikās pasaules kultūras, mitoloģijas, literatūras aspekti.

Turklāt *redzīgam (jūtīgam)* lasītājam krājumā rodami impulsi arī šodienas kontekstā aktuālām dažāda rakstura pārdomām – par patiesām un šķietamām vērtībām, par indivīda “kvalitāti” un tās pierādījumu, attieksmi pret augstākiem spēkiem, kā arī par ideāliem, to izpratni un to, kā šie ideāli atspoguļo savus nesējus, varbūt arī par kultūras un civilizācijas attieksmēm.

Nobeigumā jāatzīmē, ka vēl harmoniskāka krājuma kopējā intonācija veidotos, ja rakstu noformējumā būtu izmantota vienota atsauču un literatūras norāžu sistēma, nebūtu ielavijušās nekoncevences atsevišķu grieķu īpašvārdu atveidojumā – Šērījas sala (13. lpp.), Ahilejs (14. lpp.), Oinomajs (10. lpp.) vai Enomajs (19. lpp.), Atlantas tēvs Šenejs (20. lpp.), Oineja meita Dejanīra (19. lpp.) – un vietām būtu novērstas pareizrakstības un interpunkcijas kļūdas.

Nav zināms, cik daudzi no Latvijas 2004. gada olimpiešiem apmeklēja olimpiskās tradīcijas saknēm veltīto pasākumu LU. Tomēr skaidri zināms, ka visi viņi kā ceļamaizi pirms došanās uz Atēnām augusta sākumā saņēma LU mācībspēku un studentu veidoto grāmatu "Olimpiskās tradīcijas kultūrvēsturiskā dimensija". Par to saņemti gan mutiski atzinības un pateicības vārdi Latvijas Olimpiskās akadēmijas konferencē 2004. gada 12. novembrī, gan arī oficiāla LOK prezidenta A. Vrubļevska pateicība LU Hellēnistikas centram un grāmatas autoriem.

Scripta manent!

Gita Bērziņa

EXPOTITIO * AD POLUM SEPTENTRIONALEM

Diez vai šajā gadījumā varētu runāt par tiešu Senās Romas kultūras ietekmi, taču noteikti no ļoti seniem laikiem iegājies, ka katram pasākumam, kam ir oficiālā daļa, ir arī neoficiālā. Tas attiecas arī uz konferencēm. 2003. gada septembrī Rīgā rīkotās konferences *Antiquitas viva* neoficiālā daļa jeb kultūras programma vienlaicīgi gan tiešā, gan netiešā veidā apliecināja Romas mantojuma klātbūtni.

Nav jau vairs pilnīgi precīzas informācijas par to, kā tas viss sākās, taču galvenais, ka tas notika un atstāja paliekošas pēdas ne tikai konferences dalībnieku apziņā. LU Filoloģijas fakultātes Klasiskās filoloģijas katedras mācībspēki un studenti rada kopēju valodu, izdzīvojot antikajam teātrim līdzīgas batalijas tepat uz Smilģa Teātra muzeja mazās skatuvītes, iestudējot *klasisko* Alana Milna *Vinniju Pūku*. Protams, latīņu valodā. Pretenzijas uz augsto mākslu šajā gadījumā nebūtu adekvāti piemērot, jo mērķi bija gluži citādi. Netradicionālā pieeja nopietnajam konferences pasākumam bija kā svaiga elpa

---

* *Expotitio* – Vinnija Pūka izpratne par *expeditio* (ekspediciju), kurā aicina doties Kristofers Robins.

LU klasiskās filoloģijas docētāju, maģistrantu un studentu teātra trupa pēc izrādes 2004. gada martā

akadēmiskajā ikdienas dzīvē. Tai pašā laikā nelielais iestudējums aplicināja konferences galvenās idejas dzīvotspēju un recepciju mūsdienu kultūrā, tāpat radīja patiesi jauku un nepiespiestu gaisotni *jaunizcepto* aktieru vidū, ko arī veiksmīgi izdevās pārnest sanākušajai publikai.

Vinnija Pūka ceļojums ar draugiem uz Ziemeļpolu savā ziņā kļuva par ceļojumu visai *klasīku* trupai, jo izrāde pilnīgi negaidot sāka dzīvot savu dzīvi, daudz garāku par vienu jautru vakaru Smiļģa muzejā un neskaitāmajām pēcpusdienām Filoloģijas fakultātes 205. auditorijā, izrādi gatavojot. 2003. gada novembrī Zviedrijā, Lundas universitātē, norisinājās vēl kāds *klasīku dzīvi* papildinošs notikums – *Colloquium Balticum*, kas jau trešo reizi pulcēja viesus no valstīm, kas atrodas Baltijas jūras krastos. Šajā situācijā drošsirdīgajai ceļotāju trupai nācās saskarties ar atbildību, ko uzliek savas nācijas pārstāvēšanas gods. Ar attieksmi *savējie sapratīs*, kas ļoti veiksmīgi nostrādāja Smiļģa muzejā, vairs nevarēja rēķināties. Nevar, protams,

Bibliogrāfiskā retuma – A. Lenarda
latīniski tulkotās A. Milna grāmatas
“Vinnijs Pūks” vāks

tik egoistiski apgalvot, ka citvalstu profesoriem nepiemīt humora izjūta, taču šoreiz Vinnija Pūka *ekspotīcija* bija kļuvusi par vēl lielāku avantūru nekā pāris mēnešu iepriekš. Pieminams vēl kāds starta drudzi veicinošs apstākļis – latviešu kultūras programma bija konferences ievadpasākums. Bet, jo vairāk grūtību, jo labāk – aplausi piedārdēja visu Lundas Klasisko studiju departamentu, un turpmākajās dienās arī izrādes dalībnieki veiksmīgi sevi apliecināja akadēmiskajā jomā, izvairoties no ēzeliša Īā vai mazuliša Rū tēlu radītajiem spiedogiem.

Varētu jau domāt, ka līdz ar to uzvedums ir veiksmīgi realizējis savu misiju, pierādot *klasīku* dullo ideju dzīvotspēju arī ārpus plašajām dzimtenes ārēm, par ko liecināja citvalstu kolēģu apņēmīgais *mēs jau arī sen ko tādu grasījāmies pasākt*, taču *ekspotīcijas* gars vairs nebija izdziedināms. Savā ziņā par galveno motivāciju vairs nekalpoja sevis pašapliecināšana, ka, re, mēs arī tā varam, bet gan lieliskais kopības gars, vienotība vienam mērķim, kas radītu pozitīvas emocijas, kuru mums dažkārt pietrūkst. To, cik pozitīva ir Filoloģijas fakultāte, *klasīki* parādīja arī atvērto durvju dienās, kad

jebkuram potenciālajam studentam bija iespēja pārliecināties, ka nav tik jauni, universitātē joprojām visi ir tikai cilvēki.

Bet laikam tomēr nebija labākas iespējas kā uzlikt visam punktu uz i dienā, kad to noteiktam savas vēstures posmam izdarīja visa Latvija, – 2004. gada 1. maijā – nācijas vispārējās eiropeskās pašapziņas svētkos, kad tauta devās uz gadatirgiem, koncertiem, mītiņiem un Eiropu, Vinnija Pūka *ekspotīcija* nolēma piestāt Rātslaukumā, lai demonstrētu kopējās Eiropas valodu – latīņu valodu, kas drīz vien skanēs katrā mājā.

Tie laiki gan tomēr būs pagājuši uz neatgriešanos, taču klasiskās studijas dzīvos, kamēr vien pietiks drosmīgo, kas būs ar mieru piepulcēties *ekspotīcijai* un mērot šo garo, bet bezgala interesanto un pārsteigumu pilno ceļojumu. Bez tam studentu un docētāju trupa *Ludus Academicus* gatavojas sevi apliecināt arī jaunajā 2004.–2005. gada sezonā. *Sane!*

*Insidiis est vita plena
et expeditionibus,
Sed nil in illa cognoscenda
putemus esse melius.**

Andris Bullis

---

* No izrādes beigu dziesmas, teksta autore I. Rūmniece. (Dzīve ir pilna briesmu un piedzīvojumu, bet kas var būt labāks tās iepazīšanai.)

IN MEMORIAM
VIJA VILCĀNE
(07.05.1940.–30.07.2004.)

2004. gada 6. augustā Ulbrokas kapos Latvijas Universitātes Klasiskās filoloģijas katedras darbinieki ar skumjām atvadījās no savas kolēģes lektores Vijas Vilcānes.

Vija Vilcāne uzsāka darbu LU Klasiskās filoloģijas katedrā 1968. gadā pēc Ļeņingradas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes absolvēšanas. Viņas studiju laikā Ļeņingradas Valsts universitātē strādāja ievērojamie krievu zinātnieki profesori A. Dovatūrs un J. Borovskis. Gaisotni, kas valdīja studiju gados, un gūtās zināšanas ne tikai klasiskajā filoloģijā, bet arī pasaules literatūrā un kultūrā Vija Vilcāne atcerējās līdz pat aiziešanai aizsaulē. Tik spēcīgi bija studiju gadu iespaidi. Vija Vilcāne Latvijas Universitātē docēja latīņu

valodu un lasīja lekcijas antīkajā literatūrā. Klasiskās filoloģijas studentiem viņa deva iespēju padziļināti iepazīt seno romiešu dzejnieku Katulla un Ovidija dzeju. Latīņu valodu Vija Vilcāne mācīja ne vien Filoloģijas, bet arī Pedagoģijas un psiholoģijas, Vēstures un filozofijas un Moderno valodu fakultātes studentiem. Viņas labās latīņu valodas zināšanas, plašā erudīcija antīkajā literatūrā un personības valdzinājums bija tas, kas piesaistīja studentu uzmanību un rosināja viņu interesi apgūt seno grieķu un romiešu dzejnieku atstāto mantojumu. Īpaši tuva Vijai Vilcānei atbilstoši viņas personībai bija romiešu mīlas eļģija ar tās izcilākajiem pārstāvjiem Tibullu, Properciju un Ovidiju. Savu izpratni un zināšanas par atsevišķu seno autoru dzeju viņa ir iemūžinājusi publikācijās grāmatā “Senās Romas literatūras antoloģija” (1994), kā arī metodiskajos norādījumos “Antīkās literatūras vēsture” (1985, 1990), lekciju konspektos “Romiešu eļģija” (1989), mācību līdzekļos “Ovidija dzīve un daiļrade” (1989) un “Katulla dzīve un daiļrade” (1987). Vija Vilcāne lieliski orientējās latīņu spārnotajos teicienos, izmantoja tos gan lekcijās, gan ikdienas sadzīves situācijās. Saviem kolēģiem jubilejas reizēs Vija Vilcāne apsveikuma vārdus mēdza teikt latīņu valodā. Kā svētumu viņa turēja un izmantoja ilggadējās darba kolēģes Lijas Čerfases sastādīto krājumu “Latīņu spārnotie teicieni”

LU Klasiskās filoloģijas katedras docētāji Viju Vilcāni paturēs atmiņā kā labu speciālisti profesionālajā jomā un kā goda cilvēku, kura klātbūtne izstaroja īpaši smalku inteliģenci, sievišķību, smalkjūtību. Piekritot romiešu morālfilozofa Senekas atziņai, ka krietnu cilvēku piemiņa var dot mums tādu pašu labumu kā viņu klātbūtne, Vijas Vilcānes labestības starojums paliks vienmēr to cilvēku sirdīs, kuri viņu pazina.

Brigita Cīrule

ABSOLVENTI
LATVIJAS UNIVERSITĀTES
KLASISKĀS FILOLOĢIJAS STUDIJU PROGRAMMĀS
2001–2004

2001. BAKALAURI

1. Sanita Balode

Kora loma Eiripida “Mēdeja”

2. Ieva Kiršteina

Katulla lirisko dzejoļu saturs un forma

3. Ina Lurina

Viriešu un sieviešu kontrastīvais raksturojums Eiripida tragēdijās

4. Ieva Priedīte

Menipa tēls Lūkiāna satīriskajos dialogos

5. Liene Sile

Erots un erotika Anakreonta dzejā un anakreontikā

6. Baiba Stille

Autora vēstījums Ksenofonta darbā “Atmiņas par Sokratu”

7. Baiba Tīmna

Katulla epīlija “Pēleja un Tetidas kāzas” poētika

8. Ineta Zvejniece

Pilsoņa ideāls Teognīda dzejā

9. Ilze Zvirgzdiņa

“Sokrata apoloģija” sengrieķu literārajos avotos

2001. MAĢISTRI

1. Agnese Brūvere

Tacita prozas stila elementi: *figurae per detractionem*

2. Jana Čiževska

Grieķu valodas elementi Cicerona vēstulēs

3. Dzintra Kalniņa

Sintaktiskās īpatnības Jaunās Derības grieķu valodā

4. Ojārs Lāms

No retorikas uz estētiku: Longīna traktāts "Par cildeno"

2002. BAKALAURI

1. Silga Āriņa

Subjektīvo pārdzīvojumu diapazons Katulla lirikā

2. Ieva Bargā

Dievi un liktenis Teognīda dzejā

3. Sarmīte Blaua

Intriga Plauta komēdijās

4. Linda Grundsakmene

Apollons un Artemīda Kallimaha himnās

5. Iveta Ivanova

Negatīvās nokrāsas leksika Aristofana komēdijā "Miers" (*EIRHNH*)

6. Sanita Krūmiņa

Personvārdi Lūkiāna darbā "Hēteru sarunas"

7. Brigīta Kukjalko

Filozofija un filozofi Lūkiāna dialogā "Hermetis jeb par filozofijas izvēli"

8. Agnese Milča

Maskulinālais personāžu loks Aristofana komēdijā "Lisistrate"

2002. MAĢISTRI

1. Daiga Miezīte

Ciešanu leksiski semantiskais lauks Eshila traģēdijās

2. Antra Neilande

Antīkā literārā mantojuma reminiscences Jaunās Derības tekstos

3. Ieva Rubina

Salikteņu veidošanas modeļi un to pielietojums atiskajā retoriskajā prozā

4. Ieva Terēze Treibaha

Komunikatīvais stils Cicerona runās pret Verru

2003. BAKALAURI

1. Ilze Birzniece

Ētisko un estētisko ideālu atklāsme Ovidija "Skumjajās elēģijās"

2. Sintija Čepanone

Bukoliskās dzejas tradīciju sākumi sengrieķu literatūrā

3. Krista Jurgenovska

Satura un formas tradīcija Lūkiāna menipiskajos sacerējumos

(“Menips” un “Ikaromenips”)

4. Laura Kreigere

Kolhīda un Kolhīdas notikumi sengrieķu literatūrā

5. Sanita Ļevčūna

Retoriskie jautājumi un izsaučieni Cicerona vēstulēs

6. Agnete Nikmane

Mēdejas mīta aspekti antīko autoru darbos

7. Anda Ozoliņa

Mīrušo valstības tēlojums Homēra un Vergīlija epos

8. Daina Ozoliņa

Sieviete Māte Eirīpīda traģēdijās

9. Sanita Prusaka

Taisnības un taisnīguma morāli ētiskais aspekts Hēsioda poēmās

10. Linda Sokolovska

Filozofiskā problemātika Horācija “Odās”

11. Kristīne Vimba

Cicerona runa “*Pro Archia poeta*” (kompozīcijas un stila analīze)

12. Ruta Zimnoha

Didaktiskie elementi Lukrēcija Kāra poēmā “Par lietu dabu”

2003. MAĢISTRI

Ilze Zvirgzdiņa

Substantivācija Jaunās Derības grieķu valodā (evanģēliju materiāls)

2004. BAKALAURI

1. Inese Barone

Epistolārais žanrs Horācija dzejā

2. Renāte Berga

Dabas un kultūras *aetia* Ovidija poēmā “Metamorfozas”

3. Jolanta Bērmārtiņa

Elēģijas žanra attīstība romiešu literatūrā

4. Andris Bullis

Ksenofonta "Atmiņas par Sokratu" – didaktiska teksta lingvistiskais aspekts

5. Ieva Dombrovska

Dabas tēli sengrieķu monodiskajā lirikā

6. Gunta Plataiskalna

Kora viedoklis Eiripida traģēdijās

7. Dace Sēja

Haosa atspoguļojums antīko autoru darbos

8. Inese Streļča

Rodas Apollonija "Argonautika" hellēnisma laika literatūrteorētiskajā aspektā

9. Renāte Vitola

Episkais varonis Vergilija "Eneīdā"

2004. MAĢISTRI

1. Ieva Bargā

Sengrieķu arhaiskā perioda didaktiski gnomiskā dzeja – pasaules skatījuma un pamācību saskarsmes aspekti

2. Sarmīte Blaua

Komiskais Gaja Petronija Arbitra romānā "Satirikons"

3. Iveta Ivanova

Aristofana valodas semantika: raksturīgie leksiskostilistiskie elementi

4. Baiba Stille-Dubkeviča

Sieviešu tēli Plauta komēdijās

A U T O R I

Ieva Bargā – klasiskā filoloģe, Mag. philol., LU Klasiskās filoloģijas katedras lektore

Gita Bērziņa – klasiskā filoloģe, Mag. philol., LU Klasiskās filoloģijas katedras lektore

Sarmīte Blaua-Rītiņa – klasiskā filoloģe, Mag. philol., LU Klasiskās filoloģijas katedras lektore

Raimonds Briedis – literatūrzinātnieks, Dr. philol., Latvijas Kultūras akadēmijas asociētais profesors

Andris Bullis – klasiskais filologs, Bac. philol., LU maģistrants

Brigīta Cīrule – klasiskā filoloģe, Mag. philol., LU Klasiskās filoloģijas katedras lektore

Māra Grudule – literatūrzinātniece, Dr. philol., LU Latviešu literatūras katedras asociētā profesore

Ojārs Lāms – literatūrzinātnieks, klasiskais filologs, Dr. philol., LU Latviešu literatūras katedras asociētais profesors

Dace Lūse – literatūrzinātniece, Dr. philol., LU Latviešu literatūras katedras asociētā profesore

Jana Oriona – klasiskā filoloģe, Bac. philol., Tartu universitātes (Igaunija) maģistrante

Dzintra Paegle – valodniece, Dr. philol., LU Baltu valodu katedras asociētā profesore

Vita Pāparinska – klasiskā filoloģe, Dr. philol., LU Klasiskās filoloģijas katedras docente

Silvija Radzobe – teātra zinātniece, Dr. habil. art., LU Latviešu literatūras katedras profesore

Ilze Rūmniece – klasiskā filoloģe, Dr. philol., LU Klasiskās filoloģijas katedras profesore

Anita Stašulāne – teoloģe, Dr. theol., Daugavpils Universitātes Latviešu literatūras un kultūras katedras asociētā profesore

Māris Strads – klasiskais filologs, Mag. philol., LU Klasiskās filoloģijas katedras lektors

Dace Strelēvica – valodniece, Mag. philol., LU Valodniecības programmas doktorante

Horsts Šneiders – klasiskais filologs, Dr. philol., Bohumas universitāte (Vācija)

Ieva Terēze Treibaha – klasiskā filoloģe, Mag. philol., LU absolvente

Harijs Tumans – vēsturnieks, Dr. hist., LU Seno laiku un Rietumeiropas viduslaiku vēstures katedras asociētais profesors

Eugenija Ulčinaite – klasiskā filoloģe, Dr. habil. philol., Viļņas universitātes Klasiskās filoloģijas katedras profesore (Lietuva)

Irina Uljanova – klasiskā filoloģe, Dr. philol., Maskavas Svešvalodu universitātes docente (Krievija)

Horācijs Cēzars Rodžers Vella – klasiskais filologs, Dr. philol., Maltas universitāte (Malta)

Kristi Vidinga – klasiskā filoloģe, Dr. philol., Tartu universitātes Klasiskās filoloģijas katedras lektore (Igaunija)

CONTRIBUTORS

Ieva Bargā – classical philologist, Mag. philol., lecturer of Department of Classical Philology, University of Latvia

Gita Bērziņa – classical philologist, Mag. philol., lecturer of Department of Classical Philology, University of Latvia

Sarmīte Blaua-Ritiņa – classical philologist, Mag. philol., lecturer of Department of Classical Philology, University of Latvia

Raimonds Briedis – scholar of literature, Dr. philol., associated professor of Latvian Academy of Culture

Andris Bullis – classical philologist, Bac. philol., student of postgraduate studies, University of Latvia

Brigita Cīrule – classical philologist, Mag. philol., lecturer of Department of Classical Philology, University of Latvia

Māra Grudule – scholar of literature, Dr. philol., associated professor of Chair of Latvian Literature, University of Latvia

Ojārs Lāms – scholar of literature, classical philologist, Dr. philol., associated professor of Chair of Latvian Literature, University of Latvia

Dace Lūse – scholar of literature, Dr. philol., associated professor of Chair of Latvian Literature, University of Latvia

CONTRIBUTORS

Jana Orion – classical philologist, Bac. philol., student of postgraduate studies, University of Tartu (Estonia)

Dzintra Paegle – linguist, Dr. philol., associated professor of Chair of Baltic Languages, University of Latvia

Vita Paparinska – classical philologist, Dr. philol., associated professor of Department of Classical Philology, University of Latvia

Silvija Radzobe – theater scholar, Dr. habil. art., professor of Chair of Latvian Literature, University of Latvia

Ilze Rūmniece – classical philologist, Dr. philol., professor of Department of Classical Philology, University of Latvia

Horst Schneider – classical philologist, Dr. philol., University of Bohum (Germany)

Anita Stašulāne – theology scholar, Dr. theol., associated professor of Chair of Latvian Literature and Culture, University of Daugavpils (Latvia)

Māris Strads – classical philologist, Mag. philol., lecturer of Department of Classical Philology, University of Latvia

Dace Streļevica – linguist, Mag. philol., student of Doctoral studies (Linguistics), University of Latvia

Ieva Terēze Treibaha – classical philologist, Mag. philol., graduate of University of Latvia

Harijs Tumans – scholar in ancient history, Dr. hist., associated professor of Chair of Ancient and West-European Medieval History, University of Latvia

Eugenia Ulčinaite – classical philologist, Dr. philol., professor of Department of Classical Philology, University of Vilnius (Lithuania)

Irina Ulianova – classical philologist, Dr. philol., associated professor of the Moscow University of Foreign Languages (Russia)

Horatio Caesar Roger Vella – classical philologist, Dr. philol., University of Malta (Malta)

Kristi Viiding – classical philologist, Dr. philol., lecturer of Chair of Classical Philology, University of Tartu (Estonia)

ANTIQUITAS VIVA II
STUDIA CLASSICA

Compiled by *Ojārs Lāms* and *Ilze Rūmniece*

“Zinātne” Publishers
Rīga 2005
In Latvian and English

ANTIQUITAS VIVA II
STUDIA CLASSICA

Redaktore *Ināra Stašulāne*
Korektore *Brigita Vārpa*
Maketētāja *Gundega Kārklīna*

Formāts 60×90/16. Izdevniecība “Zinātne”,
Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050.
Reģistrācijas apliecība nr. 40003086250.
Iespiesta VZD poligrāfijas daļā
“Latvijas karte”, Ojāra Vācieša iela 43,
Rīga, LV-1004.

ANTIQUITAS VIVA jeb *dzīvā senatne* ir aicinājums 21. gadsimta cilvēkam vērtējošu un pētniecisku skatu pārlūkot laiku un laikmetu saistību, pēctecību, vienotību, kas mūsdienų pasauli saista ar Seno Grieķiju un Seno Romu, ko vienotā jēdzienā mēdzam saukt par klasisko senatni, kas latviskojot skanētu – *paraugsenatne*, lai pretrunu un sadursmju plosītajā tagadnē joprojām redzami paliktu orientieri, kas spēj cilvēka dzīvi nenovēršamajā eksistences salā tomēr padarīt iemādotāku.

Pirmoreiz *dzīvās senatnes* akadēmiskais aicinājums izskanēja 1999. gadā, Latvijas Universitātes Klasiskās filoloģijas katedrai rīkojot konferenci ANTIQUITAS VIVA un pulcējot dažādu humanitāro nozaru pārstāvjus, kuru pētnieciskie meklējumi fokusējās uz klasiskās senatnes mantojumu. Gadu gaitā konferences jau kļuvušas par tradīciju, dalībnieku skaitam aizvien pieaugot un paplašinoties gan tēmu lokā, gan iesaistoties konferences darbā tuviem un tāliem kolēģiem.

Rakstu krājuma kodolu veido raksti, kas tapuši no III konferencē, kuras koptēma bija URBS AETERNA (Mūžīgā pilsēta), lasītajiem referātiem. Grāmatā gluži vai dardedzes daudzkrāsainībā atklājas Senās Romas mantojuma dzīvā klātbūtne vēlāko laikmetu literārajās, politiskajās, lingvistiskajās norisēs. Ipaša rakstu kopa krājumā vēsta par latviešu kultūras centieniem gūt rosinošus iespaidus no Romas fenomena, sākot ar pirmajiem pasaules apguves centieniem 19. gadsimtā līdz pat ideoloģisku važu kalšanai 20. gadsimta totalitāro režīmu apstākļos.

Lai arī rakstu krājums ir balstīts konferences tradīcijā un tā pamatdaļu veido no referātiem tapuši raksti, tomēr iecere ir plašāka – ne vien dot lasītājam iespēju iepazīties ar pētījumiem, bet sekot līdzī klasisko un paraklasisko studiju ikdienas norisēm, tiecoties tās fiksēt savā veidā akadēmiskās annālēs, tāpēc nozīmīgu krājuma daļu veido klasisko studiju aktualitāšu aplūkojums.

Novēlot lasītājam atklāsmju un rosinošu pārdomu pilnus brīžus, par grāmatas autoru un veidotāju centieniem gribētu teikt Lukrēcija vārdus:

AUGESCUNT ALIAE GENTES, ALIAE MINUUNTUR,
INQUE BREVI SPATIO MUTANTUR SAECLA ANIMANTUM
ET QUASI CURSORES VITAE LAMPADA TRADUNT.

Vairojas vienas ciltis, bet toties mazinās citas,
Neilgā laikā nomainās dzīvaļo paaudzes daudzas,
Līdzīgi skrējējiem, nododot dzīvības lāpu viens otram.

(Par lietu dabu, II, 77-79, J. Eidusa tulkojums)

Gaišus brīžus pie senās pasaules dzīves gaismekļiem!

Ojārs Lāms